Operele lui
SPIRU HARET

VOLUMUL IV PARLAMENTARE
1895–1899

comunicare.ro

Operele lui Spiru C. Haret

Operele lui Spiru C. Haret

Ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț

Volumul IV
Parlamentare

Rapoarte, expuneri de motive, discursuri

1895–1899

comunicare.ro

Redactor: Lucian Pricop
Coperta: Cristian Lupeanu
Tehnoredactor: Olga Machin

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2009

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice
Strada Povernei 6, București
Tel./fax: 021 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică.
Tiraj: 1000 de exemplare.
Preț de vânzare al unui exemplar (mai puțin adaosul comercial): 107 lei (vol. I–VI).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HARET C., SPIRU
Operele lui Spiru C. Haret / Haret C. Spiru; pref.: Remus Pricopie, Constantin Schifirneț. Ed. a 2-a, rev. – București: Comunicare.ro, 2009
11 vol.
ISBN 978-973-711-206-4
Vol. IV: Parlamentare: 1895–1899. – Bibliogr.
ISBN 978-973-711-211-8

I. Pricopie, Remus (pref.)
II. Schifirneț, Constantin (pref.)

821.135.1-821
821.135.1

INTRODUCERE

Activitatea parlamentară a lui Haret în anii 1895–1899

După demisiunea guvernului liberal în 1888, care condusese țara în vreme de doisprezece ani, au urmat mai multe formațiuni ale Partidului Conservator și ale noului Partid numit Liberal-Conservator[1], până când s-a alcătuit la 27 noiembrie 1891 un minister care a putut să conducă țara până în 1895, prezidat de Lascar Catargiu[2]. Proiectul legii minelor, deși votat la 11 februarie 1895 de către majoritatea Senatului, a întâmpinat o mare opoziţiune în Cameră şi toţi reprezentaţii Partidului Naţional-Liberal şi-au dat demisiunea, pe motiv că legea atacă proprietatea privată şi violează Constituţia. Se vede că şi unii deputaţi ai majorităţii împărtăşeau acest mod de a vedea, căci demisiunile au fost respinse şi, deşi cei demisionaţi n-au revenit până la 29 aprilie, sesiunea s-a închis fără să se fi stabilit ceva asupra acestor demisiuni, după ce se votase legea la 20 aprilie. Diferite neînţelegeri în partid au adus apoi la 3 octombrie1895 retragerea guvernului conservator şi formarea unui minister naţional-liberal la 4 octombrie.

Prezidat de *Dimitrie Sturdza,* el era alcătuit din: *Eugeniu Stătescu*[3]*,* vechi liberal, fost de mai multe ori ministru sub prezidența lui Ion C. Brătianu[4]; *George C. Cantacuzino*[5]*,* luptător în ziaristică şi socotit foarte competent în finanțe; *Petre Poni,* care mai fusese ministru – tot de Instrucție – într-un cabinet conservator, dar care nu activase ca luptător politic; *George D. Pallade*[6]*,* fost membru foarte activ al opoziţiei unite în vremea lui Ion Brătianu şi un violent orator în întruniri publice, reintrat în Partidul Naţional-Liberal; *C.I. Stoicescu*[7]*,* un avocat reputat şi orator elegant; *Nicolae Fleva*[8]*,* cunoscut şi el ca unul din conducătorii opoziţiei contra lui Brătianu în 1888, supranumit „tribunul“, care fusese chiar arestat odată cu Nicolae Filipescu[9] şi amândoi aduşi în triumf de la Văcăreşti de o populaţie în plină agitaţiune; *general Corist. Budișteanu*[10]*,* discret partizan, ca unul ce era încă în activitate.

Alegerile generale făcute în noiembrie au dat o foarte mare majoritate Partidului Liberal şi, după constituirea Camerelor, au fost proclamaţi preşedinţi: la Senat, *Dimitrie Ghica*[11]*,* fiul domnitorului Grigore Ghica, cunoscut sub

numele de „beizadea Mitică“, fost ministru şi chiar prezident de consiliu în formaţiuni conservatoare; la Cameră, *Petre S. Aurelian,* fost de mai multe ori ministru şi statornic membru al Partidului Liberal.

În acest parlament intră Spiru Haret ca deputat, ales în judeţul Ilfov colegiul II cu 3305 voturi. Primul său act de parlamentar este raportul prezentat, în numele secţiei a III-a, Camerei, asupra rezultatului alegerilor din judeţele Dâmbovița, Olt, Teleorman şi Vlaşca, în şedinţa de la 8 decembrie 1895.

Guvernul, care-şi începea activitatea înconjurat de o mare încredere a ţării, a simţit din primele luni că i se aruncă plumbi în aripi: Nicolae Fleva, ministrul de Interne, pentru motive ce-i erau proprii, dorea să lucreze cu deplină independenţă faţă de colegii săi, fapt desigur contrar uzanţelor şi unităţii de acţiune a unui guvern şi principiului responsabilităţii ministeriale. De aceea, Fleva demisionează la 15 ianuarie 1896 şi este înlocuit la 3 februarie cu *Anastase Stolojan*(12), care mai fusese ministru de Justiţie în 1879 şi de Domenii în 1885.

O asemenea împrejurare slăbeşte totdeauna puterea unui guvern, mai ales că s-a şi format îndată în jurul lui Fleva un mic grup parlamentar, care se considera ca făcând parte tot din Partidul Liberal, dar îşi păstra o cât mai largă libertate de acţiune.

Cu toate acestea, guvernul tot a putut săvârşi câteva înfăptuiri legislative, între care pomenim legea poziţiei ofiţerilor şi două prezentate de ministrul Instrucţiei: legea învăţământului primar şi legea Casei Şcoalelor. Amândouă au avut ca raportor pe Spiru Haret.

Înfiinţarea Casei Şcoalelor realiza o veche dorinţă a lui Haret exprimată sub altă formă (într-o lucrare de când era secretar general): asigurarea posibilităţii pentru comune de a clădi localuri de şcoale primare.[1] În discuţia la 19 februarie 1896 a acestui proiect, Haret n-a rostit niciun discurs, căci combaterea lui nu putea să aibă motive serioase.

Celălat proiect avea, însă, o latură politică: era vorba să se modifice câteva dispoziţii fundamentale ale legii învăţământului primar din 1895. Se ştie că legea din 1864, care începuse a se considera „caducă“ curând după decretarea ei, rezistase în contra numeroaselor încercări de a o reforma, făcută de diferiţi miniştri şi unii cu mare autoritate, ca Dim. Sturdza, Titu Maiorescu ş.a. Take Ionescu, ministru tânăr, foarte inteligent, spirit care putea cuprinde şi asimila lesne chestiuni din domenii felurite, în acelaşi timp ambiţios şi îndrăzneţ, dorind să lase un nume şi, de se va putea, şi o operă, după trecerea sa pe la minister, se gândi la o procedare de mare abilitate. Dacă atâţi miniştri n-au putut dărâma şi reclădi dintr-odată edificiul legislativ de la 1864, el va proceda la această operaţie parte cu parte: va prezenta proiecte pentru fiecare grad de învăţământ, adică primar, secundar, superior, profesional. Ajutat de câţiva profesori, unii

1. Vezi vol. I, p. 277.

care nu făcuse deloc politică, dar aveau încredere în calitățile strălucitoare ale tânărului avocat, cunoscut la bară, la conferințe publice ș.a., a alcătuit mai toate proiectele necesare, pe unele le-a și publicat, dar n-a reușit să vadă realizată decât legea învățământului primar, votată în 1895. Partidul Liberal combătuse această lege, era natural, ca, acum, să încerce a o reforma. Poni prezentă deci proiectul în Cameră la 4 aprilie 1896 și izbuti să-l vadă votat, nu fără o viguroasă împotrivire a deputaților conservatori și în special a lui Take Ionescu.

Cu ocazia discuției acesteia, Haret luă cuvântul pentru prima dată la 8 aprilie 1896 și fu ascultat cu mare simpatie de majoritatea Camerei.

* * *

Dar situațiunea guvernului deveni foarte critică din pricina chestiunii mitropolitului Ghenadie[13]; care îl va sili să se retragă.

Mărturisesc că până acum nu pot zice că sunt pe deplin documentat pentru a-mi forma o părere proprie. Probabil că sunt încă multe elemente necunoscute. Desigur țesătura de intrigi provocată de ciocnirea unor interese personale și a unor ambițiuni, pe care o povestește Milone Lugomirescu (Baba Novak)[14] în cartea sa „Judecata și judecătorii mitropolitului Ghenadie“ (1898) nu poate fi crezută. Amestecul Regelui Carol I nu poate fi înțeles.

Să-și închipuiască cineva că Regele s-a amestecat într-un conflict de preeminență ce s-a produs în sânul eforiei sau epitropiei Așezămintelor brâncovenești din București între prințul George Bibescu[15] și mitropolitul Ghenadie, că a luat partea prințului și a inspirat sau îndemnat guvernul lui D. Sturdza a persecuta până la distrugere pe mitropolit! Și aceasta pentru ce? Pentru că înainte de acest conflict prințul nu avea legături cu palatul, iar după aceea s-a dus să se plângă suveranului și să facă un fel de *pater, peccavi*[16] pentru atitudinea-i anterioară. Poți înțelege și crede asemenea lucruri? De altă parte, dacă te gândești că George Bibescu a fost un adversar al partidului liberal, încă din vremea bătrânului Brătianu, că a scris cărți în contra acestui partid, că conflictul de care vorbim a început în vremea când erau conservatorii la guvern, nu poți admite că Dim. Sturdza a servit pe un adversar așa de puternic al partidului său și nici că Regele a ținut să fie pedepsit un om nevinovat. E, fără îndoială, o copilărie explicația ce se dădea atunci: că mitropolitul ar fi spus Regelui că și el este „rege“ al bisericii și ar fi jicnit pe suveran. Când știi că acest Rege a luat aghiotant pe Colonelul Candiano-Popescu[17], care proclamase republica la Ploiești, că a decorat pe Nicolae Orășeanu[18], care scrisese în contră-i cele mai virulente satire, atunci nu poți lua în serios o asemenea explicație. Și, înainte de toate, nici nu e adevărat faptul. Însuși Lugomirescu ne spune că o vorbă de acest fel a rostit Ghenadie nu despre Rege, ci despre Prințul Bibescu, zicând că și dânsul este un „prinț“ al Bisericii.

Înlăturând toate acestea, să considerăm numai faptele. O serie de acuzațiuni contra mitropolitului se publică în ziare. Sinodul era convocat în sesiune de primăvară în mai 1896. Câțiva membri încep a lipsi sistematic de la ședințe, declarând – nu în mod solemn, e adevărat – că nu pot lucra sub președinția unui om în contra căruia s-au ridicat învinuiri grave: de natură religioasă și de natură de drept comun, îndeosebi bănească. Atunci mitropolitul nu mai convoacă pe membri și cere ministrului de culte sa închiză sesiunea înainte de termen. Ministrul refuză. Sinodul se adună fără convocare și la 17 mai se citește un act de acuzare și se propune chemarea mitropolitului în judecată. Cine putea să-l judece? Sinodul. Atunci s-au produs o sumă de apărători ai mitropolitului, mai toți din tabăra conservatoare și câțiva din Partidul Liberal, amici ai lui N. Fleva, împreună cu el. Punctul cel mai important în lupta întreprinsă de ei era o chestie de procedură: cum pot acuzatorii să fie și judecători? Căci, după ce trei membri au formulat actul de acuzare, ei vor intra în comisia de judecată, care trebuie să fie compusă din cel puțin 12, deci din întreg sinodul. Firește, va zice cineva: este drept. Da, dar cum s-ar putea altfel? Dacă cei trei acuzatori s-ar retrage, Sinodul s-ar descompleta și judecata nu s-ar putea face. A doua chestiune a fost primirea avocaților ca să pledeze, ceea ce nu s-a admis. Mitropolitul a depus în ziua de 20 mai apărarea sa scrisă și sinodul a hotărît caterisirea lui: i se luau toate titlurile bisericești și rămânea simplu „monahul Ghenadie". Modul cum s-a petrecut executarea sentinței este descris – avem dreptul să zicem – cu exagerări mari, când vedem cum se povestește ședința sinodului: „Partenie și ministrul Poni s-au aruncat *ca niște turbați* asupra septuagenarului Arhiereu Valerian și *scuturându-l de barbă, l-au târât* în sala de ședințe, silindu-l a subscrie osânda mitropolitului." Poftesc pe cei care au cunoscut pe Petre Poni să și-l închipuiască în această situație.

„Fostul" mitropolit Ghenadie a fost condus și așezat la mănăstirea Căldărușani.

Atunci s-a început o agitație puternică de către partidul conservator. O mare întrunire publică în București a dat ocazie lui Alexandru Lahovari[19] să rostească un înflăcărat discurs, prin care cerea să se facă dreptate: *fiat justiția, pereat mundus!*[20] Apoi s-a redactat o petiție către Rege care s-a reprodus în numeroase exemplare, ce s-au semnat de cetățeni în diferite orașe și s-au trimis la palat. Au urmat, firește, multe audiențe la Rege ale fruntașilor opoziției. În cele din urmă s-a convenit ca guvernul să se retragă, pentru ca un alt guvern să împace lucrurile. Aceasta s-a întâmplat la 21 noiembrie 1896. „Ministerul pe care am avut onoare a-l prezida – zice D. Sturdza în Senat – s-a retras, *pentru că el dorea, și era de datoria lui s-o dorească, ca să se potolească o agitațiune care era în public.*"

Desigur conservatorii credeau că vor fi chemați ei la guvern, dar Regele a socotit că e mai bine să se formeze noul guvern tot din majoritatea de atunci a Parlamentului. Astfel, a fost numit prim-ministru *P. S. Aurelian,* atunci președinte

al Camerei, cu câțiva din foşti miniştrii (Cantacuzino, Stoicescu), iar ca miniştri noi: *G. Mârzescu*[21] la Culte, *V. Lascar*[22] la Interne, *St. Şendrea*[23] la Justiție, *Em. Porumbaru*[24] la Lucrări Publice şi generalul *Berindei*[25] la Război.

Se înțelege, situațiunea cea mai importantă o avea Mârzescu, căci trebuia să rezolve criza bisericească. El era un om trecut de 60 de ani, avocat iscusit, cu experiență politică, fost ministru în 1869 şi în 1870; liberal-dizident, făcuse opoziție crâncenă lui Ioan Brătianu, apoi reintrase în partid. Avea reputația că cunoaşte chestiunile bisericeşti şi că a pătruns în tainele canoanelor. Soluțiunea ce se fixase în înțelegere cu fruntaşii conservatori era următoarea: să se revizuiască procesul mitropolitului, să fie spălat de acuzațiile aduse, deci reintegrat şi apoi să demisioneze fără să fi funcționat (demisiunea era dată în mâna Regelui).

Aşa s-au petrecut lucrurile. La 4 decembrie 1896 Sinodul a luat în cercetare acuzațiile şi întâmpinarea mitropolitului şi, după scurte discuțiuni şi îndeplinirea formelor regulamentare, a hotărît aşa: „Ridică de deasupra Mitropolitului Ungro-Vlahiei Ghenadie Petrescu hotărîrea de la 20 mai 1896." În aceeaşi zi s-a înregistrat demisiunea şi Regele a semnat decretul regal prin care s-a primit.

Dimitrie Sturdza, la redeschiderea Senatului în februarie 1897, a fost ales preşedinte. Apoi s-a produs o discuție, prin interpelările adresate de Petre Grădişteanu[26] şi Petre P. Carp, asupra chestiunii dacă se poate ca *şeful partidului să nu fie şi şeful guvernului.* Se vede că Sturdza împărtăşea părerea lui Carp, căci la 1 martie şi-a prezentat demisiunea şi de la preşedinția Senatului şi din calitatea de senator, zicând: „doresc să-mi petrec restul zilelor mele în pace şi linişte sufletească". Se vede şi altceva: că Aurelian şi cei mai mulți colegi ai săi nu înțelegeau să se retragă. Spre a se lămuri situația, demisionează din minister: G. Cantacuzino şi C. I. Stoicescu. Atunci Regele care dorea ca Partidul Liberal să aibă posibilitate a lucra pentru binele obştesc, a însărcinat pe *Sturdza* cu formarea cabinetului la 31 martie 1897.

În acest minister au intrat trei oameni politici mai vechi: *A. Stolojan, George Cantacuzino* şi *Mihail Pherekyde*[27]*,* acesta mai ales cu mare autoritate; apoi, pe lângă generalul *Berendei,* păstrat din guvernul Aurelian, au intrat şi trei persoane care îşi făceau acum debutul ministerial: *Al. Djuvara*[28]*, Ion I.C. Brătianu* şi *Spiru Haret.*

După închiderea Parlamentului (3 aprilie 1897), s-a produs o dizidență, care a fundat ziarul „Drapelul"[29] (apărut la 10 mai 1897) şi a publicat un articol-program, în care inițiatorii – în fruntea lor fiind Petre S. Aurelian – declară că sunt o grupare „național-liberală", care voieşte să aplice principiile partidului enunțate în programul de la 1892, firește înțelegând că cei ce se găsesc la guvern şi la conducerea partidului nu le aplică cum trebuie. Cu toate acestea, unii din ce care semnase programul primiră să conlucreze cu guvernul, chiar la deschiderea sesiunii de toamnă a Parlamentului. Vasile Lascar şi Ştefan Şendrea fură aleşi vicepreşedinți ai Camerei, Petre Grădişteanu şi Vasile A. Urechia, vice-prezidenți al Senatului, iar Dimitrie Gianni[30], preşedinte al Camerei.

* * *

Noul ministru de Instrucție s-a apucat de lucru cu toata puterea, dorind să facă bună administrație și să pregătească legile necesare pentru bunul mers al școalelor. Dar chestiunile politice de partid aveau pasul înaintea tuturor. Guvernul este atacat cu violență printr-o interpelare a lui N. Fleva care ține patru zile. Și el se considera liberal, dar zicea că „sistemul de guvernare de atunci este cu totul opus programului partidului.“ Drapeliștii, socotindu-se mai mult liberali decât Fleva, îi dădeau totuși sprijin prin atitudinea lor de frondă. La sfârșitul discuției, când s-a pus la vot moțiunea de încredere în guvern, au fost 95 voturi pentru și 50 contra. Și aceasta într-o Cameră în mare majoritate liberală!

A doua lovitură politică a fost dată de Take Ionescu. El aducea în Parlament acuzația absurdă că Sturdza a trădat chestia națională prin discursul rostit în sala Orfeu la 25 septembrie 1894, și afirma că măsurile luate de Guvernul unguresc contra școalelor românești din Brașov sunt întemeiate pe informațiunile date de guvernul lui D. Sturdza. Ministrul președinte a arătat că suma care să servească bisericii Sf. Nicolae din Brașov era înscrisă în buget, deci nu era un secret și nu din discursul său a aflat guvernul ungar chestiunea aceasta. A explicat că nu era vorba de o „subvențiune“, ci de o „datorie“ a statului român către biserică pe baza unor vechi danii și că a început tratative cu guvernul unguresc ca să se depuie undeva capitalul care să producă renta anuală ce era obligat statul nostru să serve bisericii. Atât în Cameră cât și în Senat, unde interpelase Titu Maiorescu, discuțiile asupra acestor lucruri au fost violente.

* * *

În mijlocul acestor furtunoase dezbateri, Haret se prezintă cu proiectul său pentru organizarea învățământului secundar și superior. Deoarece se renunțase la ideea reformării întregului învățământ printr-o singură lege, deoarece învățământul primar avea legea sa, se impunea acum ministrului să se ocupe numai de o ramură a învățământului.

O expunere de motive foarte amănunțită și însoțită de numeroase anexe s-a distribuit parlamentarilor și publicului încă din noiembrie 1897. Aici se arată motivele pentru care legea din 1864 trebuie schimbată, apoi se lămuresc principalele dispoziții ale proiectului.

Pornind de la ideea că învățământul secundar trebuie să dea *cultura generală* necesară oricărui om care năzuește spre studii superioare și *pregătirea specială* pentru a urma cu folos aceste studii, Haret organizează învățământul secundar în două cicluri: inferior cu 4 clase pentru cultura generală, superior cu 4 clase, care pe de o parte continuă cultura generală și pe de alta pregătește

pentru învățământul superior. De aici, împărțirea cursului superior în secțiuni. După o discuțiune teoretică, în care recunoaște că nu se poate renunța la tezaurul clasicității antice, dar nici nu se poate impune tuturor cunoașterea acestuia, el conchide că trebuie neapărat să se diversifice cultura viitorilor studenți universitari, dându-le unora putința de a îmbrățișa studii realistice, altora studii literare. Împărțirea aceasta va avea de rezultat o cultură – în direcția fiecăruia – mai puțin superficială decât ceea ce se constatase cu vechea organizare, în care absolvenții liceelor nu știau nici destulă latinească ori grecească, nici destulă matematică. Haret își amintea – și oricine trecuse prin liceul vechi își putea aduce aminte că, afară de acei elevi care nu se tulburau prea mult și nu aveau atracție pentru niciun studiu, ceilalți făceau selecțiunea materiilor după preferințele lor sau, uneori, după valoarea deosebită a vreunui profesor. Se vedeau atunci elevi care erau notați cu 9 și 10 la matematici și cu 3 la studiile literare ori la latină sau greacă și invers. Excepțiuni erau aceia care puneau tot atâta sârguință pentru toate materiile. Haret însuși a fost o asemenea excepțiune și în dezbaterile din Parlament s-a citat faptul ca un argument contra proiectului lui care înființa *secțiuni* în cursul superior.

Organizarea aceasta a cursului superior, organizarea gimnaziului cu un ciclu de cunoștințe de sine stătător pentru acei care nu pot merge mai departe, organizarea școalelor de fete în așa fel ca să nu fie un îndemn pentru toate elevele de a urma studii superioare spre a îmbrățișa o profesiune: formează temelia părții din lege care se ocupă de învățământul secundar. Dintre chestiunile de al doilea ordin, vom cita măsurile pentru selecționarea elevilor de la clasa I secundară printr-un examen serios și prin mărginirea numărului de locuri în clasă, înlocuirea bacalaureatului prin examenul general de liceu, înlocuirea concursului pentru fiecare catedră prin examenul de capacitate, gruparea orelor de muncă ale profesorilor nu pe o catedră, ci pe cel puțin două specialități, schimbarea sistemului de salarizare a profesorilor.

În ce privește învățământul superior, Haret pornește de la ideea autonomiei universitare și urmărește să facă „*din fiecare universitate câte un centru unde să concurgă toată mișcarea intelectuală a țării*.“ El reorganizează alcătuirea corpului didactic instituind – alături de profesori – agregați, conferențiari și docenți, suprimă concursul pentru fiecare catedră și prevede măsuri pentru o bună rânduială a vieții studențești.

Proiectul acesta a fost foarte răspândit în public; mai mult: Haret a solicitat să i se comunice sau să se publice obiecțiunile ce s-ar face. A cerut tuturor direcțiilor de școli secundare și universităților să adune pe profesori, să discute și să trimită la minister rezultatul discuțiilor. Trebuie să observăm că, pentru Haret, aceasta nu era o simplă *formă;* el era convins că din studierea serioasă și obiectivă a chestiunilor nu se poate să nu rezulte constatări și încheieri folositoare, fie pentru a întări unele dispozițiuni ale proiectului fie pentru a modifica altele. De

câte ori nu i s-a întâmplat să găsească în vreun articol al cuiva, în vreo scrisoare particulară vreo idee bună pe care și-a însușit-o și a pus-o în practică! De aceea ne apare astăzi atât de puțin serioasă obiecțiunea ce i s-a adus de un adversar politic, Take Ionescu, care susținea că proiectul lui Haret seamănă mult cu cel alcătuit de dânsul în 1895. Întâi, pentru că o lege nu se prezintă ca o operă *originală* a unui individ, cum ar fi o lucrare de știință sau un roman, ci ea este în realitate născută dintr-o colaborare, ea poate fixa prin puterea ei dorințe și păreri emise de multe individualități sau de grupări și care se socotesc necesare pentru bunul mers al treburilor publice într-un moment dat. În special, într-o țară cu regim parlamentar, în care se discută cu toată libertatea, se poate ca în proiectul prezentat de un ministru să se introducă amendamente pe care le-a primit el de bunăvoie sau i s-au impus prin vot. Ar fi fost nu spre rușinea unui ministru, care voia să legifereze asupra unei chestiuni în 1898, să împrumute dispoziții dintr-un proiect (nevotat) făcut în 1895. Dar, al doilea, în privința acuzației aduse lui Haret, ea nu putea fi serioasă, fiindcă părțile asemănătoare din proiectul lui Haret și din proiectul lui Take lonescu din 1895 se găsesc în proiectul lui Dimitrie Sturdza din 1886 și era foarte natural ca Haret, care fusese secretar general în acel an și colaborase la facerea proiectului, să ia pe de a-ntregul articole de acolo. Și la urmă cetățeanul care ar asista la o asemenea discuție asupra paternității unei dispoziții dintr-o lege, ar zice cu drept cuvânt: nu mă interesează cine a spus sau scris *întâi* ideea, mă interesează să fie bună.

Dar, spre cinstea Parlamentului nostru din acel timp, nu numai asemenea chestiuni s-au dezbătut în cele 18 ședințe ale Camerei, ci și altele serioase privitoare la problemele de căpetenie din proiect.

Discuția generală în Cameră a început la 27 ianuarie 1898. Ea a fost precedată de citirea raportului lui C. Dimitrescu-Iași[31]. Deși fusese între întemeietorii „Drapelului“, el revenise – ca să zicem așa – la matcă și primise a fi raportor al legii lui Haret și vicepreședinte al Camerei. Raportul lui este o lucrare de mare valoare, așa cum se obișnuește în Parlamentele din Occident – se înțelege, pentru chestiuni care cer asemenea muncă. El era profesor de istoria filosofiei, dar i se încredințase și cursul de pedagogie și lucrase ca atare. Raportul lui rămâne în literatura noastră pedagogică, prin bogăția documentației, prin claritatea expunerii și prin verva cu care este redactat. Dimitrescu-Iași era și un orator cu multe resurse, un cuvântător care știa să facă din cercetarea ideilor celor mai abstracte lecțiuni așa de atrăgătoare încât la cursul lui se îmbulzeau și studenții și mulți particulari. Nu se putea ca față de o lege așa de importantă, față de o prezentare așa de iscusită, vorbitorii să rămână la chestiuni mici de politică. De aceea, dezbaterile proiectului acestuia au fost pline de interes și adesea ridicate la un nivel superior, încât a avut dreptate Haret să-și înceapă discursul exprimând adânca sa mulțumire „pentru discuțiunea minunată care se urmează de două săptămâni încoace.“ Bine înarmat prin studiile făcute, prin

cunoştinţa practicei administrative şcolare, el a răspuns pe larg, dar cu linişte şi obiectivitate – uneori cu o modestie care atrage simpatiile ascultătorilor, la acele chestiuni care i se păreau lui că nu s-au lămurit pe deplin de către deputaţii care susţinuse proiectul. Aducând omagii talentului lui Barbu Delavrancea[32], care rostise o avântată cuvântare în sprijinul culturii clasice, el găseşte punctele slabe ale argumentării, şi semnalează o sumă de scăderi morale ale antichităţii, preţuită de noi cu exagerare, pentru că „*o vedem prin perdeaua a 2000 de ani, care ascunde sau deformează multe lucruri.*“ Cu motive de natură pedagogică, istorică, practică el lămureşte problemele ce păreau mai controversate şi obţine la sfârşit aprobarea Camerei cu 107 voturi, fiind contra numai 7 şi acelea, precum s-a spus, datorite unor membri ai Partidului Liberal.

La Senat el avu să întâmpine critici numeroase ale unor foşti miniştri care prezentase proiecte de reformă şi nu le văzuse votate, Titu Maiorescu şi V. A. Urechia, ale lui Grigore Ştefănescu, fostul său profesor, ale lui G. Mârzescu, care-l precedase la minister, ale bătrânului Nicolae Ionescu[33], cunoscutul orator, fostul şef al „fracţiunii“ de la Iaşi ş. a. El ştiu cu abilitate, cu modestă sinceritate, dar în fond cu multă convingere, să reducă obiecţiunile, să risipească temerile, să stabilească folosul reformei pentru binele obştesc, încât, la fine, în ziua de 21 martie, obţinu unanimitatea voturilor celor prezenţi.

Când citeşti dezbaterile Parlamentului şi ziarele timpului şi vezi violenţa discursurilor din martie şi aprilie te minunezi – că s-a putut discuta, cu relativă seninătate şi în orice caz cu serioasă preocupare de interesele culturii româneşti, – proiectul de lege al lui Haret.

De aceea a avut dreptate Sturdza fostul ministru prezident să salute această lege şi să felicite pe membrii Adunărilor că au dat votul lor. Se înţelege asemenea de ce Haret, la banchetul ce i s-a oferit de mai mulţi parlamentari (31 martie 1898) a zis: „Sunt un om fericit. Nu-mi inchipuesc să poată fi cineva mai fericit decât sunt eu acum… Am văzut o Cameră stăruind în timp de trei luni în cercetarea unei legi tehnice si fastidioase de cercetat… Am văzut Camera lucrând cu o tragere de inimă şi cu bunăvoinţă cum nu-mi închipuisem că va fi cu putinţă, cum nu îndrăznisem să sper… Am văzut pe toţi uitând toate deosebirile lor de vederi şi de interese şi având un gând comun, când a fost vorba de legea educaţiunii naţionale… Să dea D-zeu ca bunăvoinţa deplină şi unitatea de vederi care s-au manifestat cu ocaziunea discuţiunii acestei legi să nu înceteze a domni între noi toţi!“

* * *

Această urare a lui Haret a răsunat în pustiu, căci agitaţia pornită dintr-o netemeinică acuzaţiune nu s-a potolit, ea a continuat mai violentă în sesiunea ce s-a deschis la 15 noiembrie prin interpelarea lui Titu Maiorescu (23 noiembrie)

şi s-a mai întărit după vacanţă în primele luni ale anului 1899. În această epocă s-a consacrat, pentru prima dată la noi, obstrucţiunea ca mijloc de luptă politică. În adevăr, în şedinţa Camerei de la 17 martie, Alexandru Marghiloman[34] a citit o declaraţiune semnată de 23 de deputaţi în care se zicea că prezenţa lui Sturdza în guvern este „o atingere a demnităţii naţionale“ şi că nu-l vor lăsa să funcţioneze mai departe, împiedecându-l prin *„obstrucţionism parlamentar“*. Aceeaşi declaraţiune s-a citit şi în Senat, semnată de 10 senatori.

Ce era această metodă de luptă? Mai mulţi deputaţi anunţau interpelări. În ziua fixată, cel care avea cuvântul trebuia să găsească mijlocul a vorbi mai multe ore în şir, dezvoltând subiectul în mod artificial, făcând citaţiuni, din cărţi sau din dezbateri parlamentare, care ţineau chiar o oră fiecare. Se cerea să ai o bună sănătate şi putere de rezistenţă fizică, fiindcă majoritatea nu admitea ridicarea şedinţei şi amânarea discuţiei pentru a doua zi, cu gând că oratorul va obosi; dar acesta nu se clintea din loc, vorbea, citea, vorbea, iar citea, i se aducea la tribună apă, dulceaţă, o ceaşcă cu supă la ora dejunului, mai târziu ceaiu ş.a. Mi-aduc aminte că un deputat George Scorţescu[35] avea o deosebită artă pentru executarea obstrucţiei. Venea la tribună urmat de 2–3 uşieri, care ţineau fiecare 3–4 volume mari în braţe şi avea material pentru a ocupa toată şedinţa de ziuă şi cea de noapte. Firește, mai toţi deputaţii plecau pe la casele lor sau luau masa la bufet, iar oratorul rămânea aproape singur, fiind prezent numai vicepreşedintele care prezida şi care era cel mai pedepsit. Se vede că Regulamentul nu dădea mijloace de a se împiedica acest „sport“ – cum se zicea în glumă pe atunci – căci dacă prezidentul ar fi constatat că nu mai e niciun deputat în bănci ar fi trebuit să ridice şedinţa şi tocmai aceasta doreau obstrucţioniştii, pentru ca oratorul să vină a doua zi cu forţele restaurate.

* * *

Noroc mare a avut Haret că a putut prezenta proiectul cel nou înainte ca această agitaţie să ajungă în faza de culminaţie şi a vedea începută discuţia legii învăţământului profesional în ziua de 3 martie 1899.

Oricât ar fi cineva „tare de îngeri“ şi oricât de preocupat de o chestie absorbantă, este peste putinţă să nu fie influenţat de asemenea tulburări, de asemenea atacuri contra băncii ministeriale pe care se afla şi el aşezat. Totuşi a voit să-şi facă datoria şi şi-a făcut-o.

Problema învăţământului profesional e mult mai uşoară decât a celui secundar, fiindcă baza teoretică este lipsită de controversele filosofice, istorice şi pedagogice care îngreuiază pe cealaltă. Toată lumea e de acord în privinţa scopului şcoalelor profesionale, care sunt nişte şcoale de specialitate: agricultură şi silvicultură, meserii, comerţ. Ele trebuie să ne dea agricultori şi silvicultori, meseriaşi, negustori. În toate aceste profesiuni fiind grade, care încep de

la lucrătorul din fabrică sau conducătorul plugului la arătură sau micul funcționar comercial până la marele industriaș, conducătorul de mari ferme sau marele bancher, trebuie să fie o gradație și în pregătirea acestora, deci să fie categorii de școale cu un anumit cuantum de cunoștințe pentru categoria de absolvenți pe care are s-o pregătească fiecare.

De asemenea putem zice că toată lumea e de acord asupra necesității acestor școale la noi ca și în alte țări. La noi era, în în acel moment, o necesitate nu numai vădită, dar de mare urgență. În 1898 se făcuse noua organizație a școalelor secundare. Haret reușise să-și asigure mijloace pentru a mărgini înmulțirea lor peste niște anume limite. Punerea în practică a acestei măsuri era condiționată de un complement necesar și imediat: creațiunea de școale profesionale cât mai multe și puse cât mai mult la îndemâna școlarilor. Noi aveam atunci o școală superioară de agricultură, școale superioare de meserii, câteva școale de comerț care erau și ele, într-o măsură, tot superioare. Lipseau însă școalele inferioare unde să se îndrepteze mulțimea copiilor care nu izbuteau să intre în gimnazii – și nici nu era de dorit să izbutească toți! Pentru fete existau, adevărat, câteva școale zise „profesionale“, dar rău organizate încât nu serveau scopului pentru care fusese create.

Era dar un vast teren de acțiune: să se stabilească diferitele categorii de școli și organizarea lor, să se facă o legătură între învățământul primar și cel profesional, să se găsească mijloacele materiale pentru întreținerea lor ș.a. De toate aceste chestiuni s-a ocupat Haret, a găsit soluțiuni, care nu vor fi fost toate cele mai bune, dar cei care l-au combătut n-au propus altele. Proiectul lui s-a prezentat Camerei tot cu un raport al lui Dimitrescu-Iași. Susținut de el și de câțiva deputați liberali, a întâmpinat critici violente din partea conservatorilor și a drapeliștilor.

Dar ce se arăta prin acele critici?

Supărarea unora și altora pentru alte chestiuni de natură politică influența seninătatea dezbaterilor acestei legi în care era vorba de necesități urgente și indiscutabile. întrebarea: de ce să fie școalele acestea legate de ministerul de Instrucție? de ce să fie obligate județele și comunele a contribui la întreținerea lor? și altele de felul acesta au format subiectul multor discursuri, iar la discuția pe articole: iscusința oratorică a lui Take Ionescu, vehemența tribunului Fleva, rezistența neobosită a lui G. Scorțescu, tratarea ordonată a lui Marghiloman, necazul reținut dar evident al lui Aurelian, supărarea lui Stolojan, care – se zice – plănuise și el o organizare a unor școale profesionale: acestea s-au unit într-o perfectă înțelegere ca să combată legea. Unii din majoritate nu se arătau destul de convinși, poate că intra puțin și-o gelozie când vedeau succesele unui ministru debutant, care în primii doi ani ai activității sale putea să aibă la activul său două legi de importanța acestora. Dacă poetul francez vorbind de oameni ai bisericii, zicea: „Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des devots“[36], cum să nu zicem noi aceasta despre oameni politici?

Legea s-a votat cu mare greutate, la Cameră, dar s-a votat. La Senat se prezintă a doua zi după declarația obstructionismului în Cameră, adică la 18 martie. Din primul moment ostilitatea începe, căci Titu Maiorescu, amintindu-și că e și avocat, găsește un motiv – sau chiar două – ca să ceară amânarea. Respingându-se cererea lui, combaterea proiectului începe prin discursul lui George Panu[37], pe atunci adversar al liberalilor, o continuă Petre Carp, care lua cam de sus pe „tânărul" ministru, dar Haret știa să-i răspundă cu toată deferența cuvenită unui om politic mai bătrân, dar cu accentul necesar pentru a preciza fondul greșit al afirmărilor lui. Maiorescu n-a mai luat cuvântul nici în discuția generală nici în discuția articolelor. Au mai vorbit și alții care au criticat proiectul, chiar din membrii majorității.

Dar la 23 martie legea s-a votat și de Senat.

Era și timpul, căci la 24 martie sesiunea s-a închis. Agitațiunea în Cameră și pe stradă era de tot mare. O întrunire de la „Dacia" s-a terminat cu episodul din strada Enei și la 30 martie guvernul prezidat de Dim. Sturdza a demisionat.

Gh. Adamescu

I.
ÎNFIINȚAREA CASEI ȘCOALELOR

Raport către Adunarea Deputaților asupra proiectului de lege relativ la înființarea Casei Școalelor prezentat de P. Poni, ministrul Instrucțiunii. Ședința din 19 februarie 1896

Petru Poni, după ce fusese ministru în 1891 (21 iulie – 27 noiembrie) în guvernul de uniune zis liberal-conservator (Lascar Catargiu, G. Vernescu[38]) prezidat de Generalul I. Florescu[39], devine din nou ministru de Culte în guvernul liberal-național prezidat în 1895 de Dimitrie Sturdza (4 octombrie – 21 noiembrie 1896). În această calitate, propune legea pentru înființarea Casei Școalelor și Haret este ales raportor. Urmează aici raportul lui în numele comitetului delegaților.

Expunerea de motive, foarte clară și amănunțită, făcută de dl ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor, înlesnește cu totul sarcina mea. D-sa expune în mod limpede, și probează cu cifre, starea deplorabilă în care se găsesc locurile de școli primare, mai ales în comunele rurale.

Această stare de lucruri, care este cunoscută tuturor, a preocupat deja pe unii din foștii miniștri de Instrucțiune Publică. Semnele acestei preocupări apar deja în 1867; iar în 1886, dl Dim. A. Sturdza, pe atunci ministru al Instrucțiunii Publice, promisese în Camera Deputaților a aduce un proiect de lege, pentru îndreptarea stării lucrurilor. Evenimentele politice ce au urmat au făcut însă ca toate lucrările pregătite în acest sens să rămână fără întrebuințare[1].

Legea din 19 mai 1893, în art. 81–87, a căutat să reguleze cestiunea. Însă măsurile prescrise de dânsa au rămas cu totul ineficace; și lucrul acesta este ușor de înțeles, când se observă că acea lege nu făcea decât să prevadă măsuri de represiune, ele înseși neaplicabile, contra comunelor, fără a căuta să le înlesnească cât de puțin greutățile ce au ele de învins, pentru a-și construi localuri de care au trebuință. Chestiunea aceasta este expusă în mod foarte limpede în expunerea de motive, pp. 8–9.

Sistemul propus de guvern se poate rezuma în câteva cuvinte: statul împrumută creditul său comunelor, pentru a le înlesni construirea școalelor necesare.

---

1. Haret a atins această chestiune în Raportul său din 1884 (Colecția de față, vol. I, p. 199) și în Studiile și proiectele sale publicate în 1889 (Col. de față, vol. I, p. 277).

Pentru aceasta, statul se împrumută, cu o sumă de 30.000.000, din care împrumută şi el pe comune, în aceleaşi condiţiuni în care a luat şi el banii.

Serviciul ce face statul comunelor în modul acesta nu-i aduce lui niciun avantaj bănesc; din contra, rezultă pentru stat o oarecare sarcină, din plata personalului administrativ, care va avea să dirijeze toate aceste operaţiuni. Pentru comune însă, avantajul sistemei proiectului de lege este neprețuit, pe de o parte pentru că le face posibilă procurarea capitalului necesar, care până acum era aproape nerealizabilă pentru dânsele, iar pe de alta pentru că reduce pentru ele la jumătate anuităţile ce ar fi avut de plătit, chiar dacă ar fi reuşit să găsească bani.

Dar ajutorul ce aduce statul comunelor nu se mărgineşte aici: dacă comuna este aşa de săracă încât o zecime din contribuţiunile directe să nu-i ajungă pentru a plăti anuitatea sumei ce-i împrumută statul, acesta în unire cu judeţul, îi poate veni încă în ajutor prin o subvenţie (art. 13 devenit 12).

În rezumat, dacă se consideră la un loc proiectul de lege despre care se vorbeşte în acest raport, şi acel asupra învăţământului primar, vedem că ele aduc comunelor uşurări şi înlesniri de mare însemnătate:

Statul ia asupră-şi plata întregului personal didactic rural, din care o bună parte, după legea din 1893, rămânea în sarcina comunelor[1].

Tot statul se însărcinează cu cheltuielile materialului didactic, registre, imprimate etc., luându-le din sarcina comunei.

Tot statul procură comunelor creditul său, pentru a le procura, în cele mai avantajoase condiţiuni, sumele necesare pentru clădirea şcoalelor lor.

În fine, statul, prin subvenţiuni, vine în ajutor comunelor prea sărace pentru a putea plăti chiar anuitatea redusă ce li s-ar cere pentru achitarea împrumutului ce ar contracta.

Din toate punctele de vedere, ambele aceste proiecte de legi sunt o adevărată binefacere pentru finanţele comunale.

E adevărat însă că şi statul, în schimbul adaosului de muncă şi de cheltuială ce-şi impune, are siguranţa de a vedea, chiar cu actualul număr de şcoli, mărindu-se într-o măsură foarte însemnată numărul copiilor ce vor putea frecventa şcoala, fără a mai vorbi de îmbunătăţirea condiţiilor didactice şi igienice ce va rezulta pentru dânşii din înlocuirea nenorocitelor locale actuale cu altele construite în condiţii excelente. În fine, aplicarea legii ce se supune aprobării d-voastră va asigura, într-un viitor puţin depărtat, completarea întregului învăţământ primar cât ne trebuie pentru copiii noştri, cu toate localurile necesare.

---

1. Legea din 1893 a lui Take Ionescu, pe care Poni avea s-o modifice în aceeaşi sesiune. În art. 81 se zice:

„În comunele rurale, statul plăteşte pe primul învăţător şi jumătate din apuntamentele celorlalţi învăţători; Comuna cealaltă jumătate. În comunele urbane statul plăteşte singur pe toţi institutorii în fiinţă la aplicarea acestei legi; toţi institutorii ce se vor mai crea vor fi plătiţi jumătate de stat şi jumătate de Comună.“

Aceasta fiind economia primei părți a legii, art. 4 până la 12, devenit 11, inclusiv, prevede măsurile pentru aplicarea ei în așa fel, încât construirea localurilor să devină o realitate: facerea și aprobarea planurilor, asigurarea plății anuității de către comune, mijloacele din care să se facă această plată, modul de executare a lucrărilor.

Primele trei articole prevăd crearea unei Case a Școalelor, însărcinată cu conducerea tuturor acestor afaceri: împrumuturi făcute comunelor, privegherea construirilor, a încasării anuităților datorate de comune, acordarea subvențiilor la comunele sărace etc.

În fine art. 13, devenit 12, până la 15, devenit 14, se ocupă de subvențiunile acordate de stat, și de mijloacele bănești puse la dispoziția Casei Școalelor.

Casa Școalelor este o instituțiune care a existat deja, creată fiind prin o lege din 20 ianuarie 1883. Organizarea sa însă lăsa de dorit, din care cauză acțiunea ei și până azi a fost nulă[1].

Așa cum se organizează prin proiectul de față, Casa Școalelor devine o instituțiune puternică, destinată a aduce mari servicii cauzei învățământului. În adevăr, sarcina ei va fi, nu numai de a se ocupa de chestiunea clădirilor școlilor primare conform principiilor expuse mai sus, dar încă de a centraliza o sumă de izvoare de venit pentru învățământ, care azi se pierd fără nicio întrebuințare, sau nu sunt decât de o utilitate foarte neînsemnată.

În linia întâi, se dă Casei Școalelor dreptul de a priveghea administrația fondurilor provenind din donațiuni particulare. Legea nu tinde deloc a modifica voința donatorilor sau a testatorilor, dar ia măsuri pentru ca această voință să fie scrupulos respectată. Suntem convinși că partea aceasta a legii va fi una din cele mai fecunde în bune rezultate.

* * *

Comitetul delegaților, în urma discuțiilor avute, a admis proiectul guvernului, cu singurele următoare trei modificări:

Art. 8 și art. 13 din proiectul guvernului au fost reunite în unul singur, dându-se o redacțiune mai precisă părții provenite de la art. 8.

---

1. Legea citată de Haret aici s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 22 ianuarie 1883, iar Regulamentul ei în „Monitorul Oficial“ din 16 mai 1884. Titlul instituției era: „Casă pentru ajutorul școalelor“, iar scopul: „A primi și administra toate donațiunile ce se vor face zisei case pentru propășirea școalelor.“ Ea era persoană juridică și se administra de un „consiliu de administrațiune“ compus din: ministrul Instrucției, președintele Curții de Casație, guvernatorul Băncii Naționale, rectorii Universităților, președintele Academiei Române și directorul Casei de depuneri. – Legea aceasta și regulamentul s-au abrogat în 1896, după votarea legii din acel an, de care e vorba aici.

S-a prevăzut că județele Iași, Romanați și Ilfov, care au făcut deja împrumuturi pentru construire de localuri școlare rurale, luând asupra lor plata integrală a anuităților, vor fi dispensate de a contribui la subvențiunea ce se va acorda comunelor sărace, pentru construirea localurilor lor școlare.

S-a prevăzut că regulamentele pentru administrațiunea fondurilor provenite din donațiuni și testamente, să fie sancționate prin decret regal și publicate în „Monitorul Oficial".

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1895–1896, Nr. 31, pp. 309–311).

II.
MODIFICAREA LEGII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIMAR

Raport către Adunarea Deputaților asupra proiectului de lege pentru modificarea legii învățământului primar prezentat de P. Poni, ministrul Instrucției, citit în ședința din 4 aprilie 1896

Legea făcută de Take Ionescu la 1 septembrie 1893 pentru organizarea învățământului primar cuprindea o serie de dispoziţiuni pe care guvernul liberal nu le putea lăsa să subziste. De aceea ministrul P. Poni întreprinde modificarea ei şi Haret este ales raportor. Urmează aici raportul lui.

De demult încă era dovedit că legea instrucțiunii publice din 1864 nu mai corespundea trebuințelor învățământului nostru. De aceea, în foarte multe rânduri s-a încercat modificarea sau înlocuirea ei. Însă abia la 1 septembrie 1893 s-a putut promulga o nouă lege şcolară, şi aceea numai asupra învățământului primar.

Proiectul de lege, supus dezbaterii d-voastre, are de obiect a aduce însemnate modificări acelei legi din 1 septembrie 1893.

Nu voi intra în desfăşurarea considerațiunilor care impun, după un timp aşa de scurt, prefacerea acestei legi. Această lucrare este făcută în mod destul de complet şi de clar în expunerea de motive care însoțeşte proiectul guvernului[1]. Mă voi mărgini numai a rezuma în scurt modificările ce se propun; pe urmă voi enumera şi schimbările pe care comitetul delegaților a găsit că se cuvine să le aducă la proiectul prezentat de guvern.

Principalele deosebiri dintre legea din 1893 şi proiectul alăturat sunt următoarele:

1. Legea din 1893 lăsa în sarcina primarilor datoria de a forma listele de copiii supuşi obligativității şcolare, alăturându-le doar pe învățător în comunele rurale. Sistema aceasta a produs cele mai rele rezultate, şi de aceea se propune acum ca listele să fie făcute totdeauna de învățători şi de institutori, împreună cu primarul.

1. Expunerea de motive n-am găsit-o în Dezbateri[le parlamentare].

Măsura aceasta necesită apoi formarea circumscripțiilor școlare, pe care asemenea o prevede proiectul (art. 5).

2. Sistema ca amenda pentru absențele școlare să o pronunțe totdeauna învățătorul s-a dovedit în multe cazuri neaplicabilă; de aceea, se propune a se lăsa ministerului latitudinea de a vedea, în fiecare caz particular, cui se cuvine să încredințeze pronunțarea amendei (art. 8).

3. Se suprimă dreptul lăsat perceptorului, prin legea din 1893, de a preface amenzile școlare în zile de lucru în folosul șoselelor comunale (art. 9).

4. Legea din 1893 prevedea că, în comunele urbane, învățământul primar va fi complet, adică va cuprinde învățământul inferior, mediu și superior; pe când în comunele rurale, în marea majoritate a cazurilor, școalele nu cuprindeau decât învățământul inferior și mediu; în cătune, numai pe cel inferior. Pentru ca o școală rurală să poată cuprinde învățământul primar complet, trebuiau împlinite condiții așa de grele, încât rareori se puteau realiza. Urma de aici că se făcea între comunele urbane și cele rurale o deosebire, care făcea aproape imposibilă, pentru copiii de săteni, pătrunderea în școalele secundare.

Legea cea nouă face să dispară această deosebire nedreaptă, nepolitică și contrarie Constituției (art. 17).

5. Se creează școale primare superioare și cursurile de adulți, care în legea din 1893 nu figurează deloc (art. 34, devenit 33, până la 35).

6. Școalele normale primare devin exclusiv internate și se suprimă secțiunile normale create pe lângă externatele secundare de fete. Se îmbunătățește situațiunea corpului didactic al școalelor normale primare. Se reduce de la trei la una numărul școalelor normale de institutoare, prefăcându-se cea din București în o școală secundară, destinată a da învățământul general, și cea din Craiova într-o școală profesională superioară, amândouă acestea cu internat (art. 36, 41, 55, devenit 51, 45, 80 nou).

7. Se modifică organizarea examenelor de absolvire a școalelor normale primare, organizare care, așa cum era făcută prin legea din 1893, s-a dovedit ca de tot nepractică și nesuficientă (art. 50) devenit 49.

8. În ceea ce privește numirea corpului didactic primar, se propun oarecare modificări, dintre care cea mai însemnată este aceea că destituirea învățătorilor și institutorilor provizorii să nu se poată face decât cu avizul conform al consiliului permanent (art. 60, devenit 56). Totdeodată se scoboară de la 10 ani la 3 ani stagiul necesar unui învățător pentru a fi admis la examenul de institutor (art. 63, devenit 59).

9. În ceea ce privește disciplina corpului didactic primar, se regulează în mod mai complet și mai rațional seria pedepselor, mai ales a celor mici. Transferarea s-a considerat ca pedeapsă, și s-au prevăzut normele după care trebuie aplicată, pe când în legea din 1893 ea era considerată ca o simplă măsură în interes de serviciu, și lăsată cu totul la discreția ministrului (art. 72–74, devenite

67–70). În ceea ce privește aplicarea acestor pedepse, s-a asigurat pe deplin imparțialitatea lor, prin instituirea unei comisiuni de judecată, care singură va putea să pronunțe pedepsele cele mai mari. Suspendarea, care până acum se pronunța de ministru, după ce lua avizul consiliului permanent al instrucției, prin noul proiect nu se mai poate aplica decât cu avizul *conform* al acelui consiliu (art. 69 nou, 73 devenit 68).

10. S-a adus o mare ușurare a comunelor, prin trecerea cu totul pe contul statului a plății personalului didactic și a materialului didactic, registre, imprimate etc. (art. 81, de venit 76), fără a mai vorbi de înlesnirea ce li se face pentru clădirea localurilor școlare, și care face obiectul unei legi, deja votate de Cameră.[1]

* * *

În urma discuțiilor avute, comitetul delegaților a adus proiectului propus de guvern mai multe schimbări.

Cele mai însemnate sunt cele următoare:

1. S-a redus de la 5 lei la 2 lei, și de la 10 lei la 5 lei, amenzile prevăzute de art. 10 pentru reprezentanții copiilor care nu trec examenele de fine de an.

2. S-a mărit de la 30 la 40 lei pe lună, salariul ajutorului de învățător, de la școalele de cătune (art. 22, devenit 21).

3. S-a prevăzut posibilitatea creării de școli primare superioare și de către particulari, cu spezele lor (art. 34, devenit 33).

4. La azilul Elena-Doamna, s-a prevăzut organizarea sec-țiunei normale de învățătoare ca școală distinctă, și s-au adus și alte modificări mai puțin însemnate (art. 43).

5. Ca o garanție mai mult pentru învățătorii sau institutorii provizorii, care s-ar afla în cazul prevăzut la art. 60, devenit 56, li s-a dat dreptul de a fi ascultați înainte de a se lua o hotărâre în privința lor.

6. Pedeapsa transferării s-a subdivizat în două, după cum ea se face în aceeași localitate, sau într-o localitate deosebită; pentru aceasta de a doua s-a prevăzut că nu se va putea pronunța decât cu avizul conform al consiliului permanent de instrucțiune; iar a doua transferare, după mai puțin de doi ani, numai de comisiunea de judecată de la art. 69 (art. 72 și 73, devenit 67 și 68).

Dl St. Șendrea a susținut ca transferarea în altă localitate să se pronunțe, în toate cazurile, de comisia de judecată.

7. S-a prevăzut în mod expres că deciziunile comisiei de judecată, prevăzută la art. 69 (nou), sunt executorii, așa că nu pot fi modificate în niciun sens.

8. S-a suprimat din art. 89, devenit 79, măsura privitoare la crearea școalei normale speciale din Dobrogea.

---

1. Legea Casei Școalelor.

* * *

Afară de aceste modificări, admise de unanimitatea sau majoritatea comitetului delegaților, s-au mai propus și altele, care însă nu au întrunit majoritatea. Acestea sunt cele următoare:

1. Din partea secției I s-a propus ca salariul ajutorului de învățător de la școalele de cătune să fie de 50 lei pe lună (art. 22, devenit 21).

2. Din partea secției III, dl St. Șendrea a propus și a susținut ca învățământul primar să fie obligatoriu și gratuit pentru locuitorii legalmente domiciliați în România, ca părinții și tutorii copiilor să fie datori a trimite copiii la școala primară de la 7–14 ani împliniți; ca să fie dispensați de această obligație acei ai căror copii învață în familie sau în institute recunoscute de stat; ca, în caz de insuficiență de locuri, să se prefere copiii cetățenilor români. S-a mai propus ca alin. II de la art. 15 să se modifice în modul următor: „Copiilor, sau cel puțin unuia din copii, indicat anume de părinți".

3. Din partea secției V s-a cerut menținerea celor trei școli normale de institutoare din București, Iași și Craiova.

4. Din partea secțiunei VI s-a propus următorul amendament: „La art. 1, alin. I, în loc de: *gratuit pentru români,* se va pune: *gratuit pentru toți locuitorii legalmente domiciliați în România.* La alin. II să se suprime cuvintele: de *cetățeni români.* Alin. IV și V să se suprime. La alin. VI, în loc de: *se vor prefera copiii de români,* se va pune: *de părinți români".*

* * *

Comitetul delegaților a luat cunoștință de un mare număr de petițiuni adresate Camerei, cu privire la proiectul de lege pus în discuțiune.

Să lăsăm la o parte dorințele exprimate prin aceste petițiuni, cărora li s-au dat deja satisfacere, în total sau în parte, prin proiectul de lege, precum și pe acelea care nu pot avea loc într-însul, ca procurarea de instrumente topografice la învățători, înființarea de farmacii pe lângă școalele rurale, dreptul pentru învățători de a cumpăra loturi mici în moșiile statului, de a fi aleși în consiliile comunale și județene și în Corpurile legiuitoare, de a ieși la pensiune după 25 de ani de serviciu cu leafa întreagă și cu dispensă de etate, desființarea cârciumilor de prin sate și înființarea monopolului spirtoaselor.

Celelalte cereri se reduc la următoarele puncte:

1. Suprimarea taxei prevăzute la art. 1, alin. IV, asupra copiilor de străini, cerută de locuitorii evrei.

2. Înființarea de biblioteci școlare.

3. Identificarea deplină a școalelor primare rurale cu cele urbane.

4. Fixarea la 60, după alții la 50, a numărului maximum de școlari pentru fiecare învățător.

5. Numirea de sub-inspectori școlari dintre învățători, aleși tot de învățători.

6. Ștergerea transferării din numărul pedepselor.

7. Pedepsele cele mai grave să se pronunțe de un juriu de semeni, trași la sorți, și cu dreptul de apel la consiliul permanent de instrucție.

8. Inamovibilitatea deplină pentru tot corpul didactic.

9. Ca învățătorilor și institutorilor recunoscuți cu totul inapți pentru serviciu să li se acorde concediu ilimitat, în loc de a fi scoși din serviciu.

10. Ca venitul pământului școalei să fie lăsat întreg învățătorului.

11. Ca în timpul conferințelor, învățătorilor să li se dea locuință și nutrimentul în o școală normală, iar dacă nu, o diurnă de 5 lei pe zi; în orice caz, bilet liber de drum de fier.

12. Mărirea salariului învățătorilor de la 90 la 150 lei, iar după unele petiții la 225 lei pe lună.

13. Mărirea salariului institutorilor de la 225 la 300 lei pe lună.

Asupra punctului 1, 3, 4, 6, 7, 8, 10, proiectul de lege dă soluțiuni diferite de cele ce se cer, rezultate ale unor discuțiuni amănunțite. Despre punctul 2, nu este locul a ne ocupa, într-o lege ca cea de față, deși lucrul merită atențiune. Punctele 5, 9 nu merită discuțiune.

Asupra punctelor 11, 12 și 13, este imposibil a se da cea mai mică satisfacere, cel puțin în momentul de față, din considerațiuni bugetare, ușor de înțeles.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1895–1896, nr. 50, pp. 761–763.)

Discurs rostit în Adunarea Deputaților în ședința din 8 aprilie 1896 în discuția proiectului de lege asupra modificării legii învățământului primar

Dl *Spiru Haret:* dlor deputați, discuțiunea care se urmează deja de două zile în Cameră, asupra legii învățământului primar a limpezit, după părerea mea, vreo câteva din chestiunile care se prezintau în acesta lege, așa încât această discuțiune este, întrucâtva, simplificată.

Este de regretat că dl Corbescu[1], n-a binevoit să se atingă și de alte chestiuni pe care desigur le-ar fi expus foarte bine. De aceea sunt silit să revin asupra lor, pentru că este de dorit ca nimic să nu rămână în legea aceasta obscur și îndoios în spiritul d-voastră.

1. Matei Corbescu (1840–1931), avocat in București, ales de multe ori în Parlament ca membru al Partidului Național-Liberal.

Legea instrucțiunii publice, mai mult ca oricare altă lege, trebuie să fie o lege adoptată, pe cât se poate, de toți, și doresc să vă pun în cunoștință despre câtă muncă și câtă atențiune s-a pus la redijarea ei, ca să vedeți că nimic nu s-a strecurat într-însa cu ușurință.

Discuțiunea este relativ ușoară pentru legea instrucțiunii publice la noi, fiindcă niciuna din chestiunile mari, care ar putea să pasioneze opiniunea publică, nu mai este astăzi în discuțiune.

Astfel, gratuitatea și obligativitatea învățământului primar la noi sunt deja regulate prin Constituțiune.

Ați putea vedea deja că principalele chestiuni asupra cărora se face discuțiune sunt mai ales chestiunile relativ la personal și, pe ici pe colo, câte o chestiune de mai mică importanță. Aceasta ușurează sarcina mea.

S-a făcut o imputare proiectului în cauză, că nu aduce nici o modificare legii de la 1893, și că nu merită numele de reformă. Nu știu dacă dl ministru al Instrucțiunii Publice a ținut numaidecât ca proiectul său de lege să poarte numele de *reformă*; principalul lucru este ca legea să aibă caracterul care trebuie să-l aibă o lege eminamente liberală, pentru că însuși principiul obligativității și gratuității învățământului primar este un principiu cu desăvârșire liberal. Ei bine, tocmai aici stă deosebirea între legea de la 1893 și proiectul ce se prezintă astăzi, și mă surprinde când văd pe doi din oratorii care m-au precedat, că n-au dat destulă importanță acestui punct.

Este adevărat că legea de la 1893 realiza un progres asupra legii din 1864, în ceea ce privește învățământul primar. Este adevărat iarăși, după cum foarte bine a accentuat dl Corbescu, că mai tot ceea ce este original în legea din 1893 este luat din proiectul prezentat de dl Sturdza la 1886. Astfel fiind, nu este deloc de mirare că prezentul proiect are multe puncte comune cu legile precedente; însă un lucru este care-l face să se deosebească cu desăvârșire în esența lui, și anume este partea privitoare la unitatea învățământului primar, lucru care de altmintrelea nu este secundar, și pare ar fi meritat ca oratorii precedenți să-l aprecieze după justa lui valoare.

Când am avut onoare să fiu numit raportor al acestei legi, mi-am luat sarcina să cercetez toate obiecțiunile ce s-ar putea face acestui proiect, pentru ca să nu fiu surprins, când va veni vremea să vin înaintea d-voastră.

Cu această ocaziune am dat într-un ziar peste o frază care arată foarte bine prețul ce s-a pus la 1893 pe legea învățământului primar, și care vă va face să vedeți mai bine întru ce se deosebește modul de a vedea al legii liberale, de modul de a vedea al legii conservatoare.

Am găsit în ziarul „Constituționalul“[40] fraza următoare:

„Școala primară nu este deloc destinată de a forma cetățeni buni și folositori patriei (Cuvintele acestea se găsesc în expunerea de motive a dlui ministru), ci oameni cu cultură oarecare“[1].

Este adevărat că dacă învățământul primar nu ar avea decât scopul acesta, așa mare importanță nu ar avea legea.

Însă pretutindeni, în țările culte, cu totul altfel se privește învățământul primar. Nu am nevoie să mă opresc asupra acestui lucru, fiindcă cuvintele dlui ministru al Instrucțiunii, din expunerea de motive, sunt foarte la locul lor, și spuse foarte bine. Adevăratul scop al școalei primare este ca să formeze cetățeni buni și folositori patriei, și dacă școala primară nu ar realiza scopul acesta, ar fi de prisos să o avem, sau cel puțin importanța ei s-ar reduce foarte mult. Modul acesta de a vedea este al tuturor țărilor culte și ca să vă dovedesc nu am decât să vă citez două singure legi:

„Insitutorii trebuie să lucreze la dezvoltarea morală și spirituală a copiilor, pentru a le inspira iubirea pentru virtuțile creștine, pentru ordine, muncă, economie, curățenie și bunăcuviință“.

Ce altă calitate se cere unui cetățean bun și folositor patriei, decât aceasta?

În Prusia, unde nu este o lege a învățământului primar, dar sunt decrete și ordonanțe o mulțime, găsim iarăși fraza aceasta:

„Școala nu trebuie numai să înmulțească cunoștințele; ea trebuie să formeze oameni“.

Apoi dacă este așa, școala primară este un lucru nu facultativ, învățământul primar nu este o afacere de mai mult sau mai puțin, adică să dăm cutăruia atât și altuia atât.

Învățământul primar este o sumă de cunoștințe și de idei, pe care orice om trebuie să le posede ca să fie om; altfel nu se poate numi om. Și dacă învățământul nostru primar nu împlinește această condițiune, este evident că trebuie modificat, așa ca să o împlinească; scopul proiectului de față este tocmai acesta.

În prima linie proiectul caută să îmbunătățească mijloacele prin care se asigură obligativitatea învățământului.

Dl Gorgos[2] a criticat sistema amenzilor, zicând să mai încetăm cu măsurile represive; dl Dobrescu[3], din contra, a fost nemulțumit că s-au redus amenzile.

Răspund dlui Gorgos că nu cunosc un alt mijloc mai eficace decât acesta, al amenzii, pentru a asigura obligativitatea învățământului. În alte țări, se recurge la mijloace și mai aspre ca: închisoarea, excomunicarea. La noi ar fi imposibil ca

---

1. E vorba, probabil, de expunerea de motive a proiectului din 1893. „Constituționalul“ era ziarul oficios al partidului junimist, care atunci lucra deosebit – și adesea în divergență – de Partidul Conservator.

2. Pavel Gorgos, deputat al colegiului II de Vaslui ca reprezentant al opoziției.

3. C. Dobrescu-Argeș fost învățător, ales de multe ori în Cameră; a căutat, fără a reuși, să formeze un partid țărănesc.

să facem aşa, pentru că nu se cuvine să facem şcoala odioasă. Amenzile sunt puse mai mult ca să deştepte atenţiunea părinţilor, şi pentru a-i face să simtă că statul se interesează ca copiii să meargă la şcoală. Nu este vorba de a aduce ruină în casa ţăranului prin amenzi, de altfel să sperăm că, cât de curând, când toţi vor şti să citească şi să scrie, amenzile vor rămâne ceea ce sunt astăzi în alte ţări, adică o literă moartă; aşa se întâmplă astăzi în Danemarca, în unele state din Germania, şi mai ales în cantonul de Geneva, unde toţi ştiu carte, şi unde amenda nu se mai aplică de ani întregi.

S-a mai cerut, dlor, introducerea de mijloace de încurajare pentru frecventarea şcoalei. Chestiunea aceasta merită toată atenţiunea; dar, dacă nu s-a pus în lege, este că o asemenea materie nu prea este de natură de a fi regulată prin o lege.

Astfel, înlesnirea de haine, cărţi şi altele, pentru copiii săraci, intră mai mult în atribuţiunea comunelor decât în a statului, şi nu cred că ar fi fost locul de a se introduce în proiectul de faţă.

S-a mai propus a se acorda încurajări băneşti învăţătorilor, proporţional cu numărul şcolarilor lor. Proiectul din 1886 prevede aşa ceva; dar, deoarece motivele pe care le voi spune mai târziu ne împiedică pentru un moment de a se atinge chestiunea salariilor învăţătorilor, nu se putea prevedea deocamdată mijlocul acesta în proiectul de lege. Trec la altă chestiune.

S-a imputat proiectului că lasă programa necompletă, pentru că învăţământul civic nu este prevăzut în el. Nu cred că această obiecţiune e fondată, pentru că învăţământul civic, fără să fie prescris în nicio programă, intră de drept în orice şcoală românească, în orice şcoală în care copilul va învăţa datoriile şi drepturile lui de cetăţean, fie pe orice cale ar fi.

Acum, dacă acest învăţământ va fi pus în cartea de lectură sau aiurea, dacă va avea o oră anumită ori nu, aceasta este indiferent.

Dar în orice caz socotesc că învăţământul trebuie veşnic să aibă în vedere drepturile şi datoriile cetăţeneşti, şi să le pună în vedere copiilor în orice ocaziune. Astfel, nu văd nevoia ca acest obiect să fie pus în programă, în mod explicit.

Dl Corbescu s-a preocupat de creaţiuni de şcoli profesionale cu caracter agricol. Lucrul acesta nu poate să se trateze, nici într-un articol nici în două, în proiectul de lege pentru învăţământul primar. Va fi necesar ca organizaţiunea învăţământului profesional şi agricol să facă obiectul unei legi speciale. Cu toate acestea, proiectul de faţă însuşi cuprinde unele prescripţiuni excelente în această privinţă, şi anume o creaţiune a şcoalei primare superioare, care în proiectul precedent nu figura deloc.

Articolul unde şcolile, acestea sunt prevăzute nu fixează programul lor, ci prescrie numai posibilitatea de a se înfiinţa aceste şcoli fără însă să ne impună programa; şi întradins s-a făcut aşa, pentru că intenţiunea a fost tocmai ca aceste şcoli să servească ca şcoli profesionale sau agricole, după regiuni.

Nu este vorba de a impune un model tuturor şcoalelor de această categorie; este vorba să se lase posibilitatea ca în fiecare regiune, după trebuinţele locale, să se dea organizaţiunea şcoalei, în vederea acelor trebuinţe.

Scopul lor mai întâi este de a da copiilor care ar fi în măsură să urmeze mai departe cu şcoala primară, posibilitatea de a-şi completa învăţământul teoretic şi totdeodată şi mijloacele de a completa învăţământul agricol într-o regiune agricolă, sau de cultura viilor într-o regiune de podgorii, şi din acest punct de vedere creaţiunea şcoalelor primare superioare, aşa cum trebuie să se înţeleagă, este desigur un punct din cele mai fericite ale proiectului de faţă; dl Corbescu exprimă dorinţa să se facă asemenea şcoli în fiecare judeţ câte una.

Eu sper că în curând vom avea mai multe asemenea şcoli în judeţele noastre, prin comunele cele mari şi bogate, care se află în toate părţile ţării.

Trec acum, dlor, la o altă chestiune de mare importanţă.

Este vorba de unificarea învăţământului rural şi urban. Cum ziceam adineaori, acesta este unul din principalele puncte care deosebesc legea de la 1893 de proiectul care se discută astăzi.

Precum ştiţi, legea de la 1893 prevedea la ţară ca regulă generală, şcoli cu învăţământ inferior şi mediu; şcoli cu întregul învăţământ primar erau prevăzute la oraş, şi numai ca excepţiune la sate. După proiectul de faţă, orice şcoală rurală trebuie să dea învăţământul primar complet.

Dl Dobrescu a adus aici obiecţiunile făcute de autorii legii de la 1893 şi a zis că organizaţiunea unui asemenea învăţământ, la ţară, cu mijloacele pe care le prescrie proiectul de lege, este o iluziune; că învăţământul acesta va fi numai pe hârtie, numai o formulă seacă.

Sper, dlor, că voi putea să vă dovedesc că nu este aşa.

Dlor, cifrele citate de dl Dobrescu, şi luate din o serie de articole publicate în ziarul „Timpul“[1], spun că, cu dispoziţiunile prescrise în legea de la 1893, s-ar fi înfiinţat deja numai în doi ani 457 şcoli rurale cu învăţământ complet, şi că dacă legea aceasta ar fi continuat să fie aplicată mai departe, ar fi ajuns cea mai mare parte din şcolile rurale să fie cu învăţământ complet.

Să-mi permită şi dl Dobrescu şi autorii acelor articole să le dovedesc în cifre cât de mult se înşeală în această privinţă.

Dlor, când zice cineva şcoală cu învăţământ *complet,* înţelege o şcoală care cuprinde toate clasele, în care se predă învăţământul primar.

O şcoală rurală, de exemplu, după legea din 1893, este completă cu cinci clase; după o lege votată în 1883, trebuiau şase clase, şi după legea de la 1864, patru clase.

---

1. Ziarul Partidului Conservator (în luptă cu junimiştii).

Ei bine, în anul 1885 existau 1.035 şcoale rurale, care aveau patru clase primare, şi din acestea erau 682 care aveau învăţământul complet, în sensul acesta că 500 aveau câte cinci clase, iar 182 câte şase clase.

Care este atunci progresul? Că de la 1885 până la 1893 s-a ajuns, de la 682 de şcoli, la numărul de 457?

A se zice că s-au creat 457 de şcoli, pentru că sunt toate în fiinţă, este o afirmare ciudată, pentru cei care ştiu cum au stat lucrurile mai înainte.

Dacă la 1893 nu era nici o şcoală rurală cu învăţământ complet, înţeleg să se zică că s-au creat 457 de şcoli; dar când înainte de 1893 existau mai multe, şi astăzi sunt numai 457, aceasta se cheamă că s-au înmulţit?

Este evident că ori nu s-au citit statisticile ce s-au publicat, ori că n-au vrut să o citească aşa cum este. S-a vorbit de numărul de 5.000 absolvenţi, daţi de şcoalele primare anul trecut. Mai întâi dacă considerăm cum a stat numărul absolvenţilor învăţământului rural în anii ce au precedat anul 1893, îl vom vedea crescând mereu, din an în an. Aşa, de unde în anul 1877–1878 au fost 405 absolvenţi în toată ţara, acest număr îl găsim pe urmă, în 1888–1889, ridicat la 1.278 băieţi şi 87 fete.

Numărul acesta a crescut apoi în anii următori, aşa în 1890–1891 au fost absolvenţi 1.774, şi în 1893, când s-a aplicat legea în vigoare, numărul lor era deja de mai bine de 1.900. De atunci în timp de doi ani au mai crescut, poate până la 3.000. Va să zică creşterea numărului absolvenţilor învăţământului primar nu trebuie pusă exclusiv pe comp tul legii din 1893; cauza pentru care numărul absolvenţilor în învăţământul primar a crescut, atât înainte de legea din 1893, cât şi după legea aceasta, este că de la 1877–1878 încoace, şi mai ales în anii următori, administraţiunea învăţământului primar a ţinut lucrurile mai de aproape; numărul revizorilor s-a îndoit; s-au înfiinţat inspectorii de gradul secundar şi alte multe măsuri s-au luat, care au avut de rezultat ca învăţătorii şi institutorii să-şi facă datoria mai bine. Şi afară de aceasta, oamenii au fost îndemnaţi mai cu dinadinsul să-şi dea copiii la şcoală. Pe lângă aceasta a venit şi legea din 1893, şi a regulat sistemul amenzilor. Principiul amenzilor era şi în legea din 1864, dar niciodată nu s-a aplicat vreo amendă, sau şi dacă amenda se pronunţa se ierta mai pe urmă.

Când la 1893 au început să se aplice serios amenzile, deşi în mod trecător, această măsură de coerciţiune a fost de ajuns ca să dea o impulsiune învăţământului rural. Şi în această privinţă nu eu voi contesta rezultatele legii din 1893. Dacă acum se modifică modul de aplicare a amenzii, este sigur că numărul absolvenţilor va creşte cu mult peste cel de azi, şi aceasta prin aplicarea mai severă şi mai raţională a legii. În privinţa aceasta, proiectul de faţă realizează o mare îmbunătăţire asupra acelui precedent, care s-a dovedit că nu se poate aplica, deoarece însuşi autorul a fost silit să-i suspendeze aplicarea, abia la un an după promulgare.

O altă obiecțiune ce se face proiectului, și care este una din cele mai principale, este că nu identifică pe deplin învățământul rural cu cel urban.

Ca să fie bine înțeles, să specificăm în ce constă deosebirea între învățământul rural, așa cum îl regulează proiectul de față, și învățământul urban. Deosebirea constă în numărul anilor de curs, care este de 5 la țară, pentru 4 la oraș, (în programe nu este nici o deosebire), și în numărul învățătorilor, căci la țară nu se prescrie să fie un învățător pe clasă, pe când la oraș se prescrie lucrul acesta. Dar toate măsurile acestea au rostul lor, și dl Dobrescu care a avut ocaziune să cunoască de aproape învățământul rural, știe că condițiunile de la oraș nu pot să se aplice la țară. Cum voiți ca la țară învățământul să se predea în 4 ani, pe cât timp numărul zilelor de lucru este mai restrâns la țară, fiindcă copilul nu poate să meargă la școală în zilele când se face munca câmpului?

Legea de la 1864 n-a ținut seamă de această împrejurare, și din cauza aceasta școalele au fost așa de goale. Ei bine, noi să consacrăm din nou această stare de lucruri? Este evident că la un număr mai mic de zile de lucru pe an trebuie să corespundă un mai mare număr de ani, pentru ca să se ajungă la același rezultat.

Programul este identic, afară de mici deosebiri care sunt în avantajul învățământului rural, fiindcă acolo se prescriu noțiuni de agricultură și horticultura, care la orașe sunt inutile; încolo totul este identic.

Să venim la numărul învățătorilor. Proiectul de lege prevede că dacă numărul copiilor dintr-o școală nu trece peste 80, școala să aibă un învățător; dacă numărul copiilor este între 80 și 140, să aibă doi; și când numărul a ajuns la 260 vor fi patru învățători, și în cazul acesta școala primește cu totul organizația școalei urbane. Când se zice că această organizație este nesatisfăcătoare, se spune în mod implicit că se cere ca numărul învățătorilor să fie proporțional numai cu numărul claselor, iar nu și cu numărul copiilor; se face abstracțiune de numărul copiilor ce se dă unui învățător, și nu se vorbește decât de numărul claselor cu care el are a face.

Dar acest element nu trebuie singur ținut în seamă, ci trebuie să avem în vedere și numărul copiilor ce învățătorul îi are înaintea sa.

Dacă d-voastră doriți ca la țară să fie tot atâți învățători câte clase sunt, ajungeți la concluziunea să aveți la clasa patra un învățător pentru 3 sau 4 copii, după cum sunt în cele mai multe din școalele noastre rurale.

Apoi este țara în pozițiune să facă asemenea cheltuieli în vânt?

S-a spus că altfel poate să lucreze un învățător cu o clasă decât cu 5 clase; și ca dovadă s-au dat institutorii de orașe.

Este adevărat că există o diferență; dar aceasta nu va să zică că învățătorul este în imposibilitate de a lucra cu 5 clase. Și în această privință nu am decât să invoc ceea ce se face în alte țări. Nicăieri nu se găsesc patru învățători într-o școală mică. Sunt țări mai bogate decât noi, și la ele un învățător este suficient pentru o școală rurală.

De exemplu, în Franța, legea din 1886 a fost lămurită prin mai multe ordine și decrete ulterioare, și iată ce zice la art. 10 decretul organic din 18 ianuarie 1887:

„Durata studiilor se împarte precum urmează: secțiunea preparatoare (enfantine), unul sau doi ani; cursul elementar, doi ani; cursul mediu, doi ani; cursul superior, doi ani".

Și mai la vale, la art. 11:

„În școlile care nu au decât un învățător și o clasă nu se va putea face nicio diviziune în cursul mediu și superior; nu se vor putea face mai mult de două diviziuni pentru copiii mai mici de 9 ani."

Va să zică, se prevăd școli care să nu aibă decât un singur maestru; dar în cazul acesta trebuie ca copiii să fie împărțiți în patru diviziuni.

Același lucru este și în Germania unde am văzut însumi o școală în care toate clasele erau întrunite într-o singură sală.

În Italia condițiunile sunt și mai grele pentru învățători.

Art. 316 din legea din 13 noiembrie 1859 zice:

„Cursul inferior și cursul superior se fac fiecare încâte doi ani; fiecare dintr-însele se împarte în două clase distincte."

Iar la art. 323: „Nicio școală nu va putea avea mai mult de 70 școlari; dar dacă școala are numai o clasă, numărul școlarilor va putea merge până la 100." Vedeți dar că condițiunile sunt mult mai grele decât la noi.

În Belgia, aceleași condițiuni. În cantonul Vaud este o prescripție și mai grea, acolo legea spune că dacă două cătune nu au fiecare mai mult decât 20 copii în vârstă de școală, fiecare va avea școala sa, și un singur institutor va servi pentru amândouă. Două școli în două localități deosebite deservite de un singur institutor să poată face un lucru pe care la noi nu poate să-l facă?

Dl *C. Dobrescu-Argeș:* Cu același program?

Dl *Spiru Haret, raportor:* Da, îl am la dispoziție, când veți voi, vi-l voi arăta.

În Danemarca, cu o organizație analogă, numărul copiilor încredințați unui institutor poate merge până la 100.

Vedeți dar că obiecțiunile în privința insuficienței învățătorului nu au niciun fundament.

Dar nu este numai atât.

La orașe numărul copiilor ce se impune unui institutor într-o clasă este de 80, condițiunile acestea cu vremea au să se realizeze chiar la țară.

După statisticile din urmă, noi avem la țară 634.500 copii în vârstă de școală, și sunt în cifră rotundă 3.000 comune rurale.

Dacă împărțim un număr cu altul, ajungem la un număr de 210 copii pe comună, de unde rezultă că peste câțiva ani, când se va completa cadrul învățământului rural, va veni în medie pentru fiecare școală rurală câte 210 copii. Vor fi cătune care vor avea mai puțin, dar vor avea învățători mai puțini; acolo însă, unde școala va avea cei 210 școlari, vor fi trei institutori. Care este atunci

deosebirea între şcoalele rurale şi cele urbane? Vor fi trei învăţători în loc de patru, dar aceasta mai merită o discuţiune? De altmintelea chiar azi sunt şcoli urbane unde clasele sunt reunite, sunt şcoli în oraşele mici, unde o şcoală nu reuneşte mai mult de 100 sau 120 copii; în asemenea şcoale clasele sunt reunite şi nu sunt decât doi sau trei institutori la patru clase. Aceste şcoli urbane din oraşele sunt dar o tranziţiune între şcoalele rurale şi urbane, aşa cum sunt prevăzute în proiectul de lege.

Mergând mai departe, trec la chestiunea personalului.

Dlor, chestiunea aceasta, şi acum ca şi în discuţiunea proiectelor anterioare, a fost aceea care a dat mai mult loc la vorbă, care a pasionat mai mult discuţiunile.

Din punctul de vedere al şcoalei, e de regretat aceasta, pentru că legea învăţământului în genere e un lucru de aşa mare importanţă naţională, încât chestiunea personalului s-ar cuveni să rămână cu totul pe al doilea plan.

Ar fi fost mai de dorit să se discute zile întregi asupra organizării, decât asupra chestiunii personalului. Puteţi urmări discuţiunile din anii din urmă şi veţi vedea că totdeauna primul lucru pus înainte, la discuţiunea proiectelor, a fost chestiunea personalului: că nu are stabilitate, că nu e destul de bine plătit, că este la discreţiunea ministrului.

Dar care şcoală se reduce numai la personal? Deşi se zice că elementele care compun şcoala sunt trei: copilul, dascălul şi localul, această clasificare nu este justă. Adevăratul element al şcoalei este copilul; celelalte sunt mijloace de realizare a unui scop determinat.

Când se prezintă un proiect de lege pentru învăţământul primar, cea dintâi preocupare trebuie să fie cum are să se realizeze scopul de a face din copii cetăţeni buni şi folositori patriei. Dacă cu un personal care nu are stabilitate ar fi mijloc de a se realiza acest lucru, aş face personalul nestabil, pentru că aşa ar fi interesul şcoalei, iar nu pentru că ar plăcea învăţătorilor. Să nu creadă învăţătorii că stabilitatea a fost pusă în lege de hatârul lor; nu, ci pentru că aşa au cerut interesele şcoalei să fie. Trebuie o stabilitate în atâta măsură, cât este în interesul şcoalei, şi nimic mai mult.

Când noi vedem că numărul copiilor ce merg în şcoală nu reprezintă decât 2% din cifra populaţiunii, pe câtă vreme ar trebui să fie de 22%, de chestiunea salariilor şi a stabilităţii trebuie să ne ocupăm în mod exclusiv? Şi aceasta tocmai când nu de mult am văzut acest lucru grozav: că ţăranii noştri nu ştiau încă că ţara lor este independentă, şi care adresau ţarului petiţiuni, nu ştiu pentru ce plângere? Este bine ca noi să ne ocupăm numai de chestiunea stabilităţii, pentru că aşa se dă cutare satisfacţiune corpului învăţătoresc?

Dar vom vedea, şi cel puţin sper să dovedesc, cum că toate obiecţiunile puse înainte în această chestiune sunt absolut fără niciun fundament.

S-a spus că legea nu este democratică…

Dl *N. Ceaur-Aslan*[1]*:* Cer cuvântul.

Dl *Spiru Haret:* Pentru că nu s-a înscris într-însa cuvântul de inamovibilitate absolută pentru corpul învățătoresc.

Socotesc că este o mare neînțelegere asupra sensului cuvântului de democrat când se vorbește așa. Eu înțeleg că o lege este democratică atunci când tinde să dea poporului mijloace de a fi stăpân pe el însuși, de a ști ce face și unde merge, dar nu de a constitui un corp de funcționari scutiți în totul sau în parte de orice responsabilitate.

Dacă o lege tinde să ne dea un învățământ primar bun și pentru toată lumea, ea este democratică, oricare ar fi mijloacele de care se se servește, indiferent dacă învățătorii sunt sau nu inamovibili. Dacă această lege realizează scopul, este o lege socială și democratică în cel mai înalt grad și, precum spuneam adineaori, dacă s-ar găsi trebuitor, pentru realizarea acestui scop, ca profesorii să nu fie inamovibili, ar fi o datorie să nu-i facem inamovibili…

Dl *G. C. Dobrescu*[2]*:* D-voastră considerați pe profesori ca funcționari?

Dl *Spiru Haret:* Fără îndoială.

Dlor, mi-ar fi foarte ușor lucru discuțiunea asupra acestui punct, dacă m-aș adăposti la spatele exemplelor luate din alte țări. Nicăieri, fără excepțiune, corpul didactic nu are gradul de stabilitate ce-l are la noi, și în special cum e prevăzut în proiectul de față.

Am să iau un exemplu care va satisface pe cei mai exigenți: în Elveția corpul didactic se numește pe termen de trei sau de cinci ani, după cantoane. După acest termen contractul se poate reînnoi sau nu, și în tot acest interval contractul e totdeauna reziliabil, dacă învățătorul nu-și face datoria; iar judecător pentru împlinirea datoriei învățătorului e autoritatea școlară, fără nicio restricțiune. Seamănă organizarea aceasta cu ceea ce se pune în proiectul de față?

Aceeași regulă este și în Italia: contractul se face pe termen. Cât pentru celelalte țări, lucrul nu stă mai bine pentru învățători; însă, pentru ca să vă faceți o idee, vă voi spune cum se face în Franța.

Legea franceză din 1886 prevede organizațiunea pedepselor astfel:

„Art. 30. – Pedepsele disciplinare aplicabile personalului învățământului primar public sunt: reprimanda, cenzura, revocarea, interzicerea pentru un timp care nu va trece peste cinci ani, și interzicerea absolută.

Art. 31. – Reprimanda(41) se pronunță de inspectorul de Academie (revizorul de circumscripție).

Cenzura se pronunță de inspectorul de Academie, după avizul motivat al consiliului departamental.

---

1. Nicolae Ceaur-Aslan, deputat col. II de Iași, membru al Partidului Conservator.
2. George Dobrescu, deputat al colegiului III de Prahova. Conservator.

Revocarea se pronunță de prefect, după propunerea inspectorului de Academie, după avizul motivat al consiliului departamental.

Art. 32. – Interzicerea pe timp mărginit și interzicerea absolută sunt pronunțate prin judecata consiliului departamental."

Pentru lămurire, spun că consiliul departamental este un consiliu școlar local în care intră prefectul, ca prezident, revizorul de circumscripție, ca vicepreședinte, directorii de școli normale, funcționari numiți de ministru, doi revizori primari numiți de ministru, patru consilieri județeni și patru institutori.

Nu vreau să prelungesc mai mult discuțiunea, căci deja a obosit dl Arion; dar vreau să vă mai citez un singur exemplu: Danemarca. În Danemarca pedepsele toate se hotărăsc direct de autoritățile școlare, iar învățătorul are drept de apel la tribunalele ordinare. Găsim, observați bine, acest lucru în țara cea mai înaintată din punctul de vedere al învățământului primar, adică intervenția autorității judiciare în materie de școală. La noi se atacă cu atâta stăruință juriul de magistrați, care tinde să se formeze, sub cuvânt de incompetență în materie.

Dlor, dl Dobrescu, în întrerupția d-sale de adineaori, îmi zicea că noi nu ne asemănăm nicidecum cu Elveția. Este adevărat că nu ne asemănăm, din multe puncte de vedere, cu Elveția; și tocmai pentru aceasta trebuie să facem tot ceea ce putem ca să ajungem să semănăm cu dânsa.

Fiți siguri că Elveția nu a fundat învățământul său primar începând prin a numi ca învățători persoane, în mare parte, fără competență, cum s-a făcut la noi în 1864, și a-i declara îndată inamovibili. Din contră, vă asigur că legile trecute școlare elveține sunt mai severe decât cele de astăzi, și numai prin aceea s-a ajuns ca simțământul datoriei să intre în corpul dăscălesc.

Noi am făcut pe dos.

La 1864, când s-a organizat învățământul nostru, știți lipsa de personal ce s-a simțit atunci; lipsa este și astăzi piedica cea mai serioasă la înmulțirea școalelor primare.

La 1864 s-au luat băieți cu câte patru clase primare și s-au pus să învețe pe alții materia tot a patru clase primare.

Totuși legea din 1864 nu s-a sfiit a le asigura o stabilitate destul de întinsă.

Care a fost consecința? Avem motive de a fi mulțumiți de dispozițiunile acestea din legea de la 1864? Desigur că nu.

Și aceia care cunosc afacerile școalei cât de puțin, nu pot să spună că sunt mulțumiți.

Până să se constituie corpul didactic pe baze mai solide și până să-și înțeleagă datoria lui, până atunci era nevoie de prescripțiuni mai severe în lege.

Noi însă am făcut din contra.

Dlor, voi trece peste chestiunea transferării, cu toate că și aceasta este o măsură care pretutindeni este prescrisă ca o măsură curat de administrațiune, pe când la noi este atacată cu înverșunare, și voi veni la școlile normale, ca să mă

opresc asupra unei dorințe exprimate de dl Gârboviceanu[1] și de alți oratori, dacă nu chiar de dl Dobrescu, unificarea școlilor normale de învățători cu cele de institutori.

Dlor, dacă proiectul de lege actual, ca și acela din 1893, ca și acela din 1886, menține două feluri de școli pentru învățământul primar, cauza nu este că a voit să facă o deosebire între educațiunea învățătorului și a institutorului. Nu are cineva decât să vadă de aproape care este organizația ce se dă ambelor acestor școli. Mai cu seamă legea de la 1886 prevede că pentru ca să se admită cineva într-o școală normală de institutori trebuie să aibă trei clase de gimnaziu; iar la școala normală de învățător se primeau copii de țărani d-adreptul, dar făceau în școală câțiva ani de școală preparatorie; așa că, învățământul normal fiind în ambele feluri de școli grefat pe același învățământ pre-paratoriu, rezultatele erau identice.

Același lucru este în legea de față; programul este același, dar dacă se ține deosebirea între cele două feluri de școli, cauza este că nu este deloc de dorit a se încuraja emigrarea târgoveților la sate pe această cale. Închipuiți-vă că școlile normale ar primi la un loc pe băieții de la orașe și pe cei de la sate. Fără îndoială, majoritatea locurilor ar fi ocupate de cei de la orașe, fiindcă au la îndemână mai multe mijloace pentru instrucțiune, și aceasta ar fi tocmai contra scopului ce-l au în vedere dl Gârboviceanu și dl Dobrescu, căci ar fi a închide calea învățământului pentru băieții de săteni. Afară de aceasta, trebuie să se țină închisă calea băieților de la orașe pentru a merge în sate, fiindcă cei care vor fi mai buni au să prefere să rămână la orașe, iar la sate cine va merge? Numai pleava orașelor?

Nu este bine să se încurajeze nici curentul contrar; căci dacă copiii de la țară ar reuși să intre în școli normale și dacă ei ar învăța bine, ar prefera să rămână în orașe, iar satele ar pierde din toate punctele de vedere.

Trec la chestiunea lefii.

Se cere îmbunătățirea salariului învățătorului. Fără îndoială, nimeni nu poate să zică că învățătorii sunt prea mult plătiți cu leafa ce o primesc.

Dar toate sunt relative în lumea aceasta, și tot așa este și cu plata învățătorilor.

Vă plângeți că un învățător nu are decât 90 lei, care se reduc la 81 prin reținerea de 10%.

Se uită însă a se vorbi și de gradație, eu care poate ajunge la un salariu pe lună de 144 lei; și leafa aceasta o are tocmai când sarcinile lui au crescut. În momentul când el începe să funcționeze, tânăr abia ieșit din școală, singur și fără familie, suma de 90 lei este suficientă, mai cu seamă la sate, unde traiul este mai ușor; d-voastră știți că chiar la orașe sunt funcționari inferiori care au câte 100 și 120 lei pe lună, cu care își întrețin familia, de multe ori destul de numeroasă.

---

1. *Petre Gârboviceanu* (1862–1934), deputat de Mehedinți, profesor și director al Școalei normale pentru învățătura poporului român, membru și el în comitetul delegaților pentru această lege.

Dacă ar fi să facem o comparație între salariile diferitelor ramuri ale corpului didactic, mi se pare, situațiunea institutorilor din orașele mari ar fi cu mult mai de plâns decât a învățătorilor.

Un institutor are după buget 225 lei, adică primește 6 lei și 75 bani pe zi. Vă întreb: ce poate să facă el într-un oraș ca București, Iași sau Craiova? Este o adevărată mizerie.

De ce nimeni nu a cerut o sporire de salariu pentru institutori, cel puțin din orașele mari? Să fie oare pentru că învățătorii au trimis peste 300 de petițiuni la Cameră?

Dacă v-aș citi aceste petițiuni, pe care eu am fost nevoit a le citi ați vedea într-însele lucruri curioase.

Este adevărat că salariul învățătorilor nu este mare, dar este iarăși adevărat că nu este mare nici al institutorilor, nici al profesorilor; nu mai vorbesc de cei universitari, pentru că nu vreau să se pară că vorbesc într-o cauză care mă privește.

Dacă ar fi drept, ar trebui ca să se mărească mai întâi salariul institutorilor de la orașele mari, și dacă pe urmă s-ar face o creștere, să se facă la toți în mod proporțional. Altfel s-ar face o nedreptate.

De altfel pot afirma că învățătorii noștri sunt printre cei mai bine plătiți în Europa. De exemplu, în Belgia, un învățător începe cu leafa de 1.000 lei pe an; la noi cu 1.080 lei. În Franța, în Germania, în Austria, cu și mai puțin.

Cât pentru Elveția, am aici un tablou unde găsesc că salariul mijlociu al învățătorilor, în diferite cantoane, este de la 2.000 până la 450 lei pe an. În cantonul Grisonilor, un învățător are 669 lei pe an; iar cei care au 2.000, sunt în Zürick și în Geneva, pentru că aici mai tot cantonul se reduce numai la orașul Geneva.

Ei bine, când la noi învățătorul este plătit cu 1.080 lei pe an, și ajunge până la 1.728, pe lângă care se va mai adăuga în curând și locuința, ni se pare că proporția nu este rea.

De altfel, când dl Popovici[1] a cerut un adaos de 20 lei pe lună, pentru fiecare învățător, d-sa nu a făcut socoteala exactă, ca să vadă câtă sarcină ar rezulta pentru buget din propunerea sa.

Pentru învățătorii actuali, care sunt în număr de 3.741, numai 10 lei dacă li s-ar da mai mult peste leafa actuală, ținând seama și de adaosul de gradațiune, ar rezulta un adaos în buget de 583.596 lei pe an, va să zică cei 20 lei propuși de dl Popovici ar reprezenta cifra de 1 milion 200 de mii lei, în cifre rotunde. Este chip să se facă acest adaos? Dacă credeți că puteți face, nu aveți decât să adăugați, însă să țineți seamă că trebuie să se facă același adaos și institutorilor, în proporțiunea care s-ar cuveni.

1. Constantin Popovici, deputat de Suceava. Conservator.

Dlor, mai sunt oarecare chestiuni pe care le las neatinse pentru că vor mai vorbi și alți oratori după mine, și ora este deja înaintată. Mi se pare că principalele puncte le-am atins, şi sper că pentru acei care vor fi avut vreo îndoială asupra lor, dacă această îndoială nu le va dispărea de tot, cel puțin se va micșora.

Eu propun, dlor, a se admite proiectul aşa cum e prezentat,

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1895–1896, nr. 53, pp. 817–821).

III.
RĂSPUNS LA ÎNTREBARE

Cuvântare în Adunarea Deputaților la întrebarea dacă deputații Mincu, Cosmovici și Iorgu Radu, fiind numiți suplinitori, pot să mai rămână deputați. Ședința din 19 noiembrie 1897

Întrebarea o face deputatul *A. Delimarcu*, care o face cu privire la cei trei profesori și la deputatul Schina(42), care a fost numit primar la Constanța. Chestiunea provoacă discuții lungi, mai cu seamă ca principiu, deoarece legea electorală zice că cine primește o *funcțiune*, nu poate rămânea membru al Parlamentului decât dacă se prezintă din nou în fața alegătorilor, după ce colegiul respectiv a fost declarat vacant. După ce vorbește *G. Scorțescu*, răspunde *Haret*, ca ministru de Instrucție, apoi iau cuvântul: *I. Iancovescu*(43), *G. Schina*, *B. Iepurescu*, *Delimarcu*, *A. Pâcleanu*, *Iorgu Radu*, *A. Fleva*, *Grigore M. Sturdza*(44), *C. Ciocazan*, *V. G. Morțun*(45), *M. Pherekyde*, *ministru de Interne*, *Al. Marghiloman*, *Al. Djuvara, ministru de Justiție*. S-a discutat dacă Biroul are obligația de a declara colegiile vacante fără a mai consulta Camera. S-a decis că este cazul de a se vota. Pentru Mincu nu s-a votat, deoarece el nu primea leafă, ci diurnă zilnică temporară. Votul pentru Iorgu Radu și pentru Cosmovici a fost că pot să rămâie deputați; pentru Schina, că trebuie să demisioneze.

Dlor deputați, sunt două chestiuni ce se ridică acum și care sunt de resort deosebit: chestiunea dlui Schina, care privește pe dl ministru de Interne și în care n-am nimic de zis, și chestiunea a trei profesori, care este de resortul ministerului meu. Nu vreau să prejudec întru nimic hotărârea Camerei; să-mi dați voie numai să vă expun faptele cum sunt, și d-voastră veți aprecia. Mai întâi în ce privește pe dl Cosmovici,[1] d-sa e profesor titular de zoologie la facultatea de științe din Iași, numit de la 1880. Facultatea de medicină nu va avea și nu are nici azi profesor de zoologie, și a fost tradițiunea ca profesorul facultății de științe să facă și cursul de zoologie la facultatea de medicină. Pentru aceasta i se dă câte 150 lei diurnă pe lună.

S-a întâmplat însă de mai multe ori că locul acesta care la început figura în bugetul facultății de științe, să se treacă prin dispoziținea bugetară la facultatea de medicină. Dl Cosmovici însă a continuat să funcționeze fără întrerupere.

---

1. Leon Cosmovici (1857–1921), profesor de zoologie și fiziologie la Facultatea de științe din Iași, membru corespondent al Academiei Române. Ales deputat de Iași ca național-liberal.

Anul trecut a fost o schimbare de felul acesta: de unde dlui figura anul trecut la facultatea de ştiinţe, a fost trecut la facultatea de medicină. Veţi vedea acum dacă aceasta constituie o numire nouă, ştiind că d-sa figura deja ca suplinitor al acestei catedre, în momentul când a fost ales deputat. Acesta este cazul dlui Cosmovici.

Dl Iorgu Radu a suplinit într-un mod gratuit cursul de economie politică la facultatea de drept din Iaşi, până anul trecut. Anul acesta d-sa primeşte leafă.

Trec la cazul dlui Mincu: Anul acesta-s-a înfiinţat prin buget secţiunea de arhitectură de la şcoala de bele-arte din Bucureşti. La această şcoală am avut trebuinţă de un profesor de arhitectură, şi am crezut că nu pot face o numire mai nimerită decât în persoana dlui Mincu. D-sa mi-a declarat, însă, că nu primeşte, fiindcă este deputat; şi cum nu aveam pe cine să numesc în locul d-sale, l-am rugat să primească această însărcinare cu plata zilnică, până când voi găsi pe cineva ca să-l pot numi.

Acesta este cazul dlui Mincu[1].

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea ordinară 1897–1898, nr. 4 din 23 noiembrie 1897, Volumul 1897–1898, p. 7.)

1. Ioan Mincu (1852–1912), cunoscutul arhitect, care a făcut Palatul Justiţiei din Bucureşti ş.a., a fost profesor la Şcoala de arhitectură când s-a reorganizat.

IV.
RĂSPUNS LA INTERPELARE

Cuvântare în Adunarea Deputaților ca răspuns la interpelarea deputatului I. Mincu în privința numirii unui profesor la secțiunea de arhitectură pe lângă școala de arte frumoase din București. Ședința din 26 ianuarie 1898

Deputatul I. Mincu arată că în țară se simte mult lipsa de arhitecți bine pregătiți, căci mai toate serviciile județelor și comunelor sunt dirijate de oameni fără pregătire; de aceea crearea secțiunii de arhitectură a fost binevenită. I s-a propus să fie dânsul numit, dar a refuzat. Întreabă pe ministru: „care au fost considerațiunile care l-au călăuzit la numirea personalului didactic al acelei secțiuni, punând persoane fără titluri speciale".

Domnilor deputați, dați-mi voie ca mai întâi să rectific un mic punct din cuvântarea dlui Mincu.

D-sa a binevoit a-mi atribui paternitatea școalei de arhitectură, onoare ce nu o merit și pe care o întorc aceluia căruia îi aparține[1].

Vă aduceți aminte că în anul trecut dl Mincu și-a dezvoltat aici o interpelare adresată dlui ministru Mârzescu[2], cu privire la organizarea învățământului arhitecturii în țară. Ca urmare acestei interpelări, s-a introdus în buget o sumă de 15.000 lei pentru înființarea secțiunei de arhitectură pe lângă școala de belle-arte din București.

Vedeți, dar, că nu am nici o parte la înființarea acestei școli. Meritul revine dlui Mincu, fiindcă nu mă îndoiesc că dl Mârzescu nu s-ar fi gândit să înființeze această secțiune tocmai într-un an de criză ca cel trecut, dacă nu ar fi fost interpelat de dl Mincu. Va să zică dl Mincu era cel dintâi care datora acestei

---

1. În realitate, Haret, devenind ministru, înființase Școala de arhitectură (ca secțiune a Școalei de arte frumoase) probabil în septembrie 1897 și în septembrie 1898 a publicat Regulamentul ei. Exagerat, dar, zice că n-are „nici o parte".

2. George Mârzescu (1834–1901), profesor la Facultatea de drept din Iași, apoi la București, a fost de multe ori deputat sau senator. Ministru pentru prima dată în 1868 în guvernul prezidat de Dim. Ghica, a fost membru al Partidului Liberal, dar adesea dizident. În epoca de care e vorba aici, el fusese ministru de Culte și Instrucție în guvernul liberal dizident al lui P. S. Aurelian (1896) îi precedase pe Haret.

creațiuni iubirea de părinte și tot sprijinul posibil. De aceea când a venit timpul ca să aplic bugetul, persoana la care m-am adresat pentru a cere sfaturi în privința înființării acestei secțiuni a fost dl Mincu.

D-sa mi-a dat un plan de organizare, pentru care îi mulțumesc; l-am consultat în același timp și asupra numirii personalului.

Rămăsesem înțeles cu dl Mincu ca d-sa să ocupe locul de profesor de arhitectură, fiindcă nu vedeam pe nimeni mai în măsură decât d-sa de a ocupa acest post. D-sa a primit, dar după trei sau patru luni mi-a trimis demisiunea sa nemotivată. Mai pe urmă d-sa a explicat retragerea sa pe motivul de incompatibilitate parlamentară[1].

Ar fi permis să discutăm lucrul acesta, deși astăzi nu mai are niciun interes. Eu cred că d-sa nu este fondat în motivul ce acum invocă, pentru că în cazuri analoage cu al d-sale nu se găsise că era vreo incompatibilitate.

Nu cred că d-sa a fost fondat și pentru că în urma demisiunei d-sale eu i-am oferit să ocupe catedra sub o formă care nu ar fi putut lăsa loc de vorbă nici celui mai bănuitor om. Cred, dar, că d-sa ar fi putut, după ce a contribuit a se înființa școala, să contribuie și la întemeierea ei aducându-i concursul său ca profesor.

Dându-și, însă, d-sa demisiunea, eu mă găseam în situațiune neplăcută: ori de a nu înființa secțiunea de arhitectură, lucru ce nu puteam face, sau, înființând-o, să numesc pe o persoană în care să nu am eu încredere, deși puteam să nu am aprobarea fără margini a dlui Mincu.

Acum, însă, d-sa îmi face proces de ce am numit ca profesor în locul d-sale pe dl Gr. Cerchez(46), care nu ar fi având diplomă de la vreo școală de arhitectură.[2]

Voi răspunde că pentru ca să numesc un profesor de arhitectură, îmi trebuie numai un om care să posede nu numai diploma de arhitect, dar și dovada aplicațiunii cunoștințelor sale.

Ei bine, fără să fac niciun fel de personalitate, să-mi dea voie dl Mincu, să-i spun că în țara românească, afară de d-sa eu nu știu să fie cineva care să aibă diplomă de absolvire a unei școli publice specială de arhitectură.

Așa fiind, eu nu eram ținut să iau pe cutare sau cutare domn, care își pune înainte personalitatea sa în mod mai mult sau mai puțin aparent, ci trebuie să consult meritele în adevăr recunoscute. Și fiindcă dintre cei pe care îi aveam înainte n-am găsit pe nimeni care să aibă diplome speciale de arhitect, și deoarece eram eu responsabil de bunul mers al școalei, nu puteam să numesc pe cineva în care să nu am deplină încredere. Altfel mai bine închideam școala.

Nu mi-a rămas decât să mă adresez la persoane care cel puțin să aibă cu siguranță cunoștințele de constructori. În această privință ce are de imputat dl Mincu dlui Cerchez? Dl Cerchez este absolvent cu diplomă al școalei centrale

1. A se vedea cuvântarea lui Haret în 1897 în acest volum, p. 168.

2. Grigore Cerchez, deși n-avea diploma specială, s-a ocupat toată vremea cu arhitectura.

de la Paris, diplomă care cuprinde și specialitatea de inginer civil și pe acea de arhitect.

Dacă inginerii ieșiți din școala centrală nu posedă arhitectura ca dl Mincu, ei posedă însă în chip minunat partea constructivă, care și aceea are o foarte mare importanță.

Cred că mai ales în partea constructivă nu se poate pune la îndoială meritele dlui Cerchez. D-sa are executate lucrări serioase, despre care nu s-a zis nimic rău.

De altfel, competența dlui Cerchez în materie de arhitectură este pusă în afară de orice discuție și prin faptul că d-sa în consiliul tehnic superior, din care face parte, este însărcinat în special cu studierea proiectelor de arhitectură. În fine, d-sa este profesor de arhitectură și construcțiuni și la Școala de poduri și șosele, care deocamdată cel puțin cred că poate suferi comparațiunea cu noua secțiune a școalei de belle-arte.

Prin urmare, din toate punctele de vedere, numirea dlui Cerchez era perfect justificată, ba încă ar fi fost absurdă îndoiala la care aș fi pus capacitatea dlui Cerchez, de a face un curs începător de arhitectură.

Căci, dlor, nu trebuie să uităm că școala aceasta este abia la începutul ei. Cu timpul se vor mai numi și alți profesori de arhitectură, vom vedea atunci ce vom avea de făcut. Pentru astăzi însă nu veți găsi pe cineva mai bun cunoscător în materie de construcție decât este dl Cerkez.

Dacă însă dl Mincu cunoaște pe altcineva care să îndeplinească condițiunile pe care le spunea adineaori, să binevoiască să mi-l recomande, în lipsa d-sale, până va voi să primească însuși acest loc.

Dar declar că nu voi primi pe nimeni care să nu posede o diplomă de la o școală publică specială de arhitectură, nici pe cineva care, drept orice recomandație, va avea case clădite de dânsul și căzute peste trei ani, ori acoperișuri prin care a plouat peste trei luni[1].

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1897–1898 din 4 februarie 1898, vol. 1897–1889, p. 299).

1. Nu știm la cine face aluzie Haret prin aceste cuvinte.

V.
LEGEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SECUNDAR ȘI SUPERIOR

Expunere de motive la proiectul de lege pentru organizarea învățământului secundar și superior

Învățământul secundar și cel superior sunt regulate azi prin legile din 5 decembrie 1864, 17 martie 1879, 6 martie 1883, 28 mai 1892 și 29 mai 1892. Dar această regulare are multe și mari neajunsuri, din care unele s-au văzut chiar de la aplicarea legii din 1864, dovadă că încă din 1866 se prezintă proiectul ministrului Ioan Strat[47], pentru modificarea radicală a acestei legi. De atunci țara a mers înainte; trebuințele ei au crescut, multe s-au schimbat.

De aceea, neajunsurile și lipsurile din primul moment au mers tot agravându-se. Astăzi, legislația școlară nu mai corespunde cu nevoile țării, în mai niciunul din punctele principale. Din încercările numeroase ce s-au făcut, pentru a se înlocui actuala legislație prin alta mai bună și mai completă, nu a reușit niciuna. Dar, de altă parte, multe din dispozițiile legii au devenit neaplicabile, pentru că nu mai corespundeau trebuințelor; altele au căzut în desuetudine din lipsa de sancțiune; pentru multe lucruri, dispozițiile legale lipsesc cu totul. E destul să amintim că învățământul real pentru băieți, învățământul pro-feisonal al fetelor, nici nu figurează în legile noastre, pentru ca să-și facă cineva o slabă idee, de ce enormă distanță există între ceea ce avem în învățământul secundar și superior, ceea ce trebuie să avem și ceea ce cuprind legile respective. Când însă între cineva în cercetarea mai de aproape a lucrurilor, vede că legislația actuală păcătuiește, nu numai prin o completă insuficiență, nu numai că nu mai ajută întru nimic la dezvoltarea culturală a țării, dar că în multe puncte este o serioasă piedică pentru dânsa.

Așa, normele pentru recrutarea corpului didactic, sunt așa de primitive, așa de defectuoase, încât au ajuns de constituie un pericol iminent pentru însăși existența învățământului nostru secundar și esuperior.

Negreșit, în fața acestei situațiuni îngrijitoare, când legea în vigoare este așa de defectuoasă, încât în mare parte nici nu mai este aplicabilă și când alta mai bună nu se poate obține. Cei care au avut a conduce afacerile învățământului, lăsați în voia propriei lor inspirațiuni și a nevoilor momentului, au fost nevoiți să

caute la fiecare dată soluția dificultăților prezente fără nicio unitate, fără nicio putință de acțiune comună, bine coordonată, tinzând către un scop bine hotărât, cunoscut de toată lumea. De aici, măsuri contradictorii, precipitate; de aici, pierderi de timp și de puteri, nu numai pentru dânșii, dar pentru țara întreagă, care s-a găsit timp de 30 de ani aproape lipsită de unul din cele mai puternice mijloace de acțiune ale popoarelor, în realizarea aspirațiilor lor celor mai nobile.

Motivele acestea a căror gravitate nu poate scăpa din vederea niciunuia din oamenii care au, într-o măsură oarecare, răspunderea de a conduce afacerile țării, au îndemnat pe guvern a face încă o încercare, pentru a da în fine, învățământului secundar și superior o lege care să corespundă trebuințelor lui. Această reformă se impunea deja de mult; problema este pe deplin studiată, elementele de discuțiune adunate în mare număr deja de ani întregi; oamenii de școală, și împreună cu ei țara întreagă, reclamă cu nerăbdare votarea ei. O nouă întârziere, pe care nimic nu ar justifica-o, ar fi o pagubă enormă pentru cultura țării, venită pe lângă cele deja cauzate de întârzierile de până acum. De aceea guvernul vine înaintea Camerelor cu încrederea că dorința țării, înscrisă în mod expres și în programul politic al marei majorități a reprezentanților săi, va fi în fine îndeplinită.

* * *

Dăm aici câteva lămuriri asupra principalelor dispozițiuni din proiect.

Capitolul I – Dispoziții generale

Proiectul nu se ocupă decât de școalele secundare propriu-zise, adică gimnazii, licee și școli secundare de fete, și de universități, lăsând la o parte școalele de învățământ special și profesional, care vor face obiectul altor legi. Cauza este că chestiunea este destul de vastă, ca să merite a fi studiată și rezolvată în parte, pentru fiecare din părțile ei, și aceasta cu atât mai mult, cu cât învățământul secundar și superior servește de bază, de punct de sprijin, celui special și profesional, așa că organizarea acestuia din urmă va fi determinată în mare parte de aceea care se va da celui dintâi care se poate foarte bine organiza în mod independent de cel de al doilea.

* * *

Art. 3 specifică că învățământul secundar și superior este gratuit pentru fiii de români, ceea ce nu este decât o dispoziție deja cuprinsă în art. 23 din Constituțiune. Cât pentru fiii de străini, ei sunt admiși în școale în locurile ce

rămân libere după îndestularea cererilor fiilor de pământeni, dispoziţiune a cărei raţiune nici nu se poate pune în discuţie.

Capitolul II. – Învăţământul secundar

Secţiunea I. – Organizare

Învăţământul secundar al băieţilor se va da în licee şi în gimnazii, care nu sunt alta decât cele patru clase inferioare ale liceelor.

Cât pentru licee, ele vor avea 8 clase. Programa primelor patru clase va cuprinde un ciclu complet de cunoştinţe, care vor fi aceleaşi pentru toţi şcolarii.

De la clasa a V-a înainte liceul cuprinde un număr de obiecte de studiu care sunt comune pentru toţi şcolarii şi anume: limbile română, franceză şi germană; istorie, noţiuni de filosofie, de drept uzual şi instrucţiune civică; muzică; gimnastică. Pentru celelalte materii liceul se împarte în secţiuni: secţiunea literară, în care se dă o mare dezvoltare studiului limbilor latină şi elenă, ca bază a studiului antichităţii clasice; şi secţiunea ştiinţelor matematici, în care studiul limbii latină şi elenă se înlocuieşte cu acela al matematicilor, ştiinţelor fizice şi naturale, geografie şi încă a unei limbi moderne. Secţiunea ştiinţelor fizico-naturale împrumută limba latină de la cea dintâi, ştiinţele fizice şi naturale şi gegorafia de la cea de a doua.

Motivele acestei organizaţiuni sunt numeroase.

Învăţământul aşa numit clasic, are ca obiect principal studiul limbilor clasice antice, în vederea cunoaşterii aprofondate a civilizaţiunii greco-romane, care să servească de bază pentru educaţiunea tinerimii. Multă vreme acest învăţământ a fost singur suficient. Cu timpul, însă, trebuinţele sociale s-au schimbat, cercul de idei şi de cunoştinţe s-au lărgit: dezvoltarea necomparabilă din ultimele două secole a ştiinţelor pozitive a creat relaţiuni de aproape între oameni, şi trebuinţa de a se cunoaşte mai bine. De aceea învăţământul secundar, care deocamdată era pur literar şi concentrat numai asupra limbilor şi literaturilor antice, a trebuit cu încetul să deschidă uşile pentru a primi noi obiecte de studii, necunoscute pentru dânsul mai înainte: istoria, matematicile, ştiinţele fizice şi naturale, geografia. Ca ultimă fază a evoluţiunii a fost suprimarea deplină a limbilor antice şi înlocuirea lor prin studiul limbilor moderne, al istoriei şi al ştiinţelor. Aceasta a dat naştere învăţământului real.

Este necontestat că e o greşală a se organiza întregul învăţământ secundar al unei ţări numai după tipul clasic. Studiul aprofundat al limbilor clasice este greu şi reclamă mult timp; cei ce se consacră lui, nu mai au putinţa de a da o egală atenţiune studiului ştiinţelor şi limbilor moderne, care sunt astăzi printre principalele mijloace de luptă pentru viaţă pentru clasele mijlocii şi superioare

ale societății; și este evident că, dacă antichitatea ne-a transmis o minunată cultură literară și artistică, societățile moderne nu pot să se absoarbă numai în admirațiunea ei, nici să găsească într-însa toate elementele care le trebuie pentru dezvoltarea lor. De altă parte, este imposibil să renunțe cu totul la studiul antichității. Fără a vorbi de imposibilitatea care este, de a se rupe cu totul cu o tradițiune educativă ce datează de secole, nu se poate admite că omenirea să facă abstracțiune de tezaurul clasicității antice, care constituie o parte așa de mare din capitalul ei intelectual, și care, deși nu poate răspunde la toate trebuințele noastre de azi, ne este totuși indispensabil în multe.

O țară nu se cuvine să dea întregului său învățământ secundar un singur caracter. Deoarece durata studiilor secundare este mărginită la un număr de ani care la noi nu poate trece peste 8 și deoarece în acest timp nu e cu putință ca un copil să capete deodată în mod satisfăcător și învățământul clasic, și pe cel modern, nu rămâne decât să se organizeze ambele învățăminte unul lângă altul, rămânând ca fiecare copil să urmeze pe unul sau pe altul, după înclinarea și aptitudinile sale.

Sistemul acesta a fost aplicat în Germania, în Austria, în Italia, în Franța. În aceste țări sunt gimnazii sau licee clasice, în care învățământul încă de la prima clasă are ca fundament studiul limbilor antice; și gimnazii sau licee reale, în care limbile antice nu sunt excluse cu totul dar nu au decât un loc secundar.

La noi, legea din 1864 nici nu prevede învățământul real. Ea face licee și gimnazii de un singur tip, în care limbile latină și elenă ocupă loc principal. Mai târziu însă, de pe la 1875 au început a se înființa fără lege ci numai prin buget, câteva gimnazii reale cu patru clase. Existența acestor gimnazii a fost din cele mai precare și mai triste. Create fără nicio lege, supuse la continuie schimbări de programe, cu un număr de clase nesuficient, fără nici o perspectivă pentru absolvenții lor, cu un personal didactic plătit mai rău decât cei de la gimnaziile și liceele clasice, gimnaziile reale nu deteră niciun rezultat, și pierdură încrederea lumii așa că pretutindeni s-a cerut și se cere înlocuirea lor prin gimnazii clasice.

Aceasta este starea actuală a chestiunii. Ea provoacă multe nemulțumiri și îngrijiri. Se impută învățământului nostru secundar că nu pregătește îndeajuns pe tineri pentru lupta vieții; că instrucțiunea și educațiunea ce capătă ei îi predestinează a trăi vecinie sub tutela mai mult sau mai puțin văzută a statului; că e cauza principală a părăsirii carierelor independente, a industriei și comerțului; că școalele clasice nu-și merită numele, de vreme ce absolvenții lor nu sunt în stare nici a interpreta un text clasic, necum să-și fi însușit cultura și ideile antichității; că școalele reale nu dau un învățământ complet, nu duc la nimic, n-au niciun rost; și unora și altora li se impută că au programe prea încărcate, că impun școlarilor o sumă de muncă excesivă, în raport cu slabele rezultate la care ajung; învățământul superior se plânge că studenții ce-i trimit liceele sunt nepregătiți și că din această cauză nici studiile superioare nu pot da rezultatele

cuvenite. E cert că aceste plângeri generale sunt pe deplin fondate. Învățământul nostru secundar este organizat în așa fel încât de nu va veni o grabnică îndreptare, va fi greu de tot a se mai repara timpul și forțele pierdute până acum.

Proiectul alăturat propune o sistemă pe care o credem cu mult mai rațională decât cea de până acum. Iată, în scurt, care este economia lui generală: după școala primară, urmează o perioadă de 4 ani, care formează gimnaziul sau cursul inferior de liceu. În acest timp învățământul are un caracter utilitar. Toți școlarii fac studii de limba română, de două limbi străine, franceză și germană, matematici, științe fizico-naturale, istoria și geografia, fără a mai vorbi de alte câteva de mai mică importanță. Aceste studii vor forma un ciclu complet de cunoștințe, așa că școlarii care din diverse împrejurări nu ar duce mai departe studiile lor să poată părăsi școala cu o instrucțiune completă, care să-i facă admisibili la unele cariere și la unele din școlile de aplicațiune, precum ar fi cele militare, de telegrafie, mecanica practică, căile ferate etc. Negreșit, extensiunea dată fiecărui curs va fi în raport cu timpul de 4 ani de care se dispune, și cu dezvoltarea obicinuită a facultăților copiilor între vârsta de 11 și cea de 15 ani.

Cursul superior al liceelor urmează după învățământul precedent. El cuprinde tot 4 ani de studii. Aici însă școlarii se despart după aptitudinile sau gusturile lor. Astăzi toți școlarii unui liceu urmează cursuri comune, oricare ar fi natura studiilor superioare ce-și propune să întreprindă fiecare, așa că cel ce se destină clasicismului este obligat să facă studii de matematici și științe fizico-naturale, care-i vor fi cu totul inutile în urmă, pe când cei ce au să devină matematici sau chimiști trebuie să consacre multe ore studiului limbilor latină și elenă, pe care la finele liceului le vor părăsi pentru totdeauna. În sistemul ce se propune, cursul superior se subdivide în trei secțiuni: secțiunea clasică, unde învățământului limbilor antice, se consacră un număr mare de ore, secțiunea matematică, unde locul principal îl ocupă studiul științelor, cu adaosul unei limbi moderne și secțiunea științelor fizico-naturale, care împrumută principalele sale obiecte de studiu de la cele două secțiuni precedente. Afară de aceasta, câte trei secțiuni au, ca obiecte de studiu comun limbile română, franceză și germană, istoria, noțiuni de filosofie, muzică și gimnastică.

Avantajele acestui sistem sunt evidente. Pe de o parte, cursul secundar inferior, care azi nu are nicio sancțiune, capătă o existență de sine stătătoare, grație suprimării aproape complete a limbilor antice, ale căror ore de studiu sunt utilizate pentru materiile indispensabile în viața modernă, ca științele și limbile moderne pe când azi, în cei patru ani de gimnaziu, abia se ating o mulțime de materii, printre care și limbile clasice, fără a se putea studia niciuna în așa fel, încât studiul ei să poată deveni de o utilitate practică. De altă parte în cursul superior școlarii care se destină studiilor literare pot să capete în cei patru ani cunoștințe de limbile clasice cu mult mai solide decât azi, când o bună parte din timpul lor este luat de studiul științelor, în părțile care lor nu le vor mai servi în

urmă. Iar cei care vor avea a urma cursurile de ştiinţe superioare nu vor mai fi obligaţi a consacra o parte din timpul lor cel mai bun limbilor latină şi elenă, care nu le vor servi la nimic mai în urmă. Se vede dar că sistemul ce propunem asigură o utilizare mult mai raţională a timpului şi a forţelor tinerimii. Şi ca rezultat, care va fi foarte apreciat de părinţi şi de şcolari, el va aduce o mare uşurare în sforţarea ce se cere azi şcolarilor secundari. În adevăr, deşi numărul de ore de curs pe săptămână nu se micşorează, după cum nici nu e bine să se facă, totuşi cantitatea de muncă cerută va fi mai mică, din cauză că împuţinându-se numărul obiectelor de studiu pentru fiecare şcolar, pe când al orelor de lucru în clasă rămâne acelaşi, munca din clasă va fi mai rodnică pentru fiecare şi prin urmare numărul orelor de lucru de acasă va fi cu mult redus.

Pentru o mai bună înţelegere a sistemului, se alătură pe lângă această expunere de motive, un proiect de programă pentru cursul secundar[1]. E bine înţeles că acest proiect nu are alt scop decât a arăta o distribuţiune posibilă a materiilor în sistema ce se propune, numai cu scopul de a facilita înţelegerea, fără a avea pretenţia de a fi singura şi cea mai bună programă secundară.

* * *

Comparaţiunea sistemei ce se propune cu acea astăzi în fiinţă arată între dânsele următoarele deosebiri principale:

1. În sistemul actual, cursul de gimnaziu sau de liceu inferior nu are o existenţă de sine stătătoare; el nu este decât o parte din cursul întreg de liceu, aşa că şcolarul, care începe liceul, este obligat să-l urmeze până la capăt, pentru ca să spere a avea o recompensă legală a muncii sale.

Şcolarii care din diverse cauze, nu pot urma cursul până la fine, rămân declasaţi. În noul sistem se dă posibilitatea de a se opri cineva la a IV-a clasă, ceea ce constituie o enormă economie de forţe pentru ţară, deoarece absolvenţii de 4 clase, care devin astfel utilizabili, reprezintă 21,64% din numărul şcolarilor ce încep liceul, pe când absolvenţii liceului întreg sunt abia 7,35% din acel număr.

Un alt avantaj va fi că gimnaziile devenind utilizabile, nu se va mai simţi ca azi, nevoia de a ridica la rangul de liceu chiar gimnaziile din centrele cele mai puţin populate, ceea ce duce la cheltuieli grele şi la o mare consumare de personal didactic. Azi se explică că un oraş care are un simplu gimnaziu să se îngrijească, când vede că absolvenţii lui rămân pe drumuri, şi să caute să le deschidă un drum, dar nevoia aceasta nu va mai fi aşa de simţită, când gimnaziul singur va putea da o instrucţiune completă şi utilizabilă.

---

1. Autorul citează în câteva locuri anumite *anexe*, care exemplifică afirmaţiunile lui şi care figurau în broşura pe care n-am găsit-o. De aceea am suprimat aceste însemnări.

2. Azi toți școlarii secundari sunt obligați să consacre o parte din timpul lor unor studii care nu le vor fi utile, nici pentru studiile lor ulterioare, nici în mare parte pentru educațiunea lor intelectuală.

În sistemul ce se propune inconvenientul acesta este evitat.

3. Azi școlarii sunt obligați să-și aleagă calea îndată după ieșirea din școala primară, de vreme ce chiar de atunci trebuie să se înscrie ori într-o școală clasică, ori în una reală. Dar la vârsta de 11 ani, aptitudinile viitoare ale unui copil încă nu se cunosc și din acest punct de vedere sistemul ce se propune prezintă o necontestabilă superioritate, de vreme ce nu cere unui școlar să-și aleagă calea decât la finele clasei a IV-a secundară, adică pe la vârsta de 15 ani, când el este cu mult mai în măsură de a o face.

* * *

Ca să terminăm cu această chestiune, vom adăuga că sistema ce se propune începe, de câțiva ani, a fi primită cu multă favoare în mai multe țări. În prima linie este Norvegia unde, încă de la 1869 este introdusă o organizare aproape identică, care dă foarte bune rezultate.

Avem apoi exemplul Americii, unde școlile superioare (High schools) prezintă o organizare analoagă cu cea din proiectul guvernului. În Belgia funcționează o sistemă care se aseamănă, cu deosebire că e mult mai complicată. În timpul din urmă, Ungaria a adoptat, în noua lege a învățământului secundar, aceleași dispoziții.

Mai este în fine în Franța, care după ce a adoptat, și pe urmă a respins sistemul bifurcațiunii, a ajuns în cele din urmă tot la dânsul, deoarece ultimele clase ale liceelor sale care preced imediat universitatea sunt împărțite în clase de retorică și filosofie de o parte, și clase de matematici speciale de alta.

Sistemul ce propunem azi a fost studiat la 1886, când cu proiectul de lege prezentat în anul acela. Atunci însă nu s-a crezut prudent a se admite un sistem încă nu destul de cunoscut, nici la noi, nici pe aiurea.

Azi însă, când alte țări au făcut, sau încep a face, experiența sistemului pe o scară întinsă, și când și la noi opinia publică este destul de preparată pentru a primi o asemenea reformă, credem că e timpul să o adoptăm.

* * *

Învățământul secundar al fetelor se dă azi în externatele de fete, care au 5 clase. Mai este școala normală de fete din București, care după legea învățământului primar din 29 aprilie 1896 (art. 83), trebuie să se prefacă tot într-o școală secundară de fete. Cât pentru fostele școale centrale de fete din Iași și Craiova, aceeași lege le-a dat alte destinațiuni.

Proiectul de lege conservă externatele actuale, dându-le numele de şcoale secundare de fete de gradul I, tot cu 5 clase şi precizând programa lor cam în limitele externatelor de azi. El mai prevede, însă, şi şcoalele secundare de gradul II, cu patru clase, ale căror eleve se vor lua din absolventele a 4 clase ale şcoalelor de gradul I, precum elevii cursului superior de liceu se iau din absolvenţii primelor 4 clase ale liceului sau gimnaziului. În şcoalele de gradul II se va da o mare dezvoltare studiilor din şcoalele de gradul I, mai adăugându-se o limbă modernă precum şi noţiuni de logică şi psihologie. În ambele feluri de şcoale, învăţământul va fi dat după o programă adaptată aptitudinilor şi trebuinţelor fetelor, ca viitoare mame de familii.

Asupra acestui punct, două însemnate progrese sunt realizate în comparaţiune cu legea din 1864. Cel dintâi stă în aceea că nu se mai limitează numărul externatelor, care după legea din 1864, era mărginit la 9 pentru toată ţara (art. 184 combinat cu art. 93). Totdeodată li se fixează programa, care în acea lege era lăsată în vag. În fine, din punctul de vedere administrativ, aceste şcoale sunt puse pe acelaşi picior cu cele de băieţi, în loc de a fi lăsate sub autoritatea consiliilor judeţene, cum voia legiuitorul din 1864 (art. 185).

Al doilea progres constă în creaţiunea unor şcoli secundare superioare, pe care legea din 1864 nu le prevede. Prin această creaţiune fetele vor dispune de 8 ani pentru învăţământul secundar, şi vor putea obţine o instrucţiune solidă şi variată, mai mult decât în cele mai bune şcoli din străinătate.

De altfel, s-a păstrat şi pentru fete dispoziţiunea adoptată la şcoalele de băieţi, de a face ca fiecare din cele două feluri de şcoli să fie completă prin sine însuşi. Aşa, şcoalele de gradul I sunt organizate astfel încât fetele care nu vor merge mai departe, să aibă un cerc complet de cunoştinţe, suficient pentru viaţă. Observăm, încă o dată, că acest cerc de cunoştinţe este cel puţin egal cu cunoştinţele date în cele mai multe din şcoalele străine de acelaşi grad, şi în special în liceele de fete franceze.

S-au dat 5 ani de curs acestor şcoale, pentru a nu grămădi materiile şi a obosi prea multe elevele, care au trebuinţă de mai mari menajamente decât băieţii. Dar, pentru a nu lungi cursurile secundare prea mult, s-a dispus lucrul aşa, încât elevele care au terminate 4 clase de gradul I, să poată trece în şcoala de grad II.

Este locul aici a zice un cuvânt şi despre identificarea învăţământului secundar al fetelor cu acela al băieţilor. Cerinţa aceasta a fost formulată cu oarecare stăruinţe la 1886. Azi ea este părăsită de toată lumea; la consultarea făcută de dl ministru Mârzescu asupra proiectului de lege propus de dl Poni, nicio voce nu s-a mai ridicat în favoarea ei. Dar deoarece numărul fetelor care încă se straduiesc ca să ajungă la bacalaureat şi chiar la licenţă, este încă destul de mare, nu se cuvine să lăsăm chestiunea nelămurită. Cum însă ea a fost discutată în modul cel mai complet, cu ocaziunea proiectului de lege din 1886, credem că nu putem face mai bine decât a reproduce partea din *Consideraţianile suplimentare* asupra acelui proiect, care se referă la dânsa.

Se cuvine, însă, să mai adăugăm că imensa majoritate a fetelor care au întreprins studiile liceale sau universitare nu au avut în vedere decât [intrarea] în învățământ.

Dovada o avem în nenumăratele cereri de posturi de acest fel, care vin la minister, bazate pe o diplomă de bacalaureat, uneori pe una de licență, din contră, dacă cele care urmează liceul și-și dau atâta osteneală ca să învețe câteva reguli de latinește și grecește, pe care le vor uita până la anul, ar avea intențiunea de a-și face o carieră independentă prin studiile lor, le-am vedea la universitate urmând specialitățile care pot duce acolo, în special medicina, care se zice că convine așa de bine temperamentului și rolului femeiesc. Ce vedem însă? Din 670 de fete, care au obținut bacalaureatul de la început (1876) până azi, abia 39 au ajuns să capete o diplomă și acestea se împart astfel: 23 licențiate în litere, 10 în științe, una în farmacie, 5 doctor în medicină, adică abia 6 și-au făcut cariere independente, iar tot restul până la 670 asediază posturile de învățământ.

Această stare de lucruri se va schimba de sine.

Prima cauză este legea asupra învățământului primar din 1896, care nu mai admite, cu drept cuvânt, ca învățătoare și institutoare decât pe normaliste. Zicem cu drept cuvânt, pentru că profesoratul este o meserie care are nevoie de o preparare specială, ca oricare altă meserie, și încă mai mult; și a pretinde că poate cineva să fie bun profesor numai pentru că posedă oarecare cunoștințe, fără a poseda și metoda de a le preda copiilor, este tot așa de nerațional, ca și de a crede că orice astronom poate să fie un bun pilot. Legea din 1896, și înaintea ei și cea din 1893, a închis dar tocmai cariera unde până atunci își găseau mai mult întrebuințarea bacalaureatele.

Rămânea învățământul secundar. Dar catedrele din acest învățământ sunt deja mai toate ocupate, și este probabil că pentru multă vreme încă cererile în partea aceasta vor fi foarte restrânse. De altă parte, aceleași motive care au impus că institutoarelor să li se ceară studii normale, impun ca această măsură să se aplice și profesoarelor secundare; și această exigență se și satisface prin înființarea școalei normale superioare de fete (art. 90–93 din proiect). Prin urmare, nici diploma de bacalaureat, nici cea de licență, nu mai este de ajuns pentru a pătrunde în învățământ, și nu e îndoială că această împrejurare va face să scadă imediat, dacă nu chiar să dispară de tot, curentul care îndemna pe atâtea fete să-și compromită sănătatea într-o muncă mai presus de puterile lor, și fără niciun folos practic.

De altfel, chiar dacă ar mai fi unele care să continuie a voi să lucreze în aceiași direcțiune, proiectul nu le pune nici o piedică: nicio restricțiune nu se pune acelora care ca și până acum, vor voi să urmeze liceul sau universitatea. Dar nu e just, nici logic, ca pentru o infimă minoritate, să se dea o direcțiune greșită din toate punctele de vedere, învățământului fetelor din țara întreagă: din contra e just și logic ca cele care vor să ducă experiența mai departe, să o facă pe riscul și primejdia lor.

Secțiunea II. – Administrațiunea interioară a școalelor secundare

Unul din defectele cele mari ale legii din 1864 a fost modul greșit cum a înțeles ea administrațiunea școalelor. Sistemul ei se poate rezuma astfel: fiecare școală administrată de consiliul profesorilor ei care singur decide în toate chestiunile de orice însemnătate de administrațiune interioară; pentru executarea deciziilor acestui consiliu, un director fără niciun drept de inițiativă, având un simplu rol de intendent, după cum foarte nimerit s-a zis.

La centru un ministru purtând titlul pompos de cap al instrucțiunii publice și private, dar neputând administra fără a cere avizul unui consiliu permanent, chiar în chestiunile cele mai neînsemnate, fără drept de a atinge nici pe cel mai modest membru al corpului didactic, chiar când ar fi în mod patent nedemn de poziția sa, – și lipsit de orice organ administrativ. Rezultatele acestei sisteme extraordinare, nevăzute în nicio țară din lume sunt cunoscute de toți: scăderea continuă și repede a simțului de datorie, nedisciplină, imposibilitatea de a se aplica nicio măsură de îndreptare, fie cât de necesară și de nimerită din lipsa de sancțiune: și toate acestea numai din cauză că în învățământ nu există organe administrative bine hotărâte, având o responsabilitate reală și bine delimitată.

Proiectul nostru de lege caută să înlăture acest rău capital, cel puțin în una din părțile lui cele mai însemnate, prin fixarea unor atribuțiuni bine determinate pentru directorii școalelor secundare, cărora li se mărește puterea de acțiune, însărcinându-i în mod real și efectiv cu administrațiunea internă a școalelor, dar făcându-i în același timp direct responsabili de administrațiunea lor. Cât pentru consiliul și conferința școlară, ele se conservă ca organe consultative, dar fără amestec în administrațiunea propriu-zis a școalei afară de pedepsele grave disciplinare, care rămân a se pronunța în consiliul școlar. Cu modul acesta nu se va mai întâmpla, ca până acum, ca lucrările cele mai urgente să fie ținute în loc timp îndelungat cu discuțiuni sterpe, în dauna bunului mers al școalei și ca, cu toate acestea nimeni să nu aibă responsabilitate, de vreme ce fiecare se ascunde la spatele colectivității.

Dar dacă se adoptă propunerile proiectului guvernului, directorul urmează să aibă oarecare calități, care puteau prea bine să lipsească cu legislațiunea de azi. El va trebui să fie om cu multă autoritate asupra profesorilor școalei, asupra părinților și a școlarilor, să fie experimentat, cu tact și cu energie. Astfel fiind, nu se mai poate păstra restricțiunea pusă de legea din 1864, care zicea că directorul trebuie luat numai dintre profesorii școalei. Pe de o parte spiritul de colegialitate, temerea de a-și crea neplăceri cu colegii săi, pot uneori paraliza mult acțiunea unui director luat chiar din școală. De altă parte se poate prea bine întâmpla ca, în anumite împrejurări, niciunul din profesorii școalei să nu prezinte condițiunile indispensabile, pentru a conduce bine școala. Vom cita cazul școalelor noi

înființate ocupate numai de profesori tineri, de multe ori toți suplinitori, din care niciunul nu poate avea experiența cerută pentru a conduce școală tocmai în perioada ei cea mai grea, în perioada de formațiune.

Pentru aceste motive proiectul guvernului, de acord cu toate proiectele prezentate de la 1886 până azi, propune ca directorii școalelor secundare, afară de corpul profesorilor școalei să se mai poată lua și dintre alte persoane, enumerate la art. 9 și alege în așa fel, încât să prezinte cele mai mari garanții posibile de capacitate.

O altă consecință a rolului însemnat ce se acordă directorului în noua organizare este trebuința de a-l retribui în raport cu calitățile ce trebuie să aibă și cu serviciile ce i se cer. Astăzi, afară de câteva excepții, directorii secundari primesc, ori câte o diurnă mai mică de 75 lei, ori nimic. Este evident că nu e posibil a se continua cu sistema aceasta; directorul va fi un servitor al statului de un rang foarte ridicat, având o mare răspundere, și nu i se cer servicii grele ca acelea care îi incumbă, fără a-l plăti în mod convenabil. Proiectul propune un sistem care atinge, credem, acest scop, fără a mări prea mult cheltuielile statului (art. 9). El impune mai întâi statului obligațiunea de a procura directorului locuința (art. 7) ceea ce reprezintă pentru dânsul un avantaj material, echivalent cu o parte din leafă. Pe lângă acestea prevede salariul de 200, 300 sau 500 lei pe lună, după cazuri. În fine, când directorul e profesor, i se cere a avea înlocuitor la catedra sa, pentru tot sau parte la orele sale de curs, suplinitorul va fi plătit de stat.

Secțiunea III. – Școlari, cursuri și examene

Partea relativă la școlari, cursuri și examene, cuprinde o dispoziție deja încercată din 1896, în mai multe rânduri, azi regulamentată și intrată în uz. Este vorba despre concursul de admitere în clasa I-a secundară (art. 15).

Legea din 1864 prevede (art. 115) că numărul școlarilor unei clase secundare să nu treacă peste 50. Art. 121 zice că „școlarii care vor avea atestatul de la școalele publice, vor fi înscriși (în gimnazii sau licee) fără alt examen".

Unii au înțeles această din urmă dispoziție în sensul că orice școlar ar veni să se înscrie cu un atestat de la o școală publică, el trebuie să fie înscris negreșit. Dar dacă s-ar înțelege așa art. 121, ar fi în opoziție vădită cu art. 15, care limitează numărul înscrierilor într-o clasă numai la 50; cum să se concilieze cele două articole, când la un liceu ar veni să se ceară înscrierea a 200 de copii deodată? Se spune că legea din 1864 cere în acest caz crearea de clase divizionare; dar asemenea creațiune este o chestiune de buget, și fără a mai vorbi de imposibilitatea bănească de a se crea clase divizionare la infinit, cum ar putea să se improvizeze clasele necesare în primele zile ale lui septembrie, după ce înscrierile s-au terminat, și s-a văzut numărul lor? Aceasta nu e posibil. Cu toate

acestea, până la 1886 în mod nefavorabil s-a interpretat art. 121 în sensul ca să se înscrie toți copiii care fac cerere. Rezultatul a fost că efectivul claselor, în loc de a fi de 50, a ajuns până la 100 și 120 școlari într-o clasă. Din această cauză, nivelul studiilor a scăzut într-o măsură foarte îngrijitoare: profesorii, încărcați cu o muncă mai presus de puterile lor, nu au mai fost în stare a se ocupa de aproape cu școlarii; cercetarea regulată a lucrărilor lor a ajuns aproape imposibilă; școlarii cei mai buni au devenit neglijenți și studiile lor au fost compromise. Și acest rezultat dezastruos nu s-a atins decât numai din cauză că clasele au fost năpădite de o mulțime de copii, care cu toate atestatele lor nu erau în stare să urmeze cursurile secundare. Profesorii secundari știu aceasta foarte bine, și dovadă pipăită este că 55,53% din școlarii care se înscriu în clasa I rămân repetenți la finele anului I și nu pot merge mai departe; iar din cei care reușesc a trece mai departe abia 21,64% termină clasa a IV-a și 7,35% liceul întreg.

Este evident că dacă acești școlari slabi ar fi fost chiar de la început opriți de a intra în liceu, li s-ar fi făcut și lor un serviciu, pentru că nu ar fi fost lăsați să-și piardă timpul într-o întreprindere mai presus de puterile lor și ar fi fost îndemnați a întreprinde alte studii sau lucrări mai în raport cu aptitudinile lor. Ar fi fost un serviciu și pentru școlarii cei buni, care ar fi putut să-și urmeze studiile în pace, în loc de a fi împiedicați să lucreze de mulțimea celor incapabili.

Pentru aceste motive, interpretarea dată art. 121 până la 1886 trebuie părăsită cu desăvârșire și cât mai curând, și a se adopta cea adevărată, care este că art. 121 nu constituie un drept de înscriere oricui aduce un atestat de la o școală publică, ci numai în limita efectivului de 50, fixat de art. 115. Adevăratul sens al art. 121 este că, atunci când un posesor al unui atestat de la o școală publică cere înscrierea și dacă este loc, în virtutea art. 115, el va fi înscris fără a mai fi nevoit să treacă un examen, cum sunt nevoiți să treacă tinerii prevăzuți în art. 122 care n-au trecut clasele inferioare.

Această interpretare este singura rațională atât pentru că nu dă loc la niciun conflict între art. 115 și 121 și 122 cât și pentru că nu dă loc, ca cealaltă, la o așa de enormă cheltuială de bani și de muncă, pentru a produce o sumă de declasați, cărora de la început ar fi putut să li se dea o direcțiune mai folositoare și pentru ei și pentru țară.

De la 1886 până azi, în trei rânduri s-au făcut înscrierile în cursul secundar după această a doua interpretare. Deși încercarea s-a făcut în rele condițiuni, din cauze pe care nu e locul a le examina aici, rezultatele au fost relativ bune, căci a mai micșorat grămădirea de mai înainte, iar nivelul studiilor în clasele respective s-a ridicat în mod simțitor.

Pentru aceste motive proiectul alăturat, ca și cele ce l-au precedat de la 1886 încoace, prevede art. 15 că dacă numărul cererilor de înscriere într-o școală secundară este mai mare decât numărul locurilor disponibile, înscrierea să se facă în urma unui concurs, care să aleagă pe cei mai buni și mai în măsură de a urma

cursurile secundare. De altfel, concursul e foarte uşor, ceea ce arată îndestul cât de slabi trebuie să fie cei care nu sunt în stare să răspundă bine la dânsul, şi cât de bine se explică, prin urmare, numărul colosal de repetenţi în clasa I.

* * *

O reformă din cele mai însemnate pe care o cuprinde proiectul este supresiunea examenului de bacalaureat.

Reforma aceasta a dat loc la lungi discuţiuni în Franţa, ţara clasică a bacalaureatului, precum şi la noi, de vreo 10 ani încoace. Oameni de cea mai deosebită capacitate în chestinui de învăţământ au cerut-o cu stăruinţă şi acolo şi la noi. Deosebirea este numai că în Franţa rezistenţa ce s-a pus contra reformei este mai explicabilă decât la noi.

În Franţa bacalaureatul, sub forma lui bine cunoscută, a fost introdus la 1808. Motivul acestei creatiuni era că în liceele franceze nu erau examene de promoţiune anuale cum nici nu au fost până în timpurile din urmă. Şcolarii cereau înscrierea în clasa care le convenea, se promovau sau nu ei singuri, fără niciun amestec din partea profesorului. Este evident că, cu sistemul acesta, învăţământul secundar nu mai prezenta nici o garanţie de seriozitate, şi că facultăţile ar fi fost invadate de studenţi în majoritate lipsiţi de cunoştinţele necesare pentru a le putea urma cu folos. De aceea, când cu organizarea învăţământului la 1808, s-a prevăzut la finele liceului un examen, bacalaureatul, care să arate până la ce punct liceenii au profitat de învăţământul secundar. Neapărat că în aceste condiţiuni, bacalaureatul nu putea fi decât un examen asupra întregii materii urmate în cei 7, 8 sau 9 ani ai liceului; tot din această cauză juriul examinator era format exclusiv din profesori de facultăţi.

Inconvenientele acestui sistem se văd imediat.

În prima linie este lipsa de supraveghere a studiilor şcolarilor în timpul liceului. Copiii odată intraţi în liceu rămâneau în el, timp de 9 ani de zile fără ca în timpul acesta să se caute a li se da o altă direcţiune, dacă cumva nu erau în stare a profita de învăţământul secundar. Erau lăsaţi să meargă aşa până la vârsta de 18 ani şi atunci erau supuşi deodată la o cercetare generală asupra a tot ce făcuse în timp de 9 ani. Dacă acest examen era serios şi drept, trebuia ca foarte puţini să-l poată trece; dar atunci ce deveneau cei care pierduseră cei mai buni ani ai vieţii lor, cei mai proprii pentru a se prepara cineva pentru luptele viitoare. Rămâneau ca nişte declasaţi în societate pentru că, la vârsta lor, era prea târziu pentru a mai întreprinde alte studii, sau lucrări care să le formeze o carieră; şi aceasta pe nedrept, pentru că nimeni până atunci nu-i făcuse să înţeleagă că era de prisos să încerce a urma liceul, deoarece nu erau în stare să-l urmeze cu folos. Dacă, pe de altă parte, examenul era indulgent, unde atunci mai era sancţiunea studiilor secundare şi care mai era utilitatea examenului însuşi de vreme ce el nu

mai servea, pentru a se opune invaziunii şcolarilor slabi în facultăţi? O cauză principală de slăbiciune pentru examenul de bacalaureat era şi împrejurarea că juriile examinatoare erau formate din profesori universitari.

Candidaţii se găseau astfel înaintea unor necunoscuţi, şi toată activitatea lor, bună sau rea din liceu, nu putea fi luată în băgare de seamă, altfel decât prin examenul grăbit trecut în câteva cuarturi de oră, asupra unei vaste cantităţi de materii. În asemenea condiţiuni, întâmplarea avea mai mare rol decât valoarea reală a candidaţilor, iar examinatorii având conştiinţă de acest defect capital al sistemei, erau dispuşi a lăsa mai bine să treacă pe candidaţii slabi, decât să rişte a opri pe vreunul bun, pe care nu ar fi avut timpul a-l cerceta şi judeca în destulă cunoştinţă. Astfel, fiind bacalaureatul pierdea cea mai mare parte din garanţiile ce ar fi trebuit să prezinte.

Acestea sunt motivele pentru care instituţiunea bacalaureatelor a fost atacată în Franţa de oamenii cei mai însemnaţi. Campania aceasta multă vreme s-a isbit de rezistenţa neînvinsă ce prezintă rutina. În cele din urmă, însă, s-a început sub ministerul Jules Ferry[48], la 1880 o serie de reforme care s-au terminat prin transformarea aproape deplină a bacalaureatului. Au venit mai întâi decretele care instituiau examenele anuale de promoţiune în liceu pe care mai înainte Franţa nu le avea. Au trebuit mai mulţi ani de luptă pentru a înfrânge rezistenţa pasivă a corpului didactic, şi a face ca aceste examene să fie o realitate. A venit pe urmă funcţionarea examenului de bacalaureat în mai multe sesiuni, după ce de demult deja se despărţise în mai multe specialităţi. În fine, a venit proiectul de lege prezentat anul trecut de actualul ministru al Instrucţiunii, dl Rambaut, care în două articole conţine două reforme radicale: formarea jurilui de bacalaureat din agregaţi ai învăţământului secundar, în loc de profesori secundari, şi facultatea lăsată acestui juriu de a dispensa pe un candidat de tot sau parte, din probele examenului, după consultarea livretului său şcolar, care constata activitatea lui în liceu. Prin aceasta, bacalaureatul francez se apropie foarte mult de examenul de maturitate german, despre care vom spune acum câteva cuvinte.

În Germania după fiecare semestru, se face, cu oarecare solemnitate, examen de trecere. Şcolarii care nu răspund în mod satisfăcător sunt lăsaţi repetenţi. Dacă nici după doi ani nu pot trece clasa, ei sunt excluşi din gimnaziu. Precum vedem, acesta este întocmai vechil sistem al nostru, menţinut în proiect (art. 17).

După promoţiunea din ultima clasă, şcolarii trec examenul de maturitate, înaintea unui juriu format din directorul gimnaziului şi din profesorii claselor superioare, în prezenţa membrilor consiliului de supraveghere al gimnaziilor şi sub preşidentia unui comisar regal. Candidaţii trebuie să fi urmat regulat cel puţin ultimele două clase. Cei care au urmat în familie sau în străinătate pot fi admişi şi ei la examen, însă ei se află într-o situaţiune inferioară faţă de ceilalţi care se prezintă înaintea unor profesori care îi cunosc. Examenul se face numai

asupra materiilor principale din ultimele clase şi în aşa fel, încât şcolarii să fie bine convinşi că succesul lor trebuie să depindă de o muncă îndelungată şi stăruitoare, iar nu de o preparaţiune grăbită şi superficială. Acest din urmă punct singur e de ajuns ca să deosibească cu totul examenul german de vechil bacalaureat francez.

Precum vedem, sistemul german este fără comparaţiune mai raţional decât cel francez din 1808 şi cea mai bună dovadă că e aşa este că francezii înşişi lucrează pentru a se apropia de dânsul; dispoziţiunile succesive luate de la 1880 până azi nu au alt scop.

Să vedem acum ce a făcut legea din 1864 la noi.

În şcolile noastre secundare, a existat în toată vremea examenele de promoţiune anuală; ba încă până la 1886 mai era un examen şi în ianuarie. Şcolarii nu treceau dintr-o clasă într-alta decât avându-se în vedere toate notele lor din cursul anului, precum şi cele de la examen. Cu modul acesta, întreaga lui activitate şcolară era ţinută în seamă, pentru a se vedea dacă este în stare să-şi urmeze studiile mai departe; şi când ajungea la finele ultimei clase el trecuse prin o serie de încercări, care era cea mai bună dovadă de seriozitatea cunoştinţelor sale, căpătate prin o muncă continuă de 7 ani. Din contră, cei slabi, opriţi încă de la început prin nereuşirea lor la examenele de promoţiune, nu mai îngreunau fără utilitate progresele colegilor lor mai bine dotaţi, nu mai pierdeau şi ei în mod zadarnic câţiva ani, şi îşi luau încă de la început o altă direcţiune, mai în raport cu puterile lor.

Această situaţiune excelentă, care putea fi încă îmbunătăţită prin măsuri de administraţiune uşor de luat, a fost distrusă prin legea din 1864 care fără nicio trebuinţă a introdus *examenul general de liceu,* nume curând înlocuit prin acela de *bacalaureat.* Zicem că această introducere era inutilă pentru că selecţiunea şcolarilor se făcea deja în gimnaziile şi liceele noastre prin mijlocul cel mai raţional, prin urmare, nu ca mijloc de selecţiune trebuia să se creeze bacalaureatul. Să fi fost dar ca o completare a examenelor anuale? Nici aceasta nu putea fi, căci bacalaureatul trecut în pripă, înaintea unei comisiuni de profesori universitari care nu cunosc pe candidaţi nu prezintă niciunul din caracterele unui examen serios, şi nu poate să aibă pretenţiunea de a face el mai bine decât examenele anuale.

De altfel, este ştiut că examenele de bacalaureat sunt în genere de o absolută lipsă de severitate, ceea ce este foarte logic, pentru că profesorii universitari care le fac îşi dau prea bine seama de condiţiunile defectuoase în care se ţine examenul, şi de injustiţia ce sunt expuşi a comite, refuzând candidaţi pentru care le lipsesc şi timpul şi mijlocul de a-i aprecia în deplină cunoştinţă.

Se va zice, poate, că bacalaureatul ar fi fost introdus ca mijloc de control al rezultatelor obţinute în învăţământul secundar. Ipoteza aceasta cade şi ea, faţă tot de lipsa de seriozitate a unui asemenea mijloc de control.

Dar trecând peste toate aceste obiecţiuni, e de ajuns să considerăm pretenţiunea bacalaureatului de a supune pe candidaţi, la un moment dat, la o cercetare

a tuturor cunoştinţelor căpătate în timp de 7 ani, pentru a ne da seama că ceea ce cere el este chiar o imposibilitate căci nu se poate pretinde absolvenţilor de liceu să posede toţi o memorie aşa de fericită încât să fie în stare a răspunde la un moment dat la orice întrebare asupra faptelor celor mai neînsemnate din masa de cunoştinţe ce au trecut pe sub ochii lor în timp de 7 ani. Ceea ce li se poate cere şi ar trebui să li se ceară este de a dovedi că studiile lor au putut să le formeze judecata, şi tocmai aceasta nu dovedeşte examenul de bacalaureat, în condiţiunile în care se face.

Este dar îndeajuns dovedit că instituirea bacalaureatului la noi era o inutilitate; dar, mai mult decât atât, ea a fost vătămătoare în gradul cel mai înalt al studiilor. Fără să vorbim de fabricile de bacalaureat, care cu toate măsurile ce se iau, reînviază neîncetat şi exercită acţiunea cea mai nenorocită, bacalaureatul a fost o cauză puternică de slăbire a examenelor anuale de promoţiune; căci şi profesorii şi şcolarii şi părinţii au fost convinşi a le da din ce în ce mai puţină importanţă, deoarece bacalaureatul atrăgea privirile tuturor.

Acestea sunt principalele motive pentru care proiectul suprimă cu totul această instituţiune nefastă.

În locul ei, pentru a arăta bine care trebuie să fie tendinţa principală a învăţământului secundar, proiectul introduce un examen general de liceu, al cărui scop să fie mai ales de *a dovedi influenţa studiilor făcute asupra formării cugetării candidaţilor.*

Dar art. 18 arată ce profundă deosebire este între acest examen şi actualul bacalaureat. Nu mai este vorba aici de un examen de memorie asupra unei mase de cunoştinţe, care de cele mai multe ori nu se poate trece fără preparaţiune de cel puţin un an, fără a socoti timpul pierdut pentru candidaţii respinşi, care trebuie să se prezinte la mai multe sesiuni. Examenul ce propunem se face chiar în primele zile după terminarea examenului de promoţiune din ultima clasă; iar juriul de examen este luat chiar din profesorii şcoalei, în loc de a trimite pe candidaţi înaintea unor examinatori necunoscuţi. Singur preşedintele poate fi luat din afară, pentru a se da autorităţii superioare un mijloc de control. În fine, în anexa J[1] se poate vedea care ar fi probele la care credem că ar putea fi supuşi candidaţii. Niciuna din aceste probe nu se adresează memoriei, dar toate reclamă punerea în mişcare a raţionamentului. Prin aceasta, ele încetează de a fi periculoase pentru candidaţi, cum sunt azi cele de bacalaureat, şi de aceea este de sperat că absolvenţii liceelor nu vor mai pierde ani întregi, până să treacă acest examen cum se întâmplă azi cu o mare parte dintr-înşii.

Este locul aici a zice un cuvânt despre creşterea, de la 7–8, a numărului claselor liceului, prevăzută la art. 3 din proiect.

---

1. Am spus în nota de la pag. 39 de ce am suprimat trimiterea la anexe. Aici fiind aşa intercalată în frază nu am putut-o suprima. Cititorul care ar dori să cunoască spiritul în care avea să se ţie acest examen de absolvire poate găsi indicaţiile necesare în colecţiunea de faţă vol. II, pp. 314, 418.

Adăugirea aceasta a fost impusă prin înmulțirea materiilor din programa liceelor, provenită din creșterea necesităților vieții și ale învățământului superior. A fost dar nevoie ca să se ușureze întrucâtva școlarii, dând un timp mai lung pentru aplicarea programei, însă acest adaos de timp se găsește compensat cu avantajul, prin suprimarea examenului de bacalaureat. În adevăr, acest examen, este azi cauza unei pierderi, de cel puțin un an, pentru majoritatea candidaților la bacalaureat, care, respinși la prima sesiune, sunt siliți să se prezinte din nou până la a doua, a treia, a patra oară. Această pierdere de timp va fi înlăturată, în cea mai mare parte, cu noile examene prescrise de proiect.

Mai este și o altă considerațiune.

Studenții care intră azi în universități, mai ales la unele facultăți, sunt de cele mai multe ori așa de puțin pregătiți pentru studiile superioare, încât în facultăți e trebuință a li se face o serie de cursuri și de conferințe, care iau cel puțin un an, și care au de scop de a-i întări pentru a-i pune în stare să urmeze cursurile mai departe. Sistema propusă prin proiect permite însă acum a se face studiile secundare într-un mod mult mai bine aprofundat pentru fiecare specialitate, ceea ce va permite a se utiliza la altceva anul de preparațiune din facultăți, sau a-l reduce cu totul. În rezumat, dar, nu rezultă o lungire a duratei cursurilor prin urcarea la 8 a numărului claselor de liceu; va fi, din contra, o economie de timp pentru unii, și o întărire a studiilor pentru toți.

* * *

Motivele care au dictat introducerea examenului general pentru absolvenții de liceu, impun introducerea acestui examen și pentru absolvenții gimnaziului și pentru ale școalelor secundare de fete de gradul I sau II. În particular, gimnaziul și școala secundară de gradul I formează școale complete, pe care cineva făcându-le, posedă un cerc complet de cunoștințe, ceea ce-i permite a se opri aici, la caz când împrejurările nu i-ar permite a merge mai departe.

Este dar natural a se face cu ei un examen de recapitulare, cum se face și cu absolvenții liceului, pentru a se vedea până la ce punct studiile făcute au contribuit a le dezvolta cugetarea.

Secțiunea IV. – Internate

Necesitatea internatelor pe lângă școalele noastre secundare este nediscutabilă, de aceea nu s-au modificat aproape nimic din prescrierile legii actuale relative la dânsele.

Secțiunea V. – Recrutarea corpului didactic secundar

Dispozițiunile legilor din 1864 și 1879, privitoare la recrutarea corpului didactic în genere, sunt printre cele mai puțin bine nimerite. Sistema concursului, așa cum a fost înțeles de legea din 1864, are defecte proprii, care o făceau să nu dea roade destul de bune chiar acum 30 de ani, când numărul școalelor era cu mult mai restrâns decât astăzi. Dar, cu înmulțirea școalelor, neajunsurile ei au ajuns să ia așa de mari proporții, încât o schimbare radicală nu se mai poate amâna.

Iată în ce constă economia legii din 1879, asupra acestui punct, în ceea ce privește pe corpul didactic secundar.

Când o catedră secundară rămâne vacantă, ea se pune la concurs, prin publicațiune făcută cel puțin cu trei luni înainte. Juriul, înaintea căruia se face concursul, e format din doi profesori universitari trași la sorți, și un al treilea numit de ministru.

Candidații care întrunesc notele cele mai mari sunt numiți la catedrele vacante; ceilalți sunt refuzați, oricare ar fi notele lor.

Pentru a dovedi inconvenientele acestui sistem, vom reproduce câteva rânduri din *Expunerea de motive* a proiectului de lege propus în 1886: „Concursul se face pentru fiecare catedră vacantă în parte. Astfel alege pe cel mai bun sau pe cel mai puțin rău, dintre candidații ce se prezintă, în loc de a se alege cel care posedă o anume cantitate de cunoștințe și de merite, determinată de mai înainte. Cu alte cuvinte, concursul ne dă meritul relativ, iar nu pe cel absolut“.

„Dacă, spre exemplu, pentru un loc vacant se prezintă 10 candidați, concursul îi clasifică după ordinea meritului și alege pe cel din capul listei. Se poate însă prea bine întâmpla, după cum se și întâmplă, că chiar acela deși mai bun decât concurenții săi să fie și el destul de mediocru. Cu toate acestea, el tot va fi numit, pentru că legea din 1864 (tot așa este și cu legea din 1879) nu prevede un minimum de condițiuni care să se ceară candidaților, așa că, în caz de a fi toți concurenții nesuficienți, să se poată refuza toți. Să se observe însă că, dacă s-ar fi făcut așa, concursul nu și-ar mai fi meritat numele, pentru că un concurs este o operație prin care se alege cel cu mai mult merit decât alții, deși de altminteri cantitatea absolută a acestui merit poate să fie foarte puțin însemnată. Cu toate acestea, în acest punct, ca și în altele, aplicarea riguroasă a legii conducea la un rezultat așa de absurd, încât de mai mulți ani a fost nevoie de a i se pune în practică o restricțiune.

S-a decis că nu se vor mai admite decât acei care la concurs vor dobândi o notă medie suficientă, chiar dacă ar fi clasificați cei dintâi.

Restricțiunea aceasta nu este legală. Dar chiar după introducerea ei, concursul precum se practică astăzi, adică pentru fiecare catedră în parte, este un mijloc foarte vicios de recrutare. Un exemplu va face să se înțeleagă mai bine.

Să presupunem că un loc de institutor este vacant în Bucureşti în anul 1885. Se prezintă 10 candidaţi dintre care unul este clasificat cu nota 9, iar ceilalţi cu 8½; cel dintâi va fi numit, iar toţi ceilalţi respinşi. În anul 1886 se pune la concurs o altă catedră de institutor, tot în Bucureşti; se prezintă alţi 10 candidaţi; cel dintâi e clasificat cu 7, şi e numit; ceilalţi sunt refuzaţi. Aşadar, la acest de al doilea loc se numeşte un candidat cu mult mai rău notat decât cei 9 care au fost refuzaţi, tot în Bucureşti, cu un an mai înainte. Acesta este scopul concursului?". (Proiect de lege din 1886, Expunere de motive, pag. 21).

Inconvenientele descrise aici sunt capitale şi sunt una din cauzele cele mai însemnate care au făcut ca recrutarea corpului didactic să fie până acum foarte defectuoasă. Mai sunt însă nenumărate altele.

Unul din cele mai mari este imposibilitatea de a se ţinea concursurile pentru fiecare catedră în parte, aşa cum cere legea din 1864 şi cea din 1879.

Pe la 1864, numărul şcoalelor secundare era foarte mic, şi se mai putea gândi cineva ca îndată ce o catedră rămâne vacantă, să o pună în concurs. Dar, după ce şcoalele s-au înmulţit, în măsura pe care o ştim, aceasta nu se mai poate face, pentru că ar trebui ca juriile de concurs să lucreze în permanenţă, deoarece la orice moment sunt catedre vacante. Această singură împrejurare de ordine mai mult materială, este una din cauzele cele mari, care au făcut ca numărul catedrelor suplinite să meargă mereu crescând, într-o proporţie spăimântătoare. La 1886, erau 100 de catedre secundare suplinite, şi atunci deja faptul acesta se considera ca un lucru extrem de grav.

Dar acum numărul vacanţelor se ridică la 572, dintr-un număr total de 1300 catedre secundare şi numărul vacanţelor merge mereu crescând.

În asemenea condiţiuni ce e de mirare că învăţământul secundar să fie aşa cum este, când se ştie că suplinitorii sunt luaţi fără niciun mijloc de alegere, că nu au nicio stabilitate şi că, din această cauză, cei mai mulţi din ei nu pun nicio tragere de inimă pentru catedra lor?

Aceste inconveniente ale concursului, şi multe altele a căror expunere ar fi prea lung a le face aici, au făcut ca, în toate proiectele de lege propuse de la 1886, precum şi în cel de faţă, să se renunţe la sistema concursului, care e pe deplin condamnată la noi prin o experienţă de 33 de ani, şi care pe aiurea nu se vede introdusă nicăieri, cel puţin sub forma primitivă, sub care a funcţionat la noi. În locul concursului, toate proiectele, de la 1886 până azi precum şi cel de faţă, propun sistema tabelelor de capacitate. Iată în ce constă această sistemă.

Nu se mai face concurs pentru fiecare catedră în parte, ca în legea actuală; ci la fiecare trei ani se face un *examen de capacitate,* în urma căruia toţi cei care se recunosc că posedă cunoştinţele şi aptitudinile necesare pentru a fi profesori sau maeştri într-o specialitate oarecare, se înscriu într-un *tablou de capacitate* în ordinea meritului lor. Când o catedră rămâne vacantă, se numeşte de-a dreptul, ca profesor titular, cel dintâi care este înscris pe tabloul de capacitate al specialităţii din care face parte catedra vacantă.

Avantajele acestui sistem asupra concursului sunt evidente:

1. Aprecierea meritului candidaților nu se mai face în mod relativ, ca în sistemul concursului, ci în mod absolut, așa că nu se va mai vedea, ca până acum, refuzându-se candidați cu note mai mari, când alții cu note mai mici au fost admiși.

2. Se evită aglomerația de concursuri, deoarece examenele de capacitate se țin numai la trei ani, în loc de a se ținea în permanență cum ar trebui să se țină concursurile după numărul cel mare de vacanțe existente, și care se produc continuu în corpul didactic. Mulțimea aceasta a concursurilor este una din cauzele principale ale lipsei lor de seriozitate, din cauza enervării celor chemați a le face, și care sunt obligați a face în mod aproape permanent o lucrare, foarte obositoare și fastidioasă.

Din contră, în sistemul examenelor de capacitate, raritatea lor permite a se forma comisiuni, de la care se poate aștepta o mai mare energie la o lucrare care capătă mai mare însemnătate chiar prin faptul că nu se face în toate zilele, ca concursul. Simplificarea de procedură este enormă.

3. Prin sistema examenelor de capacitate, se evită aproape cu totul flagelul suplinințelor, care a dus la ruină învățământul nostru secundar.

În adevăr, azi dificultatea ținerii concursurilor face să stea catedrele ocupate de suplinitori ani întregi; pe când în sistema ce se propune, îndată ce o catedră devine vacantă ea se poate ocupa cel mult până într-o lună cu un titular luat de pe tabloul de capacitate.

Art. 22–32 din proiect expun, în mod amănunțit, procedura de urmat pentru numirea profesorilor și maeștrilor secundari. Sunt aici de observat două dispoziții principale.

Prima este obligațiunea ce se impune viitorilor profesori secundari de a poseda cel puțin două specialități; a doua este tendința accentuată în art. 32, de a se mări numărul orelor de ocupațiune ale profesorilor deja numiți. Scopul acestor dispozițiuni este îndoit.

Pe de o parte, se caută a se evita specializarea peste măsură a profesorilor secundari. Această specializare este necesară pentru profesorii superiori, care sunt chemați a face să înainteze știința; dar pentru profesorii secundari care au datoria de a preda numai știința stabilită, specializarea excesivă este un rău, pentru că le închide orice orizont intelectual și în curând ocupațiunea lor profesorală le poate deveni lor nesuferită.

Pe de altă parte, scopul proiectului este de a da cât mai mult ocupațiune profesorilor, chiar în școală.

Prin diverse împrejurări și prin diverse mijloace, s-a ajuns azi la rezultatul că mulți din profesorii secundari au foarte puține ore de curs în școala lor. Așa, profesorul de filosofie nu are decât 4 ore de curs pe săptămână; cel de limba română cursul superior numai 6 ore pe săptămână; cel de igienă, 1 oră pe săptămână. Aceasta constituie un întreit rău. Este un rău pentru stat, pentru că plata

acestor profesori puțin ocupați, oricât de modestă ar fi pentru ei, formează pentru stat o sarcină enormă, din cauza marelui număr de profesori ce trebuie să aibă o școală. Este un rău pentru școală, pentru că profesorii nu au destul contact cu ea, și, nefiind destul ocupați într-însa, mai caută ocupație și în altă parte și, prin urmare, școala încetează de a fi unicul și chiar principalul obiect al preocupărilor lor.

Este un rău și pentru profesor, pentru că statul nu are posibilitate de a le da o plată, destul de însemnată încât să le asigure o existență onorabilă și de aceea sunt obligați a-și căuta, în afară de școală, alte ocupații obositoare, în genere rău și nesigur plătite, de multe ori nepotrivite cu situațiunea lor socială.

Tendința proiectului este ca, cu încetul, să se ajungă a se împuțina numărul profesorilor dintr-o școală dându-i-se fiecăruia mai mult de lucru și o plată mai mare. Cu aceasta se va realiza totdeodată și un alt bine: se va face economie de personal, și această considerațiune nu este din cele mai puțin însemnate.

În adevăr, cu sistema actuală se cere un număr foarte însemnat de candidați, care să împlinească condiții de capacitate destul de grele, și cărora li se asigură o situațiune cu atât mai precară, cu cât numărul lor este mai mare.

Această împrejurare tocmai îngreunează recrutarea corpului didactic pentru că tinerii capabili preferă să urmeze cariere mai bine retribuite, și de aici vine în parte numărul cel mare de vacanțe din cursul secundar. Economia proiectului de lege tinde la micșorarea numărului profesorilor și la mărirea lefii lor și prin urmare recrutarea lor va fi mai ușoară.

Dintre dispozițiunile cuprinse în această parte a proiectului, se cuvine să lămurim pe aceea care prevede ca examenele de capacitate să se țină numai la trei ani (art. 24 al. IV). Motivul acestei dispoziții este de a se evita încărcarea tabelelor cu un număr prea mare de candidați, dintre care numai prea puțini ar putea fi numiți, dacă examenele de capacitate s-ar face mai des; pentru ceilalți, înscrierea lor pe tabele ar rămânea iluzorie.

Sunt unii care zic că examenele de capacitate ar trebui făcute în fiecare an, pentru că altfel licențiații ieșiți pe fiecare an din facultăți ar rămânea neîntrebuințați prea multă vreme.

Obiecțiunea este specioasă, dar nu are fundament real. În adevăr, trebuințele învățământului sunt limitate și hotărâte, și oricare ar fi numărul de licențiați ce ar ieși pe fiecare an, precum si desimea examenelor de capacitate, nu se vor putea numi din ei, decât atâția, câte locuri vacante vor fi; ceilalți vor rămânea pe dinafară, sau se vor întrebuința în învățământul privat. Astfel fiind, este inutil a se face examenele de capacitate mai des decât trebuie, deoarece nu se poate înscrie pe dânsele decât numărul strict necesar de candidați.

Se prevede (art. 25) că înscrierea unui candidat pe tablou este valabilă trei ani. Dacă în timpul acesta nu a venit rândul lui pentru a fi numit, el va trebui să treacă din nou examenul de capacitate pentru a-și menținea înscrierea pe tabelă. Cauza este că candidatul care nu a fost numit timp de trei ani, pierde în genere

o parte din cunoștințele și aptitudinile în virtutea cărora fusese înscris pe tabelă, din cauza neîntrebuințării; și e necesar a-l sili ca în tot timpul acesta să lucreze pentru a fi totdeauna în stare a purta sarcina de profesor, dacă va fi numit, sau de a-și păstra locul pe tabelă.

* * *

În art. 24 se arată că examenele de capacitate se vor face pe rând, la fiecare din cele două universități. Comisiunile examinatoare sunt formate din profesori universitari pe câte 6 ani. Reînnoirea lor se face la fiecare 2 ani, cu câte a treia parte a membrilor. Scopul acestei combinațiuni este de a forma cu încetul o tradițiune și o continuitate, în ținerea acestor examene, ceea ce lipsește cu totul azi cu sistema de a se schimba într-una comisiunile de concurs. E apoi constatat că cu altă îngrijire își împlinește cineva o sarcină care prezintă un oarecare caracter de permanență, decât o sarcină cu totul trecătoare.

* * *

Pentru recrutarea profesoarelor secundare de fete, sistema adoptată este tot aceea a tabelelor de capacitate. Deosebirea este numai că candidatele se iau din absolventele *școalei normale superioare de fete,* a cărei organizare se prevede în art. 90–93 din proiect, pe când, pentru școalele secundare de băieți, candidații se luau dintre licențiații facultăților de litere și științe. Cauza acestei deosebiri este că, deși proiectul nu pune nicio piedică fetelor care ar voi să urmeze cursurile universităților, dar nici nu admite că învățământul superior al fetelor trebuie să fie în mod normal identic cu acel al băieților. De aceea se creează o școală normală superioară de fete, care convine fetelor ce posedă învățământul secundar așa cum îl prevăd articolul 5 și 6 din proiect, și care va putea prepara foarte bune profesoare secundare, chiar din fetele care se vor mărgini a urma cursurile secundare după programele feminine, fără a se expune la greutățile și rosturile învățământului băieților.

Secțiunea VI. – Drepturile și datoriile corpului didactic secundar

Printre dispozițiunile cuprinse în această secțiune, una din cele mai însemnate este aceea privitoare la retribuirea corpului didactic secundar. În această privință, se aduce o modificare radicală în sistema actuală.

Prin legea din 6 martie 1883, se fixează leafa profesorilor și maeștrilor secundari în modul următor: profesorii de licee și gimnazii clasice, 360 lei pe

lună; profesorii de gimnazii şi licee reale şi de şcoale secundare de fete 280 lei pe lună; profesorii de religie şi maeştrii de desen, 200 lei; maeştrii de muzică şi de gimnastică, 150 lei.

Defectul principal al acestui sistem este că nu precizează care este cantitatea de lucru ce se cere unui profesor, pentru ca să aibă dreptul la aceste salarii. De aceea au rezultat cele mai mari nepotriviri.

Aşa un profesor care are patru ore de curs pe săptămână este plătit tot ca acel care are 22. Nedreptatea este evidentă. Din ea a urmat că fiecare a căutat, prin toate mijloacele posibile, a-şi împuţina numărul orelor de curs, deoarece din aceasta nu rezultă pentru dânsul şi o scădere corespunzătoare de leafă. De aici provine fracţionarea excesivă a catedrelor, care face că un liceu poate să numere până la 40 de profesori, dintre care celor mai mulţi nu li se cere mai mult de 8 ore de ocupaţiune pe săptămână.

Cu aceasta, bugetul învăţământului secundar, s-a încărcat în mod aşa de excesiv, încât ţara noastră a ajuns să fie aceea unde acest învăţământ costă cu mult mai scump decât pe oriunde aiurea. Şi cu toate acestea, situaţiunea materială a profesorilor secundari nu este din cele mai bune, pentru că fiecare în parte nu e bine plătit: încărcarea bugetului provine din numărul cel prea mare al profesorilor, dacă se are în vedere cantitatea de muncă ce trebuie făcută de ei.

Un alt defect al legii din 1883 mai este că stabileşte o deosebire nejustificată între profesorii de şcoale clasice şi cei de şcoale reale (360 lei pentru unii, 280 pentru ceilalţi), deşi condiţiunile de recrutare sunt perfect identice pentru toţi, şi deşi cantitatea de muncă cerută celor mai rău plătiţi, este de multe ori mai mare decât pentru cei plătiţi mai bine.

Proiectul de lege propune un sistem care, pe lângă că înlătură aceste mari neajunsuri, prezintă încă alte însemnate avantaje.

După proiect, leafa unui profesor sau maestru, se regulează potrivit cu numărul de ore de curs ce face el (art. 35). Prin aceasta se înlătură dintr-odată nedreptatea de a se plăti cu aceeaşi leafă profesori ale căror catedre prezintă deosebiri enorme în număr de ore de curs, sau chiar de a se plăti mai scump cel care lucrează mai puţin decât cel care lucrează mai mult. Totdeodată dispare mobilul care împinge la fracţionarea indefinită a catedrelor, şi, prin urmare, pe de o parte la încărcarea bugetului, iar pe de alta la retribuirea insuficientă a profesorilor.

Din contră, de unde până acum profesorii erau interesaţi a căuta să-şi împuţineze numărul orelor de curs, de aici înainte ei vor avea interes a căuta să şi-l mărească. Statul are tot interesul pentru a favoriza această tendinţă.

În adevăr, prin aceasta cariera didactică devine o carieră destul de remuneratoare pentru a atrage pe tinerii de valoare; pe de altă parte, personalul didactic secundar se va împuţina. Pentru amândouă aceste motive, va fi posibil ca recrutarea să se facă în mult mai bune condiţiuni decât azi.

Proiectul mai înlătură nedreptatea de până acum, de a se plăti cu lefi deosebite profesorii de şcoale clasice şi cei de şcoale reale, ceea ce a fost una din principalele cauze care au făcut ca gimnaziile şi liceele reale să meargă aşa de rău cum au mers.

* * *

Dacă pe de o parte proiectul favorizează tendinţa de a mări numărul orelor de curs ale unui profesor în şcoală, pe de alta el pune o stavilă acestei tendinţe care, împinsă prea departe, ar putea duce la o încărcare prea mare a profesorului şi, prin urmare, la punerea lui în imposibilitate de a-şi face datoria cum trebuie. De aceea el prevede (art. 38 al. II) că numărul orelor de curs ale unui profesor nu poate trece peste 24 pe săptămână.

Cifra aceasta a fost mult discutată: s-a pretins că un profesor secundar ar fi prea mult încărcat dacă i s-ar da 24 de ore de curs pe săptămână. Această obiecţiune nu este fondată.

Avem exemple de profesori secundari care au acest număr de ore de curs în mod obligatoriu; astfel, erau până acum nu de mult profesorii de matematici la gimnaziile reale, cu 22 de ore de curs pe săptămână; astfel, sunt şi azi profesorii de istorie şi geografie, tot la acele gimnazii, cu 24 de ore. Mai sunt apoi profesorii care, prin două concursuri, ocupă câte două catedre, care împreună dau un număr de ore de curs uneori mai mare de 24. Sunt, în fine, profesorii care au însărcinări prin institute private: pentru aceştia, totalitatea ocupaţiunilor lor didactice trece, de mai multe ori, cu mult peste 24 de ore de curs pe săptămână.

În alte ţări, maximul acesta de 24 de ore nu este deloc un lucru neobişnuit. Aşa, în Germania profesorii secundari *au* câte 17–26 de ore de curs; în Belgia, media este de 18, maximul de 23; în Suedia media de 18, maximul de 32; în Franţa *numărul obligatoriu* de ore de curs este 17–20.

Proiectul de lege prevede ca *obligatoriu* numărul de 12 ore de curs (art. 37); iar ca maximum 24 de ore. Aceste cifre sunt foarte modeste, şi pot fi primite cu toată liniştea, mai ales dacă se observă ca maximum de 24 de ore este facultativ *pentru profesor.*

Cu cifrele prevăzute în art. 35, salariul unui profesor de gimnaziu sau liceu, va putea varia între 360 şi 720 lei pe lună, fără a socoti şi gradaţiunea care va putea merge până la 216 lei pe lună. Pentru profesoarele de şcoale secundare de fete, salariile cu gradaţiunile vor putea varia între 300 şi 780 lei; pentru profesorii de religie şi pentru diferiţi maeştri între 210 şi 546 lei pe lună.

* * *

Cifrele puse în art. 35, precum şi dispoziţiunea din art. 36 al. III, că *gradaţiunea se va socoti la leafa cuvenită pentru* 12 *ore de curs pe săptămână,* au provocat oarecare discuţiuni. Unii au cerut ca cifrele de la 35 să fie mărite, alţii ca gradaţiunea să se socoată la leafa întreagă, iar nu numai la cea cuvenită pentru 12 ore de curs.

La satisfacerea acestor cereri se opun consideraţiunile bugetare. După cum am arătat mai sus, învăţământul secundar costă deja mult mai scump decât oriunde aiurea şi este cu totul imposibil a mai mări sarcinile ţării asupra acestui punct. Cifrele ce se cer de unii ar duce la o creştere a bugetului de peste 2 milioane pe an, peste cele 4% cât costă azi învăţământul secundar. Cât pentru gradaţie, dacă ea s-ar socoti la leafa întreagă, ar fi nevoie ca atunci să se scadă cifrele prevăzute în proiect pentru unitatea de 4 ore de curs, şi credem că e mai puţin avantajoasă pentru membrii corpului didactic această combinaţiune, decât cea prevăzută în proiect.

De altfel, trebuie să recunoaştem că situaţiunea ce se prevede în proiect pentru corpul didactic secundar este aşa de bună, încât cariera didactică secundară va deveni desigur, în curând, una din cele mai căutate. În orice caz ea va fi mai bine plătită la noi, decât oriunde aiurea.

* * *

Unul din neajunsurile cele mari ale legii din 1864 este gradaţiunea defectuoasă a penalităţilor, pentru abaterile membrilor corpului didactic.

Acea lege (art. 396) prevede ca penalităţi: avertismentul, cenzura, suspensiunea sau destituirea, dintre care numai avertismentul se poate aplica de ministru; toate celelalte numai de o comisiune de judecată instituită anume şi pentru fiecare caz particular.

Este un mare inconvenient că ministerul se găseşte astfel dezarmat, faţă de abaterile cele mici şi care în genere, sunt cele mai numeroase şi fac cel mai mare rău. În adevăr, avertismentul nici nu este o pedeapsă; şi când e vorba de o abatere puţin însemnată, ministerul preferă să o lase nepedepsită mai bine decât să recurgă la mijlocul greu de aplicat, al dării în judecată a culpabilului, cu atât mai mult că, la judecată, de cele mai multe ori, abaterile cele mici se iartă cu totul, ceea ce se consideră ca o încurajare de către cei vinovaţi. Din această cauză, abaterile cele mici se înmulţesc şi prin numărul lor fac mai mare rău decât greşelile mai grave.

Un alt rău mai este astăzi discontinuitatea în seria penalităţilor. Aşa, după avertisment, care nici nu merită numele de pedeapsă, vine îndată cenzura care

este o pedeapsă destul de serioasă, nelăsându-se niciun mijloc de represiune pentru abaterile cele mici, și care să se poată aplica îndată după comiterea greșelii.

Amândouă aceste lipsuri se îndeplinesc în proiect prin prevederea pedepsei amenzii, și prin mărginirea cenzurii la maximum 30 de zile. De altă parte se prevede pentru ministru dreptul de a aplica aceste pedepse mai mici tăind astfel de la început unele rele, care nu devin grave mai târziu, decât din cauza impunității lor de la început. Dar, pentru ca nu cumva prin repetarea aplicării a aceleiași pedepse să se ajungă a se pune în mâna ministrului putința de a dispune în realitate de pedepse mult mai grave, se precizează că nu se poate aplica nici amenda, nici cenzura, aceleiași persoane pentru mai mult de 30 de zile în cursul unui an. (art. 49, al. II).

O altă îmbunătățire este aceea privitoare la modul de alcătuire a comisiei de judecată, care are a aplica pedepsele cele mai mari.

După legea din 1864 (art. 389) această comisiune se compunea din 5 profesori de universitate, trași la sorți, pentru fiecare judecată în parte. Sistemul acesta s-a recunoscut rău, din multe puncte de vedere. Cel mai însemnat, poate, din toate, este că comisiunea, nefiind permanentă, membrii ei nu pot dobândi experiența specială, care este necesară pentru a stabili raportul drept ce trebuie să existe între greșală și pedeapsa corespunzătoare. De aici vine că nu este nicio continuitate în sentințele date de diversele comisii de judecată de 33 de ani încoace, așa că, asupra acestui punct nu există nicio tradițiune în învățământul nostru.

Un alt inconvenient al organizațiunei actuale este că a făcut a se stabili credința că comisiile de judecată, formate din profesori, nu au alt scop decât de a proteja pe profesori contra arbitrariului ministerial.

De aici a rezultat un antagonism surd, care de mai multe ori a existat între corpul didactic și autoritatea școlară centrală, și care de atâtea ori a paralizat bunul mers al învățământului.

Sistema propusă de proiectul de lege prevede mai întâi că comisiunea de judecată este permanentă, iar nu formată pentru fiecare cauză în parte. Pentru a asigura pe deplin continuitatea tradițiunii ce trebuie ea să formeze, se prevede că membrii comisiei se vor schimba, nu toți deodată, ci numai câte doi, la fiecare doi ani.

Proiectul mai prevede ca comisiunea să se formeze, prin conlucrarea ministrului și a corpului didactic, ceea ce va înlătura orice bănuială de parțialitate, fie de o parte, fie de alta.

În fine, tot pentru garantarea acestei imparțialități, se stabilește putința de a se recuza, atât de acuzat, cât și de ministru a câte unui membru din comisiunea de judecată, care atunci se înlocuiește printr-un supleant.

Cu precauțiunile acestea, se poate crede că instituțiunea comisiunii de judecată va da cele mai bune rezultate.

Capitolul IV. – Învățământul superior

Secțiunea I. – Universitățile și împărțirea lor

Dispoziţiunea din această secţiune, asupra căreia se cuvine să atragem atenţiunea, este aceea cuprinsă în art. 54, prin care se prevede înfiinţarea pe lângă fiecare universitate de cursuri libere şi gratuite asupra oricărei ramure de ştiinţe, care se vor putea face de către persoane ce nu aparţin corpului profesoral universitar.

Scopul este de a face din fiecare universitate câte un centru unde să concură toată mişcarea intelectuală a ţării. Lucrările normale ale universităţilor se vor face de docenţi, agregaţi şi profesori, pentru a căror recrutare, în cele mai bune condiţii posibile de capacitate, s-au prevăzut precauţiunile cele mai minuţioase. Dar dacă, în afară de docenţi, agregaţi şi profesori universitari, s-ar găsi oameni care să se ocupe de ştiinţa superioară, era necesar a li se da mijlocul de a face să profite tinerimea studioasă de fructul lucrărilor lor. Art. 54 este destinat să îndeplinească această trebuinţă.

De altfel, proiectul de lege prevede măsurile necesare, pentru a nu permite ca aceste cursuri libere să înceteze a avea gradul de seriozitate cuvenit unor cursuri puse sub un aşa de înalt patronagiu.

Secțiunea II. – Studenți, cursuri, examene, diplome și disciplină

Proiectul de lege stabileşte principiul ca regulamentele ambelor universităţi, atât în ce priveşte ordinea şi disciplina cât şi în privinţa studiilor, examenelor şi diplomelor, să fie comune pentru amândouă; aceasta, pentru a se evita pe viitor numeroasele neajunsuri ce sufer azi studenţii care trec de la o universitate la alta, cât şi inconvenientele uneori şi mai însemnate de ordine administrativă, care rezultă din nepotrivirea organizării celor două universităţi surori.

Se mai prevede creaţiunea diplomei de doctor, pentru facultăţile care azi nu o conferă. Această creaţiune este cerută deja de mai multă vreme de ambele universităţi şi este de ajuns de justificată prin dezvoltarea cea mare ce au luat în anii din urmă studiile teoretice şi practice ale universităţilor noastre.

Secțiunea III. – Corpul profesoral al Universităților

După organizaţia de astăzi, corpul didactic universitar se compune din profesori şi din maeştri de conferinţe.

Profesorii se numesc prin concurs, cu titlu provizoriu, după trei ani ei se numesc cu titlu definitiv. Maeștrii de conferință nu sunt prevăzuți prin lege: ei sunt înființați numai prin buget, se numesc fără concurs și fără nicio altă formalitate; ei sunt revocabili.

Din cauza acestei situațiuni precare, maeștrii de conferințe au un rol destul de rău definit în învățământul universitar, deși ei sunt și ar putea fi încă și mai mult de o utilitate necontestabilă.

În locul acestei organizări defectuoase și necomplete, proiectul de lege substituie una mai completă: după dânsul, corpul didactic universitar va cuprinde profesori, agregați și docenți. Art. 62 și 64 lămuresc care va fi rolul fiecăruia în universitate: de acolo se vede că ei își vor împărți toată lucrarea științifică a universității, din care multe părți astăzi sunt în suferință, sau nu se fac deloc.

Îndeosebi, înființarea docenților merită atențiune.

Gradul de docent este cel dintâi grad, pentru intrarea în corpul didactic universitar. Recrutarea docenților se va face printr-un examen de abilitare destul de serios și făcut în condițiuni mult mai demne de un om de știință decât concursul de astăzi.

Așa fiind, se poate întreba cum de se crede că se vor găsi docenți, când posturile lor vor fi în genere nesalariate, după cum prevede proiectul.

Obiecțiunea nu este fondată.

În adevăr, pentru docenți vor fi mai întâi locurile de ajutoare la seminariile universitare, conferențiari, șefi de lucrări practice, prosector sau preparator, șef de lucrări în laboratorii, asistenți de clinică în spitalele alipite pe lângă facultatea de medicină: posturi care sunt toate plătite.

Docenții vor mai avea stimulul că cursurile cele mai bine făcute de dânșii vor putea fi salariate de stat sau din fondurile universității; aceasta va fi un îndemn pentru dânșii nu numai de a solicita favoarea de a face cursuri libere pe lângă universitate, dar încă de a lucra cu energie, pentru a îmbunătăți cât mai mult aceste cursuri.

De altă parte, e sigur că avem foarte mulți tineri, care au făcut bune studii, dar care nu pot fi numiți profesori universitari, din lipsă de locuri.

Mulți din aceștia sunt doritori să se manifesteze pe un câmp științific mai întins decât o catedră secundară, și ar fi bucuroși să o facă chiar fără plată. Sunt iarăși mulți din profesorii secundari care sunt doritori ca, alături cu ocupația lor de la liceu sau gimnaziu, să consacre câtva timp și la lucrări mai superioare. Pentru toți aceștia, docența este un mijloc ce li se oferă de a se pune în evidență și eventual de a se ridica prin muncă și inteligență la cele mai înalte situațiuni în învățământ.

În fine, mai presus de toate, docența va fi foarte căutată, pentru că va fi calea normală pentru a ajunge cineva agregat sau profesor universitar.

Pentru toate aceste motive, nu e îndoială că instituția cea foarte utilă a docenților va începe să producă cele mai bune roade chiar de la început.

* * *

Recrutarea agregaților și profesorilor universitari a fost regulată prin proiectul de lege în așa mod, încât ajungerea la aceste înalte posturi de învățământ să fie recompensa unei capacități deosebite și a unei munci încordate.

Sistemul adoptat se poate rezuma în puține cuvinte.

Pentru a deveni cineva agregat, trebuie, mai întâi, să fi servit cu distincțiune ca docent cel puțin trei ani sau să se fi distins prin lucrări științifice de mare însemnătate (art. 68).

Pentru a deveni profesor universitar, să fi servit cu distincție ca agregat cel puțin 5 ani, sau să posede lucrări științifice deosebite (art. 68).

Numai în caz când nu ar fi docenți din care să se ia agregați în condițiunile art. 68, proiectul prevede (art. 69) ca agregații să se ia prin concurs, care se va face în modul cel mai serios. Și, pentru mai multă siguranță că cel intrat pe această cale în corpul agregaților merită în adevăr să facă parte din el, numirea nu li se dă decât în mod provizoriu, pentru trei ani; și numai dacă atunci Senatul universității, unit cu colegiul profesorilor facultății respective, găsește că merită, i se va da numirea definitivă.

Aceasta va fi norma generală; excepțiile ce se pot face sunt menționate anume în proiect.

În cazul când concursul nu e necesar, numirea agregaților și profesorilor se va face pe baza unei îndoite recomandări. Fiecare din cele două universități va recomanda câte un candidat și ministrul va alege pe unul din ei. Motivul acestei dispoziții este de a interesa pe ambele universități la bunul mers al învățământului superior de a stabili o solidaritate între ele în această privință, de a împiedica amestecul spiritului local în-tr-o chestiune de o însemnătate așa de mare.

Intervențiunea ministrului în această afacere este necesară și nu are niciun inconvenient. Ea este necesară, pentru a alege între recomandările celor două universități, când ele ar fi diferite; altfel, catedra vacantă nu s-ar putea ocupa multă vreme. Inconvenient nu este; căci dacă ambele universități sunt de acord, ministrul nu poate face alt, decât să urmeze avizul lor; dacă nu sunt de acord, ministrul va putea judeca argumentele puse înainte de fiecare din ele, și adăugirea opiniunii sale pe lângă cele două deja emise va contribui ca soluțiunea dată să fie și mai bună.

În fine, era necesar a se lăsa ministrului facultatea de a nu confirma pe niciunul din cei recomandați, pentru cazul când argumentele celor două universități ar fi divergente, dar de forță aproape egală, sau când s-ar putea crede că pe calea indicată de art. 69 s-ar putea face o recrutare mai bună.

Sistemul proiectului, în privința numirii agregaților și profesorilor, revine dar în fond la sistemul *prezentațiunii,* care se urmează în Franța.

* * *

Proiectul de lege rezolvă și chestia salariilor profesorilor universitari. E de observat că, pe când condițiile vieții au mers mereu îngreuindu-se și pe când situația materială a tuturor celorlalți funcționari ai statului a mers îmbunătățindu-se, salariile profesorilor universitari au mers scăzând. Așa, când cu înființarea universităților, profesorii universitari erau plătiți în genere cu 2.000 lei vechi, sau cu 740 lei noi pe lună.

Mai pe urmă, prin măsuri bugetare, această cifră a fost redusă la 550 lei, care și ea, prin legea din 6 martie 1883, a fost scăzută la 500 lei.

Este evident că o asemenea plată este departe de a corespunde și cu poziția socială a profesorului universitar, și cu serviciile ce e chemat să aducă țării. Economia făcută aici a fost o economie rău înțeleasă, deoarece nu a fost încurajare pentru tinerii de valoare a intra în învățământul superior, și deoarece nu a permis profesorilor universitari a se ocupa de studiile lor, chiar când ar fi voit a se abstrage de la orice altă ocupație.

Proiectul îmbunătățește în mod simțitor situația lor. Dar pentru a evita încărcarea bruscă a bugetului cu o creștere prea mare, a fost silit să o repartizeze pe patru ani (art. 105).

Secțiunea IV. – Administrația interioară a Universităților

În această secțiune, se găsește ca inovațiune *senatul universitar.*

După legea actuală, toate afacerile mai importante ale universității trebuie rezolvate de rector, împreună cu consiliul universitar, care se compune din toți profesorii universității (art. 292-310 din legea din 1864).

Sistemul acesta este defectuos, pentru că este foarte greu a reuni un așa de mare număr de persoane, și din această cauză afacerile universității suferă. Dacă situațiunea aceasta a putut fi tolerată mai de mult, când acele afaceri erau puțin numeroase și puțin însemnate, ea nu mai poate dura azi.

De aceea proiectul instituie *senatul* care este o delegație a universității, compusă din rector, decan și câte un profesor de fiecare facultate, ales pe 2 ani de colegii săi.

Senatul se ocupă de chestiunile generale care interesează universitatea (art. 81). Pentru a menține însă solidaritatea între diversele facultăți, fără care universitatea nu și-ar mai merita numele, se vede intervenind în proiect și un alt organ: *senatul unit cu colegiul profesorilor facultății respective.* Astfel este în cazul deschiderii de cursuri libere (art. 54, 62); al recomandării unui docent pentru a fi salariat (art. 62); al ridicării unui agregat la gradul de profesor (art 65);

al recomandării de agregați sau de profesori (art. 68 și 70); al numirii definitive a unui agregat (art. 69); și altele asemenea.

Secțiunea V. – Institute anexe pe lângă Universități

În această secțiune, ca inovațiune, este de observat seminarul pedagogic, alipit pe lângă facultatea de litere. Printre toate celelalte seminarii, institute, laboratorii, anexate pe lângă facultăți, cel de pedagogie are o deosebită importanță, fiindcă urmarea regulată a lucrărilor lui este indispensabilă pentru candidații la posturile de profesori secundari (art. 23).

Creațiunea aceasta este legată cu desființarea actualelor școli normale superioare. Aceste școli sunt destinate a forma pe viitorii profesori secundari. Ele au maeștrii lor de conferințe, care fac lucrări numai cu un număr mărginit de 32 de studenți, luați din întreaga universitate, și care sunt toți interni.

Sistemul acesta, care este copiat după acela al școalei normale superioare franceze, are defectele sale intrinsece, care sunt judecate cu multă asprime chiar de francezi. Dar defectele acestea au devenit și mai evidente în timpurile din urmă, după înființarea numeroaselor laboratorii, institute și conferințe, care au completat în mod așa de fericit învățământul superior, și la care pot participa nu numai 32 de studenți de la fiecare universitate, ci toți studenții ei. Așa fiind, devine cu totul inutilă o instituțiune care este destinată numai unui foarte mic număr din studenții aceleiași universități, și care cu toate acestea ar trebui să coste tot atât, dacă nu mai mult, decât institutele universității întregi, care pot primi pe toți studenții ei.

Afară de acestea, însuși regimul internatului are defectele lui proprii care devin încă și mai evidente, când e vorba de tineri care nu mai sunt copii și pentru care regimul internatului este foarte puțin potrivit. Numai considerația că tinerii, după ce au fost interni până pe la etatea de 22 de ani, sunt aruncați deodată în lume fără a-i cunoaște nevoile și grijile, fără a fi întru nimic preparați pentru a înfrunta greutățile luptei pentru viață, ar fi un argument îndestulător, ca să se pretindă un alt chip de a se forma viitorii profesori secundari, decât creșterea lor între cele patru ziduri ale unui internat, până la o etate așa de înaintată.

Adevărul acesta este așa de evident, încât școalele normale superioare deja de sine sunt în depericiune[49]. În fiecare an, numărul candidaților pentru locurile vacante de bursieri în aceste școli este mai mic decât numărul locurilor vacante, și de multe ori e nevoie, ori a se lăsa locuri neocupate, ori a se ocupa cu tineri care la concursul de admitere, n-au întrunit media cerută.

Din aceste cauze, proiectul substituie, în locul școlilor normale superioare, pe bursierii liberi. Se vor da prin concurs burse la studenții universitari, de o valoare suficientă pentru a le asigura existența. Acești bursieri nu vor fi interni,

dar vor fi obligați să urmeze în mod regulat cursurile și lucrările în institutele, laboratoriile și conferințele universității, deschise tuturor studenților universitari. Prin aceasta, se va întreține emulația între studenți, ceea ce îi va îndemna la lucru, și se vor evita în același timp toate inconvenientele de azi ale internatului.

Secțiunea VI. – Școala normală superioară de fete

Corpul didactic secundar al liceelor și gimnaziilor se va recruta mai cu seamă dintre licențiații facultăților de litere și științe.

Pentru școalele secundare de fete, nu se va mai dispune de pepiniera aceasta. Este adevărat că proiectul de lege nu împiedică pe fete de a urma cursurile universitare; precum astăzi universitățile sunt urmate de studente, ele vor putea continua a avea și pe viitor acest auditoriu.

Însă, proiectul nu a așezat învățământul secundar al fetelor pe aceleași baze ca și pe al băieților pentru motivele expuse pe larg mai sus.

Așa fiind, urmarea cursurilor universitare de către fete va putea fi considerată ca un lucru lesne realizabil, dar nu ca un lucru normal, pe care trebuia să se conteze pentru recrutarea profesorilor școalelor secundare de fete.

De aceea a fost nevoie de a se crea o anume instituțiune în acest scop, care să-și găsească alimentul în mod natural în școalele secundare de fete. *Aceasta este școala normală superioară de fete.*

Asemănarea de nume nu trebuie să facă a se confunda această școală cu desființatele școli normale superioare de băieți. Aceste din urmă sunt niște simple internate, unde studenții își au doar locuința și unde prepară cursurile lor universitare; dar cursurile înseși nu se fac în școală, ci în universitate, care nu e deschisă numai normaliștilor, ci tuturor studenților universitari.

Din contră, școala normală superioară de fete va fi o adevărată școală, unde se vor face, nu numai conferințe și lucrări practice, dar și cursuri superioare, adaptate pentru absolventele școalelor secundare de fete de gradul II.

Nu este îndoială că studentele, preparate astfel în mod special pentru cariera de profesoare, vor deveni în adevăr proprii pentru această chemare, și prin cunoștințele și prin educațiunea specială ce vor dobândi în acest scop.

Prin art. 93, se aplică regimul internatului școalei normale suprioare de fete. Dispoziția aceasta este în contradicție cu cea adoptată pentru studenți, pentru care din contră internatul este desființat. Dar, dacă ne gândim că elevele școalei normale superioare de fete vor fi recrutate din toate unghiurile țării și că vor fi silite a locui la Iași între străini, și dacă mai considerăm și obiceiurile noastre sociale, vom vedea că internatul se impunea pentru școala normală superioară de fete.

Capitolul V. – Dispoziţiuni tranzitorii

Într-o lege ce este destinată să înlocuiască pe alta de o durată aşa de lungă ca legea din 1864, dispoziţiunile tranzitorii au însemnătate deosebită, pentru că sunt multe interese, multe drepturi câştigate, care trebuie ţinute în seamă.

În proiectul de lege alăturat, dispoziţiile tranzitorii menite a asigura pe cât se poate mai mult drepturile câştigate şi a atenua în măsura posibilităţii trecerea de la o atare de lucruri la cealaltă.

Prin art. 95 şi 96, pe de o parte se stabileşte că profesorii şi maeştrii secundari, care vor fi în funcţiune la promulgarea legii, vor conserva neatinsă situaţia lor, pe de alta li se fac înlesniri pentru a intra şi ei în dispoziţiile legii noi şi a beneficia şi ei de avantajele ei.

Plecând de la aceeaşi idee, s-a prevăzut (art. 97, 98 şi 99) oarecare înlesniri, la examenul de capacitate, pentru tinerii care vor fi obţinut titlul de licenţiat până la finele primului an după punerea în aplicare a legii, precum şi pentru actualii suplinitori licenţiaţi, care funcţionează ca atare de cel puţin 5 ani. Pentru aceşti din urmă mai ales, era necesar a li se face oarecare înlesniri, ca compensaţiune pentru situaţia nesigură în care au fost ţinuţi aşa de multă vreme, din împrejurări care ce e drept, nu era în puterea nimănui de a le înlătura.

Art. 100 cuprinde o dispoziţie care are nevoie de a fi lămurită.

Şcoalele normale primare au căpătat o deosebită însemnătate de când cu reformarea legii învăţământului primar. Ca să nu citäm decât un fapt, vom aminti că recrutarea învăţătorilor şi institutorilor se face azi numai după notele de la examenul de absolvire a şcoalei normale primare. Dar personalul didactic al acestor şcoli a fost în parte recrutat într-un timp când ele erau considerate ca şcoli de nivel inferior; şi de aceea, după legea din 17 martie 1879, nici nu se cerea licenţa de la candidaţii la catedrele acestor şcoli. Acum, când şcoalele normale sunt puse la un nivel egal cu acela al liceelor, şi când urmările formării defectuoase a personalului lor didactic pot să fie aşa de grave pentru întregul învăţământ primar, este de absolută trebuinţă a se face ce se poate pentru a se îndrepta urmările legii din 1879 în ceea ce priveşte şcoalele normale primare. Acest scop caută să-l realizeze art. 100 din proiect, căutând a menaja, cu toate acestea, cât se poate mai mult drepturile câştigate.

De aceea, trecerea unui profesor de la o şcoală normală la o şcoală secundară, nu se poate face decât în acelaşi oraş, numai cu avizul conform al consiliului permanent, şi numai în timp de 3 ani de la promulgarea legii.

Trecând peste art. 101–104, care nu au nevoie de nicio lămurire, ajungem la art. 105, al cărui scop este de a menaja tranziţia de la starea veche la cea nouă de lucruri, din punctul de vedere financiar.

O reformă aşa de însemnată ca cea pe care o propunem nu se poate face fără oarecare adaos de cheltuieli, căci orice reformă presupune îmbunătăţiri şi

îmbunătățirile nu se pot face fără cheltuieli. S-a căutat, însă, ca să se facă lucrul în modul cel mai economic posibil, și credem că acest scop a fost atins în mod cu totul satisfăcător, deoarece creșterea în buget ce reclamă reforma propusă nu trece peste 700 de mii lei pe an cu totul, ceea ce este foarte modest, față de îmbunătățirea cea mare ce se aduce unuia din serviciile cele mai vaste și cele mai însemnate ale statului.[1]

Cu toate acestea, proiectul evită de a introduce dintr-odată acest adaos în buget; în împrejurările de față aceasta ar putea da loc la însemnate dificultăți. De aceea, proiectul prevede ca acel adaos să se repartizeze în mod egal asupra a patru exerciții bugetare consecutive, cel puțin în ceea ce privește principalele două cifre: salariile directorilor secundari și acele ale profesorilor universitari.

* * *

Acestea sunt principalele puncte asupra cărora am crezut de cuviință să ne oprim, pentru a le lămuri mai bine decât se poate face chiar în redacția articolelor de lege.

Din aceste lămuriri și din alcătuirea întregului proiect, se poate înțelege destul de bine care este spiritul de care este animat, care sunt tendințele lui și care sunt punctele esențiale a căror modificare o vizează.

Proiectul astfel alcătuit este fructul unor studii și lucrări îndelungate.

Ideile principale dintr-însul au fost formulate deja acum 12 ani, în proiectul de lege prezentat la 24 ianuarie 1886. De atunci, studiile nu au încetat; s-a lucrat și s-a scris asupra acestei materii așa de mult, încât se poate zice că nu este astăzi niciuna din chestiunile la ordinea zilei, care să fie mai bine lămurită și mai bine cunoscută, chiar de masa publicului.

În proiectul ce prezentăm, am căutat să profităm de toate lucrările precedente asupra subiectului, luând din fiecare ceea ce am crezut mai bun și mai practic și căutând a face din toate acestea un tot complet și cât mai bine armonizat.

Nu ne-am mulțumit însă cu atât; ci, înainte de a da proiectului forma sub care îl prezentăm corpurilor legiuitoare, am cerut asupra lui părerile tuturor persoanelor care se ocupă de chestiunile școlare, precum și pe ale consiliilor școlare. Toate părerile ce ni s-au comunicat până azi au fost ținute în seamă la redacțiunea definitivă de față, rămânând ca celelalte să se aibă în considerație în cursul discuției. Sperăm dar că proiectul, așa cum este alcătuit, corespunde cât se poate mai bine trebuințelor și avem motive de a crede că aceasta este opiniunea generală.

---

1. Chestiunea aceasta a cheltuielilor ce va provoca această nouă lege a fost amănunțit studiată de Haret într-o broșură ce s-a împărțit membrilor parlamentului intitulată „*Cont de costul aplicării proiectului de lege asupra învățământului secundar si superior*“, Buc., 1898.

Guvernul a făcut dar tot ce a fost în puterea sa pentru a face să se doteze țara cu o reformă, pe care toți o cer de 30 de ani, și care nu se mai poate amâna în niciun chip.

Nu ne îndoim că corpurile legiuitoare vor ști să aprecieze, atât silințele guvernului, cât și trebuința absolută și neîntârziată de a se face reforma, și că se vor grăbi a transforma în lege proiectul care se supune deliberărilor lor.

(Această expunere de motive s-a publicat în broșură: Buc., Tip. Carol Gobl, 1897. Negăsind această broșură, m-am servit aici de reproducerea în ziarul „Voința Națională“ începând în numărul de la 29 noiembrie 1897, în care numere se văd a fi câteva greșeli de tipar, care s-au îndreptat ușor, căci nu schimbau sensul frazelor ci mai mult orânduirea cuvintelor.)

Discurs în Adunarea Deputaților în discuțiunea generală a proiectului de lege asupra învățământului secundar și superior. Ședința din 9 februarie 1898

Proiectul de lege depus de Haret pentru reorganizarea învățământului secundar și superior a fost studiat de Comitetul delegaților compus din Ștefan Șendrea, Matei Corbescu, Dimitrescu-Iași, P. Chenciu(50), Const. I. C. Brătianu, I. Bianu și P. Gârboviceanu, alegând raportor pe C. Dimitrescu-Iași. Acesta a făcut atunci un raport remarcabil, un adevărat studiu asupra chestiunii[1] și l-a citit în ședința de la 26 ianuarie 1898[2]. O sumă de propuneri de modificare au fost formulate de comitet și admise de ministru, astfel că găsim în „Dezbateri“ puse alături „Proiectul guvernului“ și „Proiectul Comitetului delegaților“[3]. În ședința de la 27 ianuarie 1898 începe discuția generală, care urmează în ședințele de la 28, 29, 30, 31 ianuarie, 3, 4, 5, 6, 7 și 9 februarie, la care iau cuvântul deputații C. Doobrescu-Argeș, P. Gârboviceanu, C. Ciocazan(51), N. N. Săveanu, Take Ionescu, I. Iancovescu, G. Dem. Teodorescu, I. Bianu, Barbu Delavrancea, Matei Corbescu, Toma Stelian, C. Dimitrescu-Iași, D. A. Sturdza, ministrul Haret și G. Scorțescu. În ședința de la 9 februarie proiectul este luat în considerațiune cu 100 voturi pentru, fiind 27 contra. Chiar în acea ședință începe discuția pe articole, la care iau parte deputații I. Mincu, C. Dobrescu-Argeș, Take Ionescu, C, Dimitrescu-Iași, raportorul, G. Dem. Teodorescu și N. Fleva, și se continuă la 10, 11, 12, 13, 14, 17 și 18 februarie 1898. Proiectul se votează cu 107 voturi pentru, 6 contra, fiind și 11 abțineri. După proclamarea rezultatului, Dim. Sturdza, președintele consiliului, luând cuvântul, mulțumește deputaților pentru seriozitatea cu care au discutat și pentru votul dat și încheie, zicând: „Ați votat una din cele mai importante legi din câte s-au dat țării de către Reprezentațiunea națională“[4].

---

1. El se găsește publicat și în volumul omagial „*C. Dimitrescu Iași. Omul și opera*“ Buc., [1934], p. 235.
2. Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaților“ 1897–1898, p. 303 și următoarele.
3. Vezi „Dezbaterile“ citate, p. 317 și următoarele.
4. Vezi „Dezbaterile“ citate, p. 387.

În paginile ce urmează se dă discursul lui Haret în discuția generală, apoi principalele cuvântări cu ocazia discutării articolelor.

Dlor deputați, dați-mi voie ca, înainte de a intra în dezbaterea chestiunilor pe care îmi propun să le dezvolt înaintea d-voastră, să-mi exprim adânca mea mulțumire pentru discuțiunea minunată care se urmează de două săptămâni încoace.

Este rar, nu numai în analele parlamentelor tinere ca al nostru, dar chiar și pe aiurea, ca o discuțiune să dureze așa de multă vreme asupra unei chestiuni atât de arzătoare și într-un mod atât de obiectiv, după cum a avut loc cea de față.

Trec peste o neînsemnată excepțiune, care n-are destulă valoare pentru ca să infirmeze ceea ce am spus. Dar tocmai modul cum s-a urmat discuțiunea până acum și discursurile strălucite care s-au pronunțat înaintea d-voastre, îmi fac poziționea mai grea, pentru că, desigur, îmi va fi imposibil să mă ridic până la înălțimea oratorilor care m-au precedat. Să intru de-a dreptul în chestiune.

Mai întâi vreau să stabilesc un lucru, anume: că nu este atât vorba de *reforma* învățământului secundar și superior, cât de *reclădirea* lui pe de-a întregul. Negreșit, legalmente vorbind, proiectul ce se discută trebuie numit „proiect de reformă a învățământului secundar și superior". Dar pe cât timp din legea din 1864 nu mai subzistă nimic, lucrul se reduce, în realitate, la a face o lege cu totul din nou, căci din sfărâmăturile legii vechi puțin lucru va putea fi utilizat.

E adevărat că legea de la 1864 este plină de intenții bune și pătrunse peste tot de un spirit liberal necontestat. Lucrul acesta l-au relevat mai toți oratorii precedenți și oricine citește legea îl vede la fiecare rând.

Ea, însă, are defecte foarte însemnate, și aceasta a fost pricina pentru care multe din dispozițiunile sale, chiar de la început, nu s-au putut aplica, iar altele au căzut în desuetudine mai târziu.

Unele din aceste defecte au fost deja relevate și, fiindcă discuțiunea a fost foarte lămurită până acum, socotesc că nu e necesar să revin asupra celor deja zise. Dar vreau să ating un punct, despre care nu s-a zis nimic, anume că legea din 1864 a avut defectul de a nu fi deloc elastică, de a nu se putea preta trebuințelor momentului. Din această cauză, chiar dacă la un moment oarecare al vieții noastre școlare, ea a putut conveni, n-a mai putut însă conveni la alte momente, și de aceea, curând după promulgarea ei, ea s-a găsit în dezacord cu mersul țării.

Fără îndoială, o lege nu trebuie și nici nu e bine, să fie eternă; dar totuși ea este cu atât mai bună, cu cât durează mai mult. Cum, însă, toate faptele omenești sunt mărginite în timp, o lege nu poate trăi cât trăiește și țara în care se aplică, căci, trebuințele țării evoluând mereu, vine un timp când legea nu se mai potrivește cu dânsele.

De aceea o lege trebuie să prezinte oarecare libertate de mișcare. Calitatea aceasta a lipsit legii din 1864, ceea ce a constituit pentru dânsa un defect capital, căci din cauza lui, ea a căzut în ruină părți, părți, și puțin a mai rămas dintr-însa în picioare.

Dar situaţiunea aceasta, în care ne aflăm, nu era o situaţiune regulată; când o parte din lege nu se mai aplică, aceasta trebuie să se facă tot în virtutea unei legi.

Aceasta la noi nu s-a făcut, chiar de la început, şi de acolo a provenit o dezordine din ce în ce mai mare în mersul învăţământului public şi trebuie să fim recunoscători celora care au avut sarcina de a conduce trebile învăţământului, că au ştiut şi au putut, în aceste grele împrejurări, să ducă lucrurile aşa cum le-au dus, căci puteau să meargă mult mai rău decât au mers.

Oricum ar fi, în ceea ce priveşte învăţământul secundar şi superior, putem zice, fără exagerare, că legea din 1864 nu mai este decât o umbră, un cadavru, şi a ţinea soarta învăţământului secundar şi superior mai mult timp legată de această ruină de lege, ar fi nu o greşală, ci poate o crimă în ceea ce priveşte cultura ţării.

Dlor deputaţi, am auzit pe unu sau doi din oratorii care m-au precedat, întrebând ce nevoie este să se facă reforma aceasta. Cine a cerut-o? Apoi trebuie ca cineva să nu vrea să audă marea voce ce se ridică în toată ţara, pentru a nu recunoaşte că reforma e cerută de toată lumea şi pot zice că, în afară de alte două, trei reforme, puţine sunt care trebuie să se facă cu mai multă stăruinţă, şi în mod mai neîntârziat, decât aceasta. E adevărat că ele nu s-au cerut nici prin întruniri, nici prin petiţiuni, nici prin broşuri; dar cine are copii şi se ocupă de educaţia lor, cine se interesează de afacerile ţării, vede că nu mai pot merge lucrurile aşa cum merg, şi că ele vor putea să meargă mult mai bine, dacă se va realiza reforma cea atât de aşteptată.

Reforma, dar, vine la timp, ba poate că ar fi trebuit să vină mult mai de mult. Dar şi întârzierea care s-a adus în realizarea ei a fost bună la ceva, căci o mulţime de chestiuni arzătoare, care s-au discutat cu vehemenţă altădată, azi sunt în afară de discuţiune, şi discuţiunea azi nu se mai face decât asupra a două ori trei puncte. Celelalte nici că n-au fost atinse în dezbaterile de până acum, şi cine le-a atins în parte, n-a avut niciun ecou.

Dlor deputaţi, o împrejurare foarte onoratoare pentru mine, dar la care nu mă aşteptam, a făcut ca eu să am sarcina onorabilă, dar periculoasă, de a aduce înaintea d-voastre proiectul acesta de reformă foarte important, unul din cele mai importante ce s-au adus de multă vreme înaintea Camerelor româneşti.

Îmi dau seama foarte bine, şi de greutatea sarcinii pe care o am pe umeri şi de puţina însemnătate a meritului meu şi a puterilor mele, ca să apăr cu autoritatea cuvenită proiectul ce v-am propus.

Dar, în această privinţă sarcina mea a fost mult uşurată prin împrejurarea fericită, că oratori eminenţi s-au însărcinat unii să susţină, alţii să combată proiectul şi prin aceasta s-au lămurit multe din părţile lui, pe care eu poate nu reuşisem destul de bine să le lămuresc.

Îndeosebi, distinsul nostru raportor[1] a elucidat minunat de bine chestiunea realismului și clasicismului în învățământul secundar, precum și toate celelalte chestiuni pe care le-am atins.

De aceea, pentru ca să nu lungesc o discuțiune care deja a durat destul, îmi voi permite să trec mai ușor peste părțile pe care onorabilii domni oratori dinaintea mea le-au lămurit îndestul, și să mă opresc mai mult numai asupra acelor părți unde cred că mai este trebuință de oarecare lămuriri.

Dlor, voi atinge mai întâi pe cea mai grea din toate; cea mai grea nu după părerea mea, ci după părerea acelora care au voit să facă dintr-însa punctul capital al proiectului de față. Aceasta este chestiunea realismului și a clasicismului în învățământul secundar. Fără îndoială că nu aș mai avea curajul să revin asupra acestei chestiuni de frunte, în urma vorbirii unor oratori de talia dlor Ștefănescu-Delavrancea[2] și a dlui C. Dimitrescu-Iași; dar totuși cred că mai sunt oarecare mici lucruri în această materie pe care le-aș putea spicui și eu și care poate să vă intereseze.

Mai întâi, în treacăt, să relevez o contradicție fundamentală între două persoane care amândouă nu s-au unit cu mine în privința sistemului ce propun asupra acestui punct și anume dl Delavrancea și dl Teodorescu G. Dem.[3]. Amândoi combat proiectul în acest punct, dar cu argumentațiuni diametralmente opuse, așa încât s-ar putea lesne să opun pe unul celuilalt, să neutralizez argumentarea unuia cu celălalt și să las în picioare, prin urmare, argumentele pe care dl Dimitrescu-Iași și cu mine le-am pus înainte.

Ați văzut tabloul admirabil ce v-a făcut dl Delavrancea despre avantajele învățământului pur clasic. Nimeni din noi nu gândește și eu mai puțin decât oricine altul, să contrazică pe dl Delavrancea, asupra acestui punct; nu eu voi întreprinde a dovedi că învățământul clasic nu este învățământul pe care ni l-a descris dl Delavrancea în culori așa de vii.

---

1. C. Dimitrescu-Iași (1849–1923) profesor de filosofie la Universitatea din Iași, apoi la București. Aici a predat istoria filosofiei vechi și etica, apoi pedagogia. A organizat seminarul pedagogic din București, fiind mult timp directorul lui. Rector al Universității, membru al consiliului permanent de instrucție, a fost și om politic, ales de multe ori în Parlament. A lucrat cu Haret la alcătuirea proiectelor de legi, mai ales din epoca primului ministeriat și a rămas colaborator al lui și mai târziu, ca membru în consiliul permanent, și a[ltele]. A publicat Revista de pedagogie (1891–1898) și Revista de filosofie și pedagogie (1906).

2. Barbu Ștefănescu-Delavrancea este scriitorul B. Delavrancea (1858–1918) care s-a ocupat și de politică. A început ca ziarist, colaborator la „Voința Națională“, organ al partidului național-liberal, mai târziu a trecut în partidul conservator. A fost de multe ori deputat și ministru de lucrări publice în 1910 sub prezidența lui P. P. Carp. A făcut parte din guvernul național al războiului și a murit în Iași în timpul retragerii în Moldova. A avut mari succese ca orator, mai ales în întruniri publice.

3. Dumitru Teodorescu G. Dem. (1849–1900) profesor la liceele Matei Basarab și Sf. Sava din București, a fost și om politic, de mai multe ori ales în Parlament, ministru de Instrucție în 1891 în cabinetul prezidat de Generalul Florescu.

Fără îndoială că dacă învățământul clasic este așa cum l-a arătat d-sa, acesta ar fi învățământul ideal, la care ar trebui să ne oprim cu toții și să nu mai căutăm altceva, nici în dreapta, nici în stânga; dar eu nu sunt convins de excelența exclusivă a acestui învățământ; și părerea aceasta tinde a deveni universală, deoarece își face drum pe zi ce merge în toate părțile lumii și la noi nu mai puțin decât pe aiurea.

Aș putea să șicanez pe dl Delavrancea asupra excelenței clasicismului pur.

Dl *B. Șt. Delavrancea:* Am fost pentru învățământul integral, dle ministru, neamestecat cu altceva.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Da, da, știu prea bine, a învățământului pur clasic, cu un singur trunchi, fără bifurcațiune.

Dl *B. Șt. Delavrancea:* Cu învățământ integral, am spus, nu științific.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice*: În care, însă, ați lăudat excelența învățământului clasic asupra celui realist.

Dacă argumentul acesta ar fi așa de întreg cum este prezentat de dl Delavrancea, atunci problema s-ar fi simplificat foarte mult.

În adevăr, dacă învățământul realist ar prezenta atâtea neajunsuri față de cel clasic, evident că s-ar putea organiza școala secundară numai pe baza clasicismului, fără a i se mai da nicio tinctură de învățământ realist.

Asupra acestui lucru nu sunt de acord cu dl Delavrancea.

Nu contest deloc foloasele învățământului clasic, dar cum că el are numai părți bune și că nu are deloc părți rele, aceasta nu se poate susținea; o cercetare de aproape a vieții clasice antice arată îndată că ea este departe de a fi viața ideală, pe care ne-a descris-o dl Delavrancea.

Din contra, sunt convins că viața noastră modernă este cu mult superioară, dacă o comparăm cu cea antică din cele mai multe puncte de vedere. Dacă nu ne dăm seama de aceasta, cauza este că antichitatea o vedem prin perdeaua a 2.000 de ani care ascunde sau deformează multe lucruri.

Dl Delavrancea a lăudat înalta literatură antică, a ascultat filosofia lui Platon și Socrate. Dar chiar această literatură, mult lăudată, când am cerceta-o bine, am găsi într-însa multe părți, cel puțin reprehensibile, pe care nu știu cu ce curaj le-am putea pune în mâna copiilor.

Ca să fiu mai concret, voi cita unele bucăți din Virgiliu, de exemplu unele *Bucolice*.

Dl Delavrancea știe la ce voi să fac aluzie. De asemenea unele părți din legislația lui Solone, unele din comediile lui Aristofane.

Ei bine, întru ce aceste părți sunt superioare literaturii noastre moderne? Dar dacă se va zice că se va curați literatura antică de toate aceste buruiene, reținem din ea numai ce este bun, voi răspunde că și în literatura modernă putem face o asemenea selecțiune.

În această privință, prin urmare, nu văd deloc excelența culturii antice asupra celei moderne.

Dl Delavrancea vorbea şi despre partea morală. Adică cum? Trebuie noi să credem cum că morala a evoluționat, aşa că azi e într-o stare mai rea decât acum 2.000 de ani?

Este cu putință aceasta? Eu sunt convins, din contra, că această evoluțiune morală a oscilat mereu în jurul unei stări mijlocii, care mereu a mers îmbunătățindu-se, aşa că fără îndoială, astăzi, noi stăm mult mai bine din punct de vedere moral, decât eram acum 2.000 de ani; vorbiți de virtutea lui Socrate, dar şi în timpurile noastre se pot cita exemple, nu mai prejos de acele a lui Socrate.

Şi mai ales când ne gândim că, după legile ateniene, Socrate a fost condamnat pe drept, trebuie să recunoaştem că legiuirile noastre moderne sunt mai bune decât cele din trecut, în virtutea cărora a fost condamnat Socrate.

S-a vorbit despre influența clasicismului asupra formării puterii de cugetare a copilului.

În această privință să-mi dea voie dl Delavrancea să observ că d-sa s-a pus pe o bază foarte falsă. E adevărat că dacă învățământul ştiințific s-ar reduce la ceea ce a spus D-sa, adică, la înşirarea unor raționamente, rămase neschimbate de la Euclid până azi, şi în înşirarea unor sarbede clasificări de ştiințe naturale, d-sa ar avea dreptate.

Metodele ştiințifice sunt însă cu mult superioare decât crede d-sa şi rezultatele pe care le dau ele, rezultate pipăite şi văzute, sunt cu mult superioare rezultatelor pe care le dă învățământul clasic.

Bineînțeles că vorbesc despre aceste două învățăminte ca instrumente de cugetare, ca gimnastică intelectuală, şi în această privință, încă o dată, raționamentul ştiințific nu numai că nu cedează oricărui alt raționament, dar, desigur că este cu mult superior; e bine înțeles că trebuie să ştie cineva să-l utilizeze. În această privință multe observări s-ar putea face asupra modului cum se înțelege raționamentul ştiințific de către aceia care nu se ocupă de aproape cu dânsul. Aş putea să citez exemple de raționamente ştiințifice, făcute de oameni de ştiință şi care sunt defectuoase de jos până sus.

Desigur că cu asemenea exemple se poate dovedi orice.

Nu mai departe, dacă aş lua modul cum dl Delavrancea a voit să dovedească că o latură dintr-un triunghi e mai mică decât suma celorlalte două şi dacă l-aş admite ca bun, aş fi gata să recunosc că învățământul matematic nu e mare lucru; dar din fericire în matematică se raționează altminteri decât cum a raționat dl Delavrancea.

Nu cred necesar să insist mai mult asupra acestui lucru. Dar să-mi fie permis, în treacăt, să fac o observațiune asupra unei păreri emisă de dl Teodorescu şi care m-a surprins din partea unui clasic, din partea unui profesor de latineşte, şi anume: aceea că scopul învățământului limbilor antice nu este altul decât a învăța pe şcolari terminologia.

Ei bine, afirmațiunea aceasta, apropiată de cele ce spune dl Delavrancea, nu face să nu mai ştim ce să credem.

Dl Delavrancea ne-a făcut să ne înălțăm în regiunile cele mai înalte ale idealului, iar dl Teodorescu ne face să cădem jos de tot. (Întreruperi din partea dlui Teodorescu.) Mă iertați, d-voastră ați spus că bătrânii au introdus limbile antice în învățământ, numai ca să se înțeleagă termenii tehnici. (Întreruperi)

Va să zică 38 de ore pe săptămână de latinește și grecește numai la aceasta servește să știm ce va să zică „telegraf“ și „telefon“? Dar aceste noțiuni, domnilor, se pot aduna într-o cărticică de 30 de pagini care se învață în trei săptămâni.

Pentru aceasta învățăm noi atâta latinește? Când citim în Virgiliu admirabila descriere a arderii Troiei și în Horațiu, odele lui, toate acestea le facem numai cu gândul ca să știm de unde vin cuvintele de „telegraf“ și „telefon“? Mi se pare că pe dl Teodorescu 1-a luat gura pe dinainte, când a spus asemenea lucruri, și cred că și d-sa se căiește de ce a spus.

Dlor, încă o dată, nu mai insist asupra acestui subiect, pentru că orice aș spune eu, are să fie foarte palid pe lângă ceea ce au spus cei doi oratori pe care i-am citat. Reținnumai în discuțiune lucrul acesta, asupra căruia insist, că nu este drept, nu este util ca să se sacrifice unul din cele două învățăminte pe altarul celuilalt.

Nu ar fi rațional a se propune să desființăm învățământul clasic, precum tot așa de puțin rațional ar fi de a pretinde contrariul; amândouă aceste învățăminte sunt necesare.

Dar când zic cele două învățăminte, le înțeleg *efective,* iar nu numai *o spoială* de învățământ clasic sau real; să nu ne prefacem numai că învățăm latinește, fără să fim în stare a traduce nu pe Virgiliu, dar nici pe Cezar; sau să nu mai continuăm a nu ști nici să scriem grecește la sfârșitul liceului nici să știm să rezolvăm o ecuațiune de gradul I; aceasta nu însemnează că am făcut un învățământ clasic sau real; este numai o curată pierdere de timp, și dacă pentru aceasta este vorba să cheltuim câteva milioane pe fiecare an și anii cei mai frumoși din viața copiilor noștri, atunci foarte… socoteală vom face. Mai bine va fi să desființăm cu totul învățământul secundar.

Pentru mine, și cred că și pentru d-voastră, este neîndoios că trebuie odată să dăm cuvintelor adevărata lor semnificare. Când zicem învățământ *clasic,* să facem un adevărat învățământ clasic, și când zicem învățământ *real,* să facem, în adevăr un învățământ real.

Găsiți d-voastră de cuviință să avem numai învățământ clasic sau numai real? Veți face cum veți crede; dar să fie bine stabilit că de 34 de ani nu avem în realitate nici pe unul, nici pe altul. (Aplauze)

Dlor, învățământul clasic are avantajul de a fi apucat locul întâi; el are la spatele lui vechimea, tradițiunea de aproape 400 de ani și este natural să aibă o viață tare și să fie greu a-l scoate cineva din locul pe care îl ocupă. Dar să nu vă scape din vedere energia cu care învățământul realist se introduce prin propriile lui forțe, să nu uităm că sunt abia 100 de ani de când nici vorbă nu era de învățământul științific și chiar de cel istoric în școlile secundare. Până la jumătatea

secolului trecut, domnea latineasca şi greceasca, aproape fără rival, în învăţământul secundar.

Abia atunci s-a introdus, cu multă timiditate, matematicile şi aceasta numai în urma unei mişcări în sensul realist în Germania.

Mai pe urmă a venit rândul istoriei, al ştiinţelor naturale. Astăzi învăţământul real face progrese pe fiecare zi, întemeindu-se pe baze solide.

În Franţa, care pe terenul învăţământului merge aşa de încet, a trebuit să se acorde, pe lângă învăţământul clasic, un loc însemnat învăţământului real modern. Este dar un curent puternic, de care nu putem să nu ţinem seama.

Şi dacă ne întrebăm: cine determină acest curent, vedem că el e primit nu de la clasele cele mai de sus ale societăţii, ci de la clasele industriale, comerciale, de la profesiunile liberale. Si când acest curent este aşa de general şi de puternic, se cuvine oare ca noi să nu ţinem seama de el? Şi în momentul când este vorba să ne dăm o legislaţiune şcolară, care sper să trăiască câteva decenii de ani de acum înainte, putem noi să ne punem la un nivel mai jos decât ceea ce este generalitatea în alte părţi? Eu socotesc din contra, că trebuie să prevedem care este mersul lumii, şi să facem aşa ca să nu riscăm a rămâne printre cei din urmă.

Învăţământul real trebuie să aibă în şcoalele noastre dacă nu locul de frunte, dar cel puţin un loc egal cu învăţământul clasic. Ei bine, lucrul acesta nu e posibil dacă vom păstra sistemul învăţământului unitar. Acesta e recunoscut pretutindeni. Nu e cu putinţă să se ia un şcolar din clasa I la vârsta de 11 ani, să se ţină în şcoală 7 sau 8 ani, şi la sfârşit să se dea gata, zicându-i-se: „Tu posedezi destul clasicism şi destul realism“. Ar trebui negreşit ca unul, ori altul din aceste două să fie sacrificat, sau mai bine amândouă, după cum am făcut noi de la 1864 şi până astăzi.

Aşa fiind, nu rămâne decât să renunţăm la năzuinţa de a da fiecărui copil ambele învăţăminte şi să ne mulţumim a-i da numai pe unul. Iată care este cauza şi explicaţia principiului *bifurcării.*

Dar cuvântul acesta, care a provocat atâta discuţiune şi care pe mulţi mă tem că până azi i-a lăsat încă în îndoială, merită oarecare explicaţie.

Să privim lucrul aşa cum se petrece azi: un şcolar termină clasele primare la 11 ani şi, dacă nu mai pierde niciun an, la 18 ani, termină şi liceul, făcând în aceşti 7 ani o bănuială de clasicism şi o umbră de studii reale.

Ei bine, rezultatul îl ştiu cu toţii; şcolarul acesta va fi prea slab pentru a merge la facultatea de litere; profesorul de la universitate va trebui să-l înveţe principii de poetică, să-l înveţe să traducă etc..

Acelaşi şcolar este prea slab pentru facultatea de ştiinţe; de va merge acolo, va trebui să punem conferenţiari pentru a-i învăţa să rezolve ecuaţiuni de gradul I. Acelaşi şcolar este prea slab ca să meargă la ştiinţele naturale, pe care trebuie să le reia de la început. Dacă rezumăm acum în două cuvinte activitatea lui de 7 ani, putem zice că a trecut pe deasupra multor lucrări fără să se afundeze în niciunul.

Dar mai este şi altceva. Noi mai avem şi învăţământul *realist,* realist, ce e drept, într-un mod foarte imperfect, foarte incomplet, avem adică *gimnaziile reale* şi un *liceu real* la Brăila. În treacăt observ că a fost o greşeală de a se înfiinţa gimnaziul real şi a-l lăsa să funcţioneze 20 de ani, fără să i se dea complimentul necesar, adică cursul superior de învăţământ real, căci numai 4 clase reale este aproape egal cu nimic.

Cei care fac 4 clase reale şi nu-şi completează învăţământul superior, n-au niciun rost în viaţă; nici în învăţământul superior nu pot intra, nici în industrie.

Dar eu consider lucrul în ipoteza că învăţământul real ar fi complet la noi ca şi cel clasic, că am avea adică licee reale de 7 clase. Un copil care s-ar afla într-un oraş unde ar fi numai un liceu real, ar intra la vârsta de 11 ani şi ar urma a studia 7 ani învăţământul real. Un alt copil care s-ar fi născut într-un alt oraş unde ar fi numai un liceu clasic, ar fi fost silit să urmeze învăţământul clasic.

Noi avem, dar, azi învăţământul clasic şi învăţământul real, însă nu le avem reunite.

Avem un liceu clasic la Ploieşti, altul la Buzău; avem un liceu real la Brăila, poate ar mai fi fost altul la Piatra sau aiurea, dar nicăieri nu avem unul lângă altul, un liceu clasic şi unul real, astfel că şcolarul care a terminat şcoalele primare să poată să aleagă cursul real sau pe cel clasic, ci el e dator să urmeze învăţământul pe care-l are în localitate, neavând pe amândouă la îndemână.

Apoi aceasta nu e o adevărată bifurcare? Ce înţeleg eu prin bifurcare? E despărţirea învăţământului clasic de cel real, de la un oarecare moment înainte. În starea de lucruri actuale există această bifurcare, deoarece şcolarii sunt siliţi, la un moment dat, să apuce ori calea clasicismului, ori pe a realismului; dar această bifurcare se face azi la începutul clasei I gimnazială, şi afară de aceasta ea este determinată nu de libera alegere a copilului, ci de oraşul unde s-a născut şi de felul de liceu pe care îl are la îndemână. Aceasta este starea de lucruri de azi. Dacă am voi să introducem învăţământ unitar în toată ţara, ar trebui să facem un pas de 25 ani înapoi, să desfiinţăm toate gimnaziile reale şi liceele reale care există şi să venim la tipul unic de şcoale care erau înainte de 1874. Admiteţi dv. soluţiunea aceasta? Noi voim să mergem înainte; ar voi unii să ne dea cu 25 de ani înapoi.

Învăţământul real a putut să nu producă rezultatele pe care le aşteptăm de la dânsul; dar pentru aceasta nu e vina lui, ci a noastră, care l-am neglijat, nu l-am completat, nu i-am dat ce i-a trebuit; şi e o greşită socoteală a pretinde acum să-l desfiinţăm, numai pentru satisfacţia de a avea un învăţământ unitar. Cred însă că nimeni dintre dvs. nu s-a gândit la una ca aceasta.

Nefiind dar posibil să desfiinţăm învăţământul real, nu rămâne decât sau să conservăm învăţământul real alături cu învăţământul clasic, dar despărţit de el, cum e azi, sau să căutăm o soluţiune mai bună.

Azi, bifurcarea tot se face, după cum am arătat adineauri, dar se face la clasa I; proiectul propune să se facă la o clasă mai târziu; şi observaţi că proiectul nu precizează ca ea să se facă la cutare sau cutare clasă; aceasta e afacere de programă.

Dl *B. Șt. Delavrancea:* În proiect e categoric. Bifurcarea se face de la clasa a V-a.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Repet că proiectul nu spune alta decât că în clasele inferioare, învățământul e comun, și că în clasele superioare se face bifurcarea.

Dar, deoarece și acolo sunt unele materii comune, s-ar putea, la rigoare, dispune de ele în așa fel, încât bifurcarea să nu se facă decât de la clasa a șasea.

Dar aceasta nu este treaba noastră, ci a consiliului general de instrucțiune.

Ei bine, dacă bifurcarea se face astăzi de fapt la clasa I, și dacă eu propun ca să se facă după gimnaziu, fie chiar la clasa a V-a, nu vedeți că în tot cazul este un câștig de cel puțin 4 ani? Se obiectează că la vârsta de 15 ani un școlar este prea tânăr ca să-și aleagă drumul; dar eu răspund: mai bătrân este la 11 ani, căci astăzi el la 11 ani este dator să-și aleagă calea?

La ce se reduce dar proiectul? El se reduce la aceea: facem ca fiecare liceu să fie în stare a da atât învățământul clasic, cât și pe cel real. Astăzi avem, spre exemplu, la Buzău un liceu așa zis clasic, proiectul dă acestui liceu mijlocul ca să dea și învățământul clasic și pe cel real, așa că copilul care va intra într-însul, să poată alege după voie pe unul din ele, pe când azi, vrând să facă așa, nu poate.

În ce găsiți sistemul acesta inferior celuilalt? Ce inconvenient prezintă?

Dl Delavrancea a argumentat multă vreme, ca și când ar fi vorba de anihilarea clasicismului în favoarea învățământului realist.

E adevărat că a doua zi d-sa da o altă explicațiune cuvintelor sale, așa că putem să nu insistăm mult asupra acestei părți a vorbirii d-sale.

Dar totuși se cuvine să nu lăsăm lucrul în umbră.

Scopul proiectului este tocmai nu de a sacrifica clasicismul, ci din contră de a face dintr-însul o realitate în locul ficțiunii ce este astăzi, căci *ficțiune* este ca unui copil, cu o simplă instrucțiune primară, pe care l-am ținut în liceu timp de 7 ani, în care timp nu i-am dat decât 23 de ore de latinește pe săptămână, să-i pretind la sfârșitul acelor 7 ani să știe latinește așa încât să înțeleagă pe autori; acesta este un lucru imposibil în generalitatea cazurilor. S-au citat exemple de excepție la această regula.

Dl T. Ionescu mi-a făcut chiar onoarea să mă numere și pe mine printre dânsele; dar, și dacă ar fi așa, cu o floare nu se face primăvară, și o lege nu se face pentru excepții, ci pentru generalitate.

Ei bine, în generalitatea cazurilor, cu cele 23 de ore de latinește pe săptămână, cât dăm noi astăzi în liceu, nu trebuie să ne mire dacă după 7 ani, școlarul nu va fi în stare să traducă curat pe Cesar. Comparați cu ceea ce se face aiurea! În Germania numărul orelor de latinește variază între 67 și 82 pe săptămână; noi avem 23, adică abia a patra parte. Și cu toate acestea, în Germania nu se cere de la școlar mai mult decât îi cerem noi: și acolo ca și la noi, se citește Horațiu și Tacit. Dar ce comparație poate fi între rezultatele ce obțin germanii, cu cele 82 de ore ale lor, și cele pe care le putem pretinde noi, cu cele 23 ale noastre?

Dintre celelalte țări culte, francezii sunt cei care în urma reformelor din anii din urmă, dau mai puține ore pentru limba latină; dar și ei dau 40 de ore pe săptămână, adică aproape îndoit decât noi.

Pe lângă această lipsă de timp, mai țineți seamă că personalul nostru didactic secundar a fost format pe apucate, din elemente tinere, uneori insuficiente ca preparație didactică; mai luați în considerațiune că înjghebarea învățământului secundar, cu aceste elemente neîndestulătoare, a trebuit să se facă într-un timp scurt. Cum să ne mai mirăm, dar, că nu știu copiii să citească latinește? Cum erau să știe?

Proiectul de față tinde a îmbunătăți condițiile actuale ale clasicismului în școlile noastre secundare. Nu sunt suficiente 23 de ore de latinește pe săptămână; trebuie să dăm mai multe și ajungem la rezultatul acesta prin sistema bifurcării, fără a încărca pe copii mai presus de puterile lor.

Și dacă se face așa, cum se poate imputa proiectului că lovește în clasicism, că umblă să-l desființeze? Eu mai spun că cu cincisprezece ore de grecește pe săptămână, e lucru ridicol a se pretinde unui școlar ca să știe ceva propriu; dar mijlocul de a se da douăzecișipatru de ore, este și aceasta lovire adusă clasicismului?

Dar de altă parte iarăși trebuie să binevoiți a recunoaște că nu poate cineva să mărească într-o parte, fără a face scăderi în altă parte. De vreme ce e perfect stabilit și fără de orice îndoială, că nu e cu putință ca în 7–8 ani de învățământ secundar să se facă cu o egală dezvoltare amândouă învățămintele, trebuie de la un timp oarecare să dăm școlarilor mijlocul de a se dezvolta într-un mod convenabil în unul din cele două învățăminte, iar nu să cerem să le dezvoltăm pe amândouă deopotrivă, căci aceasta este imposibil. Iată la ce se reduce bifurcarea.

Suntem dar puși în dilema aceasta: ori, învățământ unitar, în care ambele învățăminte, și cel clasic și cel real, să fie deopotrivă sacrificate, numai pentru satisfacerea principiului abstract al egalizării celor două învățăminte, ori să dăm posibilitatea școlarilor ca să dezvolte unul sau altul din cele două învățăminte. Din această dilemă nu se poate ieși, și din cele două soluții eu am ales pe cea de a doua, care mi se pare că e afară de orice discuțiune, după cum dovedesc și rezultatele pe care le-am avut până acum și simplul raționament.

Se va zice poate că mai bine ar fi fost dacă s-ar fi putut înființa în fiecare oraș un liceu real alături cu liceul clasic.

La Buzău de exemplu, avem astăzi un liceu clasic. Dacă voim să dăm la toți copiii mijlocul de a se dezvolta după voie în cutare sau cutare direcțiune, în cea clasică sau în cea realistă bazată pe matematici, sau în fine în cea clasică modernă, s-ar fi putut lăsa liceul actual cum este, și să se facă în oraș alte două licee: unul realist și altul clasic modern.

Putem însă face așa? Nu mai vorbesc de milioanele care ni s-ar cer dar ce să facem cu lipsa de personal care este încă și mai greu de împlinit decât cea de

bani. Cu toate acestea, eu, de curiozitate, am făcut socoteala de ce s-ar cere pentru realizarea acestor idei.

Pentru completarea liceelor şi gimnaziilor de astăzi, în ipoteza că le-am da secţiuni de învăţământ clasic, real şi clasic modern, care să meargă paralel de jos până sus, ar trebui un adaos de 2.600.000 lei pe an în bugetul învăţământului secundar, pe când cu sistemul pe care îl propun eu, se reclamă numai un adaos de 300.000 lei, o deosebire de 2.300.000 lei pe an.

Dar chiar dacă am presupune că am putea trece peste chestia bănească, cum rămâne însă cu chestia bifurcării la etatea de 11 ani, care se impune în acest sistem pe când proiectul nu o prevede decât la 15 ani? Acest avantaj al proiectului este cu mult mai considerabil încă decât economia pe care o realizează.

Dlor, mai este o chestiune, secţiunea mijlocie aceea a clasicismului modern, dar nu mă voi opri asupra ei, pentru ca pe lângă magistrala expunere făcută de dl Dimitrescu-Iaşi, cred că nu mai este nimic de adăugat.

Să mă opresc însă un moment asupra observaţiuniilor făcute de dl Take Ionescu,[1] asupra modului cum proiectul prevede bifurcarea.

Dl Take Ionescu a opus sistema sa sistemei din proiect.

Iată în ce stă deosebirea: proiectul propune ca liceele să aibă cele patru clase inferioare cu învăţământul comun pentru cei care se destină învăţământului secundar, şi numai la cursul superior să se facă bifurcarea.

Dl Take Ionescu propunea, din contra, ca învăţământul comun să se dea în o şcoală cu totul deosebit de liceu, în ceea ce numea d-sa „gimnaziu“, iar gimnaziul actual şi cu liceul, aşa cum îl propun eu, să formeze o singură şcoală, în care învăţământul clasic sau real să continuie în mod exclusiv…

Dl *Take Ionescu:* Nu este exact; în liceu, în cei din urmă trei ani, sunt cele trei diviziuni ca la d-voastră.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Cine contestează aceasta? Dar nici d-voastră nu puteţi contesta că gimnaziul d-voastră nu are nimic aface cu liceul; că el dă numai un fel de învăţământ primar superior, care nu poate permite cuiva să urmărească mai departe învăţământul clasic sau real, şi că aceste două învăţăminte nu le poate avea cineva decât în liceul d-voastră, iar în gimnaziu, nu.

D-voastră aţi spus chiar că eu, neadoptând sistemul d-vostră am stricat şi gimnaziul şi liceul.

Dlor, dacă n-am adoptat organizarea dlui Take Ionescu, este că nu am crezut necesar ca să mai complicăm organizarea învăţământului nostru. D-voastră discutaţi de două săptămâni chestiunea bifurcării şi cred că ştiţi bine care sunt avantajele.

---

1. Take Ionescu (1858–1922) om politic român şi avocat. A fost ministru de Instrucţie în 1891 şi apoi în 1899. De multe ori a avut cu Haret lupte importante în Parlament şi polemici prin presă.

Bifurcarea realizează o simplificare şi o economie de muncă şi de bani, şi din acest punct de vedere ea reprezintă un însemnat progres, pentru că orice simplificare a organelor de funcţionare ale statului este o garanţie mai mult pentru buna lor funcţionare. Care era acum trebuinţa să introducem o şcoală nouă, care nu are deloc caracterul de învăţământ secundar?

În adevăr, ceea ce dl Take Ionescu numeşte „gimnaziu", nu este o şcoală secundară, ci un fel de şcoală primară superioară, care intră mai mult în cadrul învăţământului primar; şi atunci care este trebuinţa să se vorbească de asemenea şcoli, în proiectul de faţă? Dar este o altă obiecţiune şi mai serioasă: dl Ionescu face bifurcarea liceului, şi cu toate acestea d-voastră menţineţi sistemul greşit de astăzi de a întreba pe copil de la clasa întâia, dacă are de gând să înveţe latineşte la cursul superior, sau să se destine industriei sau comerţului, pe cât timp eu nu fac apelul acesta, la care atât de greu poate răspunde un copil, decât cu patru ani mai târziu. Eu îl las să urmeze în linişte primii patru ani şi nu-l pun în poziţiune de a-şi alege cariera la o vârstă când el nu poate să-şi dea seama. Eu îl las să urmeze până la 15 ani, îl înarmez pentru o mulţime de ramuri de activitate ale vieţii, şi pe urmă, el poate să facă ce voieşte. Dar spuneţi că, cu această organizare, se strică gimnaziul şi liceul, şi ca argument invocaţi lista materiilor prevăzute în programe. Dar, dacă este vorba să ne speriem de număr, aş putea să arăt programe foarte lungi şi cu toate acestea foarte uşoare. Nu lungimea listei, nici mulţimea materiilor este aceea care încarcă programa, ci, după cum prea bine a spus-o dl Delavrancea, este reaua dispoziţiune a ei şi lipsa de metodă.

De exemplu, când programa prevede 3 ore pe săptămână pentru istorie, şi profesorul face, să zicem istoria Chinei atât de dezvoltată, încât nu mai are timp să mai facă istoria grecilor, sau istoria romană, aceasta este un rău, de care însă nu încărcarea programei este de vină, ci lipsa de chibzuială a profesorului. Dar dacă programa ar fi bine studiată, bine lămurită iar nu numai o înşirare de numiri, ea nu ar fi deloc imposibilă de aplicat. Dificultatea aceasta dispărând şi ea, din toate obiecţiunile dlui Take Ionescu nu mai rămâne nimic.

* * *

Terminând ce aveam de zis asupra acestei chestiuni, mă voi opri foarte puţin asupra recrutării profesorilor secundari şi superiori, şi aceasta din cauză că concursul, ca mijloc de recrutare al profesorilor în general, este un lucru de mult înmormântat în opinia publică; şi dacă a fost ceva care m-a surprins, a fost că a mai găsit încă un apărător în această Cameră.[1]

Dlor, când în 1886 pentru prima oară s-a propus sistemul tablourilor de capacitate pentru recrutarea profesorilor secundari, a fost un strigăt general,

1. E vorba de deputatul G. Dem. Teodorescu.

zicându-se că alegerea profesorilor se lasă la discreția miniștrilor, că n-are să mai fie meritul care are să aleagă oamenii, și altele. Dar după ce au trecut ani la mijloc, după cele ce s-au vorbit și s-au scris asupra acestui punct, lucrul s-a lămurit și azi nu este niciun sistem a cărui absurditate să fie mai bine recunoscută decât concursul așa cum a fost alcătuit prin legea de la 1864, și cum a fost înțeles și aplicat de atunci încoace.

Nu am de gând să înșir o lungă listă de argumente. Mă mulțumesc a insista numai asupra celor principale:

La 1864, când s-a făcut legea, erau în toată țara șapte licee și vreo două, trei gimnazii, adică în totul vreo zece sau douăsprezece școli secundare, pe lângă care mai erau opt seminarii și trei școli secundare de fete; atâta tot.

Erau pe an trei sau patru catedre vacante în învățământul secundar.

În împrejurările acestea, sistemul legii din 1864 să zicem că era posibil de aplicat; dar n-a mai fost așa pe urmă, când învățământul secundar s-a dezvoltat foarte mult. De unde la 1864 numărul profesorilor secundari mă îndoiesc dacă ajungea la 200 în toată țara, azi el trece peste 1.300. Ei bine, legea din 1864 spune că, îndată ce o catedră rămâne vacantă, să se publice concurs pentru ea, să se întocmească o comisiune de examen pentru ea, să se întrunească comisiunea, să vină concurenții din toate colțurile țării acolo unde comisiunea e întrunită: la București sau la Iași, să țină concursurile săptămâni întregi; și toate acestea pentru fiecare catedră vacantă în parte. Când însă numărul catedrelor vacante nu este de două sau trei pe an, ci de zece sau mai mult, mai e atunci posibil de aplicat acest sistem? Ar trebui ca veșnic profesorii superiori să-și părăsească cursurile lor, pentru a face concursuri, iar candidații să bată veșnic drumurile de la un capăt la celălalt al țării, pentru a alerga de la un concurs la altul.

Dacă n-ar fi, dlor deputați, decât acest motiv, încă cred că concursul ar fi condamnat. Dar mai este altceva: iată să zicem, o catedră de limba latină, vacantă la București, la care se prezintă 40–50 de candidați. Cine vede venind atâta lume la concurs, își zice că avem un foarte însemnat stoc de personal didactic în rezervă. Dar, dacă se face concursul, numai unul din candidați se numește; și dacă mâine avem o altă catedră vacantă, să zicem la Iași, aceiași concurenți care s-au prezentat la București, se prezintă și la Iași; așa încât, pe când noi ne facem iluzia că avem o mare rezervă de personal didactic nu este în realitate decât unul și același stoc, care voiajează de colo până colo.

Ei bine, nu credeți d-voastră că sistemul acesta este vicios în fundamentul lui? Nu credeți d-voastră că nu e bine să frământăm pe aceiași oameni, cu aceleași probe, să mai distragem și pe profesori de la cursuri, și că e mult mai bine să alegem de la început pe acei capabili să-i numim când se vor ivi vacanțele și să realizăm astfel o economie, și pentru candidați și pentru stat? (Aplauze). Dar mai e o observație: să presupunem că rămân deodată vacante două catedre de același fel, una în Iași, cealaltă în București, și că concursul se ține

în aceeaşi zi. La Iaşi se prezintă doi candidaţi, la Bucureşti alţi doi. Dintre candidaţii de la Iaşi cel dintâi obţine nota 10, al doilea 9½; la Bucureşti, cel dintâi obţine nota 7½, cel de al doilea 7. Ei bine, legea de la 1864, cere să se numească la Iaşi cel care a obţinut nota 10, şi la Bucureşti cel care a obţinut 7½, rămânând astfel pe dinafară, nu numai candidatul care la Bucureşti a obţinut 7 dar şi cel care la Iaşi a obţinut 9½. Iacă ce este concursul, care se pretinde că dă măsura exactă a meritului (Aplauze).

Dlor, să nu credeţi că exemplul acesta este făurit numai pentru trebuinţa cauzei. Lucrurile în realitate se petrec aşa, şi vă voi cita un caz mai probant încă decât cel pe care l-am imaginat adineauri. Mai acum câţiva ani, devin vacante trei catedre, toate de limba latină, toate de curs superior de liceu. Nu ştiu cum s-a întâmplat că vacanţa s-a produs în acelaşi timp, şi, din această cauză, câtetrele catedrele s-au pus la concurs pentru aceeaşi zi, la Bucureşti. La ziua concursului ministrul îşi zice: ce nevoie am să numesc trei comisiuni, când câte trele catedrele sunt de aceeaşi specialitate, de acelaşi rang? Numesc deci o singură comisiune, care să examineze pe candidaţii de la toate trei. La prima catedră se prezintă doi candidaţi; să-i numim A şi B; la a doua catedră, un singur candidat şi la a treia niciunul.

Dintre cei doi candidaţi prezintaţi la prima catedră, primul obţine 7,92, cel de al doilea 7,75. La a doua catedră, singurul candidat ce se prezintase, obţine nota 7. Juriul şi-a zis: de vreme ce primul candidat a obţinut 7,92, al doilea 7,75 şi al treilea 7, şi deoarece sunt trei catedre vacante, să recomandăm pe cel dintâi la catedra întâia, pe al doilea la a doua şi pe al treilea la a treia. Era logic să se facă aşa, admiţând că principiul concursului era bun. Ministrul respectiv însă a zis: nu aparţine comisiunii să împartă catedrele după voia sa. De vreme ce la prima catedră s-a prezentat candidaţii A şi B, şi de vreme ce A a obţinut 7,92, îl numesc pe dânsul, iar B să meargă să se plimbe. Şi mai departe, de vreme ce la catedra a doua s-a prezentat un singur candidat şi a obţinut nota 7, el a reuşit, şi prin urmare, îl numesc pe dânsul. La a treia catedră nu s-a prezentat nimeni şi nu numesc pe nimeni. Cum vedeţi, au fost numiţi cel ce a obţinut 7,92 şi cel ce a obţinut 7, rămânând pe din afara cel ce a obţinut 7,75.

Vedeţi la ce concluziuni duce concursul cel lăudat de dl Teodorescu. Dovadă că aşa e însuşi principiul concursului, e că interpretarea aceasta dată legii nu a venit din partea unui om nepriceput în ale şcoalei sau din a unui adversar al concursului, care înadins va fi dat o asemenea soluţiune ca să îl discrediteze; nu, soluţia aceasta e dată chiar de apărătorul concursului din această Cameră, de dl Teodorescu, pe timpul când era ministru.

Prin urmare, putem vedea şi judeca ce e concursul cel lăudat tot de dl Teodorescu.

Dacă credeţi că o asemenea instituţiune se mai poate menţine dv., veţi judeca; dar eu unul nu cred.

De altminteri, dacă era un lucru la care nu mă aşteptam, era desigur să văd pe dl Teodorescu susţinând concursul. În adevăr, la 1886, când s-a prezentat proiectul dlui Sturdza, ştiţi că a urmat asupra lui discuţiuni foarte întinse din unele părţi cu oarecare animozitate, dar aceasta este indiferent, căci a rămas dintr-însul un adevărat monument în privinţa organizării şcolare. Între cei care şi-au dat părerea asupra proiectului dlui Sturdza, a fost şi dl Teodorescu; d-sa foarte departe de a combate instituţiunea, pe care dl Sturdza o propunea în locul concursului, a susţinut-o propunând numai mici modificări de detaliu. Va să zică, la 1886 d-sa era în contra concursului. Azi la 1898 după 12 ani, în loc să meargă înainte, îl văd că a dat înapoi.

Dlor, e inutil să insist asupra chestiei recrutării profesorilor superiori. Un domn orator căruia proiectul nu a avut darul de a-i plăcea, a afirmat cum că în ceea ce priveşte învăţământul superior (pentru cel secundar nu a vorbit) proiectul nu e decât o tablă de materii, o înşirare indigestă de titluri, de dorinţe, fără nicio indicaţie de mijloace de realizare a acestor dorinţe. Aţi văzut din discursul dlui Dimitrescu-Iaşi şi din ale celorlalţi mai tineri, care l-au precedat, cât de nefondată e părerea aceasta. Când întreaga organizare a învăţământului superior e atinsă, când pentru tot se pun baze noi; când recrutarea personalului şi organizarea însăşi a universităţilor e cu totul prefăcută şi pusă pe baze mult mai largi decât azi, să vină cineva şi să spună că nimic nu se face în învăţământul superior; şi acel care spune aceasta să fie profesor universitar, iar nu cineva care nu înţelege lucrurile acestea! Vă spun drept, că am rămas uimit. Care să fie pricina? Că n-a citit proiectul, e greu de susţinut, căci nu riscă cineva să vorbească înaintea unei Camere despre un lucru pe care nici nu l-a citit; iar să-l fi citit fără să-l fi înţeles, iară nu-mi vine a crede, căci oratorul în chestiune nu e un om care să înţeleagă greu.

Trebuie să fie vreo altă cauză care i-a dictat cuvintele, dar aceea nu ne priveşte. Aş fi dorit însă ca părerea d-sale să o văd susţinută, iar nu numai enunţată. E uşor să zici că proiectul e brutal, antiliberal, tablă de materii, dar să dovedeşti toate acestea, e ceva mai greu.

Împrejurul acestei idei s-a învârtit toată vorbirea dlui Stelian[1], fără să lumineze nimic. Prin urmare, s-ar cuveni să nu răspund mai mult, mai ales că dl Dimitrescu-Iaşi, desigur, nu pentru ca să lumineze pe dl Stelian, ci pentru ca să lămurească chestiunea, v-a spus deja în mod magistral care este principiul proiectului în această privinţă; cum că el realizează progrese mari, aceasta nu se mai discută; chestiunea ar fi cel mult dacă măsurile ce propune el sunt realizabile sau nu. Spre exemplu ce comparaţie poate fi între sistemul primitiv, aplicat astăzi pentru recrutarea profesorilor universitari şi sistemul demn de oameni maturi şi culţi care se propune în proiect pentru acest scop.

1. Toma Stelian (1869–1925), avocat şi om politic, a fost profesor de drept comercial la facultatea juridică din Iaşi, apoi la Bucureşti. Membru al Partidului Naţional-Liberal, ales în mai multe rânduri în Parlament, a fost ministru de Justiţie în 1907, 1908, 1909.

Văd pe aceste bănci pe mai mulți din dv. care au trecut concursuri pentru catedre universitare, pe dlor îi rog să spună dacă, când au ieșit din concurs, nu s-au simțit micșorați chiar prin faptul că au fost supuși lui. Concursul de astăzi pentru catedre universitare, nu este o probă care să satisfacă pe cineva, este o probă de școlar, și încă de școlar prost. Și eu am fost numit în virtutea unui concurs și vă asigur că dacă școlarii mei de astăzi nu ar trece altă probă pentru licența lor decât aceea la care am fost eu supus, ca să fiu numit profesor universitar, nu aș fi deloc satisfăcut. Oare aceasta este o probă serioasă pentru alegerea celei mai înalte părți a corpului profesoral?

Putem să pretindem acum la sfârșitul secolului al XIX-lea ca să recrutăm pe profesorii universitari ca și când ar fi vorba de niște licee, sau despre candidații la posturile inferioare ale drumurilor de fier. (Aplauze).

Dacă singură îmbunătățirea aceasta ar fi în proiectul ce discutăm, încă ar fi de ajuns ca să dovedească dlui Stelian, că el nu este numai o enumerare de dorințe, dar că realizează îmbunătățiri mari și într-un chip destul de fericit.

Dar pentru ca să dovedesc și mai bine ceea ce spun, sa pun în vederea dv. o îmbunătățire ce se aduce prin proiect stării actuale de lucruri, și care nu știu cum a scăpat din vederea dlui Stelian vreau să vorbesc de modul punerii la pensiune a profesorilor universitari.

Astăzi măsura aceasta este regulată prin o lege votată în timpul ministerului dlui Take Ionescu[1]. În virtutea acestei legi, un profesor care are 30 de ani de serviciu împliniți, poate să fie pus la retragere din oficiu, în urma avizului conform al consiliului permanent.

Ei bine, poate vă aduceți aminte că sistemul acesta, când l-a aplicat dl Ionescu, Partidul Liberal l-a combătut cu multă energie, fiindcă în realitate este foarte periculos și pentru dascăl și pentru ministru.

Este periculos pentru dascăl, fiindcă în anumite împrejurări, dispoziținea aceasta poate să fie în mâna ministrului un mijloc de a lovi pe nedrept pe unii profesori care nu i-ar fi plăcut. Pentru ministru este periculoasă, pentru că uneori se va găsi pus în poziție de a face un lucru nedrept, și de a-și găsi beleaua dacă nu-l va face. Se poate întâmpla, spre exemplu, să i se facă ministrului cererea de a pune pe cutare la pensie, pentru ca cutare altul să-i ia locul, și dacă ministrul nu-i face voia, fie pentru că găsește că ar fi nepotrivită măsura ce i se cere, fie că consiliul permanent nu-i dă avizul conform cerut de lege, atunci vai de capul ministrului, vai de capul consiliului permanent! (Aplauze, întreruperi).

---

1. Prin legea din 6 mai 1892 s-a modificat art. 8 din legea de la 6 martie 1883 în felul următor: „Tot astfel vor putea fi puși în retragere din oficiu și membrii corpului didactic universitar, care fără a avea vârsta de 70 de ani, vor fi împlinit 30 de ani de serviciu în corpul didactic. În acest din urmă caz, ministrul Instrucțiunii Publice nu-l va putea pune în retragere decât cu avizul conform al Consiliului permanent“. (Colecția legilor Instrucției vol. 1864–1901, p. 42.)

Supărările pot fi comprimate pentru un timp; dar mai curând sau mai târziu, cel mult până peste doi ani, ele tot fac explozie. (Aplauze).

Ei bine, proiectul de lege, în locul acestui sistem primejdios, propune un altul mai temeinic.

Iată ce se propune prin art. 78: „După 30 de ani de serviciu, un profesor sau un agregat universitar, poate fi pus la pensiune din oficiu. Pentru aceasta, ministerul va cere mai întâi avizul Senatului Universității, unit cu colegiul profesorilor facultății respective. Acest aviz se va da prin vot secret cu bile și fără dezbateri. Ele se vor înainta apoi consiliului permanent de instrucțiune care se va pronunța definitiv."

Vedeți de câtă garanție este înconjurată această gravă măsură a punerii la pensie din oficiu a profesorilor universitari. Întâi, se ia avizul Senatului universitar și al facultății respective, și aceasta prin vot secret, apoi avizul consiliului permanent.

Astăzi consiliul permanent este singur chemat a se pronunța. Dar el este compus din trei membri, a căror onorabilitate și imparțialitate este afară din orice discuție, dar el formează instanța unică și se poate înșela. Noi, prin proiectul de față, am întreit instanța, prin urmare, am întreit și garanțiile.

Dl *Take Ionescu:* După sistema dv., nu veți mai putea pune pe nimeni la retragere.

Dl *Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor:* Poate nu vom pune, dar vom fi scutiți de a face greșelile pe care le-ați făcut dv.

Dl *Take Ionescu:* Eu și azi aș pune în retragere pe acei pe care i-am scos.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Atât mai rău pentru dv. Măsura aceasta văd că a scăpat din vedere dlui Stelian. D-sa s-a ocupat numai de părțile care i-au convenit, dar de măsurile bune n-a vorbit nimic; i-au scăpat din vedere sau a voit să-i scape din vedere.

Iată, dlor, singurele puncte din proiect asupra cărora mă opresc. Despre celelalte voi vorbi la discuțiunea pe articole, dacă va fi nevoie.

* * *

Acum, dlor, să-mi dați voie să ating și unele chestiuni, care nu sunt în proiect, dar pe care nu le pot trece sub tăcere.

Întâi, să relevez o acuzație la care eram departe să mă aștept.

S-a zis că proiectul de lege nu este redijat în spirit liberal.

Aceasta, mi se pare, a zis-o dl Delavrancea.

Dl *B. St. Delavrancea:* Nu am zis eu aceasta.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Atât mai bine, se vede că m-am înșelat.

Mi s-a părut că s-a zis aceasta, apropos de învățământul clasic; că ar fi o măsură antiliberală bifurcarea, introducerea învățământului real și celelalte.

Dar văd că dl Delavrancea protestează şi dovedeşte prin aceasta că şi d-sa vede, ca şi mine, ce enormitate este o asemenea afirmare.

Apoi, dlor, tocmai învăţământul clasic nu este în spirit liberal, deoarece el convine aproape exclusiv numai pentru cei bogaţi, şi nu constituie un mijloc de trai, o armă de luptă în viaţă.

Oamenii săraci, ce pot să facă cu el? E o specialitate care convine spiritelor alese sau celor cu mijloace materiale, nu însă generalităţii. Cum dar sprijinul ce dă proiectul învăţământului real, învăţământului care convine tuturor, poate fi taxat de antiliberal? Acuzaţiunea nu este fondată şi nu merită să ne oprească mai mult.

Şi dl Stelian a zis ca proiectul e antiliberal, şi pentru ce? Pentru că nu lasă uşile deschise în lături pentru ca toţi cei care vor voi să intre în corpul didactic superior; în esenţă la aceasta se reduce acuzaţiunea d-sale. Apoi, dlor, dacă e vorba să înţelegem liberalismul aşa, sunt sigur că puţini dintre dv. ar rămânea liberali.

Dlor, un proiect de lege asupra învăţământului e liberal atunci când pune baze bune pentru dezvoltarea sănătoasă a învăţământului; căci pentru un Partid Liberal, învăţământul e baza programului său politic; şi orice măsură care contribuie la dezvoltarea cât mai mare şi cât mai solidă a învăţământului este o măsură eminamente liberală.

Vă întreb pe dv.: la aşa rezultate am fi ajuns dacă dam uşile de perete şi ziceam la toată lumea: „iată catedrele universitare, veniţi şi le luaţi“. Apoi scopul nostru e să ridicăm nivelul învăţământului; e să facem ca numai ce e mai bun în ţară, ca valoare intelectuală, să intre în învăţământul superior.

Pentru aceasta ori câte îngrădiri s-ar pune, nu vor fi prea multe. Dl Stelian a voit să dovedească că îngrădirile pe care le punem sunt imposibil de trecut; dar s-a mulţumit cu câteva fraze de efect, pline de adjective sunătoare şi care nu dovedeau nimic. Putem dar să nu ne oprim la ele şi să recunoaştem că proiectul realizează un corp didactic superior, cât se poate mai bun, şi că tocmai pentru acest motiv este liberal, iar nu antiliberal.

* * *

Dlor, nu mă surprinde că proiectul de faţă provoacă lungi discuţiuni, ba încă ar fi putut cineva să se aştepte la o mai mare mişcare de opiniune decât aceea care a avut loc, pentru mine însă lucrul e explicabil.

Materia e studiată foarte bine şi foarte îndelung de la 1886 încoace; astăzi chestiunile sunt bine cunoscute de către cea mai mare parte din cei interesaţi, şi pentru aceea lucrurile, care altă dată puteau să provoace discuţiuni animate, astăzi lasă pe oameni indiferenţi, pentru că lumina e deja făcută asupra lor.

Dar este incontestabil că proiectul atinge multe interese, şi din cauza aceasta am fost în drept să ne aşteptăm la o discuţiune animată şi îndelungată. Părerea mea a fost şi este că proiectul acesta fiind unul din cele mai însemnate proiecte

ce se pot dezbate într-un Paralament, se cuvine să fie mai presus decât chiar multe considerațiuni de partid. Cu cât proiectul va îmbrățișa mai multe păreri și va răspunde la mai multe trebuințe, cu atât va răspunde mai bine chemării sale.

De aceea când am alcătuit proiectul nu am lipsit de a consulta tot ce s-a vorbit, s-a scris și s-a lucrat la noi asupra materiei, nimic nu am lăsat la o parte.

Dar din mulțimea de lucrări care au precedat pe cea de față, locul întâi îl merită proiectul de la 1886, propus de dl Dimitrie Sturdza.

Vă aduceți aminte ce puternică mișcare a produs în opinia publică acel proiect. Vă mai aduceți aminte ce sumă de lucrări s-au făcut cu ocaziunea depunerii lui. Știu că un fost ministru conservator a spus că lucrarea dlui Sturdza este un adevărat monument și că a făcut tradițiune în ministerul Instrucțiunii Publice.

Afară de aceste considerațiuni, proiectul dlui Sturdza s-a mai impus atențiunii mele, prin aceea că am fost un colaborator la dânsul[1]. De altminteri, activitatea dlui Sturdza ca ministru de Instrucție, nu s-a rezumat numai în acel proiect. Au mai fost o sumă de măsuri, unele deja aplicate, altele numai în stare de proiect, care atingeau întreaga mișcare școlară a țării. Toate acestea constituie un tezaur din care toți miniștrii de la 1888 încoace, au cules și în care rămâne încă o sumă de material de întrebuințat.

Era dar natural ca să pun proiectul dlui Sturdza în prima linie, să mă folosesc cu deosebire de el, precum au făcut toți miniștrii, conservatori sau liberali, de la 1886 încoace.

Ați văzut pe dl Take Ionescu, la începutul frumosului său discurs, cum cu măestrie a insinuat că din toate proiectele ce a precedat pe cel propus de mine, acel care seamănă mai mult cu dânsul, ar fi proiectul d-sale de la 1895. Sensul acestei afirmări este clar pentru că toți și acei pentru care nu ar fi, nu vor avea decât să citească ziarele conservatoare și vor înțelege îndată sensul cuvintelor dlui Ionescu. Afară de aceasta, în Cameră s-a găsit un liberal…

N. P. Romanescu: dl raportor al comisiunii de răspuns la Mesagiul Tronului[2].

Spiru Haret, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice: care a subliniat cele spuse de dl Ionescu. Acel liberal a găsit că este bine din punctul de vedere liberal, să bată în struna dlui Ionescu, care mai mult sau mai puțin își atribuie paternitatea proiectului de astăzi. Acel orator a fost dl Stelian. Dv. veți aprecia dacă se cuvenea ca asemeni afirmări să găsească loc în vorbirea unui adevărat liberal.

Dlor, ca să răspund afirmării dlui Take Ionescu, îmi este foarte ușor, căci nu am decât să iau proiectele d-sale, votate și nevotate și să le pun alături cu proiectul de la 1886; și fără niciun comentar, să vă las pe dv. să trageți concluzia. (Aplauze).

Dl Take Ionescu a avut legea organizării ministerului Instrucțiunii, legea învățământului primar, ambele votate, și, în fine, proiectul de lege al

1. Haret era atunci secretar general al Ministerului de Instrucție.
2. Toma Stelian.

învățământului secundar şi superior. Să luăm pe cel dintâi: dl Sturdza propunea la 1886 înfiinţarea direcţiunilor învăţământului primar şi a celui secundar, având însă intenţiunea să facă din aceste direcţiuni nişte servicii noi, aproape independente, având într-o măsură destul de largă dreptul de iniţiativă, care le lipsea cu totul mai înainte; de a intra, în fine, pe calea *descentralizării* serviciilor, în locul *centralizării* excesive, care domnea în minister înainte de 1886.

Cine n-a trecut prin administraţia ministerului înainte de 1886, acela nu ştie ce va să zică *centralizare.* Se poate vorbi de centralizare administrativă cu ocazia prefecţilor şi subprefecţilor, dar cine vrea să vadă un model de centralizare, să consulte dosarele ministerului Instrucţiunii dinainte de anul 1886. Nu era hârtie, nu era lucrare cât de neînsemnată, care să nu trebuie să treacă prin mâna ministrului şi să aibă avizul consiliului permanent. Ce rezulta de aici, numai capul ministrului ştia! De aceea proiectul propunea înfiinţarea direcţiilor învăţământului primar şi secundar, care să aibă iniţiativa în lucrări, să expedieze afacerile şi ministrul să se poată ocupa de chestiunile superioare, iar consiliul să-şi dea avizul numai acolo unde era loc să se dea un aviz, nu pentru toate nimicurile.

Proiectul dlui Sturdza prevedea dar o bună şi înţeleaptă descentralizare a serviciilor centrale ale ministerului. Dl Ionescu o ia şi o pune şi în proiectul d-sale.

Mai era şi chestiunea consiliului general, care era o adevărată plagă pentru învăţământ pe timpul acela: o fabrică de programe, care în toţi anii era o cauză de perturbaţiune în învăţământ. Dl Sturdza propunea desfiinţarea lui. Dl Ionescu n-a avut curajul să meargă până acolo, dar l-a tăiat în trei şi l-a paralizat.

Mai este în fine organizarea inspectoratului. Un serviciu sistematic de control al învăţământului nu exista. Dl Sturdza în proiectul său l-a organizat şi dl Ionescu a luat în întregime organizaţia dlui Sturdza. Unde este, prin urmare, originealitatea proiectului dlui Ionescu? Sunt deosebiri, dar cel puţin asupra acestor trei puncte principale originealitate nu exista. E deosebire în aceea că dl Sturdza înţelegea controlul învăţământului mult mai larg decât l-a înţeles dl Ionescu. Funcţiunea de inspector, în proiectul dlui Sturdza, constituie o adevărată carieră. Putea să înceapă cineva de la revizor şi să meargă până la inspector general.

Dl Ionescu n-a avut curajul sau nu şi-a dat seama de însemnătatea ideii dlui Sturdza, şi de aceea azi inspectoratul, cum l-a organizat d-sa, nu e o carieră. Lucrul acesta va trebui modificat, ca să revenim tot la ideea dlui Sturdza, care e adevărata idee bună.

Încă o dovadă că dl Ionescu, când a alcătuit legea sa de organizare a ministerului, care e azi în vigoare, nu s-a pătruns bine de spiritul proiectului dlui Sturdza, pe care, cu toate acestea, îl avea pe masa sa, e faptul că în proiectul dlui Sturdza era prevăzută în germene înfiinţarea Casei Şcoalelor. Dl Ionescu a trecut pe lângă dânsa, nu i-a văzut însemnătatea, şi a lăsat-o la o parte, aşa că

tot un ministru liberal, dl Poni, a trebuit să vină şi să facă din ea acea instituţiune admirabilă, pe care o ştim cu toţii[1].

Iată o ocaziune bună ce ar fi avut dl Ionescu de a-şi mări activul său politic, scop la care tinde cu atâta stăruinţă; dar nu a văzut-o şi a lăsat-o să scape.

Trec la legea învăţământului primar. Mă voi mulţumi cu o enumerare mai repede, ca să nu vă întârziez prea mult. Comparând legea dlui Ionescu cu proiectul dlui Sturdza, găsesc între dânsele asemănare în ceea ce priveşte limita de etate a obligativităţii, ideea fundamentală, de a asigura în mod efectiv obligativitatea învăţământului primar, modul de a se forma listele copiilor în etate de şcoală, prin preoţi şi învăţători, rotaţia, vacanţele după regiuni, înfiinţarea de ateliere pentru lucrul manual, învăţământul complimentar, cursurile de adulţi, organizarea şcoalelor normale primare, modul de recrutare a institutorilor şi învăţătorilor, ceea ce este iarăşi una din ideile fundamentale ale legii, modul de aplicare a măsurilor disciplinare, înscrierea din oficiu în bugetele comunelor a cheltuielilor lor şcolare.

Recunosc că sunt şi puncte în care legea dlui Ionescu diferă de proiectul dlui Sturdza; dar niciunul din acelea nu se poate considera ca fiind fundamental, afară doar de clasificarea copiilor de săteni în categorii care să primească diferite grade de învăţământ, şi de partea de cheltuieli şcolare ale comunelor.

Dar aceste inovaţiuni ale dlui Ionescu ştiţi că au fost judecate în mod foarte sever de opinia publică, şi ele au şi fost reformate prin legea din 1896.

Să trecem la proiectul dlui Ionescu, asupra învăţământului secundar şi superior. Îl compar cu al dlui Sturdza şi găsesc între ele următoarele puncte de asemănare: proba de alegere pentru intrarea în cursul secundar, întărirea puterii directorilor secundari şi modul lor de recrutare, modul de alegere, de recrutare şi de plata profesorilor secundari, maximul de 24 de ore de ocupaţii, gradarea pedepselor disciplinare, organizarea administrativă a universităţilor, crearea Senatului universitar, cele trei grade ale corpului didactic universitar, unde nu se văd mai mult decât deosebiri de numiri, şi, la unele lucruri, ceva deosebiri în plus sau în minus, limita de 6 ore de curs pe săptămână, şcoala normală superioară de fete.

În această enumerare sunt cuprinse toate punctele principale ale proiectului dlui Ionescu, toate acele care se pot considera ca fundamentale, fără de unul singur, despre care voi vorbi mai în urmă. În toate, proiectul dlui Ionescu este cel puţin inspirat, uneori foarte de aproape, de proiectul dlui Sturdza, care, pentru multe din ele propunea soluţii absolut proprii şi originale.

Ca deosebiri între ambele proiecte, pe lângă două despre care voi vorbi pe urmă, găsesc că dl Ionescu lasă şcoalele secundare de fete în starea lor actuală, pe când dl Sturdza le dă o dezvoltare mai mare; că dl Ionescu punea o limită

1. Legea Casei Şcoalelor s-a votat în anul 1896.

superioară de etate pentru admiterea în cursul secundar, ceea ce era o măsură îndreptată direct contra fiilor de săteni; că d-sa conserva instituția nefastă a bacalaureatului; că conserva ficțiunea şcoalelor normale superioare. Dar în toate aceste puncte, unde dl Ionescu diferă de dl Sturdza, proiectul meu nu seamănă cu al dlui Ionescu, ci cu al dlui Sturdza. Cum ajunge dar dl Ionescu la concluzia că proiectul meu seamănă cu al d-sale mai mult decât oricare altul? Vedeți cum, în toate punctele fundamentale, legile şi proiectele dlui Ionescu sunt cel puțin inspirate dacă nu mai mult, de proiectul dlui Sturdza. Aşa fiind, putem fi surprinşi să auzim pe dl Ionescu vorbind de *paternitatea* sa, în ceea ce priveşte proiectul de azi. O asemenea vorbă, din partea d-sale, date fiind împrejurările, constituie cel mai puțin o gravă imprudență, pentru că ştia că toate acestea sunt lucruri tipărite şi cunoscute tuturor, şi că eu nu voi lăsa să treacă pretențiile d-sale fără să le reduc la justa lor valoare.

De altfel înțeleg ca dl Ionescu să caute să mărească capitalul politic al partidului din care face astăzi parte. (Aplauze)

Dar nu înțeleg cum a putut un liberal[1] să spună că proiectul care este în discuțiune a fost inspirat de proiectul dlui Take Ionescu. Dacă d-sa studiase chestiunea, dacă îşi dăduse osteneala să citească proiectele şi să le compare, suntem în drept sa ne mirăm de concluziile pe care le-a tras; dacă nu a studiat şi a vorbit numai pentru a face neplăcere guvernului, se cuvine iarăşi să admirăm modul cum d-sa înțelege să servească partidul din care face parte.

Ați văzut dlor, cum pentru toate chestiunile principale găsim soluții identice, sau aproape identice, la dl Ionescu şi la dl Sturdza. Se mai poate acum afirma că eu am avut în vedere proiectul dlui Take Ionescu, când am alcătuit pe al meu? De ce se miră dl Take Ionescu că seamănă proiectul meu cu al d-sale? Explicația e foarte simplă: seamănă pentru că şi d-sa şi eu ne-am inspirat de proiectul dlui Sturdza. (Aplauze prelungite).

Dar să trec la cele două puncte pe care le-a citat dl Ionescu, şi pe care d-sa se baza când zicea că proiectul d-sale seamănă cu al meu.

Pentru a stabili această asemănare şi pentru a sprijini revendicarea sa de paternitate, lucru grav în asemenea materie, din toată suma de dispoziții ce cuprinde proiectul, dl Take Ionescu nu a găsit decât două: bifurcarea la liceu, şi înființarea secțiunii de ştiințe de stat la facultatea de drept. Găsesc că, pentru o revendicare aşa de însemnată, dovezile aduse sunt cam puțin. Mai ales cea de a doua este de aşa puțină importanță încât numai faptul că dl Ionescu este silit să alerge la dânsa dovedeşte îndeajuns că n-a găsit altceva în proiect care să coroboreze afirmarea d-sale. Şi, dacă aş vrea să argumentez şi eu ca d-sa, după cum d-sa făcea aluzie la un dosar al său, unde consemna diferitele sale lucrări, aş putea şi eu scoate un dosar al meu, de prin 1886, şi aş putea arăta că şi eu

1. Toma Stelian?

aveam încă de atunci un întreg plan, studiat până în detaliile lui asupra introducerei studiului științelor de stat la facultățile de drept.

Dar să nu șicanăm pe dl Ionescu; proiectul ce discutăm este o lucrare destul de vastă pentru ca să putem din el abandona un punct de o importanță așa de secundară, ca acela pe care îl revendică dl Ionescu. Să admitem că d-sa este primul care, într-un proiect de lege, a introdus ideea aceasta. Nu pot însă să nu relevez o deosebire între d-sa și mine; este că d-sa face o facultate distinctă pentru științele de stat, pe când eu le introduc ca secțiunea nouă la facultatea de drept.

Vin acum la bifurcare, care este în adevăr o chestiune importantă. aici nu fac nicio contestare; recunosc dlui Take Ionescu meritul că este cel dintâi la noi care, într-un proiect de lege, a prevăzut în scris *bifurcarea.*

În această privință mi-a făcut o înlesnire mie, pentru că a deschis drumul, a pus chestiunea în discuția opiniunii publice asupra chestiunii, întocmai precum proiectul dlui Sturdza din 1886 făcuse cu toate chestiile de principiu din legile dlui Ionescu asupra organizării ministerului și învățământului primar.

Atât și nimic mai mult; pentru că bifurcarea așa cum o propun eu, nu seamănă cu bifurcarea făcută de dl Ionescu și dovada a dat-o chiar d-sa, prin critica lungă pe care a făcut-o bifurcațiunii făcută de mine.

Pe urmă dacă aș vrea să șicanez pe dl Ionescu, l-aș întreba dacă nu cumva ideea bifurcării i-a fost sugerată și susținută în comisiunea unde s-a întocmit proiectul d-sale, în contra părerii d-sale, de un liberal care făcea parte din comisiunea aceea?

Dl *Take Ionescu:* Nu este exact.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Dacă ziceți că nu este exact, eu nu insist. Dar aș merge mai departe și aș întreba: raportul dlui Laurian, pe care dl Ionescu îl invocă când alcătuiește proiectul d-sale, nu cumva a fost scris în urma unei misiuni încredințată dlui Laurian[1] de guvernul liberal? Și nu cumva dl Laurian însuși înainte de 1883, era adversar al bifurcării, pe care o susțineau liberali ca dl Bibicescu?[2]

Vedeți dlor, că îndată ce intrăm pe calea căutării paternității, putem ajunge departe.

Dar mai este un lucru pe care aș putea să-l spun: este că la 1886, când s-a alcătuit proiectul de lege al dlui Sturdza, eu înclinam spre sistemul bifurcării pe care-l susținea dl Laurian (am pentru acesta mărturisirea însăși a autorului proiectului) și dacă nu s-a introdus atunci bifurcarea, cauza a fost că proiectul ridica aceste chestiuni de prima ordine asupra cărora se putea prevedea mari și

---

1. E vorba de Dimitrie Laurian (1846–1906), profesor în București, ziarist și om politic. A fost ales de mai multe ori în Parlament, a fost secretar general al Ministerului Instrucțiunii în 1888, apoi în 1894–1895, adică și în timpul cât a fost ministru Take Ionescu.

2. Ioan Bibicescu (1849–1924), ziarist, om politic, fost ajutor de primar etc., publicase în „Românul“ un studiu despre reforma școalelor secundare (1881).

animate discuțiuni încât nu s-a crezut de cuviință să se mai complice chestiunea prin introducerea acestui element nou care era încă de tot necunoscut în țara noastră. De aceea s-a lăsat ca bifurcațiunea să se facă de alții mai târziu, în împrejurări mai favorabile.

De atunci însă au trecut 12 ani; dl Take Ionescu a introdus bifurcarea în proiectul d-sale. A venit apoi proiectul dlui Poni[1] pe care iarăşi l-am avut la îndemână în alcătuirea proiectului meu.

După ieşirea dlui Poni din minister, dl Mârzescu[2] a consultat corpul profesoral din întreaga țară, asupra proiectului dlui Poni. Cu acea ocazie cele mai multe şi cele mai însemnate centre şcolare s-au pronunțat pentru bifurcare. Prin urmare principala obiecțiune care se făcea la 1886 în contra bifurcării, astăzi nu mai este; nu se mai poate zice că opinia publică i-ar fi opusă; eu prin urmare nu mai aveam motivul de la 1886 pentru a nu admite bifurcarea.

De aceea am introdus-o în proiectul meu, nu copiind-o pur şi simplu de la dl Ionescu, ci făcând din ea o instituție potrivită cu un proiect liberal şi care din această cauză a meritat critica aspră a dlui Ionescu, conservator. (Aplauze).

* * *

Iată dlor ce aveam de zis în privința proiectului ce este în discuție. Îmi permite însă să atrag din nou atențiunea d-v. asupra extremei lui importanțe. D-voastră aveți acum în mână putința de a realiza o reformă de acelea care nu se fac deseori. Experiența făcută cu legea din 1864 a arătat că asemenea reforme nu se fac decât de două, trei ori într-un secol. De nu o veți face acum, partidul va lua o grea răspundere față de țară, pentru că, dacă partidul liberal, care este cel mai numeros, cel mai puternic, care are rădăcinele cele mai adânci în țară, dacă Partidul Liberal nu va fi în stare să realizeze această reformă, atunci nu văd care altul o va putea realiza în condițiuni satisfăcătoare. Se va întâmpla desigur ca un alt partid să vină să ia lucrul de a gata, după cum s-a mai întâmplat, să realizeze el reforma şi astfel să-şi atribuie meritul unei mari lucrări, care trebuia să conteze la activul Partidului Liberal, pentru că proiectul de față este în întregimea lui opera necontestabilă a partidului liberal. Tot ce este într-însul este conceput, preparat, studiat de partidul căreia aparține majoritatea acestui Parlament şi d-voastră v-ați putut convinge că aceasta este în mare parte exact, chiar cu privire la bifurcare, despre care adversarii noştri fac atâta zgomot.

---

1. P. Poni, autorul legii din 1896 pentru învățământul primar (modificatoare a legii lui Take Ionescu din 1893) al cărei raportor a fost Haret, – alcătuise şi un proiect pentru învățământul secundar, dar schimbările politice au adus retragerea lui Poni şi venirea lui G. Mârzescu la minister.

2. George Mârzescu (1834–1901) avocat şi om politic, a fost ministru pentru întâia dată în 1868 şi apoi în 1870; asemeni în 1896 ca liberal-dizident sub prezidența lui P. Aurelian.

Dacă dar partidul nu ar realiza reforma aceasta, ar fi a lepăda de bunăvoia sa partea cea mai frumoasă şi cea mai însemnată din ceea ce este patrimoniul său drept şi necontestabil.

S-a zis că aplicarea reformei va prezenta mari dificultăţi. Fără îndoială aşa va fi; dar acela care se teme de dificultăţi nu va întreprinde niciodată nimic mare. Din contra, ele trebuie să ne îmbărbăteze la luptă, şi aceasta este cu deosebire datoria unui mare şi puternic partid de guvernământ.

Cât pentru mine, afirm că, oricare ar fi dificultăţile cu care ar trebui să mă lupt, pe cât timp d-voastră îmi veţi acorda putinţa de a lucra, nu numai că nu mă voi intimida de dân-sele, dar din contra, în faţa lor mă voi simţi mai energic, mai puternic şi mai cu curaj decât oricând. (Aplauze prelungite).

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea ordinară 1897–1898, pp. 473–481).

Lămuriri date cu ocazia discuţiei diferitelor articole din legea învăţământului secundar şi superior Şedinţa din 10 februarie 1898

Răspunde deputatului N. Fleva la art. 8.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* dlor deputaţi, onor. Dl Fleva[1], cu vechea d-sale experienţă de vechi parlamentar şi aprig luptător, mă pune într-o grea poziţiune, pentru că asupra unei chestiuni ca cea cuprinsă în art. 8, îmi va fi imposibil să fac un discurs de o oră, ca să spun multe lucruri împrejurul celor ce trebuie şi nimic despre ce trebuie vorbit. Dl Fleva apropo de art. 8, vorbeşte de centralizare şi descentralizare. Mi se pare că este o mică neînţelegere între noi doi asupra înţelesului acestor cuvinte…

Dl *N. Fleva:* Neînţelegerea este mare.

Dl *Spiru Haret ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Aveţi dreptate, întrebuinţasem un eufemism.

Distanţa este aceea care există între cuvântul de descentralizare şi cel de dezorganizare. Înţeleg ca dl Fleva să facă asemănare între aceste două lucruri; dar eu care fac mare deosebire între una şi alta, să-mi permiteţi să nu primesc teoria d-sale; fiindcă a face descentralizare este una şi a face dezorganizare este

1. Nicolae Fleva (1810–l914), om politic cunoscut ca orator de întruniri populare – i se zice de admiratorii săi: tribunul – a fost mult timp membru în Partidul Naţional Liberal, primar al Capitalei, ministru de Interne (1895) sub prezidenţia lui D. Sturdza, dar, din cauza unor divergenţe, s-a retras după vreo 3 luni, şi, trecând în Partidul Conservator, a fost ministru de Agricultură prezidat de George Cantacuzino (1899).

alta. Şi să dau un exemplu: lege de descentralizare este aceasta care e în discuţiune şi lege de dezorganizare este aceea care ar fi prezentat-o dl Fleva, dacă s-ar fi bizuit să facă o lege asupra învăţământului public. (Aplauze).

Dlor, ceea ce mă îndreptăţeşte să vorbesc aşa, este o afirmaţiune foarte bizară în gura dlui Fleva. D-sa zice: bine, cu ce drept directorul să aplice pedepse, să facă nu ştiu ce şi nu ştiu ce? Toate aceste lucruri trebuie să le facă ministrul.

Va-să-zică, dacă ministrul ar face toate acestea, legea ar fi descentraliza toare şi dacă le fac directorii, ea este centralizatoare.

Vă las pe d-voastră să judecaţi sistemul d-sale.

Dlor, iată ideea şi nu mă voi lungi să fac fraze; nu este aceasta puterea mea cea tare şi nici nu doresc să fie.

Dlor, este trebuinţă ca şcoalele să aibă administraţiune precum este trebuinţă să aibă administraţiune orice ramură de activitate publică în ţara aceasta, fie oricum o vom face, descentralizată, centralizată, ori republicană. A face şcoli care să acopere ţara întreagă şi a nu avea niciun chip de a face administraţiune în ele, aceasta se cheamă dezorganizare după mine, şi descentralizare după dl Fleva. Teoria aceasta nu o pot primi şi dacă sunt liberal veţi judeca d-voastră. Eu afirm că sunt liberal; dar ce este dl Fleva nu mă priveşte. (Aplauze).

Dl *N. Fleva:* După ce te-am adus la minister, zici că nu ştii ce sunt? Fii mai modest! Nu s-a ştiut de numele d-tale în 30 de ani!

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Mă iertaţi; mi se pare că faceţi eroare. Acum doi ani aveaţi 25 de ani în politică; acum un an aveaţi 30; prin urmare anul acesta aveţi 35 de ani. (Aplauze). Peste zece ani veţi avea un secol. (Râsete).

Dl *N. Fleva:* Pe când făceam eu politică d-ta lucrai la comisiune cu diurnă.

Dl *Preşedinte:* Vă rog să nu întrerupeţi.

Dl *N. Fleva:* Cer cuvântul în chestiune personală.

Dl *Spiru Haret. ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Mă angajez să nu vă răspund. (Aplauze).

Dl *N. C. Aslan:* Aceasta este mai uşor nici să vorbeşti nici să răspunzi[1].

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice*: Iată cum stau lucrurile astăzi şi iată cum se propune a se face.

Dlor, legea de la 1864 a fost foarte idealistă asupra organizării şcoalelor secundare. Şi-a închipuit că au să meargă bine lucrurile dacă fiecare şcoală va face un fel de stat aparte, dacă profesorii unei şcoli vor face un fel de republică, care să nu aibă relatiuni cu nimeni, să nu depindă de nimeni. În sistemul acesta ministerul nu are nicio acţiune nicio priveghere asupra şcoalelor; acesta deja era un mare inconvenient, dar cel mai mare inconvenient este că se creează o absolută lipsă de unitate în mersul învăţământului secundar.

---

1. Nicolae Ceaur-Aslan, om politic moldovean, membru al Partidului Conservator.

Acesta nu se cheamă descentralizare, ci în prima linie este lipsă de unitate în învățământ.

Nu este nicio legătură între gimnaziul de la Dorohoiu și cel de la T. Măgurele. Ei bine, scopul legii acesteia, este să fie o idee generală care să diriguiască școalele secundare.

Directorul va fi un om care va face parte din școală, care va fi gând în gând cu corpul profesoral al școalei.

Ne învinuiți că ei vor fi numiți de ministru.

Dar de cine voți să fie numiți? De colegiul electoral? Și cine altul voiți ca să-l numească decât acela care este răspunzător înaintea țării și a Parlamentului? Ministrul care are răspunderea și care trebuie să aibă mijlocul de a-și exercita autoritatea, deferă unei persoane în care are încredere, o parte din această autoritate.

Aceasta este ceea ce numiți d-voastră antiliberal?

Vă voi aminti că în cele 10 porunci se spune: să nu iei numele lui Dumnezeu în deșert. Eu vă spun: cuvântul de liberal este și el un cuvânt respectabil; nu luați numele de liberal în deșert. (Aplauze).

Dlor, un lucru să mai spun și cu acesta voi termina.

Invoc exemplul celei mai liberale țări de pe fața pământului; și anume nu pe al cine știe cărei țări necunoscute din America de Sud. Vorbesc de Statele-Unite din America de Nord, unde descentralizarea este împinsă la extrem. Acolo, fiecare oraș, fiecare sat, constituie un stat, în ceea ce privește organizarea școalelor. Ei bine, dlor, acolo directorul unei școli este șeful ei unic și necontestat.

Dl *N. C. Aslan:* Ce are aface aceasta?

Dl *C. Dobrescu-Argeș:* Aceasta nu se potrivește deloc cu situațiunea noastră.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Acolo fiecare director este ca și ministrul școalei pe care o dirige.

Dl *N. C. Aslan:* Nu se potrivește absolut deloc.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* New-York este un oraș care face cât o jumătate din țara noastră. Administrația școlară a orașului întreg acolo, constă dintr-un birou al școlilor; membrii acestui birou au întreaga putere în mâna lor, astfel precum la noi o are ministrul. Dar acest birou deferă puterea sa în mâna directorului școalei; el dictează, el pedepsește, el administrează singur școala. El controlează pe profesori, el îi numește, el îi înlătură, dacă nu-și fac datoria.

Iată dlor, care este culmea descentralizărei.

Iar ceea ce voiește dl Fleva, adică să strângă toată puterea numai în mâna ministrului, aceasta se cheamă centralizare.

D-voastră n-aveți decât să alegeți între aceste două sisteme. (*Aplauze*).

Ședința din 10 februarie 1898

Răspunde asupra articolelor 16, asupra căruia iau cuvântul deputații I. Mincu și B. Delavrancea și primul ministru D. Sturdza.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor* deputați, în foarte puține cuvinte să lămuresc îndoelile dlui Mincu.[1] Îmi pare chiar bine de întrebarea făcută de d-sa, pentru că voi putea să completez expunerea de motive cu un lucru pe care nu-l cuprinde. Reforma învățământului nostru public nu se rezumă numai în proiectul de față. Pentru ca să fie completă au să mai vie încă două proiecte din care unul e aproape gata, și celălalt dacă ne ar fi permis timpul, l-am fi pregătit asemenea. Aceste proiecte sunt: unul asupra învățământului privat și celălalt asupra învățământului profesional. Trebuie să considerați reforma completă ca formată din aceste trei legi. Acum, fiindcă timpul e prea înaintat, nu prea știu dacă v-ați putea ocupa și de vreunul din celelalte două proiecte.[2] Eu aș fi în măsură să depun pe acel al învățământului privat; dar celalt pentru învățământul profesional, poate să rămână pentru sesiunea viitoare.[3] De altfel, proiectul e foarte important și nu cred că ar fi bine să vie la sfârșitul unei sesiuni.

Cât pentru celelalte întrebări rog să observați un lucru că maximul de 50 de elevi face că rămân iluzorii temerile dlui Mincu, căci să fie sigur d-sa, că pentru 50 de locuri, o să se prezinte la licee cel puțin 150 de cereri. Aceasta e cert chiar pentru gimnaziile mai puțin populate din județele cele mai depărtate. Prescripția din articolele de mai sus e mai mult o precauțiune luată ca să se împiedece desființarea unui gimnaziu când într-un an s-ar prezintă mai puțin de 50 de școlari. Cât pentru selecțiune, ea se face la intrarea în clasa a II-a.

Așa fiind, vă rog să admiteți articolul așa cum e redactat.

Ședința din 11 februarie 1898

Răspunde asupra articolului 29 privitor la examenele de capacitate ale profesorilor, despre care vorbise P. Buescu și G. Dem. Teodorescu.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor* deputați, Să-mi dați voIe mai întâi să ridic îndoiala dlui Buescu.[4] Ds-a făcând analiza din

---

1. Ioan Mincu, arhitect, deputat. Vezi vol. de față, p. 39.
2. Fiindcă sesiunea era aproape de sfârșitul ei (15 martie).
3. În realitate, proiectul pentru învățământul profesional a fost prezentat și votat în 1899, iar cel pentru învățământul primar a fost prezentat tocmai în 1904 și nu s-a putut vota.
4. Pană Buescu, bătrân parlamentar, născut în 1833, fost profesor de chimie agricolă la Școala de agricultură din 1864, a fost și ziarist, a luat parte la Constituție,

aliniatele art. 22, ajunge la concluziunea că în oarecare împrejurări un viitor profesor ar trebui să poseadă specialitatea a 16 materii. Este vorba să ne înțelegem asupra sensului pe care-l dăm cuvântului *specialitate* şi cuvântului de *materie.*

Azi un profesor de ştiinţe naturale, bunăoară la un gimnaziu real, este dator să predea cele patru materii, cum le numeşte dl Buescu: zoologia, botanica, mineralogia şi geologia. Aceste materii nu se consideră azi ca având o greutate aşa de mare, încât să nu se poată da unei singure persoane.

Toate acestea formează ceea ce numim o specialitate, deşi cuvântul este cam impropriu. Astăzi un profesor de gimnaziu predă în acelaşi timp şi ştiinţele fizice şi ştiinţele naturale. Dacă la cele patru materii de ştiinţe naturale adăugăm două materii de ştiinţe fizice, se fac şase. În alte părţi unde se predă şi igiena se fac 7 materii. Este dar lesne să ajungem la un număr mare. Lucrul însă nu este mai presus de puterile profesorului…

Dl *Buescu:* Dar când sunt 16?

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Care este economia proiectului? Noi am zis: astăzi din diverse împrejurări, a ajuns ca media numărului de ore de curs pentru un profesor de liceu sau de gimnaziu, să fie de nouă pe săptămână. Noi ne-am zis că un profesor este în măsură să aibă în şcoală mai multe ocupaţiuni decât atâta. Acest lucru va fi şi în avantajul şcoalei şi în avantajul profesorului. Şcoala câştigă ca profesorul să fie mai în legătură cu dânsa, să aibă o continuă apropiere de dânsa; iar profesorul câştigă, căci poate fi plătit mai bine. Dl Buescu pune în îndoială acest lucru şi zice: are să fie profesorul în stare de a preda mai mult de 9 ore pe săptămână?

Aceasta este adevărata întrebare şi în jurul acestei chestiuni se învârteşte întreaga secţiune a V-a din proiect, compusă din 12 articole. Ei bine, domnilor, experienţa este făcută. Un profesor secundar poate să aibă mai mult de 9 ore pe săptămână în şcoalele secundare. O mulţime de profesori pelângă, o catedră ce aveau, au mai luat, după stăruinţa şi dorinţa lor, şi o a doua catedră. Au până la 15 ore de curs şi merg unii până la 24. Alţii excepţional au ajuns până la 30 ore de curs.

Nu zic că este bine a merge până la 30 de ore de curs. Dar numărul de ore cuprins între 15 şi 24 se găseşte în mod curent.

Sunt profesori care numai cu o singură catedră reunesc acest număr de ore. Pot să citez pe profesorii de istorie şi geografie de la gimnaziile reale care în o singură catedră plătită cu 280 lei lunar, au 24 de ore de curs pe săptămână.

Atunci ne-am zis: dacă un om tânăr e în stare să facă 24 de ore de curs, în anumite condiţiuni, de ce nu le-ar face şi în alte condiţiuni cu sarcina pentru noi de a-l plăti mai bine, căci este un avantaj şi pentru el şi pentru şcoală.

---

s-a ocupat de organizarea mutualităţli în ţara noastră, fără un succes prea sigur. În 1883 a trecut în disidența lui Dimitrie Brătianu.

Dl Buescu se teme că acest om nu va putea corespunde însărcinării sale. Nu trebuie să ne temem, pentru că lucrul se petrece şi astăzi aşa. Un profesor de ştiinţele fizice, pe care le cumulează cu ştiinţele naturale, are deja cele şapte materii citate de dl Buescu.

Ei bine, eu zic: dacă dau unui profesor un număr mai mare de ore de curs, îl plătesc mai mult decât pe altul care are mai puţine ore. Aceasta mi se pare că este drept şi nu mă tem că îi impun sarcini mai presus de puterile lui, deoarece serviciul acela îl face astăzi, însă cu o răsplată băneaască mai puţină.

Dl Pană Buescu vorbeşte de cursul de matematici şi numără opt materii. Să-mi dea voie să-i spun că se înşeală asupra acestui lucru, pentru că cele 4 materii, cum le numeşte d-sa, adică, aritmetica, algebra, trigonometria, geometria, nu sunt patru materii distincte, ci sunt patru materii consecutive din una şi aceeaşi materie….

Dl *P. Buescu:* Se poate o carte care să cuprindă şi aritmetica şi trigonometria, adică mai multe materii? (Întreruperi.)

Spiru Haret, ministrul culltelor şi instrucţiunii publice: Cărţile de zoologie care tratau în acelaşi timp despre sistemul digestiv, despre creier şi despre alte materii. Aceasta va să zică că ele cuprindeau trei sau patru materii?

Aceasta poate să se zică la universitate unde profesorii sunt datori să se specializeze asupra unei părţi din ştiinţă şi unde un profesor poate să treacă 30 de ani studiind numai un vârf de deget; dar în cursul secundar nu este permisă specializarea.

Dar discuţiunea aceasta nici nu este în chestiune; chestiunea este: ce putem cere unui om în limita puterilor sale faţă cu nevoile învăţământului secundar?

Eu constat că un profesor poate lesne reuni două din catedrele actuale, prin urmare, înscriu posibilitatea aceasta în lege şi zic: de aici înainte profesorii care pot şi care cer să reunească aceste două catedre, pot să o facă.

Măsura aceasta are de scop de a da profesorului mijlocul de a-şi îmbunătăţi situaţiunea în şcoală; prefer să am mai puţini profesori bine plătiţi decât să am o mulţime de proletari.

Astăzi sunt profesori secundari care trăiesc cu 150 lei pe lună; aceasta este mizerie curată. (Aprobări.)

Aceasta nu este o situaţiune socială. Eu vreau ca profesorului pe care îl luăm, să-i dăm mijloace de traiu; pentru aceasta nu-i cer decât o opintire la început. Cu acest preţ cei care pot să facă două specialităţi, vor putea să le aibă.

Dar se face obiecţiunea că vor fi unii pentru care aceste condiţiuni vor fi greu de realizat; că unii nu vor putea să treacă două specialităţi de o importanţă mai mică faţă de altele mai însemnate, astfel este de exemplu, cosmografia ca specialitate, alături de matematici o specialitate mai grea. Dar cosmografia figurează în programa liceului cu ore mai puţine şi candidatul care va lua această specialitate, va avea mai puţine ore de curs şi, prin urmare, va fi mai puţin plătit.

Mai atrag atențiunea dvs. că în punctul acesta, ca și în multe altele, am avut băgare de seamă ca proiectul de față să nu merite imputarea de lipsă de elasticitate, ca legea de la 1864, care a fost ca un bloc de piatră cu totul invariabil.

Acum în dispoziținea art. 22, combinat cu art. 24, unde se cere profesorilor să aibă două specialități, lucrurile sunt combinate așa încât aceste două specialități să nu constituie o sarcină grea pentru nimeni și să dea mijloacele de îmbunătățire materială profesorilor. De aceea eu consider această dispoziținne ca pe una din cele mai bune ale proiectului.

Dl Buescu a mai criticat o dispoziținne a acestui proiect în ceea ce privește enumerarea. D-sa zice că tehnologia, contabilitatea, să nu fie puse alături de matematici.

Dlor, observația aceasta nu este fondată, căci în programele universităților, mecanica rațională face parte din cursurile secțiunii de matematici și tehnologia nu este decât mecanică aplicată…

Dl *P. Buescu:* Tehnologia însemnează teoria tuturor aplicărilor chimice, mai cu seamă.

Dvs. ați pus-o foarte rău în lege, dle ministru, fiindcă nimeni nu vă va înțelege.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor*: Eu am înțeles prin tehnologie aplicarea mecanicii la studiul organelor mașinilor.

Contabilitatea, dlor, este de tot ușoară și cui alt aș fi putut-o da decât profesorului de matematică?

Cât pentru obiecțiunile dlui Teodorescu, ele se reduc la un singur lucru: de ce se cer specialități care nu se învață în universitate?

Apoi atunci logica d-v. ar fi că: deoarece la universitate nu figurează catedra pentru cutare materie, să nu se predea la liceu.

Limba română de exemplu nu se predă la universitate; ei bine, urmează de aici că limba română să nu se predea în liceu?

Nu trebuie dlor raționat așa, ci din contra; de vreme ce în cursul secundar se predă geografia, limba română, trebuie ca ele să se predea și la universitate, și cine vă spune dvs. că aceste catedre nu se vor înființa la universitate?

La art. 54 s-a făcut obiecțiunea, că de ce nu s-au înșirat obiectele care se vor preda în universitate? Tocmai pentru motivul că nu trebuie să închidem de pe acum poarta pentru studii nouă, care apar și se dezvoltă cu vremea.

Dl Teodorescu a mai zis, că de ce profesorii să fie plătiți la fel și a invocat exemple de aiurea, unde profesorii superiori sunt plătiți mai mult decât cei inferiori.

În Germania și Franța lucrul așa este, dar la noi este obiceiul vechi admis de 34 de ani: ca toți profesorii secundari să fie plătiți la fel.

Și nu vedeți dlor cât de greu, dacă nu imposibil, ar fi să renunțăm la obiceiul acesta? Noi căutăm să facem o lege cât se poate de imparțială și de dreaptă pentru toată lumea și vedeți câte greutăți a întâmpinat până acum.

Apoi dacă am zice noi, bunăoară profesorului de limba franceză: d-ta erai egal în plată cu cel de limba română, dar de mâine înainte vei fi plătit mai puțin; vedeți la ce nemulțumire am da loc? Am da loc la protestări nenumărate, ceea ce ar fi cii atât mai rău cu cât aceste protestări ar avea o aparență de dreptate.

Este o stare de lucruri stabilită, care, bună sau rea cum este, trebuie să o lăsăm așa până va veni vremea să se îndrep-teze lucrurile de sine.

Acestea sunt explicațiunile ce am avut de dat la obiecțiunile dlui Teodorescu și Buescu.

Ședința din 17 februarie 1898

La discuția articolului 62 deputatul C. Nacu vorbește despre diferitele articole privitoare la chestiunea recrutării corpului profesoral universitar. Mai iau cuvântul deputatul C. Ciocazan și raportorul legii C. Dimitrescu-Iași. Apoi răspunde Haret.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor* deputați, voi răspunde îndeosebi la două preocupări ale dlui Nacu[1] și anume: în ce privește examenele și profesorii onorari.

Pentru examene, proiectul de lege prevede că se pot face și de profesori și de agregați și de docenți. Prin urmare, cred că va fi o mare ușurare pentru facultățile încărcate. Legea însă mai vorbește și de dispozițiunile regulamentare în privința examenelor și cred că acolo are să fie ușurarea cea mai mare. Chiar astăzi facultatea de drept este prea încărcată, pentru că examenele se fac înaintea unui juriu, pe când cred că ar fi de ajuns să se facă înaintea unui singur profesor.

Cât pentru dreptul profesorilor onorari de a fi alegători în colegiul universitar, aceasta este o chestiune care privește mai mult legea electorală.

La preocupările dlui Ciocazan[2] s-a răspuns pe larg: eu cred că nu sunt fondate. Cred din contra că la medicină și la drept vom avea foarte mulți docenți, căci sunt o mulțime de tineri care doresc să se afirme și pe care nu caută decât o tribună de unde să se pună în evidență. Cum credeți că se vor uita ei la o leafă de 200 lei și vor refuza să beneficieze de avantagiile ce le oferă situațiunea de docenți?

---

1. Constantin Nacu (1844–1920) avocat, profesor la facultatea de drept din București, un vechi membru al partidului liberal, a fost ministru de finanțe, de instrucție publică, de interne, a făcut parte din toate parlamentele și ca partizan al guvernului și ca opozant.

2. Constantin Ciocazan (n. 1854), fost ofițer, avocat În Craiova, ajutor de primar acolo, a fost ales pentru prima dată în Parlament în anul 1883, membru al Partidului Național Liberal, dar uzând totdeauna de dreptul său de critica, de câte ori i se părea lui că trebuie s-o facă. Se ocupă de mișcările culturale în orașul său.

Ședința din 18 februarie 1898

La art. 89 care se ocupă de învățământul farmaceutic au vorbit deputații C. Dobrescu-Argeș, C. Arghir și P. S. A urelian. Urmează aici răspunsul ministrului Haret.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor deputați, s-a prezentat mai de mult Camerei un memoriu din partea unor farmaciști, prin care se cerea constituirea școalei de farmacie. în mod independent de facultatea de medicină. Părerea aceasta văd că e susținută de dl Aurelian și alții.

Dl *P. S. Aurelian:* Dați-mi voie a vă spune că părerea pe care am susținut-o azi, e părerea mea proprie.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Părerile acestea vin din mai multe părți. Ei bine, părerea mea este de a nu se separa școala de farmacie de facultatea de medicină și am mai multe motive pentru aceasta. Mai întâi nu aș găsi că e un motiv suficient ca, dacă în străinătate școala de farmacie ar fi separată de facultatea de medicină să o separăm și noi. Dar eu nici nu cunosc vreo țară unde să existe această separație, afară de Franța și anume școala din Paris unde să existe această separație.

Dar mijloacele de care dispune Franța noi nu le avem. Primul motiv ar fi dar cheltuiala și aceasta nu e un motiv de ordine secundară, căci noi tindem la o centralizare a serviciilor facultăților tocmai pentru a face economii în cheltuielile statuilui și eu cred că acum nu este momentul de a spori aceste cheltuieli.

Deci pentru moment nu văd nevoia de a se separa școala de farmacie de facultatea de medicină.

O altă părere emisă de dl Aurelian este că școala de farmacie să confere două grade de titluri. Acesta este vechil sistem francez astăzi înlăturat după care se conferea două feluri de titluri farmaciștilor: unul era titlul de farmacist propriu-zis, și altul de farmacist de gradul al doilea, care se mai numeau și erboriști. Eu cred că nu este bine să reîncepem noi un sistem care a fost părăsit de Franța ca nepractic. Dl Aurelian are temerea că nici peste zeci de ani nu vom putea avea farmaciști la țară; pot însă asigura pe dl Aurelian că atât timp cât farmaciștii ce ies din școli vor găsi debușeu în orașe, vor avea o diplomă superioară sau una inferioară, tot nu vor merge la sate; iar când ei nu vor mai găsi locuri în orașe, atunci prin forța lucrurilor, se vor duce și în sate, spre a înființa farmacii.

Prin urmare, eu sunt de părere ca școala de farmacie să nu se separe de facultatea de medicină și nici să se confere două feluri de diplome de farmacist.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1897–1898, p. 493, p. 501, p. 517, p. 595, p. 584.)

Discurs în Senat în discuția legii învățământului secundar și superior. Ședința din 18 martie 1898

După ce fusese votată de Cameră, Haret aduce legea sa în dezbaterea Senatului. Raportor a fost ales G. Meitani[52], care a citit raportul său în ședința de la 10 martie. La 11 martie încep discuțiunile, care țin până la 19 martie, când se votează luarea in considerație. Vorbesc: V. A. Urechiă, G. Mârzescu, M. Tzoni, Valerian-Ursianu, Titu Maiorescu, Grigore Ștejănescu și Haret. Începându-se discuția pe articole, în zilele de 19, 20 și 21 martie iau cuvântul: Nicolae Ionescu, Meitani, raportorul, Mitropolitul Moldovei, G. Mârzescu, C. Climescu, Episc. de Huși, N. Micescu[53], Valerian-Ursianu, dr. N. Manolescu, Gr. Ștefănescu, Episcopul de Râmnic și C. Racoviță. În ziua de 21 martie legea se votează cu unanimitatea senatorilor prezenți (70 voturi).

Urmează discursul lui Haret în discuția generală. La discuția pe articole, el a dat mai mult scurte lămuriri, care nu se reproduc aici.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice*: dlor senatori, după ațâți oratori distinși și competenți în materie, care m-au precedat la tribună, în chestiunea legii învățământului secundar și superior, sarcina mea nu este ușoară: pentru că, afară de mulțimea chestiunilor pe care trebuie să le ating, voi avea să sufăr și comparațiunea, puțin avantajoasă pentru mine, cu oratorii care m-au precedat, cu talent de vorbire și cu expunere frumoasă.

De aceea cer de la început indulgența D-voastră, dacă vă voi obosi, poate, cu multele chestiuni care le voi trece în revistă, și dacă nu voi fi la înălțimea celor care au vorbit înaintea mea.

Dlor, chestiunea care de patru luni de zile este în dezbaterea Parlamentului, este desigur una din cele mai însemnate, din cele mai capitale, printre chestiunile care de demult au venit în dezbaterea Camerelor române.

Importanța stă, nu numai în materia ce este în discuțiune, dar și împrejurările deosebite în care se află școala noastră.

În adevăr, când o instituțiune oarecare este legiferată într-un fel, bun sau rău, ea are cel puțin o normă, care te face să știi ce să îndreptezi și cum să îndreptezi. Dar când unei instituții îi lipsește cu desăvârșire legea, este lucru foarte grav. Și mai ales când instituțiunea aceea este una din cele mai complicate ce există, din cele mai delicate în mecanismul ei, din cele care ating interesul cel mai vital al țării, și cu un răsunet mai depărtat în viitor, atunci chestiunea are o importanță încă mai mare de cum ar fi avut pentru o altă instituțiune oarecare.

Ei bine, domnilor, tocmai acesta este cazul cu instrucțiunea noastră publică: până mai deunăzi pentru toată, iar acum numai pentru învățământul secundar și superior, deoarece celui primar i s-a dat deja legea din 1896.

Învățământul secundar și superior, însă, astăzi nu are nicio lege care să-l conducă. Și să nu vă surprindă afirmațiunea aceasta, căci așa este. Cu numele există o lege, cea din 1864, dar numai cu numele.

Dl Urechiă[1] a avut mai deunăzi curajul şi francheţa a spune cum s-a făcut acea lege: într-o noapte. Aceasta explică pentru ce legea aceasta prezintă o mulţime de anomalii, nepotriviri, uitări contraziceri. Cauza este că e făcută în grabă, cu elemente care erau bune în sine, dar care nu au avut vreme să-şi găsească formula lor definitivă.

Aceasta a fost cauza, că încă de la început părţi din lege au căzut în desuetudine. Sunt părţi care chiar de la început nu au fost aplicate. Aceasta a făcut încă de la 1866 pe dl. Strat[2] să vină cu un proiect de lege modificator. Ba chiar, deşi legea se promulgase abia la 5 decembrie 1864, deja la iunie 1865 a venit un decret domnesc, care a modificat unele părţi dintr-însa[3].

Dl *colonel V. Obedenau:* Era Statutul.

Dl *Spiru Haret, Ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Statutul încetase. De atunci încoace, lucrul a mers agravându-se. Au fost dispoziţiuni care au fost aplicate câtva timp şi la experimentare s-au dovedit că nu sunt bune. Au fost dispoziţiuni care se anulau cu altele chiar din lege, căci erau în opoziţiune unele cu altele, şi atunci au căzut în desuetudine şi unele şi altele.

Au fost dispoziţiuni care au fost modificate prin legi parţiale şi care nu totdeauna au intrat în mod perfect în economia generală a legii din 1864. Au fost alte dispoziţiuni care au fost modificate prin regulamente şi altele care au fost lăsate uitării pur şi simplu. La 1886 eu am făcut socoteala stării legii din 1864, aşa precum era pe atunci în aplicaţiune, şi am găsit că din 418 articole ce cuprindea legea, erau 188 care nu se mai aplicau, va să zică aproape jumătate. De atunci încoace, pe lângă că a venit legea învăţământului primar, care a lăsat la o parte o mulţime de părţi din legea aceasta, dar, deoarece timpul a mai curs de la 1896, şi deoarece lucrarea de descompunere a legii a urmat, am ajuns la rezultatul că nu mai sunt în picioare poate nici douăzeci de articole din legea de la 1864.

Iată starea în care ne aflăm. Prin urmare alcătuirea unei legi este de cel mai mare şi mai urgent interes pentru ţară; este un lucru care nu mai sufere întârziere. Să nu se zică că mâine vom face o lege mai bună, şi să mai aşteptăm să mai luăm cutare şi cutare informaţiune, trebuie să facem acum ceva, chiar dacă ar trebui să facem o lege mai imperfectă, căci trebuie să avem o lege, o normă după care să ne conducem. Mai bine este să aşteptăm o lege perfectă, şi până atunci să nu

---

1. Vasile A. Urechiă (1834–1901), profesor universitar, scriitor şi om politic, a fost înainte de unirea principatelor, directorul ministerului de Instrucţiune din Moldova, iar în epoca loviturii de stat de la 1864 era chiar secretar general al ministerului (1864–1866); a mai fost secretar general în 1867–68, iar în 1881–82 a fost ministru de instrucţie.

2. Ioan Strat, jurist, profesor la facultatea de drept şi om politic, a fost ministru de Instrucţie în anii 1866–1867. Nu pot şti de ce Haret vorbeşte de el ca de un om în viaţă, căci murise pe la 1876 sau 1881 dar nu pot preciza.

3. Nu pot spune la ce anume face aluzie Haret, căci în colecţiunea legilor instrucţiei nu am găsit la data citată niciun decret sau regulament privitor la vreo modificare a legii din 1864.

avem niciuna, măcar imperfectă? Vă întreb pe D-voastră dacă mai are cineva curajul să lase să dureze mai mult situațiunea aceasta? Cu acestea răspund la unele obiecțiuni ce s-au făcut legii, și vom vedea în cursul discuțiunii dacă obiecțiunile ce s-au făcut legii sunt în adevăr îndestul de fondate sau dacă au gradul de gravitate pe care-l atribuiesc cei care au vorbit înaintea mea.

Dlor, multe se vor putea imputa proiectului de față, dar desigur o imputare nu i se va putea face, anume: că nu a fost îndestul de studiat. Am curajul să vorbesc așa, pentru că nu-mi fac mie o laudă cu aceasta, ci fac laude unei întregi pleiade de oameni, care de ani întregi lucrează pentru legea aceasta.

Nu se va putea zice, dar, că e o lege alcătuită într-un birou, de un șef oarecare, și într-o sesiune mult încărcată de lucrări. În proiectul acesta este adunată munca a 15 ani și a unui șir întreg de oameni, toți competenți în materie.

Și-mi pare bine că diferiți oratori au recunoscut lucrul acesta, căci aceasta mărește autoritatea proiectului în ochii D-voastră. (Aplauze).

Nu m-am dat la o parte de a utiliza tot ce s-a făcut înaintea mea.

Am declarat și la Cameră, și nu scap ocaziunea să o repet și aici: n-am vrut să fac o lucrare personală. Dacă aș fi vrut să o fac, poate nu mi-ar fi lipsit mijloacele de a face o lucrare care să se cheme a lui Haret, și poate n-ar fi fost tocmai absurdă de sus până jos.

Dar mi-am zis că o lege, mai ales o lege vastă și complicată ca aceasta, are cu atât mai mulți sorți de a satisface țara, cu cât un mai mare număr de oameni își vor vedea oglindite într-însa dorințele, aspirațiunile și nevoile lor.

De aceea am căutat să fac ca această lege să fie urmarea logică a lucrărilor anterioare, iar nu să fie ca un corp străin intrat într-un corp organizat.

Acesta și nu este altul motivul pentru care vedeți bărbați de opinii publice diferite vorbind asupra proiectului de față în mod cu totul independent de vederile lor politice. Este o lucrare care sper că va conveni trebuințelor țării, iar nu numai cutărui grup de cetățeni, după cum trebuie să fie o lege organică, care nu se schimbă dintr-o zi într-alta: dovadă că sunt 34 de ani de când se dorește o asemenea lege, și încă nu este înjghebată.

De aceea trebuie făcută cu o îndoită băgare de seamă, iar nu ca o lege care se poate schimba oricând.

Bineînțeles, vorbesc de schimbarea ei totală, iar nu parțială, și aici încă fac o deosebire între proiectul ce prezint aprobării D-voastră și legea din 1864.

Această lege a avut un mare defect, după părerea mea, anume: era în așa fel alcătuită, încât nu te puteai atinge de dânsa decât dând-o toată jos. Dacă ar fi timp și dacă nu m-aș teme să vă obosesc, aș putea lua ca exemple părți din ea, în care cu multă greutate ai intra, fără a atinge economia generală a legii: altele sunt cu totul neaccesibile, și sunt unele reforme cerute de ani întregi, care din această cauză, nu s-au putut realiza.

Eu sper că proiectul de față nu va avea inconvenientul acesta, și că va suferi modificări parțiale, pentru ca să se țină la curent cu mișcarea generală a țării. În

adevăr, nu trebuie să-şi facă cineva iluziunea, când face o lege, că o face pentru eternitate, şi nici nu trebuie să fie aşa, căci ţara se schimbă dintr-o zi într-alta şi ţara noastră, mai mult decât altele, şi când face cineva o lege şi gândeşte să facă dintr-însa un fel de biblie, în care nici virgulele să nu se poată schimba, printr-aceasta condamnă însăşi legea, care în curând va fi aruncată la o parte ca un corp vătămător, care jenează mersul instituţiunii pe care tocmai trebuie să o favorizeze. Aşa s-a întâmplat cu legea din 1864, care, neputându-se potrivi gradat după trebuinţele ţării, a condus la acest rezultat, că de la un timp încoace numai favorizează progresul instrucţiunii şi al ţării, ci din contră, este o piedică pentru acest progres. O să ziceţi că cu toate acestea şcoalele româneşti au mers înainte în anii aceştia. Da, dar eu răspund că şcoala a mers înainte nu din cauza legii din 1864, ci pentru că nu putea să nu meargă înainte, chiar şi fără acea lege: însă este o vreme de când legea din 1864 nu numai că n-a mai favorizat progresul instrucţiunii şi al ţării, dar din contră ţara a mers înainte, târând în mişcarea ei legea, aşa că în loc ca ţara să fie precedată de lege în mişcarea ei de dezvoltare, s-a întâmplat tocmai din contră.

Din acest punct de vedere, noi am pierdut mulţi din paşii ce am fi putut face înainte în aceşti 34 de ani şi eu sunt convins că, dacă această reformă s-ar fi putut face pela anii 1876 sau 1880, când a fost momentul cel mai favorabil, astăzi am fi cu totul altceva în ceea ce priveşte mişcarea culturală. Dar de ce să mai regretăm trecutul? Să facem mai bine ce vom putea, pentru ca să câştigăm timpul pierdut, şi să facem paşii dubli, pentru ca să recâştigăm drumul pe care nu l-am făcut.

S-ar cuveni acum să intru de-a dreptul în dezbaterea chestiunilor citate de oratorii precedenţi, însă socotesc că mai întâi se cuvine să curăţ terenul de două obiecţiuni, de două incidente ridicate de dl Maiorescu[1] în vorbirea d-sale de ieri, şi care nu sunt de natură şcolară.

Dl Maiorescu s-a plâns de nepublicarea până astăzi a dezbaterilor Camerei asupra legii instrucţiunii publice. Fără îndoială, este de regretat că s-a întâmplat aşa; dar nu ştiu dece dl Maiorescu avea aerul de a-mi adresa mie sau guvernului imputarea aceasta. Guvernul nu are niciun amestec în publicarea proceselor verbale ale Camerei. Imputarea se adresa dar mai mult Camerei surori, decât guvernului. Dar, desigur, dl Maiorescu n-a avut această intenţiune.

Oricum ar fi, guvernul ar fi în dreptul său dea a nu răspunde asupra acestui punct. Cu toate acestea, cred că e bine să vă dau explicaţiunea acestei întârzieri.

Întârzierea a provenit de acolo că principalul orator care a fost pe breşă[2] tot timpul discuţiei, a fost bolnav mai multă vreme, şi n-a putut să-şi revizuiască

---

1. Titu Maiorescu (1840–l917), scriitor, profesor de logica şi istoria filosofiei la Universitatea din Bucureşti, om politic, orator parlamentar cu autoritate, fost de multe ori ministru şi mai târziu preşedinte de consiliu (1913), a prezentat Parlamentului în 1874 un proiect pentru reforma învăţământului, care a fost respins.

2. Adică a fost silit să stea necontenit prezent la discuţiile din Cameră şi să răspundă la diferite obiecţiuni alături de ministru. E vorba de C. Dimitrescu-Iaşi, raportorul legii.

discursul său şi deşi s-ar fi putut publica celelalte discursuri, această publicare ar fi fost inutilă, pentru că nu s-ar fi înţeles nimic din ea, în lipsa discursurilor ce nu puteau încă apărea. Acum însă persoana, despre care vorbesc s-a îndreptat de vreo două zile şi discursurile se vor publica în curând.

Dl *St. Perieţeanu-Buzău:* Cine a fost acel principal orator?

Dl *Spiru Haret, ministru al instrucţiunii publice şi culte:* Nu cred că este trebuinţă să-i spun numele.

Dl Maiorescu a mai vorbit şi de două schimbări, care s-ar fi introdus în textul proiectului de lege votat la Cameră. Şi asupra acestui punct doresc să nu rămână vreo îndoială în spiritul d-v.

Se înşeală pe deplin dl Maiorescu. A fost indus în eroare de afirmaţiuni ce nu erau exacte. Iată, dlor, despre ce este vorba.

La art. 35, în cursul dezbaterilor delegaţilor Camerei, se admisese oarecare modificări la proiectul guvernului, care necesitau suprimarea cuvântului „definitiv“ la aliniatul IV şi V de la art. 35.

Aşa s-a şi făcut, raportorul a şters cuvântul în exemplarul său.

S-a întâmplat însă că în exemplarele imprimate cuvântul a rămas neşters. Dar la discuţia publică pe articole, raportorul a atras atenţiunea Camerei asupra ştergerei cuvântului „definitiv“. Acest lucru, de altmintrelea, s-a recunoscut şi în raportul comitetului delegaţilor Senatului şi, prin urmare, orice îndoială trebuie înlăturată.

Cât despre celălalt incident, acel privitor la art. 49, dl Maiorescu s-a bazat pe un articol din jurnal, şi încă de un jurnal care se ştie că nu prea alege armele cu care se luptă. M-a mirat ca din partea d-sale, vechi parlamentar şi fost membru în guvern de atâtea ori, să poată veni cu o învinovăţire aşa de gravă nu guvernului, ci Camerei, bazată numai pe un articol din jurnal. Zic că acuzarea nu se aduce guvernului, fiindcă guvernul nu are niciun amestec în afacerea aceasta. Nu guvernul a trimis legea de la Cameră aici, şi nu guvernul a tipărit legea care vi s-a înaintat.

Repet, însă, nu este nimic exact în toată această poveste, nimic. La art. 49 s-a prezentat un amendament, care cerea oarecare modificări la proiectul guvernului: amendamentul acela a fost discutat în comitetul delegaţilor Camerei, şi comitetul delegaţilor, era dispus să-l respingă pe de a-ntregul, şi numai după insistenţa mea s-a decis să primească o parte din el şi anume: ca pedeapsa cenzurei să nu o poată aplica Ministrul decât cu avizul conform al Consiliului permanent. Restul dispoziţiilor propuse de guvern a rămas neschimbat. Iată, dlor, cum s-au petrecut lucrurile.

Că s-a afirmat în urmă *post factum*, că s-a schimbat amendamentul şi a fost modificat, acestea pot să fie articole bune de gazetă, dar nu pot fi luate de bază într-o discuţiune serioasă.

Să trecem acum dlor, la discuţiunea legii însăşi.

Fără îndoială nu vă veți aștepta de la mine ca să iau una câte una, toate chestiunile atinse de d-nii oratori, care m-au precedat, căci mi-ar trebui trei, patru zile ca să egalez răspunsul meu cu cuvântările dlor. Dar sunt părți pe care le voi putea atinge și lămuri, când se va discuta legea pe articole, ca să nu se facă discuțiune de două, trei ori asupra lor. Pe acelea le voi lăsa acum de o parte și voi vorbi numai de părțile principale ale proiectului.

În prima linie, vine chestia bifurcării.

Dlor, chestiunea aceasta, care la Cameră a dat loc la foarte lungi discuțiuni, constat că la Senat a fost tratată mult mai repeDeși mă bucur de aceasta, pentru că este dovadă că dezbaterile ce au urmat la Cameră n-au fost inutile și că ele au lămurit nu numai pe d-nii deputați, dar și pe mulți din d-voastră.

În adevăr, din toți cei șase oratori care m-au precedat, nu este decât dl Gr. Ștefănescu[1] care s-a pronunțat întrucâtva în contra sistemului; ceilalți l-au admis fără rezervă.

Natural că calitatea și înalta situațiune ce ocupă în învățământ dl Ștefănescu, mă obligă să nu las să treacă cu ușurință îndoielile d-sale.

Dlor, să vă arăt în ce constă chestiunea aceasta. Situa-țiunea de astăzi este așa:

Noi avem în țară două feluri de școli secundare pentru băieți: sunt școli clasice și școli reale; aceasta numai cu numele, căci veți vedea că niciuna nu-și merită numele.

Învățământul clasic este cel mai vechi, el dispune de 16 licee și vreo 17 gimnazii. Celălalt învățământ, este introdus mai de curând: n-are decât un liceu real și vreo câteva gimnazii de patru clase.

Când s-au înființat școlile acestea, gândul fondatorilor lor era ca unele dintr-însele să dezvolte spiritul copiilor în direcțiunea învățământului clasic, bazată pe literatura ei, pe filosofia antică, iar învățământul real să-l dirigă în sensul ideilor moderne.

De fapt, lucrul nu s-a petrecut așa, pentru că trebuințele moderne sunt așa de mari, încât nu era cu putință ca cineva să consacre acei 7 ani de viață, pentru ca să se delecteze numai cu versurile lui Virgiliu și Homer și cu filosofia lui Platon, și să nu aibă cunoștințele necesare timpului în care trăiește el astăzi.

S-a simțit, dar, nevoie ca acest învățământ clasic să fie îmbuibat de învățământul real, căci ce altceva este matematica, științele naturale, geografia și celelalte, dacă nu părți din învățământul real?

De altă parte, școlilor reale propriu-zise, iarăși nu li s-a dat toată dezvoltarea de care aveau ele trebuință, pentru ca acest învățământ să fie un învățământ complet.

---

1. Grigore Ștefănescu (1838–1911), profesor de geologic la Universitatea din București de la 1865, membru al Academiei, a fost de multe ori ales senator, a fost în două rânduri secretar general al Ministerului de Instrucție (1877, 1879), a fost președintele Societății corpului didactic. În Parlament a făcut totdeauna parte din Partidul Național Liberal.

Astfel dar, cele două învățăminte s-au jenat unul de altul, şi niciunul n-a căpătat dezvoltarea pe care o reclamau.

Situațiunea aceasta nu ne preocupă numai pe noi; în toate părțile lumii se preocupă oamenii speciali, de această foarte gravă chestiune.

În adevăr, când ia cineva unui viitor cetățean, cei mai buni ani de muncă ai vieții lui, anii în care se formează omul şi fizicește şi intelectualiceşte, şi-i consacră unor studii care nu dau tânărului destule arme pentru a fi pregătit în lupta vieții, aceasta este un lucru foarte serios, cu atât mai serios, într-o țară unde şcolile secundare țin loc de multe altele.

Mai mic ar fi inconvenientul într-o țară unde nu ar urma în şcolile secundare decât cei născuți pe trandafiri. Când aceştia nu vor fi bine înarmați pentru lupta vieții, nu prea le pasă, căci au luptat pentru dânşii părinții lor, adunându-le avere: aceştia pot sacrifica 7, 8 ani ca să citească numai versurile lui Virgiliu.

Însă nu este aşa la noi. La noi şcoalele secundare țin loc de toate. Cine vrea să fie cu un bagaj mai mare decât învățământul primar, nu are la dispoziție decât gimnaziul şi liceul prin urmare, la noi gimnaziul şi liceul este dator să răspundă la o sumă de trebuințe. Apoi dacă gimnaziul şi liceul ar fi făcute numai după un singur tip, ele ar răspunde numai unei singure trebuințe, ceea ce, desigur, nu poate să convină țării.

Cum? O țară care are pretențiunea justificată de a fi intrată în viața modernă, care are trebuințe de toate soiurile, să nu pună la dispoziținea fiilor săi decât un singur fel de şcoală?

Este logic aceasta? Evident că nu, mai ales că programul unui liceu clasic este cel mai puțin potrivit pentru viața noastră de astăzi. Cine s-a gândit vreodată să se servească de filosofia lui Platon pentru trebuințele vieții de toate zilele? Frumos lucru este filosofia lui Platon, mai ales că a servit întrucâtva de fundament filosofiei de azi. Dar nu cu filosofia lui Platon putem trăi azi, nu cu dânsa ne hrănim, nu cu dânsa putem duce lupta pentru viață, sau dacă contribuie la ceva este în aşa de mică măsură, încât e indispensabil ca, pe lângă dânsa, să se dea armele reale de luptă pentru viață,

Un învățământ pur clasic sau real numai în închipuire, n-ar răspunde la trebuințele țării, şi dacă ar răspunde la o mică parte din ele, dar nu ar răspunde la tot. Avem nevoie de un învățământ real. Dar, după cum v-am spus, la noi învățământul acesta a fost parcă un fiu vitreg, pentru că nu şi-a primit până astăzi toată larga dezvoltare la care avea drept şi pentru că, chiar de la început, a fost introdus cu timiditate, aşa încât a fost discreditat. Am putea să vorbim mult asupra lucrului acestuia.

Introducerea învățământului real este destul de recentă, pentru ca toate incidentele dezvoltării lui, la noi să fie prezente în memoria oricui. Dar aceasta nu ar prezenta decât un interes retrospectiv, şi niciunul pentru discuția de azi.

În fața acestei situațiuni, proiectul caută să prezinte un sistem, care să reunească avantajele şi ale învățământului clasic şi pe ale învățământului real,

şi să facă ca învăţământul secundar să dea tinerilor mijloace mai multe de a lupta în viaţă, decât cele pe care le dă învăţământul de azi. Aceasta a dat loc la ceea ce se numeşte „bifurcare“ sau „trifurcare“.

S-a discutat cu atâta aprindere asupra acestei chestiuni, încât s-ar putea crede că cine ştie ce mare lucru este. În fapt nu este aşa, vă voi dovedi cu bifurcarea prezentată în art. 3 este un lucru foarte simplu, care se realizează foarte lesne, şi care constituie un progres foarte însemnat asupra sistemului de azi şi ca economie de timp, şi ca economie de personal.

Ce se întâmplă astăzi? Să iau spre exemplu oraşul Slatina şi oraşul Măgurele. La Slatina este un gimnaziu real, la Măgurele un gimnaziu clasic. Copilul care s-a născut la Slatina urmează vrând nevrând gimnaziul real, cel care s-a născut la Măgurele, urmează, vrând nevrând, gimnaziul clasic.

O voce: Este rău şi aşa.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Cum este mai rău? Cum este azi, sau cum propun eu?

După cum stă lucrul azi, bifurcarea se face din clasa a IV-a primară, şi se face în mod forţat, căci băiatul nu are alegerea: dacă s-a născut la Slatina va fi realist; dacă s-a născut la Măgurele, va fi clasicist.

O voce: Să se ducă la Slatina.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiuni Publice:* Dar dacă nu-i dă mâna? Dacă ar putea să se ducă la Slatina, ar putea să se ducă şi în Germania. Dar dacă faci şcoli, trebuie să le faci ca mijloace de dezvoltare, puse la îndemână, pentru ca copilul să poată alege, nu de nevoie, dar după cum trebuinţele şi facultăţile lui îl îndeamnă să se dezvolte.

Prin urmare, logica sistemului de astăzi ar fi ca fiecare, oraş să aibă un gimnaziu real şi unul clasic.

Şi încă şi mai mult: ar trebui ca fiecare gimnaziu real, să aibă complimentul său, liceul.

Lucrul acesta nu va fi cu putinţă să se facă. Cum vom putea să facem la Slatina de exemplu, un gimnaziu real şi unul clasic în acelaşi timp? Ar fi o cheltuială foarte însemnată, fiindcă un gimnaziu costă peste 60.000 lei pe an. Şi mai este ceva. Suni unele localităţi, – nu ştiu dacă Slatina este în categoria aceasta, dar vorbesc în general, – unde nu ar fi nici studenţii necesari. Dacă e vorba de o localitate unde sunt 4.000 de locuitori, de unde vreţi să luaţi studenţi pentru două gimnazii? Logica lucrului te conduce să vezi imposibilitatea sistemului acestuia, dacă e vorba să-l prezentăm în mod complet, cum trebuie să fie prezentat.

Va să zică, până acum am constatat, în sarcina sistemului actual, că impune bifurcarea la o vârstă prea fragedă, la vârsta de 11 ani: al doilea, că această bifurcare nu este lăsată la alegerea copilului, de vreme ce el trebuie să urmeze şcoala pe care o are la îndemână, iar nu pe aceea care i-ar conveni mai bine, supozând[54] că la vârsta de 11 ani ar putea alege, ceea ce nu se poate admite; şi

în fine, este considerația cheltuielilor de personal, de local și de altele: o mulțime de greutăți, la care dă loc aplicarea sistemului de față.

Dlor, gimnaziul, în sistemul de astăzi, fie real, fie clasic, este destinat să formeze un tot independent de clasele superioare.

Forța lucrurilor ne duce la aceasta, și în prima linie împrejurarea, după cum cred, că multă vreme, poate niciodată, nu vom putea face ca în fiecare oraș unde este gimnaziu să facem liceu complet. În orice caz, aceasta nu se poate acum, și multă vreme nu se va putea.

Apoi atunci, copiii, care se află în orașele unde nu se află decât un singur gimnaziu cu 4 clase, ce rost au? Dacă vor rămâne numai cu gimnaziul, și dacă acel gimnaziu nu dă un cerc complet de cunoștințe, după cum se exprimă proiectul, acei copii vor fi ca și când nu ar fi nimic, mai bine nu le facem școală.

Se impune o primă reformă în legea din 1864, ca gimnaziul să fie rotunjit, ca să constituie un tot independent, așa că, cel care va urma, dacă împrejurările îl vor opri să meargă mai departe, să se folosească cu ceva din învățătura lui.

Dl *Vicepreședinte:* Vă rog, domnule ministru, sunt orele 5, să-mi dați voie a consulta Senatul pentru prelungirea ședinței.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiuni Publice și Cultelor:* dlor senatori, dacă binevoiți a prelungi ședința, până la 6 ore, mă voi sili să termin, dar să mă iertați dacă nu făgăduiesc pe deplin că voi termina, căci nu știu ce extindere va lua cuvântarea mea.

.....

Ziceam, că reforma aceasta, dacă reformă este rotunjimea gimnaziului, așa încât să constituie un tot complet, era ușor a se face chiar în legea din 1864: dar au venit împrejurările, cu facerea și refacerea programelor, ca aceste gimnazii să fie o creațiune hibridă, care până acum a făcut destul rău, dar puțin bine, cu toate că ar fi putut să facă mult bine. Cel dintâi lucru ce mi-am impus, a fost să desăvârșesc, să pun pecetea acestui lucru, ca gimnaziul să fie un tot complet. De aceea se spune la art. 3, că primele patru clase constituiesc un tot complet prin sine însuși.

S-a făcut observațiunea că prea sunt înșirate multe materii în acești patru ani. Eu socotesc că nu e fondată, căci nu numărul materiilor face greutatea, ci extensiunea; dar aceasta se va hotărî prin programele analitice ce se vor redacta, și fără de care toată reforma ce se face, n-ar însemna nimic.

Gimnaziul de patru clase va fi adevărata școală secundară populară, pentru că va fi la îndemâna celei mai mari părți din tinerime, și va deschide drumul la o mulțime de cariere. Școala primară dă un învățământ restrâns: ea poate fi de ajuns pentru carierele cele mai infime din societate, dar sunt alte cariere unde se cer oarecare cunoștințe mai ridicate, fără să fie nevoit cineva să meargă până la cunoștințele reprezentate de întregul liceu. La această trebuință răspunde gimnaziul. El va fi școala secundară la îndemâna tuturor, și va fi chip să se înființeze

oriunde: deja nu e oraș unde să nu fie gimnaziu, dar gimnaziile viitoare vor răspunde mai bine trebuințelor decât cele de azi.

Trecem acum la altă ordine de idei, realismul și clasicismul pentru ca să-și merite numele, trebuie să aibă un grad de dezvoltare anumită. Dacă gradul de dezvoltare ce le dăm e mai jos decât cel necesar, atunci degeaba punem noi firma de clasic și real pentru cutare sau cutare învățământ: acestea sunt vorbe care nu însemnează nimic. În situațiunea aceasta ne aflăm noi azi.

Să iau liceul clasic: multă vreme, el nici nu se numea liceu clasic, dar pentru că s-a introdus în urmă învățământul real, s-a dat spre deosebire numirea de clasic.

Dar, întreb: ce fel de liceu clasic este acela în care limba latină se învață 23 de ore pe săptămână, pe câtă vreme în Germania, sunt 77 până la 82 de ore pe săptămână și nicăieri mai puțin de 40, chiar în țările mai puțin înaintate în această direcție? Și pe lângă inferioritatea noastră față de acelea care în mod real dau învățământul clasic, noi avem inferioritatea și din punctul de vedere al personalului nostru didactic. Profesorii noștri secundari sunt în mare parte tineri, care s-au format prin ei înșiși, la formațiunea cărora statul nu a contribuit mai cu nimic: era destul într-o vreme ca cineva să aibă bacalaureatul ca să poată fi profesor secundar.

Mai târziu s-a cerut licența; însă licența poate reprezenta o sumă mai mare de cunoștințe, dar nu va să zică că cel ce o posedă știe și cum să predea aceste cunoștințe. Metodica noastră este defectuoasă, sunt puțini profesori secundari care cunosc metodele cele mai perfecționate moderne și care pot să le aplice. Ceilalți muncesc, pentru ca prin silințele lor să compenseze ceea ce le lipsește.

Prin urmare, cele 23 de ore nu produc la noi nici efectul ce ar produce 23 de ore în Franța ori Germania. Va să zică, pe de o parte, nu avem ore destule, pe de altă parte personalul nostru didactic n-a fost destul pregătit, pentru ca chiar din cele 23 de ore să tragă foloasele care s-ar putea trage. Ce fel de învățământ clasic este acesta? Să nu ne mirăm dar, că ies-băieții din liceu și nu știu să citească pe Cesar. Cum să-l citească când n-au avut nici timpul, nici mijloacele necesare, și mai ales când dăm dascălilor 120 de copii în clasă? Nu este posibil să se învețe astfel latinește.

Aceeași situațiune este și cu limba elenă care dispune de 15 ore pe săptămână. Este destul să spun această cifră, pentru ca se să vadă ce ficțiune este învățământul limbii elene la noi.

Aci nici nu este vorba de a se învăța să traducă: de multe ori profesorul se mulțumește ca elevii lui să învețe să scrie.

Aș putea foarte bine să dezvolt cum este organizat și învățământul studiilor reale, ca să dovedesc că și acela este o curată ficțiune.

Ei bine, dar odată ce eram strâns prin împrejurarea că cele patru clase gimnaziale trebuie să fie comune pentru toată lumea și pe de altă parte, pentru că nu puteam lungi liceul indefinit și că cu toate astea trebuia să dezvolt învățământul

clasic, ca şi pe cel real, nu rămânea decât să despart pe cei care se destină clasicismului, de cei care se destină realismului, pentru ca să aibă toţi timpul de a învăţa în mod convenabil specialitatea ce-şi aleg, deoarece pe amândouă deodată nu le puteau face bine; iată pentru ce învăţământul unitar, cum se numeşte adică într-o singură serie de la clasa I până la cea din urmă, nu convine.

Pentru ca să facem un învăţământ clasic care să-şi merite numele, trebuie să lăsăm şcolarilor timpul ca să se poată consacra clasicismului, dar fără să neglijeze studiile reale indispensabile şi tot aşa şi pentru cei care se destină învăţământului real. Iată rostul bifurcării.

Eu mi-am zis: un copil de 15 ani, care are deja inteligenţa bine dezvoltată şi care consacră o mai mare parte de timp decât astăzi studiului limbilor antice – să vorbim de acestea – mai mult folos va trage în patru ani, decât altul care le-ar învăţa în 8 clase, însă câte puţin, şi socoteala este uşor de făcut.

Cu sistemul bifurcării este cu putinţă să se dea limbii latine un număr de ore mai mare decât astăzi, pentru că se împuţinează la secţia clasică numărul de ore consacrat studiilor moderne, lăsându-se mai mult timp pentru a se ocupa şcolarii de ceea ce face obiectul principal al studiilor lor. Pentru secţia reală timpul cel mai mult e lăsat studiilor reale. Mai logic decât aceasta ce poate fi? Justific dar ceea ce spuneam adineaori că nu este nicio inovaţiune în ceea ce se numeşte bifurcare: deosebirea este numai că astăzi ea se face de la cl. I şi eu propun a se face de la clasa a V-a.

Astăzi şcolarul este nevoit să aleagă la 11 ani şi eu îi dau răgaz până la 15 ani.

Vă las să judecaţi d-voastră, care din ambele sisteme este mai bun.

Mi se va spune însă că la 15 ani, nu este încă momentul ca copilul să-şi aleagă calea, căci nu are încă mintea destul de coaptă, destul de formată.

Cred şi eu că alegerea ar trebui să se facă mai târziu, dar în orice caz nu este bine să se facă la 15 ani în loc de 11 ani, cum se face astăzi?

Sistemul ce vă propun este că în loc ca copilul să facă alegerea la 11 ani, adică îndată ce termină cursul primar, să nu o facă decât la 15 ani, când, fără îndoială, poate mai uşor să o facă.

Dar proiectul nici nu spune numaidecât ca separarea să se facă la cutare clasă. Aceasta este chestiune de program şi nu eu voi face programele. Neapărat că voi colabora şi eu la dânsele, dar pentru a le face mă voi adresa la oamenii cei mai compe-tinţi şi poate se va găsi mijlocul de a se face separaţiunea la clasa VI-a, deşi eu unul mă îndoiesc că seva putea face aşa. Dar să presupunem că s-ar putea face la clasa a V-a, nu e oare tot mai bine decât astăzi, când se face la clasa I? Copilul nu este astăzi obligat să aleagă cutare sau cutare direcţiune, reală sau clasică, de la vârsta de 11 ani?

S-a mai zis, dlor, că va fi greu să se schimbe sistemul de astăzi în sistemul celălalt, că va trebui să se schimbe metodele, cărţile şi altele.

N-am absolut nicio temere în privinţa aceasta, din contra sunt convins că mai uşor va fi să se aplice sistemul legii ce vă propunem decât sistemul de astăzi

şi motivul este foarte uşor de înţeles, căci sistemul de astăzi este inaplicabil, pe câtă vreme sistemul legii, chiar greu de ar fi, este cel puţin logic şi realizabil.

În adevăr, dlor, este imposibil să se înveţe latineşte cu 23 de ore şi greceşte cu 15 ore, dar este posibil să se înveţe cu 40 de ore şi 25 de ore, fiindcă în Franţa, de exemplu, se face aşa, şi dacă francezii pot să înveţe, de ce nu ar învăţa şi Românii, care nu sunt mai puţin inteligenţi decât dânşii.

Cu sistemul de astăzi s-a făcut experienţa în timp de 24 de ani şi ştiţi ce rezultate a dat.

Că va trebui să se schimbe metodele, aceasta se impune.

Credeţi oare că metodele de astăzi să mai poată merge chiar de nu s-ar face reforma? Fi-vom încă obligaţi a întrebuinţa metode învechite, pe care nimeni nu le mai întrebuinţează? – Desigur că nu. Schimbarea însă va fi posibilă în sistema proiectului, pe când cu sistema noastră de astăzi, ea nu este posibilă.

Este încă cert că va trebui să se schimbe cărţile: dar cărţile ce vor avea a face se vor putea face în condiţiuni mai bune, căci le vom face pentru copii mai copţi la minte şi care vor dispune de mai multă vreme. Va fi mai uşor spre exemplu, să facă o gramatică latină pentru un curs ce dispune de 40 de ore decât în condiţiunile de astăzi, când nu se dispune decât de 23 de ore. N-am nicio temere în această privinţă.

Din cele ce am spus, rezultă că sistemul propus de art. 3 din proiect, este o simplă chestiune de program, şi nimic altceva.

Să vă dau, domnilor, un exemplu şi o dovadă: a fost o vreme când limba latină începea la clasa I cu 6 ore pe săptămână de fiecare clasă. Eu am apucat timpul acela: s-a redus pe urmă la 4 şi 3 ore pe săptămână făcându-se o reducţiune de 10 ore. Iată o adevărată revoluţiune în învăţământul limbii latine şi cu toate acestea s-a făcut fără nicio greutate. Şi notaţi că era o revoluţiune în rău. În ce va consta revoluţiunea ce va fi să se facă după votarea legii acesteia?

Va trebui să se ducă limba latină la clasele mai superioare, punându-se prin urmare, în condiţiuni mai bune decât este astăzi şi să se înlocuiască în clasele de jos cu limbi moderne, franceză şi germană, care se învaţă mai uşor decât limbile vechi.

Mai având în vedere că se va da limbii latine, 40 de ore în loc de 23, e evident că copiii vor fi puşi în mai bune condiţiuni pentru a o învăţa cu folos. Unde ar fi dar greutatea schimbării?

Limba greacă începe astăzi în clasa a III-a. A fost o vreme când începea în clasa a IV-a. Eu propun să se înceapă într-a V-a şi dacă vom compara starea ce propun eu, cu aceea de altădată, care este deosebirea cea mare dintre amândouă? Este că se suprimă limba elenă, din clasa a IV-a: să fie aceasta o schimbare de natură a pune în pericol învăţământul nostru secundar?

Dlor, este încă un lucru foarte serios de luat în consideraţiune aici. Unul din marile noastre neajunsuri de astăzi este lipsa de personal didactic. Nu vorbesc de calitatea lui. Cu toate câte s-au zis despre ideile mele, în această privinţă, eu

am convingerea că în corpul nostru didactic secundar se găsesc elemente foarte bune: numai că prin sistemul nostru le lăsăm de multe ori să se piardă şi aceasta este în parte cauza că nu facem progresul ce ar trebui să facem.

Dar, în afară de aceasta, este lipsă de profesori titraţi. Regretatul nostru coleg, D. Tzoni, ne spunea că avem 572 suplinitori, dintre care nu sunt decât 141 licenţiaţi, restul e luat la întâmplare, cu bacalaureatul sau cu un an, doi de facultate.

Care este pricina acestei situaţiuni? Este că noi ne-am purtat ca oamenii foarte bogaţi – păcatul naţiunilor tinere,– care nu ştiu însemnătatea numerelor.

Ne-am organizat învăţământul secundar în aşa fel, că facem o consumaţiune enormă de profesori pentru organizaţia de azi: noi avem trebuinţă pentru învăţământul secundar de 1.300 de profesori, pe când sunt convins că jumătate ar ajunge. Cu organizaţiunea de astăzi a liceelor noastre, fără îndoială că nu se va putea face economia de personal; dar cu sistema de birfurcare şi cu celelalte dispoziţiuni care sunt în proiect, se tinde acolo.

Făcându-se aşa şi statul va putea să-i plătească mai cum se cade, şi fiind mai puţini, vor putea fi aleşi mai bine: căci cu totul altceva este să alegi din zece, trei, sau să ai să alegi numai doi sau unul.

Iată, domnilor, care sunt motivele principale care impun sistemul bifurcării.

Dl Ştefănescu a spus adineaori că bifurcarea ar admite-o cum ar admite-o, dar îl îngrijeşte trifurcarea.

Eu cred că nu este loc de a se îngriji de nimic, dacă bifurcarea este admisă, trifurcarea vine de la sine.

Dar dacă sistemul este bun, dacă se găseşte că se poate face educatiunea cuiva numai pe baza cutăreia sau cutăreia culturi, dacă se găseşte că un om nu are slabă instrucţiune, când n-a citit pe Homer, dar a făcut solide studii de ştiinţe naturale, de exemplu, sau de matematici, pentru ce să mai ridicăm obiecţiuni şi să nu admitem cu încredere sistemul ce se propune? Dar nu numai atât: credinţa mea este că adevăratul învăţământ secundar al viitorului este „învăţământul clasic modern", cum este denumit în proiectul de lege.

Învăţământul clasic propriu-zis are, ca fundament, studiul literaturilor clasice antice, el convine acelora care nu vor avea a lupta cu prea multe nevoi în viaţă. Acelaşi lucru se poate zice şi pentru învăţământul matematicilor, pe câtă vreme învăţământul clasic modern, care are ca fundament studiul limbii latine, al limbilor moderne şi al ştiinţelor fizice şi naturale, este un învăţământ foarte potrivit mai cu seamă pentru noi românii; căci limba latină este mama limbii noastre, şi pentru că limbile moderne şi ştiinţele fizice şi naturale sunt minunate arme de luptă în viaţă.

Pot să-mi închipui un om cult care să nu ştie latineşte şi care să nu ştie ce va să zică sinus şi tangentă trigonometrică; dar cu greu îmi pot închipui pe cineva care să nu aibă cunoştinţă de marile descoperiri moderne, de rolul aburilor şi electricităţii în civilizaţia noastră, de câteva limbi moderne. Un asemenea om greu se poate concepe astăzi.

Dlor, starea viitoare a învățământului nostru secundar va depinde de dezvoltarea rațională și armonică a celor două feluri de învățământ, și aceasta și face obiectul uneia din principalele preocupări ale proiectului.

Trec acum la o altă chestiune: La chestiunea învățământului fetelor, atinsă de dl Gr. Ștefănescu și de regretatul Tzoni.

Tzoni cu toate că-mi era bun și vechi prieten, nu a lipsit să-mi aducă învinuirea că eu am, în această privință, idei reacționare. Asupra acestui punct dl Ștefănescu nu a zis cuvântul, dar tot acolo a ajuns, căci toată vremea a apăsat asupra ideii.

Sper că voi dovedi că nu este așa.

Eu, dlor senatori, nu am nicio prevenție în privința dezvoltării învățământului fetelor și n-am avut-o niciodată; dar socotesc că trebuie să dai fiecărui om ceea ce-i trebuie.

Dacă-mi veți dovedi că faceți un serviciu real fetelor, adoptând pentru ele un învățământ întocmai la fel cu al băieților, nu voi avea nimic de zis; dar, dacă vă voi dovedi că este mai bine să le dăm un învățământ apropiat trebuințelor lor speciale, atunci eu voi avea dreptate.

Se zice: de ce să nu se dea fetelor un învățământ întocmai ca al băieților?

De ce? Pentru aceleași motive pentru care nu dau viitorilor profesori de universitate același învățământ ca și viitorilor meseriași cu mâinile.

Trebuie să dai fiecăruia felul de învățământ care-i va fi necesar pentru felul de viață pe care are să-l ducă. Dacă mi s-ar dovedi că fetele au să treacă prin aceleași feluri de greutăți ca și băieții, m-aș uni cu partizanii învățământului masculin al fetelor; dar dacă nu?

Ei bine, între un bancher și un profesor de universitate, eu găsesc că este mai puțină deosebire decât este între o fată și un băiat, din punctul de vedere al chemării lor viitoare; și dacă este logic ca viitorului bancher să-i dau altă instrucțiune decât viitorului profesor universitar, cu atât mai logic este să dau altă instrucțiune fetelor decât băieților.

Iată explicația ideilor mele în această privință: eu pretind ca școala pe care o destinăm fetelor să corespundă trebuințelor lor reale.

Să ne oprim un moment aici.

De la început nu admit teoria celor care spun că trebuie să dăm fetelor întregul învățământ pe care-l dăm băieților, pentru că ele nu sunt destinate a suporta aceleași greutăți ca și băieții. Au și ele greutățile lor, poate mai mari, dar să le înarmăm pentru acelea. Dau la o parte învinovățirea ce se face proiectului, că la fiecare pas pune piedică fetelor a urma învățământul băieților: aceasta nu este exact. Legea de la 1864 prevedea undeva ca fetele să meargă la liceu sau la universitate? Deloc, și nu numai nu prevedea pentru fete învățământul băieților, dar organizase pentru dânsele un învățământ secundar care era mai mult o închipuire. Dacă ar fi să scrutăm intențiunile legiuitorului, mai mult am găsi în

legea de la 1864 intenţiunea de a împiedica pe fete să meargă la universitate decât în proiectul de faţă.

În adevăr, este sigur că legislatorul de la 1864 nici nu s-a gândit că are să vină o vreme când universitatea să se populeze cu fete: dacă ar fi ştiut, nu ştiu zău cum şi-ar fi alcătuit proiectul. Dar eu azi ştiu că sunt multe fete la universitate şi dacă aş avea intenţiunea de a le pune piedică, s-ar vedea aceasta undeva în proiect. Dar aceasta nu este: nicăieri în proiect nu veţi găsi vreo dispoziţie care să împiedice pe fete să facă bacalaureatul şi licenţa. Mai mult decât atât, în proiect se găseşte chiar cuvântul „licenţiatele vor avea dreptul cutare şi cutare“. Unde este dar tendinţa de a pune piedică?

Ceea ce vrea proiectul este ca învăţământul pe care căutăm să-l organizăm pentru fete să fie apropiat sexului lor. Dacă unele vor vrea să facă învăţământul băieţilor, aceasta le va privi. Noi nu numai nu le punem piedică, dar punem chiar o consacrare a silinţelor lor prin faptul că dăm dreptul licenţiatelor de a pătrunde în şcoalele normale superioare. Mai bună dovadă ce voiţi, că nimeni nu se gândeşte a împiedica pe fete să urmeze cursul superior?

Vin la întrebarea care presupun că mi s-ar face: şcoala pe care o destinăm fetelor este suficientă sau nu? Pentru ce credeţi că n-ar fi suficientă? Şcoala pe care o destinăm fetelor reclamă 8 ani de studiu; liceele reclamă tot 8 ani: aceasta nu e o dovadă de inferioritate pentru învăţământul fetelor.

Mergerea la universitate? Dar pentru mergerea la universitate este deschisă o uşă largă. Ziceţi că această dispoziţie au introdus-o delegaţii camerei. Da, delegaţii au avut meritul de a găsi formula pe care eu am căutat-o fără a o găsi; dar când ei au propus-o, eu am admis-o fără nicio dificultate.

Cât pentru natura învăţământului secundar pe care-l destinăm fetelor, vă rog să consultaţi schiţa de program, care este la art. 5 şi 6 şi veţi vedea că nu este în nimic inferioară învăţământului băieţilor.

Am mers până acolo încât şi noţiunile de drept uzual, de economie politică, care sunt la băieţi, le-am pus şi la fete, deşi unii se miră ce caută acolo. Eu însă cred că vor fi utile şi pentru fete. Ele au să-şi crească copiii, să administreze averea copiilor şi pe a lor, şi eu am ţinut să nu lipsească fetelor nimic din ce le va trebui pentru viaţa lor viitoare. Însă dacă vreuna dintr-însele va vrea să facă bacalaureatul şi licenţa, le va face: legea nu numai că nu pune piedici, dar chiar le face oarecare înlesniri pentru aceasta.

Ce voiţi mai mult? Aţi fi voit să fac pentru fete liceu întocmai după modelul liceului de băieţi? Aceasta să mă iertaţi, nu aş fi făcut, pentru că socotesc că legea trebuie făcută pentru generalitate, iar nu pentru excepţii, şi, orice mi s-ar spune, nu cred că generalitatea femeilor se vor destina învăţământului grecesc şi matematicilor superioare, mai bine decât la cele care se potrivesc naturii şi chemării lor.

Iată petru ce se prezintă proiectul de lege aşa cum este asupra unui punct.

Dlor, cu privire la învățământul fetelor, dl Ștefănescu a amintit exemplul țărilor străine. Îmi pare rău că nu am la îndemână oarecare lucrări asupra materiei din care aș putea să fac citațiuni însemnate asupra chestiunii după cei mai înfocați partizani ai învățământului secundar al fetelor. Am dezbaterile legii învățământului secundar al fetelor din Franța și ați putea vedea ce se numește în Franța liceu de fete. Propunerea lui Camille See[55] este un adevărat document asupra materiei. Ați vedea din el cât de mult diferă Franța de ideile unora de la noi asupra acelei materii. Niciunul nu se gândește acolo, că sub numele de liceu de fete să facă un liceu de băieți.

Liceul de fete este inferior externatelor secundare de la noi. Numele este numai o firmă, în realitate însă liceul de fete este o școală care în multe puncte este inferioară externatului nostru secundar de fete. Să nu ne înșelăm asupra acestui punct.

Nu veți găsi liceu de fete nici în Germania, nici în Austria, nici în Italia; găsim numai în Rusia.

V-aș ruga însă să-mi spuneți, întru ce femeile din Rusia sunt superioare celor din Germania? Care a fost acolo rezultatul liceelor de fete? Eu, până acum, nu-l văd. Când vom vedea rezultate mari obținute cu creațiunea liceelor de fete rusești, vom vedea ce vom face și noi. Până atunci, însă, mă mulțumesc să iau exemplele mele din alte părți.

Dar, asupra acestui punct nu iau exemplu, nici din Franța, nici din Germania, nici din Italia, nici de nicăieri, pentru că proiectul, face pentru fete un învățământ secundar care este superior celui din toate acele țări.

Am vorbit despre Franța; să citez acum și Germania. Școalele germane secundare de fete sunt mai toate școale private, puține dintr-însele sunt ținute de orașe; statul nu are niciuna. Cele care sunt publice, sunt ținute de ordinar de orașul în care se află.

Ele corespund unei școale primare unită cu un externat secundar de fete de la noi. Charlottenschule, de exemplu, are zece clase, dar din dânsele patru sunt primare și primesc fetele de la vârsta de 6 ani, așa că nu rămâne ca școală secundară, decât cea formată de ultimele șase clase. Prin urmare, noi dacă prevedem opt, mai departe mergem decât merg germanii.

Dlor, foarte puține cuvinte voi zice despre o chestiune asupra căreia dl Maiorescu s-a oprit mai mult: despre limitarea numărului de școlari în fiecare clasă. Vă spun drept că nu știu care a fost concluziunea vorbirii dlui Maiorescu, asupra acestui punct. A criticat mărginirea numărului la 50, dar ce ar fi vrut să facem nu ne-a spus.

Dl *St. Perietzeanu-Buzău:* Să veniți cu legea ce ați făgăduit.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii și Cultelor:* Desigur, nu a putut să se gândească să lăsăm să dureze situațiunea de azi. Avem astăzi clase cu 158 de copii și numărul obicinuit este între 80 și 100, pentru clasele inferioare: dacă ar

fi să lăsăm să urmeze starea aceasta de lucruri, v-aş spune că e mai bine să nu încercăm să facem niciun fel de reformă, căci ce-mi serveşte că voi forma profesori învăţaţi, pe care îi voi plăti bine şi le voi clădi palate pentru şcoale, dacă le voi pune în spinare o povară pe care nu o vor putea purta? Este materialmente imposibil ca un profesor să aibă un număr nelimitat de şcolari dinaintea lui. Numărul de 50 ce fixează legea e prea mare, o recunosc; ştiu, e prea mare. Dar dacă ne-am ţinut la cifra aceasta, e numai din pricina nevoilor în care ne mişcăm, căci şcoala secundară e foarte frecventată, dar bugetele sunt limitate şi e imposibil a ne scoborî sub cifra de 50, dar a o mai mări nici nu e de gândit. Legea din 1864 fixa efectivul clasei la 50, să mai mărim noi numărul de 50? Să punem 60 ori 80? Aceasta n-ar mai merita numele de reformă.

Dl Perietzeanu-Buzău[1] îmi aduce aminte că dl Maiorescu insista asupra şcoalelor profesionale; dar, dlor, eu în toate ocaziunile am spus că reforma ce discutăm acum nu desăvârşeşte lucrarea înjghebării învăţământului nostru, că legea învăţământului profesional va trebui să vină imediat după dânsa.

Aceasta este aşa de adevărat, încât, dacă proiectul de faţă ar fi putut să fie votat până la 15 ianuarie, la 15 ianuarie trebuia să depun şi legea învăţământului profesional. De ce nu s-a depus deodată amândouă? Pentru un motiv foarte simplu: pentru motivul că legea de faţă va servi de temei celeilalte şi eu nu puteam prejudeca votul d-voastră: nu puteam să ştiu dacă îmi veţi primi proiectul meu aşa cum l-am prezentat, sau îl veţi modifica, şi atunci ce rost ar fi avut proiectul celălalt, căruia i-ar fi lipsit baza?

În ideea mea învăţământul primar, secundar şi superior formează trunchiul pe care se dezvoltă întregul învăţământ, pe acest trunchi se va dezvolta şi învăţământul profesional şi învăţământul privat, pentru care încă trebuie o lege.

Aşadar se impune să vină imediat două legi, care nu puteau veni nici înaintea acesteia, niciodată, căci le-ar fi lipsit baza. Când aceasta va fi votată, fiţi siguri că legea învăţământului profesional va fi uşor de făcut.

1). *St. Perietzeanu-Buzău:* Dar ce se face cu numărul şcolarilor care se vor prezenta până la 1 septembrie peste numărul de 50?

1). *Spiru Haret, ministru al Instrucţiunii şi Cultelor:* V-aş putea răspunde, domnule Perietzeanu, că va fi treaba guvernului să se descurce. Când d-voastră veţi face legea, guvernul va trebui să o aplice: el va căuta să se descurce şi puteţi fi sigur că se va descurca binişor; dar, neapărat că nu pot intra acum în detaliu. Chestiunea aceasta trebuie studiată pentru fiecare şcoală în parte; dar, în linii generale, iată cum socotesc eu că vor merge lucrurile. Mai întâi pentru clasele de la II-a înainte, care deja au efectivul lor de copii nu se va putea aplica acum dispoziţiunea aceasta, afară numai dacă nu veţi încărca bugetul prea mult, ceea ce cred că nu se va putea face anul acesta.

---

1. Senator de Buzău, membru al Partidului Liberal.

Pentru clasa I se va aplica, şi descărcarea claselor va veni gradat, an cu an. O lege nouă nu trebuie aplicată deodată, ci rânduri, rânduri, încetul cu încetul şi puteţi constata, la dispoziţiunile tranzitorii, că chiar pentru aplicarea acestei legi sunt puse patru termene când legea va intra în acţiune, şi anume: primul termen, ziua promulgării pentru desfiinţarea bacalaureatului, 1 septembrie 1898 pentru partea cea mai mare a legii, 1 aprilie 1899 pentru partea financiară şi 1 septembrie 1899 pentru aplicarea programelor.

Am împărţit greutăţile ca să nu avem a lupta deodată cu toate.

Acelaşi lucru pot răspunDeşi în chestiunea asupra căreia m-a întrebat dl Perietzeanu-Buzău.

Nu vom aplica deodată dispoziţiunea relativă la efectivul claselor, vom învinge-o încetul cu încetul; dar cel puţin avem perspectiva de a ajunge cu timpul la o situaţiune bună, pe când astăzi suntem într-o situaţiune imposibilă.

Mi s-ar fi putut face obiecţiunea, pe care mă mir că nu a ridicat-o cineva, că şi legea din 1864 fixa efectivul unei clase la 50 de copii; de ce s-a ajuns a avea până la 150 într-o clasă? Pentru că legea de la 1864 nu avea sancţiune: spunea să mă opresc la 50, dar nu da mijlocul cum să mă opresc la 50 când se vor prezintă 100; pe când proiectul de faţă dă acest mijloc. El spune: fă diviziunare cât îţi dă mâna şi altmintrelea, fă concurs.

Iată dar, un mijloc practic şi raţional, care nu va da loc la niciun fel de plângere; căci, mai mult drept are un părinte să se plângă de mine astăzi, când îi primesc în şcoală copilul, spunându-i că-l primesc ca să-l înveţe carte, pe când în realitate este o adevărată minciună a primi un copil slab, ca să rămână repetent la anul. Mai bine este să-i spui de la început: copilul este slab; dă-l la altă meserie, nu ţi-l pot primi. Aceasta este datoria mea.

Dlor, asupra bacalaureatului s-au făcut puţine obiecţiuni de detaliu şi cred că este bine să trecem asupra lui până va veni discuţiunea pe articole.

Îmi pare rău că ora înaintată mă va sili să scurtez.

Dl *St. Perietzeanu-Buzău:* Ar fi bine să continuaţi mâine.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucţiunii Publice:* Dacă îmi daţi voie, numai o chestiune voiesc să mai ating acum şi restul îl voi lăsa pe mâine.

Dl *General Catargi*: Dacă nu sunteţi ostenit, dle Ministru, noi suntem dispuşi să stăm şi peste ora 6. (Aplauze).

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucţiuni Publice şi Cultelor:* dlor senatori, voi trece repede peste chestiunile de detaliu; dar proiectul acesta are vreo cinci, şase puncte, pe care le-aş putea numi punctele cardinale ale legii şi asupra lor nu pot trece cu uşurinţă. Unul din acele puncte este privitor la recrutarea profesorilor secundari, la care vin acum.

Voi încheia astăzi cu această chestiune, rămânând să continuu mâine, căci nu cred să pot termina în astă seară tot ce am de spus.

În Senat, măsura propusă prin proiectul de lege asupra recrutării profesorilor secundari, a trecut mai cu uşurinţă decât prin Cameră; totuşi şi aici s-au

ridicat însemnate discuțiuni și s-au făcut și aici unele critici de detaliu și altele mai de fond. Critica de fond a făcut-o dl Gr. Ștefănescu.

D-sa s-a pronunțat pentru sistemul concursului, așa cum e astăzi, cu oarecare modificări.

Trebuie, dlor senatori, să vă dau lămuriri asupra acestui punct pentru ca să vedeți de ce am admis sistema tabloului de capacitate și nu concursul.

Dlor, concursul are două defecte mari: unul care-i este inerent și altul care s-a dezvoltat în cursul timpului. Concursul, așa cum îl concepe legea din 1864, constă în aceasta: când o catedră rămâne vacantă, trebuie să se publice concurs pentru acea catedră în termen de trei luni. Aceia care sunt amatori vin să concureze pentru acea catedră, și acela care reușește la concurs a fi clasificat cel dintâi, este numit; ceilalți, care au concurat, oricât de bune note ar avea, cad: sunt înlăturați toți. Prin urmare, dacă astăzi este o catedră vacantă, trebuie pusă în trei luni la concurs; și dacă mâine se ivește vacantă o altă catedră identică, trebuie pusă și ea la concurs peste trei luni.

Iată acum care este defectul inerent concursului, și care-l face să fie nedrept.

Presupuneți că avem vacantă o catedră de limbă latină în circumscripțiunea București și o altă catedră tot de limba latină, în circumscripțiunea Iași, și că amândouă concursurile sunt anunțate pentru ziua de 1 septembrie.

Presupuneți că se prezintă la concurs 20 de candidați pentru București și 20 pentru Iași. După legea astăzi în vigoare, cel care va ieși mai bun în București va fi numit și tot așa și la Iași. Insă cel mai bun din București poate că a ieșit cu nota 10 și cel care a venit după dânsul poate c'a avut nota 9.75. După lege, cel cu nota 10 va fi numit, cel cu 9.75 va fi respins. La Iași însă, cel mai bun poate că n-a obținut decât nota 7.25, acela se va numi, ceilalți se resping. Va să zică, pe când la București refuz pe concurentul care a avut nota 9,75 numesc în aceeași zi la Iași, pe cel care a avut nota 7.25.

Acest exemplu arată care este defectul fundamental al concursului și care-l face să nu fie drept.

Dl *Valerian Urseanu:* Se poate modifica domnule ministru.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor:* Sunt 34 de ani de când aud cuvintele acestea, dar nimeni nu a arătat încă cum să se modifice, și cauza este că, dacă-l veți modifica, nu mai este concurs și este tocmai ceea ce propunem: tabloul de capacitate. Concursul nu-l puteți modifica, decât atingându-l în însăși esența lui. Dovadă este că nimeni nu a indicat mijlocul de a-l modifica. Însăși memoriul profesorilor secundari, citat de dl Ursianu,[1] zice că concursul este bun, cu condiție de a fi modificat; se ferește însă să arate cum trebuie să fie modificat.

---

1. Dumitru Valerian-Ursianu (1845–1926), doctor în drept de la Roma, profesor la Universitatea din Iași (1880), apoi la cea din București (1883) de drept internațional, a fost de multe ori ales senator sau deputat (începând de la 1883) ca membru al Partidului Liberal.

O voce: De ce n-ați cerut-o?

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor:* Nu am cerut-o, căci de 12 ani de când se discută această chestiune, nu i-s-a putut da nicio soluțiune și nu se putea da, pentru că concursul nu putea să fie îmbunătățit. El este fals în însăși esența lui, și este numai o simplă închipuire că se poate modifica.

Citez ca dovadă un exemplu concret, asupra unui concurs ce s-a ținut acum câțiva ani la Universitatea din București. Erau vacante trei catedre de limba latină; pentru întâia catedră s-au prezentat doi candidați, pentru a doua unul și pentru a treia niciunul. La cea dintâi catedră a ieșit unul dintre cei doi concurenți cu nota 8% și celalt cu 8, iar cel care s-a prezentat la a doua catedră a avut nota 7.

Era logic ca să iei pe cel cu 8½ să-l pui la o catedră, pe cel 8 la cealaltă și pe cel cu 7 la cea de a treia, dar nu s-a făcut așa. Cel cu 8½ a fost numit, iar celui cu 8 i s-a zis: ești căzut. La a doua catedră s-a numit cel cu 7, iar la a treia nu s-a numit nimeni. desigur veți zice că este absurdă această procedare; dar ministrul a fost în dreptul său să procedeze astfel, pentru că așa este legea, și așa este legea pentru că așa este felul concursului.

Vorbiți de modificarea concursului. Dar când sunteți pentru modificarea concursului, sunteți pentru tabela de capacitate, căci concursul modificat, este însăși tabela de capacitate. Din această dilemă nu puteți ieși.

Dar mai este și un alt motiv. Când s-a făcut legea din 1864, în toată țara nu erau decât vreo 6 licee și vreo 3 gimnazii: la atâta se reduceau școalele secundare și atunci ne da mâna să publicăm concurs, ori de câte ori rămânea câte o catedră sau două vacante; dar astăzi, când avem atâtea școli este cu putință să ne jucăm de-a concursul? Să instituim continuu comisii de concurs, să purtăm pe oameni pe drumuri, să-i ducem veșnic de la București la Iași și de la Iași la București? Dar este logic și posibil lucrul acesta?

Apoi d-voastră care sunteți profesori universitari, știți cu ce greutate se întrunesc juriile examinatoare, și știți cum se enervează lumea când se amână aceste concursuri.

Este imposibil să mai mergem așa, pentru că se știe, că în prima linie, unul din motivele cele mari, pentru care au ajuns atâtea catedre să rămână vacante, este imposibilitatea materială de a se mai putea ține concursuri în condițiunile legii actuale.

Dar d-voastră ziceți ca să se facă concursurile o dată pe an. Atunci care este deosebirea între noi doi? Este doar că eu cer ca examenul de capacitate să se facă la doi ani.

Dl *Valerian Urseanu:* La discuțiunea pe articole vă voi răspunde.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor:* Ceea ce cereți d-voastră este tot tabela de capacitate, prevăzută în proiect, cu deosebire că, cum vreți d-voastră să faceți, este să purtați pe candidați pe fiecare an, pe când eu mă mulțumesc la doi ani odată.

Dar mai este ceva de zis. După sistemul de astăzi, dacă avem, să zicem, pentru matematică 30 de inşi care sunt licenţiaţi, care împlinesc condiţiile de a se prezenta la concurs, oamenii aceştia sunt supuşi la un adevărat chin.

Este concurs astăzi: îi canoneşti pe toţi pentru a alege un singur om. Peste o lună, două, este un alt concurs: toţi cei 29 care au rămas nenumiţi de la primul concurs, se duc iarăşi la concurs, tot pentru ca unul singur din ei să fie numit, şi tot aşa mai înainte.

Să întrebaţi d-voastră pe toţi aceşti candidaţi ce părere au ei despre concurs şi ce credinţă au ei în dreptatea formalităţii acesteia a concursului când văd ei că unul şi acelaşi candidat iese astăzi cu nota 10, altă dată cu 8, altă dată cu 5!

Dar ce părere avem chiar noi care facem concursul?

Eu unul, în orice caz, mare părere n-am de dânsul şi mă mir că se mai găsesc membri din corpul didactic care-l mai susţin.

Este încercat şi răsîncercat, este condamnat de mult.

De altminteri, să ne mai aruncăm ochii şi prin vecini. Binevoiţi să-mi arătaţi o singură ţară unde sistemul concursului este admis pentru recrutarea profesorilor. Eu am răscolit legile altor ţări şi nicăieri nu am găsit ceva care să semene cu concursul cum se află la noi.

Mai anii trecuţi, aflându-mă la Paris, venise vorba cu dl Hebert, decanul facultăţii de ştiinţe pe atunci, despre învăţământul de la noi, şi-i spuneam că la noi profesorii se aleg numai prin concurs.

„Toţi? M-a întrebat. Da, toţi. Chiar cei din universitate? Da“.

Nu-şi putea închipui omul cum poate merge învăţământul nostru cu sistemul acesta.

Închipuiţi-vă d-voastră un om de mare merit, care să aibă cine ştie ce trecut ştiinţific şi cine ştie ce viitor, un Pasteur[56] de exemplu, care ar dori să intre în învăţământ. Credeţi d-voastră că un asemenea om o să aibă curajul să înfrunte pericolul şi umilinţa unui concurs?

Concursul este cel mai bun mijloc de a înlătura pe cei capabili. (Aplauze).

Dl *Valerian Urseunu:* Şi astăzi sunt proponimentele.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucţiunii şi Cultelor:* Aşa este, dar dacă proponimentele[57] nu sunt suficiente, respingeţi pe candidat?

Dlor, concursul a fost susţinut mai ales de dl Ştefănescu. Cât despre dl Ursianu, d-sa nu a făcut decât obiecţiuni de detaliu.

Dar, repausatul Tzoni a făcut obiecţiunea: că examenul de capacitate este un lucru foarte greu.

Vă voi dovedi că nu este aşa.

Ce se cere pentru examenul de capacitate?

Licenţa şi cunoştinţele respective; pentru a doua specialitate, cunoştinţe de liceu şi încă puţin pe deasupra.

De la toţi se mai cer cunoştinţe de pedagogie.

De care din aceste trei lucruri ne putem dispensa?

Dacă vorbim despre specialitatea pe care noi o numim principală, pot eu să-i cer cunoştinţe mai mici decât cele de licenţă? Socotesc că nu. Licenţa se cere deja de 19 ani, pentru pătrunderea în învăţământul secundar şi socotesc că nu este momentul ca tocmai acum să dăm înapoi. Dar dacă cineva este licenţiat, cum n-are să fie în stare să răspundă asupra materiei licenţei lui? S-a zis că licenţiatul poate să fi uitat materia, dar dacă a uitat materia, nu mai este bun de dascăl.

De ce alt să mă mai lipsesc? De cunoştinţele şi practica pedagogică? Apoi dăscălia este o meserie ca oricare alta şi ca să ştii să o practici, trebuie să o înveţi şi învăţătura dascălului este pedagogia. Să nu o luăm peste picior, nici să o punem la toate bucatele ca pătrunjelul, dar nici să o scoatem de unde trebuie. Ca să fii profesor bun trebuie să posezi metodele cele bune şi ca să le posezi trebuie să le înveţi. Că trebuie să facem aşa, dovadă este că avem profesori secundari cu bune studii şi la care se simte lipsa studiilor pedagogice.

Dar este lucru aşa de greu, un curs de pedagogie? De ar fi aşa, ar fi imposibil să mai avem profesori. Dar, atunci pentru ce străinii au profesori? Neamul românesc nu este mai mărginit la minte decât celelalte neamuri: ceea ce pot face alţii, trebuie să putem face şi noi.

Se întreabă însă: cum va putea cineva să răspundă şi la a doua specialitate?

Dlor, voi explica în şedinţa viitoare pentru ce trebuie să se ceară şi aceasta a doua specialitate. Dar, admiţând că a doua specialitate este necesară, voi arăta că ea nu prezintă nicio greutate neînvinsă, nici chiar o greutate mare. Mai întâi, este consideraţia că pentru o specialitate secundară se vor cere condiţii mai puţin grele decât pentru cea principală.

Dar, afară de aceasta, însăşi distribuţiunea studiilor universitare face ca trecerea aceasta de a doua specialitate să se poată face fără nici o greutate.

Dlor, când cineva trece o licenţă, nu trebuie să vă închipuiţi că trece o licenţă de o singură materie, ci de un grup de materii, care se sprijină unele pe altele. Când treci licenţa în filologie, spre exemplu, nu treci licenţa numai în limba latină, ci trebuie să ai cunoştinţă şi de limba elenă, franceză şi română. Prin urmare, licenţiatul în filologie are în bagajul său tot ce-i trebuie pentru ca să treacă nu două specialităţi, dar trei şi chiar patru. Cum, cineva care posedă licenţa în filologie, pentru simplul motiv că s-a înscris pentru limba latină şi-a pierdut aptitudinile pentru celelalte şi nu poate răspunDeşi pentru limba franceză?

Din contra, el trebuie să poată să răspundă şi pentru a doua şi a treia tot ca specialitate principală, nu ca o specialitate secundară.

Dacă în proiect am prevăzut a doua specialitate ca secundară, este că am vrut să fac o înlesnire şi ca să ridic unele temeri care s-au manifestat când am publicat ante-proiectul. Dar eu cred că vor fi mulţi care vor trece ambele specialităţi ca specialitate principală. Acelaşi lucru va fi pentru toţi licenţiaţii în litere.

Dar pentru licenţiaţii în ştiinţe?

Dlor, la ştiinţe, regulamentul facultăţii impune ca cine trece licenţa la ştiinţe fizice, să urmeze oarecare cursuri de matematici. Şi foarte logică este măsura aceasta, pentru că nu poate să facă cineva fizica cumsecade, fără să aibă cunoştinţe de matematici. Ei bine, dlor, aceasta este mai mult decât suficient pentru ca licenţiaţii în fizică, să treacă şi matematicile ca specialitate secundară. Tot aşa este şi pentru licenţiaţii în ştiinţele naturale, care sunt obligaţi să urmeze cursuri de fizică.

Pentru licenţiaţii în matematici, nu se poate face tot aşa; cei care urmează matematici nu sunt obligaţi să urmeze şi cursuri de fizică şi nici de ştiinţe naturale. Dar pentru aceştia avem la îndemână specialitatea cosmografiei. Aceasta va fi pentru ei a doua specialitate. Cel care a făcut licenţa în matematici, cosmografia o are ca o jucărie.

Aşa că pentru nimeni a doua specialitate nu este o greutate.

Aceasta mă pune prin urmare la adăpostul învinovăţirii, care s-a adus proiectului, cum că va fi nepractic şi neviabil.

Aş putea să mai citez ca dovadă alte ţări, unde sistemul ce propunem se practică pe o scară mai întinsă: de exemplu, în Germania se cer trei specialităţi şi toate trei principale. Ei bine, noi suntem, şi mai ales vom fi, mai bine înarmaţi decât Germania din acest punct de vedere, pentru că doctoratele germane sunt mai specializate decât licenţa noastră. Acolo se ia doctoratul în filosofie cu o ramură restrânsă de filosofie, pe câtă vreme la noi licenţa presupune două, trei ramuri de cunoştinţe cu care se poate înscrie în tabloul de capacitate. Situaţiunea noastră va fi dar mai bună decât în Germania. Şi dacă în Germania prospereză sistemul încă de la 1819, de ce nu ar prospera tot aşa de bine şi la noi?

Dlor, voi trece peste câteva obiecţiuni de detaliu, care se vor ridica şi la discuţiunea pe articole. Mă opresc numai asupra obiecţiunilor făcute de dl. Maiorescu ieri în ceea ce priveşte specialitatea secundară. D-sa zicea: „pentru ce această specialitate? au să fie lecţiuni de calitatea I şi II, lecţiuni bune şi lecţiuni proaste?“ Nu dlor, nu va fi aşa. Lecţiunile vor fi toate deopotrivă de bune: dar proiectul vorbeşte anume unde se cere specialitatea principală şi unde se cere cea secundară.

În gimnazii, programa este inferioară programei de curs superior de liceu, cunoştinţele care se cer dascălilor pentru gimnaziu sunt, prin urmare, mai restrânse pentru motivul acesta. N-am trebuinţă, spre exemplu, ca un profesor ce nu va preda decât aritmetica şi geometria elementară să fie de toată forţa asupra calculului infinitesimal; dar sunt în drept să cer de la dânsul ceva mai mult decât cunoştinţele de liceu şi de aceea am cerut, pentru această specialitate secundară, ceva mai mult decât liceul.

În Franţa, colegiile comunale, care corespund cu gimnaziile noastre, au profesori nelicenţiaţi, pe câtă vreme pentru liceu trebuie licenţa şi agregaţiunea care e mai mult decât licenţa. Va să zică, şi acolo se face deosebirea aceasta:

neputând să aibă oameni numai licenţiaţi şi agregaţi pentru toate felurile de şcoală, îi trimit la şcoalele inferioare pe cei înarmaţi mai puţin.

Dacă vom ajunge vreodată să avem destui oameni forţi[58], încât amândouă specialităţile să le fie principale – şi eu trag nădejde că aşa va fi cândva, va fi lesne să modificăm articolul din lege; dar, până atunci, să menajăm tranziţiunea: nu se cuvine ca lucrurile bune să le luăm prea repede, căci trebuie timp ca să te deprinzi cu lucrurile bune tot atât ca şi cu cele rele.

Dlor, senatori, ar fi locul să trec la o altă ordine de idei, dar v-aş ruga să suspendaţi şedinţa şi să continuăm mâine. (Aplauze).

* * *

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* dlor senatori, în şedinţa de ieri am avut onoarea să vorbesc înaintea d-voastră despre vreo câteva din principalele chestiuni atinse de onor. oratori ce m-au precedat.

Am vorbit despre bifurcarea învăţământului clasic şi real din licee, despre învăţământul fetelor, despre maximul efectivului claselor, despre recrutarea profesorilor secundari.

Înainte de a merge mai departe asupra celorlalte chestiuni ce mai rămân de discutat, să-mi daţi voie, în două cuvinte numai, să revin asupra unor lucruri, care mi-au scăpat din vedere ieri, şi asupra cărora mi s-a atras atenţiunea.

În ce priveşte bifurcarea am vorbit ieri, dar trifurcarea am atins-o prea repede şi au fost unii d-ni senatori, care au binevoit să-mi atragă atenţiunea că nu am fost destul de clar. Ei bine, vreau în câteva cuvinte să vă expun în ce constă această aşa zisă trifurcare:

Am spus ieri că bifurcarea constă în acea: că de la o oarecare clasă înainte, de la a V-a sau a VI-a, după cum se va face programa, studenţii se împart în patru categorii: unii care urmează învăţământul clasic, şi alţii care urmează pe cel real. Dar aceste două învăţăminte au o parte comună: art. 3 prevede unele materii pe care şi unii şi alţii trebuie să le urmeze. Astfel e limba română, istoria, filosofia şi alte câteva.

Ce este acum aşa zisa secţiune a clasicismului modern? Nu e o secţiune nouă, studenţii care ar urma secţiunea clasică, vor putea să nu urmeze cursul de limba elenă, înlocuindu-l cu cursul de ştiinţe naturale şi alte câteva, aceştia vor forma secţiunea clasicismului modern. Precum vedeţi nu e vorba de o ramură nouă, ci de o grupă de şcolari care împrumută unele cursuri şi de la o secţiune şi altele de la cealaltă.

Dacă am revenit asupra lucrului acestuia, nu a fost atât pentru a defini ce va să zică trifurcaţiunea, cât pentru a vă atrage atenţiunea asupra împrejurării că trifurcaţiunea aceasta în loc să complice chestiunea învăţământului secundar, va servi tocmai din contra, ca să ridice una din obiecţiunile pe care cu mai multă

putere au pus-o înainte adversarii sistemului bifurcațiunii. S-a zis că bifurcațiunea e rea, căci școlarii vor fi puși, la vârsta de 15 ani, în poziție de a alege între cele două direcțiuni: clasică și reală. Am dovedit ieri că incovenientul enorm ce avem azi, când bifurcațiunea se face cu patru ani mai de vreme.

Iată însă ce se va întâmpla în sistemul proiectului: să presupunem că un școlar a îmbrățișat, trecând în cursul superior, ramura clasică și că ar recunoaște mai târziu că s-a înșelat, căci nu aceasta era ramura care-i convenea. Ei bine, școlarul acesta are facultate, după un an, de a trece cu cea mai mare înlesnire la o altă secțiune, la cea clasică modernă, fiindcă nu e decât limba elenă la care va trebui să renunțe și să prepare examenul de diferență pentru câteva materii. Această a treia secțiune servește dar de tampon între celelalte două și înlesnește situațiunea acelora care s-ar presupune că și-au greșit direcțiunea de la prima zi.

Mai am încă un cuvânt de zis asupra acestei chestiuni. În vorbirea d-sale dl Maiorescu a pomenit despre nedreptățile ce s-ar face cu numirea profesorilor secundari cu sistemul propus de proiect.

Mă surprinde până la un punct obiecțiunea aceasta, pentru că dacă ar fi reală, ar fi o obiecțiune de fond asupra chestiunii recrutării profesorilor secundari, și cum această chestiune a re-crutărei este unul din temeiurile proiectului de față, aș fi în drept să mă întreb: cum se face că dl Maiorescu a promis votarea luării în considerațiune a proiectului de lege?

Dar vă voi dovedi într-un cuvânt numai că temerea d-sale nu este deloc fondată. Proiectul de lege fixează într-un mod așa de cert modul de recrutare al profesorilor secundari, că nu este cu putință să se strecoare niciun fel de favoare la mijloc, și merg până acolo, că aș zice că numirea după tablou a profesorilor se face într-un mod aproape mecanic; și cum înscrierea în tablou se face după o normă certă, mai încape favoarea? Ministrul nu este decât mâna care iscălește decretul și nimic altceva. Nu poate dar fi vorba de favoare: numirea se va face după reguli certe și favoarea nu va avea niciun loc aici. Lucrul acesta îl repet și insist asupra lui.

Trec acum mai departe la cercetarea celorlalte chestiuni, care mi-au rămas necercetate de ieri.

Vin la chestiunea remunerării profesorilor secundari, care este iarăși unul din punctele capitale ale proiectului.

Și aici, ca și-n celelalte chestiuni, vă voi expune mai întâi în puține cuvinte cum este astăzi starea lucrurilor și cum vrem noi să o facem.

Remunerarea profesorilor secundari este astăzi regulată prin legea din 1883 așa numită legea gradațiunii. Legea aceasta zice că fiecare profesor de liceu sau gimnaziu clasic primește 360 de lei pe lună; pe urmă mai cuprinde și alte dispoziții relative la profesorii de licee reale, seminarii etc. și la gradațiune.

Va să zică după sistemul legii din 1883, leafa de 360 lei pe lună este pe catedră, oricare ar fi acea catedră de liceu sau gimnaziu clasic; la gimnaziile și

liceele reale, precum şi a şcolile secundare de fete leafa este de 280 lei. Acesta este sistemul de astăzi. La prima vedere este foarte simplu, dar în realitate foarte complicat şi a dus la mari nedreptăţi, pentru că legea din 1883 nu a definit în acelaşi timp, ce va să zică o catedră, ce cantitate de muncă presupune ea. Catedră este a profesorului de igienă cu o oră de curs pe săptămână, catedră este şi aceea de filosofie cu 4 ore de curs pe săptămână, catedră este şi aceea de limba latină cursul inferior cu 14 ore de curs pe săptămână, şi în fine, tot catedră este şi aceea de istorie şi geografie la gimnaziul real, cu 24 de ore de curs pe săptămână.

După legea din 1883 trebuie plătiţi la fel şi profesorul cu o oră pe săptămână şi cel cu 24 de ore pe săptămână. Iată care este economia acestei legi. Şi eu nu vorbesc numai în teorie. Avem bugetul la îndemână: îl puteţi consulta şi vă puteţi convinge că aşa se plătesc profesorii secundari.

Profesorul de filosofie, care are patru ore de curs pe săptămână, primeşte tot 360 de lei pe lună, ca şi profesorul de elenă, care are 15 ore; ba încă cel de geografie şi istorie de la gimnaziile reale, care are 24 de ore, primeşte numai 280 de lei pe lună, cu toate că de la toţi aceştia se cere licenţa ca să fie numiţi profesori. Nu vedeţi ce enormă deosebire de remunerare este între unii şi alţii, în raport cu munca ce o depune fiecare, deşi cer de la toţi aceleaşi condiţii: licenţa şi concursul? Este o diferenţă de la 1–8 între leafa de 360 de lei a profesorului de filosofie, care are numai patru ore pe săptămână, şi cea de 280 de lei a profesorului de geografie şi istorie de la gimnaziul real, care are 24 de ore. Dar, dlor, această dispoziţiune a mai avut şi un alt rezultat puţin norocit: este că s-a creat interesul pentru profesori de a-şi împuţina orele de curs, deoarece din această micşorare a orelor de curs nu rezultă o micşorare corespunzătoare în leafă.

Este adevărat că fiecare profesor în parte are puţine mijloace de acţiune ca să ajungă la acest rezultat, dar puneţi împreună toate silinţele individuale şi veţi vedea că într-un interval de 15 ani, de când durează legea din 1883, s-a putut ajunge la acest rezultat, ca media de ocupaţiune a profesorilor secundari să se schimbe, şi de unde altădată lucrau în şcoală în termen mediu 12 ore pe săptămână, astăzi mediul este mai mic de 9 ore pe săptămână.

Aceasta înseamnează, în primul rând, o încărcare a bugetului şi acesta este inconvenientul cel mai mic. Dar mai însemnează şi altceva, care este mult mai grav: însemnează că legătura între profesori şi şcoală s-a slăbit. Profesorul este cu atât mai mult legat de şcoală, cu cât are mai multă ocupaţiune într-însa. Până la ce punct merită titlul de profesor acela care are numai o oră de curs pe săptămână, şi care restul timpului, neputând sta cu mâinile în sân îşi face o ocupaţie în altă parte, lăsând şcoala pe al doilea plan?

Acesta este după părerea mea un rău capital şi orice lege care va tinde, şi va avea de efect de a restabili pe adevăratele baze starea lucrurilor va fi o lege bună. Ei bine, tocmai aceasta este una din ţintele proiectului nostru: el tinde să strângă cât mai mult legăturile între dascăl şi şcoală.

Pentru aceasta ce face? El caută să dea profesorilor mai multă ocupațiune în școală. Dar fiindcă nu este drept să le mărească ocupațiunile fără să le plătească în proporțiune, s-a admis sistemul care figurează în art. 35 și pe care-l expun acum înaintea d-voastră.

Iată în ce consistă acest sistem: plata profesorilor nu se mai face pe catedră, ci proporțional cu ocupațiunile ce le va avea profesorul în școală, în raport adică cu numărul orelor de curs. Cu atât dar profesorul va lucra mai mult, cu cât va fi plătit mai mult, și cu cât va lucra mai puțin, cu atât va fi plătit mai puțin. Mai drept decât aceasta se poate? Ce poate să se zică în contra acestui sistem? Se vor spune cuvinte sunătoare, că profesorul va fi plătit cu ceasul, și altele asemenea; dar cuvintele goale n-au nici o însemnătate față cu interesul cel mare, de a lega pe profesor de școala lui.

Proiectul admite principiul că fiecare unitate de 4 ceasuri, să se plătească cu 120, 100, 80, sau 70 de lei pe lună, după categoria de materie, și de condițiunile de numire la profesorat. Care este rezultatul acestui sistem? Este că dascălul, în loc să fie așa de puțin interesat de școală ca azi, va fi obligat să fie cât mai mult legat de ea, iar statul trebuie să fie mulțumit, pe de o parte pentru că profesorul se ocupă mai mult de școală, iar pe de alta pentru că se face economie de personal: și este știut că, cu cât e mai mic numărul profesorilor, cu atât mai bine se pot recruta. În fine, pentru profesori este avantajul că-și restrâng ocupațiunile la un loc, și sunt și mai bine remunerați.

Dar s-a zis: sistemul acesta va fi nepractic, pentru că profesorii vor fi prea mult ocupați, și dacă dăm profesorului facultatea să meargă până la 24 de ore pe săptămână, îi cerem prea mult; că ar trebui să-i dăm numai 12 ore de ocupațiune.

Mai întâi, nu se cere nimănui 24 de ore de ocupațiune: aceasta este facultativ pentru profesor. El este liber să-și ia 24 de ore, sau mai puțin, după cum voiește. Asupra acestui lucru voi mai reveni.

Dar este chestiunea: să fie exact că cerând profesorului mai mult decât i se cere astăzi, i se impune o sarcină mai presus de puterile omenești?

Sper că-mi va fi ușor de dovedit că nu este așa.

Mai întâi, voi putea cita exemple de la noi din țară, unde puține sunt serviciile publice cu o mai mică ocupațiune de 24 de ore pe săptămână, chiar când e vorba de ocupațiune intelectuală.

Spre exemplu, mai puțin lucrează un magistrat, care judecă 4–5 ore pe zi, și mai lucrează apoi și la sentințe?

Mai puțin lucrează un inginer, care șade ceasuri pe zi cu ochii și mintea fixată în tablele de logaritmi?

De ce oamenii aceștia pot munci atâta și profesorii nu ar putea? Dar de ce să caut exemple aiurea, și să nu le iau chiar din corpul profesoral?

Vă pot cita, dlor, pe profesorii de geografie și istorie la liceele reale, cărora li se cere 24 de ore pe săptămână, și pentru aceasta li se plătește 280 lei pe lună.

Ei bine, de ce profesorii aceştia pot să aibă atâta ocupaţie – şi probă că pot, e că catedrele lor nu rămân niciodată neocupate – şi n-ar putea să dea această muncă şi ceilalţi profesori secundari, mai cu seamă când vor fi plătiţi în loc de 280 de lei pe lună, cu 720?

Prin urmare, după cum vedeţi, condiţiunile materiale se îmbunătăţesc pentru profesor, fără ca în realitatea să i se înmulţească orele de curs, pentru că trebuie să punem la socoteală şi orele de ocupaţiune, pe când cei mai mulţi din ei le au astăzi afară din şcoală, căci nu trebuie să se creadă că profesorul care e prins în şcoală numai 6 ore pe săptămână, sade de geaba în toate celelalte ore ce-i rămân libere.

El dă lecţiuni la vreun pension, sau scrie la un ziar, sau face altceva.

Ei bine, munca aceasta pe care o cheltuieşte în afară, rău plătită, eu vreau să i-o dau în şcoala statului, plătindu-l mai bine şi dându-i şi dreptul la pensiune, în loc să-l las să alerge în alte părţi, unde toate aceste avantaje îi vor lipsi, fără a mai vorbi de stabilitate, pe care numai statul i-o poate garanta.

Aşadar situaţiunea care se creează prin proiect va fi în avantajul şcoalei, pentru că va lega pe profesor mai mult de dânsa, şi pentru că va împuţina numărul de candidaţi, pentru că vom scăpa de nevoia de a alerga după suplinitori fără titluri suficiente. Pentru profesori va fi avantajoasă, pentru că li se îmbunătăţeşte situaţiunea, în condiţiuni mult mai sigure pentru dânşii.

Iată care este economia proiectului acestui punct.

Dl Ursianu s-a înşelat foarte tare, când a crezut că scopul dispoziţiunii acesteia este de a face economie pentru stat. Nu se face nici o economie, şi nu a fost scopul proiectului de a micşora bugetul statului în acest punct.

Sumele consemnate în bugetul trecut se conservă şi în cel viitor: prin proiect nu se face decât se fixează lefurile în mod mai drept, şi se face să dispară situaţiunea anormală de azi.

Dl Ştefănescu zice: mai bine ar fi să se pună o leafă fixă şi egală pentru toţi.

Dar leafă fixă este astăzi, şi vedeţi rezultatul la care am ajuns. E adevărat că, dacă odată cu fixarea lefii s-ar fi fixat şi numărul orelor de curs, poate nu am fi ajuns la rezultatul de astăzi.

Dar mi se va zice: de ce nu faceţi aceasta în proiectul de faţă?

În momentul acesta, nu se poate face aceasta, pentru că disproporţia între orele de ocupaţie ale deosebiţilor profesori, este aşa de mare, încât măsura ar fi violentă.

Astăzi avem profesori cu 4 ore de curs pe săptămână, şi lângă dânşii profesori cu 24 de ore de curs.

Apoi credeţi d-voastră că cel care are 4 ore astăzi, are să treacă la 16 fără să protesteze? Dar să zicem că peste proteste vom trece. Ce vom răspunde însă profesorului de filosofie, care ne va zice: eu nu ştiu altceva decât filosofia: nu ştiu să predau nici latineşte, nici grecеşte? Ce vom putea să-i facem? Nimic? Prin urmare, legea cum o propune dl Ştefănescu, ar fi neaplicabilă.

Eu cred că sistemul ce propun, este sistemul cel mai bun, cel mai drept şi cel mai conform cu interesele ţării.

Dar nu mă dau în lături de a spune că, după credinţa mea, după puţini ani se va putea ajunge la sistemul unificării lefii şi orelor de curs. însăşi sistemul propus de proiect, dacă se va aplica în timp de 10 sau 12 ani, va duce la acest rezultat, prin concursul tuturor, iar nu în mod forţat.

Când toţi vor avea interes de a avea un număr cât mai mare de ore de curs, care în anii din urmă scăzuse de la 12 la 9, va creşte la 15 sau 16. Şi atunci când vor avea un număr de ore, puţin diferit de la unii la alţii, va fi lesne să se facă o lege care să zică: toţi vor avea numărul de ore cutare şi leafa cutare, însă azi este cert că aceasta nu se poate.

În fine, să mai înlătur o ultimă observaţiune asupra acestei chestiuni, aceea a numărului 24 de ore de curs. Mulţi au zis că numărul acesta de ore este excesiv de mare.

Nu este aşa părerea mea, şi aceasta pentru motivele următoare:

Numărul acesta de ore de curs este chiar azi realizat, pentru unele catedre în mod legal, cum este catedra de istorie şi geografie la gimnaziile reale, şi cum a fost catedra de ma tematici la aceleaşi gimnazii, care până nu de mult avea 22 de ore. Dar chiar profesorii care nu au în şcoală numai 12 ore, în realitate au şi peste 24 de ore de ocupaţie, dacă punem în socoteală şi ocupaţiunile lăturalnice pe care le mai au, cei mai mulţi cu lecţiuni private, care nici nu le recompensează munca cum se cade, nici nu sunt potrivite cu demnitatea lor.

Numărul de 24 de ore nu este dar excesiv. De altfel acest număr se găseşte realizat, cu puţină deosebire în Franţa, unde pentru unii ajunge la 26 de ore pe săptămână.

În Germania, în şcoalele secundare, nu este nimeni care să aibă mai puţin de 20 de ore: maximum este de 28 de ore.

În Belgia se merge până la 33 de ore. De ce dar Germanii, francezii şi belgienii ar putea să pună această cantitate de muncă, iar noi nu, mai ales când e deja dovedit că mulţi din profesorii noştri o pun în realitate?

Dar mai este încă ceva: pe când în Franţa, Belgia şi Germania orele de curs ce am arătat sunt obligatorii, în proiect numărul de 24 de ore nu e obligatoriu: în proiect este obligatoriu numai numărul de 12 ore. Vedeţi deosebirea. După proiect, un profesor este dator să ţină curs 12 ore pe săptămână, şi datoria statului este să-i plătească 360 lei pe lună, oricare ar fi numărul orelor sub 12, rezervându-şi statul dreptul să le împlinească până la 12.

Aceste 12 ore obligatorii sunt cele care corespund cu 26, 28 şi 33 din alte părţi.

Numărul de 24 de ore, pe care-l vedeţi în proiect este numai facultativ.

Vrea profesorul să meargă până acolo? Bine: nu, nu-l sileşte nimeni. Vrea să meargă numai până la 18, iar bine. Fiecare îşi cumpăneşte puterile sale şi ia

atâta lucru cât poate. Ceea ce este obligat, este numai să facă 12 ore negreşit. Sistem mai dulce decât acesta, mai lesne de aplicat fiind mai la îndemâna oricui, nu se poate.

În puține cuvinte am să trec acum asupra unei chestiuni de ordine secundară, care însă a ridicat puternice obiecțiuni din partea unor domni oratori, dl Ștefănescu, şi, mi se pare şi dl Ursianu. Este chestiunea despre punerea la pensiune a profesorilor din oficiu.

Dl *Valerian-Ursianu:* Eu n-am vorbit despre aceasta.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Mă iertați nu eram sigur că ați vorbit d-voastră; aveam luată notă dar nu ştiam după a cui vorbire.

Dlor, se găsește în acest proiect un articol 41, care spune că, după 30 de ani de serviciu în profesorat, un profesor secundar se poate pune la pensie din oficiu, luându-se cutare şi cutare precauțiuni.

Mai întâi, în principiu, măsura aceasta este sau nu bună? Trebuie sau nu luată? Este destul să se gândească cineva că de la o vârstă oarecare înainte un profesor [poate] să se găsească obosit şi să nu mai poată duce sarcina sa, ca să înțeleagă că măsura este pe deplin justificată, că trebuie luată o precauțiune oarecare.

Câți din d-voastră vor fi avut ocaziunea să vadă un profesor ajuns la o vârstă înaintată, şi care cu multă greutate îşi mai poate duce sarcina? Ei bine cine poate zice că interesul şcoalei este ca să conservăm un asemenea profesor la infinit, şi că nu ar fi bine să-l înlocuim cu altul, care să ducă sarcina mai departe?

În principiu, socotesc că lucrul nu suferă discuțiune. Cu toate aceste, dl Ștefănescu l-a discutat, şi a zis că este nedrept ceea ce propunem noi. Şi a mai zis că măsurile care se iau pentru a face să se evite nedreptățile şi măsurile pasionate, nu sunt suficiente.

Dlor, chestiunea este mai mult o chestiune de apreciere. dl Tache Ionescu a făcut să se voteze la 1892, o lege, care prevede punerea la pensiune din oficiu după 30 de ani de serviciu, dar fără niciun fel de îngrădire pentru profesori. Trebuia doar avizul Consiliului Permanent, şi atât tot.

Sub această formă, socotesc, după cum am mai spus-o şi altă dată, că legea poate să fie primejdioasă şi pentru profesori şi pentru ministru. Cu dânsa ministrul este expus să facă greşeli, Dar cum că măsura trebuie conservată, aceasta totdeauna a fost opiniunea mea, şi chiar din avizul pe care dl Ștefănescu 1-a citit, se poate vedea aceasta. În el eu spun că măsura trebuie conservată, dar că trebuie mai bine îngrădită. Am căutat dar să-i pun îngrădiri nouă.

Dacă aceste îngrădiri nu satisfac pe dl Ștefănescu, este altceva; dar că am căutat să le găsesc, aceasta nu se poate contesta. Ce cer eu? Cer ca, înainte de punerea la pensie a unui profesor, să fie stabilită prin o lucrare anterioară, necesitatea acestei puneri la pensie. Pentru aceasta, eu cer inspecțiuni, cer consultarea dosarului lui personal, care nu se face într-o zi, ci se formează în timp de 30 de ani, în care se trec în el toate notele, privitoare la profesor; apoi avizul inspectorului, dat pe baza acestui dosar, şi avizul conform al Consiliului Permanent.

Cred că atât este de ajuns. Dar, dacă se va găsi pe viitor ceva care să merite îndreptare, se va îndrepta; nu se poate însă tăgădui tendința ce a fost de a se îngrădi mai bine dreptul profesorilor, și dl Ștefănescu s-ar găsi ambarasat dacă l-aș întreba, care ar fi modul de îngrădire mai bun decât cel pe care-l propun eu.

Dl *Gr. Ștefănescu:* Am spus.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Da, ați spus să merg la senatul universitar.

Dar ce este senatul universitar? El este o autoritate administrativă şi interioară universității. Este o delegațiune a universității, compusă din decan și din câte un profesor de fiecare facultate, pentru administrațiunea afacerilor universității. Ce are să zică senatul universitar despre un profesor pe care-l voi trimite înaintea lui? Nici nu-l cunoaşte, nici nu știe ce poate, nici nu-i știe trecutul lui. Va trebui să-i trimit dosarul lui personal, și asupra lui va judeca, dar acest lucru îl poate face și consiliul permanent și pot să-l fac și eu ca ministru.

Eu nu socotesc că e bun sistemul acesta de a scoate autoritățile din atribuțiunile lor: ministrul să rămâie ministru, senatul universitar să rămâie senat universitar, și consiliul permanent, consiliul permanent.

Mai este o observațiune făcută de dl Grigore Ștefănescu, anume că e nedrept, că e rău ca un profesor care e bolnav mai mult de un an, să fie pus la pensiune din oficiu. Cu toate că e o observațiune de detaliu, dar pentru că se leagă cu chestiunea ce am tratat acum, socotesc că e bine să o ridicăm din calea noastră. Vă rog să observați că nu e niciun serviciu public unde să se afle o dispoziţiune analoagă cu ceea ce se găseşte în articolul 41, la aliniatul I, în niciun serviciu public nu se dă funcționarilor statului concediu de un an pentru caz de boală. Se dă concedii de o lună, două, dar nicăieri nu se dă concediu la infinit, sub motivul de boală, lăsând serviciul să sufere.

Dar noi, profesorilor le facem avantajul de a-i tolera un an de zile chiar cu riscul de a suferi catedra în lipsa lor.

Căci în timpul cât lipsesc ei, noi vom avea suplinitori, ale căror calități didactice lasă în genere mult de dorit, și vreți ca avantajul acesta să fie impus la infinit? Situațiunea dascălului, e tristă, fără îndoială, e un om care a muncit, și peste care a căzut nenorocirea boalei, dar vorba românească: „Milă mi-e de tine, dar de mine mi se rupe inima“. Ce se face școala? Ce se fac cursurile?

O voce: Dacă se îndreptează peste doi ani de zile?

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Dacă se îndreptează peste doi ani, este regulat deja la pensiune. Dar dacă se îndreptează peste 4 ani? Și chiar în cei doi ani, voiți să facem ca pentru un om să sufere toți cei 50 de școlari, care trebuie să urmeze cursul!

Se trecem mai departe, la alte chestiuni, in chestiunea disciplinei profesorilor, nu s-au ridicat multe obiecțiuni, în ce plivește constituirea comisiunii de judecată și a măsurilor disciplinare propuse în proiect, dar totuși s-au făcut oarecare observațiuni, mai mult generale, pe care trebuie să le ating.

Dl Urseanu numai în treacăt a zis o vorbă, care însă are mare importanță. A zis: „După judecata înaintea consiliului sau comisiunii a unui profesor căzut în vină, de ce nu s-a pus recursul în casație?“ Pentru un motiv foarte simplu: Este că nu comportă natura lucrurilor. Comisiunea de judecată nu judecă nici în materie civilă, nici în materie criminală, e o comisiune de judecată disciplinară.

Dl *Valerian Urseanu:* Și corecțională.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Mă iertați, nicidecum.

Dl *Valerian Urseanu:* În caz de atentat la bunele moravuri.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Și ce pedeapsă îi dă? Îi dă închisoare şi amendă? Apoi codul penal, când condamnă pe cineva pentru atentat la bunele moravuri, îl pune la închisoare. Comisiunea mea nu pune la închisoare, comisiunea mea nu judecă pe dascăli, ci interesul şcoalei. Bine e pentru şcoală ca un profesor care a comis cutare delict să se afle înaintea şcolarilor ca un exemplu perpetuu de scandal?

Aceasta are să o judece ea, ea nu judecă pe dascăli, dascălul este aici în linia a doua, interesele şcoalei vin în linia întâia. Ce va judeca Casația când ar veni afacerea înaintea ei? Dacă este bine sau nu pentru moralitatea copiilor, ca cutare profesor să se mai urce pe catedră sau nu? Nu este aceasta atribuțiunea Curții de Casație, atribuțiunile ei sunt bine stabilite şi le ştim cu toții, nimic nu are aface cu chestiunea care ne ocupă.

Dacă este prevăzut în proiect dreptul de revizuire, acesta are rostul său, s-a propus că se poate să se descopere oarecare dovezi în urma pronunțării sentinței şi atunci să se poată reveni asupra unei sentințe prea aspre şi fără posibilitate de întoarcere, cum este eliminarea pentru totdeauna din corpul didactic. Iată ce a prevăzut proiectul de lege, şi socotesc că este foarte rațional. Dar comisiunea de judecată, pe care o constituim noi, prezintă sau nu destule garanții de independență şi imparțialitate? Dacă se compune din profesori universitari, aleşi de universitate, din care alege ministrul, nu văd ce alte garanții mai mari s-ar putea găsi. Oare tragerea la sorți de astăzi e mai bună? Socotesc că nimeni nu va putea susține aceasta, mai ales când va cunoaşte modul cum s-a aplicat până astăzi şi ce rezultate a dat. De altmintrelea, înşişi d-nii care au vorbit în această materie s-au contrazis, odată au spus că, comisiunea este la discreția ministrului, şi altă dată au spus: „pentru ce pe profesorii provizorii nu-i primiți înaintea comisiunii de judecată?“.

Apoi, dacă comisiunea de judecată este la discreția ministrului, de ce cereți aceasta? Va să zică, chiar după d-voastră, comisiunea aceasta de judecată prezintă destule garanții, deoarece cereți să se trimită înaintea ei, asemenea cazuri. Atunci, dacă prezintă garanții, s-o conservăm aşa cum se prezintă dlor, dl Ștefănescu a zis aici o vorbă mare. D-sa a zis: „nu înțeleg care este pricina că corpul dăscălesc este veşnic supus bănuielii“. Desigur, numai din pricină de considerațiuni politice. Toți miniştrii au avut frică de dascăli, pentru că sunt independenți, şi nu ştiu că numai aceasta le-a atras toate persecuțiunile.

Dlor, credeam că teoria aceasta şi-a făcut veacul, şi că de atâția ani de zile de când ne frământăm cu alcătuirea unui proiect de lege al instrucțiunii, va fi ajuns să-şi facă drum adevărul asupra acestei chestiuni. Nu este vorba de nicio persecuțiune, dle Ștefănescu, nici politică, nici de altfel, şi cea mai bună dovadă este că corpul dăscălesc şi-a căutat de drum, cu toate partidele care s-au succedat la putere. Şi vă rog să mă credeți, că dacă ar fi vorba de persecuție, mijloacele nu lipseau. De altmintrelea, când partidele se succed la putere, şi când miniştrii se schimbă la fiecare nouă luni, ce rost are persecuția politică? Numai până să-ți organizezi bateriile de persecuție, te-ai dus, şi ar fi cea mai proastă socoteală pentru un ministru, ca să-şi piardă vremea cu asemenea îndeletniciri, mai ales contra unui corp numeros, inteligent, care are destulă posibilitate de a se apăra.

O voce: Cu toate acestea, avem cazuri.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Dar mai cu seamă de ce nu-l impresionează pe dl Ștefănescu împrejurarea că măsura pe care o critică d-sa este pusă în lege de un dascăl, care şi el ar putea să fie expus persecuțiunilor politice? Cu atât mai mult că dascălul acesta, până ieri n-a fost decât curat dascăl şi nimic altceva? Cum nu vă întrebați d-v cărei împrejurări se datorește acest fapt că toți miniştrii care au voit să facă un proiect de lege asupra învățământului, toți fără excepțiune, fără deosebire de nuanță politică, pasionat sau nu, toți s-au gândit că trebuiesc măsuri mai eficace, decât astăzi pentru a asigura disciplina corpului dăscălesc?

Unde vedeți persecuțiunile? Unde vedeți semnul de neîncredere în corpul profesoral?

Nu e nimic din toate acestea. Nu este decât trebuința, recunoscută de toți de a se lua măsuri mai eficace pentru înlăturarea unor rele, contra cărora legea din 1864 nu pune mai multe stavile.

Dlor, după legea din 1864, nu existau decât patru pedepse pentru profesori: Avertismentul, cenzura, suspensiunea şi destituirea. Dintre aceste pedepse numai cea dintâi, adică avertismentul se putea aplica de ministru. Celelalte trei pedepse nu se puteau aplica decât în urma unei judecăți a unei comisiuni care se trăgea la sorți. În detalii nu e nevoie să intru. Rezultatul era acesta: că pentru toate mărunțişurile, pentru toate nimicurile, trebuia ministrul să se adreseze universității, să se tragă la sorți juriul să se constituie cu un enorm aparat de formalități, să se facă pledoarii nesfârşite pentru ca la urmă să se dea ca pedeapsă o amendă de 10 sau 20 lei. Apoi în timpul acesta se uitase punctul de plecare al întregii proceduri, profesorului i se părea că i-a venit pedeapsa din chiar senin, căci luni întregi trecuseră până să fie judecat, şi comisiunea chiar era influențată de trecerea timpului lung între vină şi pedeapsă, şi din aceeastă cauză de multe ori achita pe cel vinovat. De aceea, miniştrii de ani întregi, nu mai îndrăznesc să trimită la judecată pe profesorii vinovați. Oricine va fi trecut numai trei zile prin administrațiune nu va găsi acest sistem rațional. Trebuie să fie posibilitatea de a se stârpi îndată greşelile

cele mici, care sunt cele mai dese şi care fac mult rău, nu prin însemnătatea fiecăreia în parte, ci prin numărul lor cel mare. Dacă nu este posibilitatea de a se stârpi aceste greşeli imediat, e inutil să mai facem legi şi regulamente, pe care nu putem niciodată să le aplicăm. Puteţi pune de exemplu, în lege ca profesorul să fie obligat să asculte pe şcolar odată pe lună, dar degeaba puneţi această măsură în lege, dacă nu puneţi şi sancţiunea ei. Proiectul de lege este foarte dulce în această privinţă. Nu se poate contesta lucrul acesta. El prevede că toate pedepsele cele mai grave, să le aplice o comisiune de judecată, fără amestecul ministrului; pedepsele cele mici însă, care sunt destinate a stârpi de la început relele cele mici, ca să nu le dea timp a deveni mari, acelea sunt la dispoziţiunea ministrului. Aşa este avertismentul, care nici nu merită numele de pedeapsă. Este apoi amenda pe care o poate da ministrul, după ce cere avizul consiliului permanent şi în fine cenzura cu pierderea lefii, până la 30 de zile, pentru care se cere avizul conform al consiliului permanent.

Vedeţi dar, că nu este deloc singur ministrul care dispune de pedepse, căci îndată ce este vorba de o pedeapsă mai grea, ea trebuie să se aplice cu avizul consiliului permanent, cât pentru pedepsele mai mari, ca permutarea şi suspensiunea şi destituirea, ele se aplică numai de comisiunea de judecată.

Socotesc dar, dlor, că nu se poate zice că sistemul ce propun nu este destul de blând, mai ales dacă l-am compara cu legiuirile din alte ţări.

În adevăr, pot afirma că nicăieri regimul disciplinar al corpului didactic nu este aşa de temperat ca în proiect. Pe aiurea ministrul are până şi drepul de destituire, uneori chiar pentru profesorii de universitate cu oarecare temperamente.

Dlor, termin aici ceea ce aveam de zis asupra învăţământului secundar.

* * *

Trecem acum la învăţământul superior, unde obiecţiunile au fost mai puţin numeroase, şi de aceea cred că voi putea termina mai curând.

Mai întâi s-a obiectat, de către dl Mârzescu şi de dl Valeriu Ursianu, că de ce nu s-au enumerat în lege catedrele universitare.

Dl *Valerian Ursianu:* De ce?

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Pentru că nu era nevoie, socotesc chiar că ar fi fost rău să se enumere.

În proiectul de lege de la 1886, catedrele erau enumerate, precum şi în proiectul dlui Take Ionescu. În proiectul de faţă nu le-am pus, pentru că am socotit că universitatea trebuie să fie un organism lăsat să se dezvolte liber în voia lui, şi că trebuinţele de astăzi nu se vor potrivi cu cele de mâine.

Dacă am fi enumerat catedrele în lege, am fi păţit ca cu legea din 1864.

Legea aceea prevedea anume catedrele pentru fiecare facultate. Rezultatul a fost că legea a rămas neaplicată, căci unele catedre nu s-au înfiinţat ani întregi,

unele nici până azi, altele şi-au schimbat numele, altele s-au înfiinţat peste lege. Dacă este aşa, unde este nevoia a prevedea catedrele şi în legea ce discutăm? Pentru ce mâine, poimâine şi aceasta să rămână neaplicată? Să vă dau un exemplu: la facultatea de ştiinţe astăzi se predă geometria analitică. Ei bine, închipuiţi-vă că eu am înscris în lege această catedră, drept catedră universitară. Pentru astăzi aşa este: dar este prea posibil ca cu timpul să se găsească bine ca geometria analitică să treacă la licee, cum este în Franţa.

Atunci cum rămâne legea? Să fii nevoit să vii cu un articol de lege izolat prin care să ceri ca această catedră să treacă de la universitate la liceu? Căci proiectul spune că catedrele care se vor găsi în fiinţă la aplicarea legii se vor conserva şi că orice schimbare sau înfiinţare de nouă catedre pe viitor nu se va putea face decât printr-o lege specială.

Trec acum la o chestiune mai importantă, este vorba de constituirea corpului didactic universitar.

Astăzi universităţile nu au decât ceea ce se cheamă profesori, ca singură categorie de învăţători.

Este adevărat că profesorii aceştia se împart în profesori provizorii şi definitivi, în fapt însă nu este nicio deosebire între unii şi alţii. Profesorii provizorii poartă numele acesta trei ani de zile, în urma cărora vine de drept numirea cu titlul definitiv. Provizoratul nu este un stagiu. Ideea legiuitorului din 1864, poate să fi fost ca acest provizorat să formeze un stagiu, dar fiindcă legea nu a prevăzut nicio modalitate pentru a se constata calitatea profesorului care şi-a făcut provizoratul, De aceea nu este nicio deosebire între profesorii provizorii şi definitivi.

Dl *G. Mârzescu:* Cei provizori nu au vot deliberativ în consiliul profesoral.

Dl *Spiru Haret, ministrul al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Puneţi mare preţ pe aceasta? Şi pe urmă nici această deosebire nu există la Bucureşti.

Eu, pe când eram profesor provizoriu aveam vot deliberativ.

În proiectul de faţă, se spune, că pentru ca să ajungă cineva profesor universitar, trebuie să treacă prin două stagii anterioare, stagiul de docent şi cel de agregat. Ca docent nu are leafă, ca agregat are leafă, leafa profesorului de astăzi. Modalitatea cum să se recruteze toţi aceştia este expusă în lege în mod destul de clar şi în genere nu a suferit critici multe.

Ni s-a obiectat însă că, dacă docenţii nu sunt plătiţi, nu-i vom putea avea.

Eu nu împărtăşesc temerea aceasta nicidecum. Aş putea mai întâi invoca argumentul că pentru docenţi dispunem de o mulţime de posturi în învăţământ şi care sunt plătite care astăzi se încredinţează la întâmplare, de exemplu: maeştrii de conferinţe, asistenţii de la facultatea de medicină, preparatorii de prin laboratorii etc. Eu aş fi mulţumit să avem atâţia docenţi câte posturi plătite avem.

Dar nu la aceasta mă gândesc eu, mai cu seamă. Speranţa mea cea mare, în ceea ce priveşte docenţii, o pun în dorinţa unui mai mare număr de tineri instruiţi, ca să se manifesteze: sunt mulţi profesori secundari foarte meritoşi cărora astăzi nu li se dă putinţa să se distingă să păşească mai departe.

Ocupațiile lor zilnice nu le permit ca să se prepare pentru o catedră universitară și ei nu au altă ocaziune de a se produce, de a arăta valoarea și cunoștințele lor în specialitățile cărora s-au consacrat.

Vă rog să credeți, că avem astăzi foarte mulți tineri de aceștia și care vor fi foarte bucuroși să li se dea ocaziunea de a se manifesta.

Dl *Valerian Ursianu:* Și astăzi ar putea să facă aceasta.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Nu este același lucru. În sistemul proiectului un asemenea tânăr va putea să-și conserve catedra ca profesor secundar, va avea mijloace de trai și orele în care nu știe ce să facă va putea să le întrebuințeze făcând un curs la universitate. Și noi ca stat, va trebui să fim bucuroși de aceasta, fiindcă dorința noastră este ca universitatea să fie un vast centru de cultură, iar nu numai o școală închisă, rezervată numai pentru studenți, dorim ca toată mișcarea intelectuală a țării să radieze de acolo. (Aplauze). Tot ce este inteligență și pricepere să aibă acolo un mijloc de a se manifesta.

Docentul nu este numai un slujbaș în perspectivă, el este un om cult, care împărtășește cultura lui la alții, numai pentru plăcerea de a o face.

Și când vorbesc astfel, mă gândesc nu numai la profesorii secundari, printre care vom avea o pepinieră întinsă, dar și la profesiuni libere. Pot să citez tineri avocați, tineri medici, care vor fi încântați să li se dea acest mijloc de a se face cunoscuți. Chiar de azi se vor găsi docenți care să profeseze la facultatea de drept și medicină și încă oameni de valoare.

Dl *Valerian Ursianu:* Pentru două trei luni.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Pentru oricât de mult timp. Cu atât mai mult se vor găsi, cu cât docența va fi prima treaptă pentru ca să se meargă mai departe. Nu numai că docența dă cuiva posibilitatea de a satisface dorința legitimă a oricui, de a arăta ce poate, nu numai că în nenumărate cazuri va fi putință de o recompensă bănească, de a recompensa băneșt munca celor care vor avea acest titlu, dar mai mult decât aceasta va fi prima treaptă de pătrundere la cel mai înalt grad de învățământ și aceasta va trage mult în cumpăna hotărârilor ce vor lua tinerii în viitor.

Aci dl Maiorescu a insistat mult asupra unei dispoziții, care nu mi se pare că merită atâtea fulgere, o dispoziție din art. 64 relativă la recrutarea docenților unde se spune: examenul se anunță cu 6 luni înainte.

Dl Maiorescu era de părere că dispoziția aceasta va micșora prestigiul docenților. Nu văd ce are aface prestigiul docenților, cu anunțarea examenului cu 6 luni înainte. Dar era o altă obiecțiune pe care d-sa a făcut-o în comitetul delegaților, dar pe care n-a dezvoltat-o în ședință publică. Zicea: ce caută aprobarea ministrului la docenți pentru a face examenul de abilitare? Să se prezinte când va vrea el la examen. Este aceasta o obiecțiune specioasă, dar vă fac să observați că articolul prevede posibilitatea și pentru ministru de a publica examenele de abilitare pentru docență, pentru o specialitate unde nu i s-ar prezenta

cereri. Înjghebarea docenței trebuie făcută cu prevedere că în viitor ea va corespunde la trebuințe bine determinate.

Trebuie să ocup catedra cutare, pe care nu o pot suprima, trebuie dar să aranjez așa ca să am corpul de docenți, de care voi avea nevoie pentru dânsa și, dacă se întâmplă că pentru o specialitate se întârzie a se prezenta cereri de abilitare la docență, de ce să interzici ministrului posibilitatea de a publica el examenul? Iată care este scopul acestei dispoziții, iar nu de a înfrâna libertatea docenților de a se prezenta la cutare sau cutare specialitate.

Altă chestiune: dl Ștefănescu s-a ridicat contra sistemului ce propune proiectul, ca numirea profesorilor universitari să se facă prin conlucrarea ambelor universități.

Dlor, pentru mulți din d-v. gândesc că numai enunțarea principiului legii va fi de ajuns, ca să vă convingeți de dreptatea lui.

Ce cere proiectul? Cere aceasta: Ca în caz de vacanța unei catedre, să nu se facă numire decât după ce se cere avizul ambelor universități. După avizul lor, ministrul alege pe unul din cei recomandați de ele.

Dl Ștefănescu din contră cere ca în caz de vacanța unei catedre la București, să se întrebe numai Universitatea din București.

Dlor, trebuie să ne gândim că numirea unui profesor universitar este un lucru foarte serios. Ea interesează nu numai pe universitatea în cauză, căci nu este numai o afacere interioară a ei, aș putea zice că este o afacere de stat. Poate să nu fie ca numirea unui membru la Curtea de Casație, dar oricât numirea unui profesor universitar nu este deloc un lucru de a doua mână. A face din ea o afacere interioară a universității, cred că nu este bine din punct de vedere al interesului general al țării.

De altfel, sistemul a fost deja încercat până acum și încă cu temperamentul concursului. Cum se numea până acum un profesor la Universitatea din Iași, de exemplu? Se instituia o comisie compusă din cinci profesori de la Universitatea din București, plus doi membrii numiți de ministru.

Va să zică era un temperament prin intervențiunea celor doi membrii numiți de ministru. Și cu toate acestea știm că considerațiunile de clopotniță a avut prea mare influență în alegerea profesorilor universitari. Acum cereți să agravăm sistemul. Să suprimăm pe cei doi membri numiți din afară, și să lăsăm să aleagă universitatea singură pe profesorii ei. Socotesc și sunt convins că aceasta este primejdios și că ar scoborî mult însemnătatea chestiunii. Sistemul pe care-l propun este cu mult mai sigur decât cel propus de dl Ștefănescu. Trec peste chestiunea celor 6 ore pe săptămână, căci se va discuta mai bine la articole și vin la alte două chestiuni mai importante cu care voi și termina.

Cea dintâi este dispoziținea cuprinsă în articolul 83 unde se dă drept ministrului a revoca pe rector și decan prin decret regal cu raport motivat.

Această dispoziținea a fost criticată cu multă amărăciune de dl Ursianu și Ștefănescu.

Dl *Gr. Ștefănescu:* Și de răposatul Tzoni.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Cred că nu au dreptate. dlor, trebuie să ne gândim la un lucru: că o universitate este și ea un organ în funcționarea generală a statului, că așa fiind și el este expus uneori a se deranja și trebuie să se pună mijlocul de îndreptare.

Rectorul este o persoană cu îndoită calitate. El este profesor universitar și ca atare este neatacabil după proiect. Mai este și rector, și ca atare e funcționar public și are o mare răspundere. Dar responsabilitatea este numai o vorbă, dacă nu e sancționată nicăieri. În sistemul legii din 1864, sancțiunea nu există: rectorul se numește, funcționează patru ani și în timpul acesta este absolut neatacabil.

Dlor, e adevărat că în timp de 34 ani, nu-mi aduc aminte decât de un caz în care un decan devenise impropriu pentru sarcina ce ocupa, dar e destul un singur caz să fi existat și aș zice mai mult, e destul să nu fi existat niciun caz, dar să existe posibilitatea de a se întâmpla, pentru ca dispoziținea de la articolul 83 să devină necesară.

Și în legea din 1864 și în proiectul acesta se scrie că universitatea funcționează sub controlul ministrului. În ce constă însă controlul ministrului, în ziua de azi, asupra rectorului și decanilor? În nimic.

Presupuneți un rector – nu s-a ivit cazul și sper că nu se va ivi niciodată – presupuneți un rector care de *parti pris* apuca să calce cutare dispoziținne din lege. Așa vor fi poate vederile lui și calcă dispozițiunile legii, în mod fățiș. Ce e de făcut? Trebuie să-l așteptăm 4 ani de zile, până când se va împlini vremea să se ducă? Să lăsăm ca mecanismul universitar să meargă din ce în ce mai rău? Vedeți bine că dacă am face așa, am lăsa o cauză de primejdie pentru funcționarea regulată a universității și totdeodată a face iluzorie una din dispozițiunile legii propuse: aceea care prevede că universitatea trebuie să funcționeze sub controlul ministrului.

Dar s-a zis: prin această dispoziție, rectorii vor deveni funcționari ministeriali. Vă asigur că nu. Ministrul Instrucțiunii e așa de bine îngrădit prin tot felul de dispoziținni legale – și multe dintr-însele le găsesc bine nimerite – încât miniștrii sunt cu adevărat puși în imposibilitate de a face nedreptăți. Mai ales când e vorba de revocarea unui rector sau a unui decan, vă rog să considerați că lucrul e destul de serios ca să nu-l facă cu ușurință. Ca să revoci un subprefect și încă îți trebuie să-i găsești pricină, dar când e vorba să se revoace unul din șefii învățământului? Nu vă închipuiți d-v că lucrurile acestea când sunt rău făcute, pot compromite situațiunea ministerului? Care e ministrul care va găsi colegi ca să-l lase să facă asemenea greșeală? Socotesc că nu e locul a vă teme întru nimic de această dispoziținne.

Dl Ursianu spune că, dacă greșește rectorul, să-l trimitem în judecată. înaintea cui? Există vreo autoritate capabilă de a judeca pe rector? Comisiunea de judecată? Dar comisiunea de judecată e formată din profesori universitari,

care funcționează sub supravegherea rectorului. D-voastră răsturnați rolurile. Rectorul e *primus inter pares*, ziceți d-v. În orice caz, este o răsturnare de roluri pe care o propuneți d-v. De altfel comisiunea de judecată nici nu este chemată să judece greșelile de natură administrativă, ci greșelile de natură pedagogică didactică, pentru aceasta e făcută ea.

* * *

Să trecem dlor, la chestiunea școalei normale superioare.

Venerabilul dl V. Urechia și repausatul Tzoni au exprimat părerea de rău pentru desființarea școalei normale superioare. Aceste școli erau destinate, în intenția legiuitorului în 1864, ca să formeze pe profesorii secundari, însă aceeași lege din 1864 nu pune nicio sancțiune dispoziținii acesteia, pentru că la capitolul care vorbește despre recrutarea profesorilor secundari, nu cere deloc calitatea de normalian, pentru ca cineva să fie admis la concursul de profesor secundar.

Rezultatul este că la concursurile acestea se prezintă un normalist contra trei sau patru nenormaliști. Prin urmare, calitatea de normalist nu este indispensabilă nici astăzi, pentru a fi cineva profesor secundar. Dar aceasta este o considerație de a doua mână, căci se poate zice: nu aveți decât să introduceți în acest proiect dispozitiunea că trebuie să fie cineva normalist pentru ca să poată deveni profesor secundar. Insă eu zic că școala normală nu răspunde la scopul ei și că trebuie să i se schimbe organizația, lucru pe care-l și face proiectul de lege, căci de fapt proiectul nu suprimă nimic, ci numai schimbă organizația de astăzi și face [ca școlile acestea] să corespundă trebuințelor pe care sunt chemate să le satisfacă și pe care astăzi nu le pot satisface.

Noi avem două școli normale superioare: una la Iași și una la București. Chiar de la început să-mi permiteți să vă fac să observați că în lumea toată nu este decât Franța, care are o școală normală superioară cu destinațiunea de a forma profesori secundari. Noi am imitat pe Franța, dar am întrecut modelul nostru, căci Franța are o singură școală normală superioară și noi avem două. Aceste școale normale superioare conțin fiecare câte 32 studenți, 16 de litere și 16 de științe, peste tot 64 normaliști în ambele școli. Aceștia sunt admiși prin concurs. Logica ar cere să fie primiți toți din anul I de facultate: însă de cele mai multe ori nu se ocupă locurile numai cu studenți din primul an, ci se văd intrând normaliști din anul II și chiar din anul III, când sunt aproape gata a termina universitatea.

Fiind normaliști, unii își trec licența, alții nu reușesc s-o treacă; iar după școală, calitatea lor de normaliști nu le constitue niciun drept mai mult față de ceilalți licențiați care n-au fost normaliști. Care este dar trebuința acestei organizațiuni?

Când s-au înființat școalele acestea normale superioare, prin 1879 sau 1880, facultățile de litere și științe erau foarte puțin frecventate și se zicea că cauza acestei mici frecventări este că studenții nu aveau mijloace de a-și urma

cursurile. Li s-au pus dar la dispoziție aceste mijloace, înființându-le câte un internat. Și, de fapt, școala normală superioară de astăzi se reduce mai cu seamă la acest internat și aici este defectul ei capital de organizare.

Când noi am luat de model școala normală superioară din Paris, trebuia să facem, dacă ne da mâna, o școală ca aceea unde internatul este un accesoriu, căci ce constituie școala normală din Paris nu este internatul, ci cursurile, conferințele, colecțiunile ce le posedă și pe care noi nu le posedăm. La școala normală din Paris au fost conferențiari ca Pasteur, I. B. Dumas, chimistul, Briot și alții, pe care noi nu-i avem.[1] [Ca să vedeți] se face din școala normală din Paris un centru cultural deosebit, luați conferințele sale, biblioteca sa, care este una din cele dintâi, nu prin numărul volumelor, ci prin alegerea lor, laboratoarele sale care sunt cele dintâi din lume; cât pentru internatul său, vă rog să credeți că francezii pun foarte puțin preț pe dânsul. Și n-ar fi de mirare să-i vedem într-o zi suprimând internatul și dând burse libere la studenții normaliști.

De altfel chiar astăzi disciplina internatului școalei normale din Paris așa este de slabă, încât în toate zilele se întâlnesc normaliști pe toate stradele.

Noi am făcut din contra: am făcut din școala normală un fel de hotel, unde nu dăm studenților decât locuință, mâncare și încălzit. Apoi nu este aceasta rostul școalei normale. Dacă zic școală normală, înțeleg o școală care dă capacitatea didactică viitorilor profesori.

Întru ce școala normală a noastră răspunde la această destinațiune? Intru nimic. Să vă dau o dovadă.

La facultatea de științe sunt șase catedre de matematici. Câți conferențiari de matematici credeți să sunt la școala normală? Unul singur. Ce conferințe poate să facă omul acela, pe care-l plătim abia cu 200 lei pe lună și-i cerem să facă față la trebuințele acelei catedre?

În timpul acesta, studenții liberi, nenormaliști, dispun de patru conferințiari de matematici, plătiți cu câte 360 de lei.

Este evident că studenții liberi sunt necomparabili mai bine preparați la matematici decât normaliștii.

Dar de laboratorii avem vreo urmă la școala normală? Nu se găsește nicio sticlă măcar. Conferențiarul de limba latina este silit să facă traducțiuni din Cesar sau Virgiliu, cum se face la liceu. Apoi aceasta e scopul școalei normale?

Ori constituim școala normală cum se cade, sau mai bine o desființăm. Dar ca s-o constituim cum se cade, ne-ar trebui câteva sute de mii de lei pe an pentru aceste două școli și știu că nu le veți putea da. Și chiar dacă le-ați da, nu vom avea personalul necesar ca să constituim două școli normale ca cea din Paris. Și,

---

1. Celebri profesori și oameni de știință din Paris: Louis Pasteur (1822–1895), cunoscut în toată lumea; Jean Baptiste Dumas (1800–1884), vestit prin cercetările și studiile sale asupra chimiei organice; Charles Briot (1817–1882), matematician, profesor la facultatea de științe, autorul teoriei matematici a luminii și teoriei mecanice a căldurii.

în fine, un ultim motiv: dacă este să se facă toate aceste sacrificii, nu înțeleg să le facem pentru 32 de școlari, iar nu pentru cele câteva sute câți urmează în universitatea întreagă. Nu înțeleg să mărginim binefacerile unei asemenea instituțiuni. (Aplauze.)

Dl *C. Costescu Comăneanu:* Să alegem pe cei mai buni, elita.

Dl *Spiru Haret, Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Școala normală superioară nu poate funcționa în mod rațional și nu poate să răspundă chemării ei decât cu o enormă cheltuială, și eu persist a crede că dacă ar fi posibil să se facă această cheltuială, atunci ar trebui consacrată nu numai la un număr restrâns de școlari, ci pentru toți studenții universității care ar fi în posibilitate să se folosească de dânsa. Acum neapărat că se poate face obiecțiunea pe care a făcut-o dl Costescu Comăneanu, care zicea ca să aleagă elita. Dlor, este frumos cuvântul acesta de elită; dar mai întâi să observați că acest cuvânt de elită este de regulă un cuvânt cu sens variabil. În școală, cine astăzi face parte din elită se poate ca mâine să nu mai facă parte și viceversa. Vorbesc de studenți. Închipuiți-vă un student ieșit din liceu, sărac, care Dumnezeu știe cum a terminat liceul și care, prezentându-se la un concurs la școla normală, cade, nefiind poate bine înarmat; dar dacă ar fi fost în universitate în bune condițiuni, ar fi fost un bun student. Ei bine, școala normală se deschide numai pentru 32 de elevi, lăsând pe ceilalți pe din afară. Acest sistem eu îl găsesc greșit.

Ce propune proiectul? El propune sistemul bursierilor liberi. S-a zis că acele burse sunt numai de 100 lei pe lună și că nu vor ajunge pentru a se putea întreține un student. Mai întâi eu cred că, pentru un student modest, această sumă e suficientă. Și eu când am fost student, am trăit cu mai puțin decât atât.

Dar apoi, proiectul nu fixează cifra, ci numai minimul ei. Vom vedea, când vom aplica legea, cum vom fixa această cifră. Dar nu numai într-atât se rezumă economia proiectului. Proiectul dispune a se da burse studenților prin concurs; însă bursele acestea vor fi totdeauna revocabile. Când ei nu-și îndeplinesc datoriile, sunt expuși să piardă bursele, și ele se vor trece la alții, care se vor distinge. Aceasta este un sistem de selecțiune, care a fost încercat, și astăzi se aplică la bursele Adamaki[59], pe care le dă Academia. Acele burse sunt și ele revocabile, și studenții care le au sunt cei mai buni studenți.

Dar nu numai atât, studenții din școala normală superioară părăsesc școala pentru ca să concureze la bursele acestea ale Academiei.

Cât pentru școalele normale superioare, ele sunt părăsite din ce în ce mai mult. Nu este an în care să nu rămână locuri vacante într-însele. Se pun la concurs cinci locuri, și trei rămân vacante! Dar atunci, care mai este selecțiunea elitei, după cum cere dl Costescu Comăneanu? Numărul cererilor fiind mai mic decât al locurilor, se admit toți cei ce se prezintă. Atunci unde mai este selecțiunea?! De ce dar să mai păstrăm organizația școalelor normale, când ea nu aduce un folos real?

Ce propune proiectul? El propune seminariile? Tot şcoli normale, cu deosebire că au laboratorii, că vor avea maeştri de conferinţă, şi că aceste seminarii vor fi deschise tutulor studenţilor universitari, pe când şcoalele normale nu sunt deschise decât numai pentru un număr mic, şi singură această observaţiune cred că ar fi suficientă pentru ca să vedeţi de care parte este avantajul, şi că sistemul ce propune proiectul este cu totul mai recomandabil decât conservarea şcoalelor normale.

Cu aceasta nu se desfiinţează deloc seminariile existente şi celelalte lucrări particulare ale facultăţilor. Din contră, ele se vor dezvolta şi completa, şi vor servi pentru toţi studenţii. Ce logică este aceasta ca să avem numai 32 de studenţi, care să poată urma cu folos cursurile, iar toată cealaltă masă să meargă la universitate, ca să asculte cursuri făcute numai cu creta?

Ba din contră, ar trebui să creăm pentru aceşti mulţi, deosebit, toate conferinţele, colecţiile şi laboratoriile pe care ar trebui să le dăm şcoalelor normale.

Dar unde va fi logica, ca o aceeaşi cheltuială să se facă în două părţi: într-o parte pentru şcolarii cei mulţi ai universităţii, şi într-altă parte pentru numărul cel mic de şcolari de la şcoala normală. Laboratoriile, seminariile, colecţiunile făcute pentru şcolarii liberi sunt indispensabile pentru toţi studenţii.

Dacă toate acestea le-am înfiinţa la şcoala normală, atunci nu mai avem o universitate, ci o selecţiune de universitate, căci de ele nu ar putea profita decât numărul restrâns de elevi ai şcoalei normale şi atunci restul universităţii îl puteţi desfiinţa, căci nu va însemna nimic fără laboratorii, seminarii şi celelalte.

Dar, pentru că numărul cel mare de elevi nu-l constituie cei de la şcoala normală, ci cei liberi, neapărat că laboratoriile, seminariile trebuiesc înfiinţate la universitate, şi în acest caz şcoalele normale rămân inutile.

Un ultim argument:

Şcoala normală superioară nici nu poate să corespundă la trebuinţele învăţământului.

Când îmi daţi d-voastră 32 de studenţi în toată ţara, la Bucureşti şi Iaşi, pentru secţiunile de ştiinţe, şi când aceşti studenţi sunt împărţiţi în cel puţin trei ani, de regulă patru, aceasta ne dă pentru fiecare an 11 studenţi; aceştia sunt şi ei împărţiţi la trei specialităţi, aşa că abia trei sau patru studenţi pe an ar absolvi cu succes specialităţile lor.

Pentru matematici, de exemplu, ambele şcoli normale nu vor putea da mai mult de 3 absolvenţi pe an. Ei bine, catedrele pe care le avem vacante în fiecare an sunt cu mult mai numeroase.

Şi încă am luat un exemplu rău ales. Dar ce vom zice de secţiunea filologică, care cuprinde cinci specialităţi? Cu ce să ocupăm catedrele devenite vacante pentru predarea a 5 limbi, atunci când secţiunea filologică nu-mi dă decât 3 absolvenţi pe an?

Vedeţi dar, domnilor, că din toate punctele de vedere şcoalele normale superioare nu pot răspunde la chemarea lor.

De altminteri, cum ziceam, sistemul ce propune proiectul nu constă în altceva decât că consacră existența laboratoriilor, seminariilor și nimic altceva.

Școala normală nu se desființează, căci ceea ce se face bun în școala normală se va face la universitate. Singurul ce se desființează este numai internatul școalei normale. În loc de a se mai plăti o mulțime de funcționari, cu banii aceia vom da burse studenților meritoși.

Iată, dar, în ce consistă economia proiectului. Nu este nici o desființare la mijloc; se desființează numai internatul, nimic mai mult, dar în locul lui punem bursele libere.

Dl Gr. Ștefănescu zicea însă: Foarte bine; găsesc că este fondată argumentațiunea în ceea ce privește școalele normale de băieți; dar în acest caz tot așa de fondată este și pentru școalele normale de fete. Atunci dar pentru ce creați școala normală superioară de fete?

Eu găsesc că dl Ștefănescu nu are dreptate. Mai întâi, în urma celor spuse de mine, ieri și azi, chestiunea este întrucâtva judecată. Dacă învățământul secundar al fetelor, nu este perfect identic cu acela al băieților, atunci se impune școala normală superioară de fete, fie cu internat, fie fără internat, pentru că nu toate fetele vor urma universitatea, și eu mă gândesc la acelea care nu vor putea să o urmeze, dovadă că nu sunt așa de reacționar cum spun unii…

O voce: Pentru ce nu primești și pe licențiate?

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Ba le primesc.

După sistemul proiectului licența nu este destul; dar dă unei fete putința de a intra în școala superioară.

Ziceți însă: de ce conservați internatul pentru fete? Apoi, dlor, socotesc că un băiat are deja destule greutăți de viață în oraș; dar cum o să fie o singură școală normală superioară de fete, fie la Iași, fie la București, cea mai mare parte din fete vor fi străine de oraș, și sunt sigur că ele vor aprecia foarte mult avantajul de a avea o locuință sigură, scutită de nenumăratele neajunsuri pe care le întâmpină o fată singură într-un oraș străin. În această privință sunt sigur că am de partea mea asentimentul tutulor familiilor.

Dlor, mă tem că deja am abuzat de răbdarea d-voastră. A trebuit însă să trec în revistă principalele chestiuni, care s-au pus în discuție; chestiunile de detaliu le-am lăsat la discuția pe articole.

Eu închei aici vorbirea mea, permițându-mi să pun în vederea d-voastră, că proiectul acesta nu poate să se zică ca nu este studiat cu cea mai mare băgare de seamă, cu cea mai mare abnegare, și că reprezintă o mare sumă de experiență școlară.

Nu este experiența unui om, este experiența unei întregi pleiade de oameni.

În adevăr școala, cu toate nevoile prin care a trecut și trece, are un avantaj pe care alte ramuri de activitate publică nu-l au; este că s-a format împrejurul ei un mănunchi de oameni, care-i sunt absolut devotați, care studiază în modul cel

mai dezinteresat chestiunile ce o privesec, şi pun la un loc experienţa şi devotamentul lor, fără consideraţiuni lăturalnice.

Proiectul acesta este rezultatul acestei colaborări sincere şi dezinteresate; că este sau nu perfect, nu-mi aparţine mie s-o spun. Cu toate acestea pot să spun că ar fi un lucru pueril din partea mea să pretind că ceea ce facem acum este culmea perfecţiunii, şi că niciun fel de dificultate nu se va ivi la momentul când se va aplica legea ce discutăm. Dar vă rog să consideraţi că orişicum, şi orişicât s-ar urma discuţiunea, nu se va ajunge niciodată acest ţel de perfecţiune absolută. Aplicaţiunea va arăta defectele mai bine decât cum ar putea să facă cea mai îndelungată discuţie.

De altfel, o lege trebuie să fie un lucru totdeauna variabil, totdeauna primitor de îmbunătăţiri. O lege care ar fi perfectă pentru toate momentele vieţii noastre publice, ar fi dovadă că viaţa noastră publică este staţionară. (Aplauze).

Un proiect de lege, când este pus pe hârtie, nu capătă viaţă decât prin legătura ce se stabileşte între el şi viaţa publică. Dar viaţa publică, organism viu, merge înainte, şi nu am altă pretenţiune decât ca proiectul pe care am să vi-l prezint d-voastră, să răspundă cât mai bine trebuinţelor prezente, şi să se poată acomoda cât mai bine trebuinţelor viitoare.

Aşa fiind, socotesc că ar fi excesiv, şi din partea mea şi din partea onor preopinenţi, a dori ca să nu se voteze proiectul, decât când va realiza perfecţiunea, idealul. Lucrul acesta nu se va întâmpla niciodată, şi dacă aţi urmări acest ideal, aţi fi condamnaţi a nu vota niciodată un proiect de lege al învăţământului secundar şi superior. Perfecţiunea aceasta s-a urmărit timp de 34 de ani. Poate şi aceasta să fie cauza că nu s-a votat niciunul din proiectele care s-au prezentat, dar vă asigur că prin aceasta nu s-a făcut bine. Dacă un proiect mai puţin perfect se putea vota de acum 15 ani, tot era mai bine decât cum s-a făcut că nu s-a votat niciunul, nici perfect, nici imperfect.

Dacă vom face şi astăzi tot aşa, nu vom face alta decât a prelungi încă pentru câţiva ani starea tristă în care se află învăţământul nostru, aşteptând perfecţiunea, dar refuzându-i atâtea mijloace de îndreptare pe care le avem la dispoziţie. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1897–1898, pp. 560–575.)

VI.
RĂSPUNS LA INTERPELARE

Cuvântare în şedinţa Senatului din 23 februarie 1898 ca răspuns la interpelarea senatorului Mihălescu pentru transformarea în liceu a gimnaziului din Dorohoi

În oraşul Dorohoi exista conform legii din 1864 un gimnaziu real. Locuitorii din acest oraş cer printr-o petiţiune să se transforme acest gimnaziu în liceu real, căci altfel ar trebui ca elevii ce vor să urmeze cursul superior să se ducă la Brăila, unde era pe atunci un liceu real. Dr. Mihălescu susţine această cerere, deşi ea nu mai putea avea obiect faţă de legea, prezentată şi discutată atunci, care desfiinţa gimnaziile de acest fel şi dădea altă organizare. Haret îi răspunde şi discuţia se închide.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Mi-este foarte uşor să răspund la interpelarea binevoitoare a dlui dr. Mihălescu.

Legea din 1864 fixează felul de şcoală secundară care trebuie să fie la Dorohoi. După acea lege, la Dorohoi trebuie să fie un gimnaziu cu 4 clase şi prin urmare, din această cauză, acel gimnaziu are numai 4 clase.

O voce: Este legat.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiuni Publice:* Da, este legat, pentru că aceasta este scris în lege, la art. 93 sau 94.

Acum se află în discuţiune şi noua lege a învăţământului secundar, care încă pune norme pentru acelaşi lucru. Ce puteam eu să fac? Este adevărat că am primit o petiţie de la cetăţenii din Dorohoiu, despre care vorbea dl dr. Mihălescu; dar tocmai acum este vorba ca Corpurile legiuitoare să hotărască prin această nouă lege organizarea învăţământului secundar. Puteam eu dar să prejudec chestiunea şi să ridic acel gimnaziu la gradul de liceu? Evident că nu.

Dar mai este ceva: de când sunt eu pe această bancă, nu s-a votat niciun buget şi chiar dacă aş fi vrut să fac liceu dintr-un gimnaziu, nu aş fi avut timpul necesar.

Astfel, anul trecut bugetul era votat când am venit eu la minister, anul acesta bugetul încă nu s-a votat. S-a depus numai proiectul şi împrejurările actuale sunt aşa că nu permit să se prevadă pentru anul acesta niciun fel de adaos, aşa că mâinile mele îmi sunt legate de o parte prin economiile ce trebuie să fac, iar pe de altă parte prin legea din 1864. Prin urmare, nu putem decât să

lăsăm tot aşa cum este gimnaziul din Dorohoi, până când, printr-un nou buget şi prin noua lege, se va putea face altfel.

Acesta este răspunsul ce aveam de dat dlui interpelator.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea prelungită 1897–1898, nr. 36, p. 366.)

VII.
RĂSPUNS LA INTERPELARE

Cuvântare în ședința Senatului din 23 februarie 1898 despre gimnaziul de la Pomârla

În satul Pomârla din jud. Dorohoi cu averea lăsată prin testament de Marele Logofăt Anastasie Başotă[60] s-a înființat în 1879 un liceu, care a funcționat mai mult timp ca școală particulară sub conducerea Casei Școalelor (care administrează fondul, conform legii), iar de la 1906 s-a asimilat cu totul școalelor publice cu profesorii numiți după legea învățământului secundar al Statului. În epoca în care se discutau aceste lucruri în Senat, această școală era în prima fază a existenței sale.

Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice: dlor senatori, îmi pare bine că preocupările onor. dl Ionescu[1] ale unui vechi și venerabil profesor, se întâlnesc cu ale mele asupra chestiunii liceului din Pomârla.

Trebuie să vă fac declarațiunea că am convingerea că liceul din Pomârla ar putea da mult mai bune rezultate decât dă. Ca să vă dau o idee, vă voi spune numai că acest liceu costă pe an 110.000 lei și are numai 73 de școlari; prin urmare fiecare școlar revine la mai mult de 1.630 lei pe an: așa că ne-ar da mâna să-i ținem la Paris pe toți și poate să mai rămână și ceva economii.

În asemenea condițiuni, înțelegeți bine că nu putem zice că donațiunea repausatului Başota dă tot ce ar putea să dea. Este sigur că este ceva care păcătuește aici. Eu cred că știu o parte din cauza răului. dl Ionescu știe și mai mult decât mine, și când îl voi ruga să mi-le spună și mie, amândoi sper să putem găsi leacul.

Dar trebuie să nu uităm un lucru: că această fundațiune nu este o instituțiune de stat, ci o instituțiune privată, care există în virtutea unui testament și trebuie procedat cu multă băgare de seamă, fiindcă testamentul nu trebuie atins nici într-un fel.

---

1. Nicolae Ionescu (1820–1905) profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași, a fost de tânăr amestecat în luptele politice, a fost membru în Constituanta din 1866, a făcut parte din mai toate parlamentele, a fost și ministru în guvernul lui I.C. Brătianu în 1876 și era foarte prețuit ca orator. A fost membru al Academiei Române și al Ateneului Român, de la a cărui tribună a rostit multe conferințe.

Fără îndoială că testamentul ar fi putut fi conceput altfel, aşa ca să poată da mai bune şi mai frumoase rezultate; dar nu suntem noi judecători şi nici testamentul nu poate să fie schimbat, dar vom căuta să facem cu toţii, cel puţin, ca venitul de care dispune fondul să se întrebuinţeze astfel încât să producă maximul de beneficii posibile. Ştiu de ce liceul merge rău, ştiu ce-i lipseşte ca să meargă bine şi ştiu de asemenea unde ar putea să se facă cheltuieli cu mai mult folos; prin urmare, primele elemente le am şi dacă dl Nicolae Ionescu va binevoi să-mi dea ajutor, sper că vom ajunge la rezultatul pe care-l dorim cu toţii.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1897–1898, nr. 36, p. 367.)

VIII.
RĂSPUNS LA INTERPELARE

Cuvântare în şedinţa Senatului din 24 februarie 1898 ca răspuns la interpelarea lui A. Vericeanu pentru înfiinţarea unei şcoli profesionale la Piteşti

Senatorul Vericeanu interpelează pe ministrul Haret cerând să înfiinţeze o şcoală profesională în oraşul Piteşti. Haret îi răspunde cele ce urmează.

Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice: dlor senatori, chestiunea ridicată de dl Vericeanu[1] se leagă cu o chestiune foarte înaltă. Este vorba de întregul învăţământ profesional din ţară.

Acest învăţământ putem zice că astăzi nu-l avem, fiindcă nu se cheamă că o ţară are învăţământ profesional când are trei sau patru şcoale de comerţ, care nu sunt adevărate şcoli profesionale, pe urmă trei şcoli de meserii pentru băieţi şi vreo câteva pentru fete.

Aceste din urma, afară de două sau trei, abia vegetează.

Este cert că starea aceasta de lucruri nu poate să dureze şi-mi pare bine că dl Vericeanu a adus aminte câteva cuvinte ale mele, zise acum câteva luni de zile, fiindcă exprimă convicţiunea mea adâncă: învăţământul nostru care urmează pe cel primar, e ca un corp mic, cu un cap foarte mare. Este o disproporţiune: învăţământul secundar este prea dezvoltat, pe când cel profesional nu este îndestul.

Este cert dar că starea aceasta de lucruri nu poate să urmeze multă vreme. Tocmai în momentele acestea d-voastră, sunteţi pe cale de a rezolva chestiunea, pentru că legea învăţământului secundar şi superior va fi urmată la scurt interval de legea învăţământului profesional, căreia legea aceasta a învăţământului secundar îi este premergătoare. Ea pune bazele întregului învăţământ pe care se vor dezvolta învăţământul privat, cel profesional etc.

Vedeţi dar că nu e vorba aici numai de şcoala din Piteşti, ci de întregul învăţământ profesional, în care şcoala din Piteşti intră ca un caz particular. Când

1. Alexandru Vericeanu (1839–1912), profesor de economie politică la Universitatea din Bucureşti, a fost ministru de agricultură în 1891 în cabinetul prezidat de Generalul I. Florescu, mai apoi a trecut iarăşi în Partidul Naţional Liberal, din care mai făcuse parte.

chestiunea în întregul ei va fi rezolvită, soluțiunea chestiunii de la Pitești va veni de la sine.

Este justificat dl Vericeanu ca să fie impacient să vadă chestiunea rezolvându-se mai curând, căci primăria din Pitești, are sarcini pe care nu le poate ușor suporta. Dar îl rog pe dlui să binevoiască a observa că și bugetul statului se găsește strâns în limite din care nu poate ieși, și anul acesta mai puțin decât oricând putem să-l încărcăm.

Eram dispus să prevăd un ajutor pentru școala aceasta, însă mi-a fost imposibil să măresc alocațiunile actuale. Pot promite dlui Vericeanu să pun sprijinul meu pe lângă comisiunea bugetară, ca, dacă va găsi resursele necesare, să satisfacă dorința d-sale și a piteștenilor; dar eu care aveam o limită de resurse peste care nu trebuia să trec, nu puteam satisface nici dorința d-sale, nici alte dorințe tot așa de legitime ca și a piteștenilor.

Dar mai este încă o chestiune: școalele profesionale de fete s-au înmulțit în anii din urmă – sunt acum vreo cincisprezece – în seama statului și altele în seama comunelor: afară de școala din Pitești, este una la Vaslui, alta la Huși și aiurea. Dezvoltarea acestora însă nu s-a făcut în condițiuni bune, pentru că a lipsit personalul didactic şi mi-e teamă că împrejurarea aceasta va fi pentru câțiva ani în viitor o piedică la dezvoltarea normală și fructuoasă a școalelor profesionale, pentru că locurile se ocupă de un personal nu destul de pregătit și mai târziu, când vom avea personal, nu vom avea unde să-l întrebuințăm. Este același lucru care s-a întâmplat pe o scară mai mare în anii care au urmat pe 1864, în ce privește învățământul normal și secundar. Problema este pe cale de a se rezolva, fiindcă legea învățământului primar prevede înființarea unei școale normale pentru învățământul profesional, care va servi pentru a forma maestre. Ea se va înființa la toamnă: după trei ani vor începe să iasă maestrele care ne vor servi cu folos în școalele profesionale de fete. Și cred că atunci va fi momentul cel mai potrivit pentru a se da o dezvoltare mai mare învățământului profesional.

Deocamdată să mergem cu băgare de seamă și să nu formăm un personal nu îndestul de pregătit cu care să nu avem ce face.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1897–1898, nr. 36, p. 377.)

IX.
RĂSPUNS LA ÎNTREBARE

Cuvântare în şedinţa Senatului din 14 martie 1898 ca răspuns la întrebarea lui Gr. Vulturescu despre comemorarea faptelor din 1877 şi a urmărilor lor

Senatorul Gr. Vulturescu întreabă pe ministrul Haret despre măsurile ce ar trebui luate pentru a se păstra vie amintirea faptelor de la 1877 şi urmările lor. Prezintă o propunere semnată de 7 senatori: „Dl ministru al Instrucţiei să facă ca, printr-o placă comemorativă în marmură, aşezată în toate şcoalele publice, să amintească tinerelor generaţiuni pe acei care au săvârşit toate aceste fapte măreţe şi glorioase, ca să le servească de îndemn puternic spre a lucra şi ele tot cu aceeaşi pricepere, iubire şi devotament la binele şi mărirea ţării". Vorbesc asupra acestei chestiuni senatorii N. Micescu, Valerian-Ursianu, apoi răspunde Haret următoarele:

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiuni Publice:* Am o deosebită mulţumire de părerea emisă de dl Vulturescu, pentru că nu poate să fie propunere mai patriotică şi idee mai nimerită decât aceea pe care o emite d-sa. O altă mulţumire este că m-am cam nimerit la gând cu d-sa, căci propunerii d-sale i-am dat deja un început de execuţiune, cu o deosebire de formă însă.

Iată ce am făcut eu: am pus să se imprime nişte tablouri în care în mijlocul unei coroane de lauri şi stejar, se află numele tuturor celor morţi în războiul de independenţă. Tablourile acestea se vor expune în fiecare şcoală şi biserică. Pe lângă aceasta, în fiecare duminică şi sărbătoare, numele acelora vor fi pomenite în biserică.

Aceasta am făcut-o în înţelegere cu P. S. S. Episcopi, care au aderat cu mulţumire la această dorinţă a mea.

Dl Vulturescu ar dori o placă comemorativă pentru serbarea regalităţii: se va face şi aceasta, dar va trebui câtva timp. Execuţiunea celeilalte idei a reclamat până acum trei luni ca să se împlinească. Eu cred că ideea dlui Vulturescu poate fi cuprinsă în aceea ce am spus, căci, când copilului şi săteanului îi aminteşti numele celor morţi pentru independenţă, deştepţi totdeodată şi celelalte idei care decurg din aceea.

Mă unesc cu dl Vulturescu: va fi bine să se facă placa comemorativă ce cere d-sa, dar îi cer câtva timp pentru aceasta.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1897–1889, nr. 36, p. 517.)

X.
CUVÂNTARE OMAGIALĂ

Cuvântare în ședința Senatului din 16 martie 1898 ca omagiu din partea guvernului la moartea lui Miltiade Tzoni

Miltiade Tzoni (1844–1898) era de la 1869 profesor de mecanică la facultatea de științe din Iași. A luat parte și la luptele politice, în care a arătat un temperament vioi, adesea violent. În vremea când D. Sturdza era ministru de Instrucție a fost dat în judecată împreună cu alți colegi din pricina unor manifestațiuni politice. începând de la 1888, a făcut parte din Parlament, când ca deputat, când ca senator și a fost un puternic adversar al partidului liberal. În urma procesului a publicat o carte intitulată „Regimul corupțiunii și al teroarei sau guvernul dlui I.C. Brătianu". În ultimul timp era senator și luase cuvântul la dezbaterea proiecului de lege al învățământului secundar în ședința de la 14 martie. Când proiectul era în discuția Senatului, el moare și cu acest prilej P. Grădișteanu rostește un discurs emoționat, iar Haret cuvântarea ce urmează:

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor:* dlor senatori, cuvintele calde ale dlui Grădișteanu aș dori să am puterea să le dezvolt atât cât ar merita colegul bun și meritos pe care-l pierdem.

Dlor senatori, Tzoni a fost unul din cei mai iluștri dintre profesorii noștri universitari.

A fost un om învățat și un om de datorie în cel mai înalt sens al cuvântului. Și din acest punct de vedere și Universitatea din Iași și partidul și țara, pierd un om de cea mai înaltă valoare.

Așa fiind, cred că orice semn de simpatie s-ar da memoriei lui, nu este de prisos, oricât de mari și oricât de călduroase ar fi acele manifestări de simpatie. Senatul va decide ce va crede de cuviință în privința modului cum crede să se asocieze la doliul pentru moartea lui Tzoni.

Cât pentru guvern, a luat măsuri să fie reprezentat, să se depună o coroană și să se dea cheltuielile de înmormântare pe seama statului. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Ședința ordinară prelungită 1897–1898, nr. 36, p. 529.)

XI.
EMITEREA DE RENTĂ PENTRU CLĂDIRI ȘCOLARE ȘI BISERICEȘTI[1]

Discurs în Adunarea Deputaților în discuția „proiectului de lege prin care se autorizează guvernul a emite rentă amortizabilă pentru suma de 10.910.451 lei pentru construcțiuni școlare și bisericești". Ședința din 26 martie 1898

În ședința de la 26 martie 1898 deputatul P. Gârboviceanu dă citire proiectului și raportului întocmit de comitetul delegaților și semnat de raportorul Căpitan Manoliu. În acest proiect se arată detaliat toate cheltuielile de clădiri și reparațiuni. În discuția generală vorbesc I. Mincu, atingând chestiunea restaurării monumentelor istorice și altele, apoi Take Ionescu, cărora le răspunde Haret.

După ce se votează luarea în considerație, se procedează la votul pe articole, fără a lua nimeni cuvântul. Apoi în total proiectul se votează cu 75 voturi, fiind 75 deputați prezenți.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor deputați, deoarece dl Take Ionescu nu a vorbit decât de o singură chestiune și, după cum a spus, pentru ca să lămurească pe dl Mincu, nu am a răspunde decât dlui Mincu însuși.

Dl Mincu a spus că nu face nici o învinuire, nici guvernului actual nici guvernului precedent, cu toate că nu a făcut decât să acuze și cu toate că tot timpul nu a spus decât că rău s-a făcut ceea ce s-a făcut.

Eu nu voi căuta să mă justific nici pe mine nici pe aceia care m-au precedat. Am să spun lucrurile așa cum sunt și dvs. mă veți condamna sau mă veți absolvi.

Dlor, eu sunt om de socoteală și prin urmare, mă feresc ca de foc de a vorbi despre lucruri în afară de chestiune. De aceea am să răspund imediat la faptele concrete care s-au pus înaintea dvs. și la nimic altceva.

Dl Mincu a formulat o învinuire: cum că de câte ori se vine cu cererea de credite, Camera nu știe niciodată ce votează.

---

1. Expunerea de motive la acest proiect de lege nu se găsește nici în Dezbaterile Senatului nici în ale Camerei.

Nu vreau să iau asupra mea să vorbesc de ce s-a făcut altă dată. Pentru mine unul ştiu că am voit să fac tot posibilul ca să nu se mai întâmple aşa ceva.

Am voit să fac o dare de seamă pe care să o adresez fiecăruia din d-nii deputaţi şi senatori în parte asupra fiecărei lucrări pentru care s-a acordat un credit măcar de o sută de lei. Lucrarea aceasta a luat însă aşa proporţii că a devenit un adevărat volum, aşa încât nu a putut să fie gata la timp[1].

Eu, când am venit şi am cerut creditul de faţă, am voit ca dvs. să ştiţi bine ce votaţi şi eu să vă pot explica fiecare condei. De aceea mi-am luat măsurile de vreme.

Tocmai de la aprilie trecut am trimis pe arhitectul ministerului să facă devize pentru tot ce aveam nevoie să cer.

Vă rog să observaţi că, deşi practica aceasta s-a urmat şi înainte, însă eu m-am silit să urmez în mod general pentru toate clădirile.

Uneori guvernele au fost silite să ceară un credit numai pentru începerea unei lucrări, alte ori au venit propuneri din iniţiativă parlamentară, şi creditele pe care dl Mincu îndeosebi le-a citat, sunt cele mai multe credite de acestea. Aşa de exemplu v-a citat cifra de 200 mii lei care a fost votată în trecut pentru construirea şcoalei normale din Craiova; nici nu este de gândit ca, cu 200 mii lei, să se facă o lucrare ca aceasta, o clădire care trebuie să conţină 250 interni.

Toate clădirile de şcoli normale, făcute până acum au costat câte un milion. Însă suma aceea a fost cerută în momentul unei alte votări de credite, din iniţiativă parlamentară, şi deputaţii care au cerut-o nu au voit altceva să facă, decât să pună o cifră oarecare, numai pentru a se începe clădirea, rămânând ca în urmă făcându-se studiile, să se completeze suma. Nu ştiu ce guvern era pe atunci, însă stabilesc că guvernul nu a fost de vină în această afacere.

Pe urmă, după ce încep lucrările sau când lucrările nu sunt încă începute, după ce creditul este votat şi când guvernul este pus în poziţiune de a executa un vot al Camerei, ce vreţi să facă el? Să nu înceapă să lucreze deloc, sub cuvânt că nu ajung banii sau să vină pe urmă să ceară ceea ce mai trebuie ca să termine lucrarea care i se cere? De aceea diferitele guverne au fost silite să vină cu credite de completare a altor credite anterior votate.

Dar au mai fost şi alte cauze. A fost că, mai de multe ori decât s-ar cuveni, diferitele guverne au fost puse în poziţiune de a nu cunoaşte îndestul de bine chestiunea în ea însăşi, fără să fie absolut întru nimic de vină. Şi eu ca şi dl Mincu nu fac deosebire de guvern. Când se hotărăşte clădirea cutare şi când ministrul trimite pe arhitect să facă planul şi devizul şi când acest deviz se cercetează de 10 ori şi se fixează o cifră oarecare, şi când după ce lucrarea este începută, vine arhitectul şi spune că nu se ajunge suma din cutare sau cutare cauză, ce vreţi să facă guvernul şi a cui este vina că se întâmplă aşa?

---

1. Nu am găsit acest volum, nu ştim dacă s-a tipărit.

Ministrul de mai multe ori nu este arhitect, nu are vreme să se ducă cu panglica în mână să măsoare dimensiunile şi să numere cărămizile. De altă parte personalul arhitectonic nu are chemare să facă controlul acestor lucrări în felul acesta, şi nici putinţa nu o are, căci are alte treburi. Personalul tehnic al ministerului este chemat ca să facă lucrările în regie ale ministerului şi să priveghieze clădirile care sunt puse sub directa lui priveghere, dar nu poate să revizuiască devizele şi planurile până în cele mai mici detalii. Planurile cel puţin sunt mai uşor de verificat; dar a se revizui devizele în cele mai mici detalii este imposibil. Se întâmplă ca devizul unei lucrări să prevadă temelia de 1 metru şi 20 cent.; însă cel care a făcut devizul nu a studiat locul, nu a făcut sondagii şi, când se face clădirea, se găseşte că temelia trebuie să meargă până la 4 metri. Atunci din doua una: ori facem temelia de 1,20 m., şi atunci clădirea cade peste câţiva ani, după cum s-a întâmplat uneori, ori facem temelia de 4 metri, după cum trebuie, şi venim să cerem suma ce ne lipseşte şi pe care nu am putut-o cere la prima dată, pentru că studiile ce ni se prezentaseră nu fusese complete. În cazul acesta cine este răspundător? Răspundător nu este ministrul, şi cu toate acestea el duce greul, căci în el se loveşte.

Eu nu vorbesc numai de dvs., dle Mincu, eu răspund la învinovăţiri care au fost aduse şi de dvs. astăzi şi de alţii altădată.

De altminteri, cu părere de rău trebuie să constat că la unii arhitecţi este un adevărat sistem acesta de a băga pe stat şi dacă pot şi pe particulari, în cheltuială, fără să-i prevină la ce îi angajează.

Sunt numai câteva zile de când am avut o conversaţie cu un arhitect, căruia voiam să-i dau o lucrare şi mă plângeam lui tocmai de lucrul acesta: că clădiri care au fost plănuite să coste patru sute de mii de lei, au costat 1.200.000 şi că o clădire ca cea de la Câmpulung, care era destinată să coste 500.000 lei, a costat 1.600.000.

Şi întrebam: pentru ce în alte părţi nu se întâmplă aşa?

De ce, în alte părţi, deosebirea între devizele plănuite şi cele executate nu trece peste 15%, pe când la noi ajunge până la 300%. Şi, după oarecare vorbă, arhitectul mi-a spus curat: noi urmăm şcoala franceză, şi sistemul francez constă în a introduce pe client în cheltuieli, şi pe urmă, treaba lui, să se descurce.

Acestea sunt cuvinte textuale…

Dl *P. Gârboviceanu:* Toţi procedează aşa.

Dl *I. Mincu:* Să nu-i mai daţi nicio lucrare, dle ministru.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Eu i-am dat lucrarea; dar i-am pus în contract clauza că este răspunzător de ceea ce va trece peste deviz. În orice caz însă îmi rezerv dreptul să revizuiesc devizul mai de aproape şi să reziliez contractul, îndată ce voi constata că devizul real trece peste devizul ce-mi va prezenta mai mult de 10 sau 15%. Sper că această procedare va rămâne ca obicei în minister şi că pe viitor nu se vor mai întâmpla lucruri ca cele întâmplate până acum.

Dlor, unii arhitecți, – zic unii, pentru că nu este drept să generalizez, – nu au în gând, când iau o lucrare a statului, să lucreze în interesul statului. Ei au în vedere numai de a face o față frumoasă, care să le serve de reclamă; ce o fi înăuntru, puțin le pasă. Ba, mă înșel, le pasă foarte mult, căci dacă se ridică devizul se ridică și tantiema și aceasta nu le este indiferent.

Am avut ocaziunea, foarte neplăcută, de a mă disputa cu unii din arhitecți, din devizele cărora nu pot scăpa cu niciun preț. Sunt prevenit asupra tuturor neajunsurilor pe care le enunță dl Mincu, și știu că ei au interesul de a ne duce în cheltuieli din ce în ce mai mari, pun piciorul în prag, nu vreau să merg mai departe cu cheltuielile, și cu toate acestea nu văd chip de scăpare decât poate prin judecată. Nu e zi în care să nu mi se ceară suplimente, sub tot felul de pretexte: ba că trebuie cutare să pună piatră în loc de cărămidă, ba lemn de stejar în loc de lemn de brad. În zadar răspund că nu am nevoie de toate aceste cheltuieli de lux, căci mie îmi trebuie școală unde să învețe copiii, iar nu clădiri monumentale.

În starea aceasta mă aflu de un an de zile de când sunt în capul ministerului, și zece ani dacă aș sta, cred că nu aș termina. Și încă eu sunt un om de cifre și mă descurc mai lesne în afacerile acestea.

Vă închipuiți ce trebuie să fie pe capul unui ministru, străin de asemenea lucruri.

De ce vă mirați atunci, când se duce la un milion o lucrare începută de la 200.000 lei?

Dl Mincu ne-a adus mai multe cazuri, eu iau pe cel mai principal.

Școala din Câmpulung, când a fost hotărâtă a se clădi, s-a dat un credit de 700.000 lei, votat în aprilie 1886; creditul era destinat școalei fără teren, căci terenul a fost procurat de primăria locală.

S-au făcut planurile pentru 500.000 lei; dar după ce au început lucrările, s-a găsit că apa curge prin temelii, că colțul cutare n-are temelia destul de adâncă și tot felul de alte motive, așa că devizul s-a ridicat nu mai știu până unde.

Dar nu numai atât. După ce s-a terminat lucrarea, s-a găsit că trebuie introdusă electricitatea și încălzirea centrală. Aceasta a dat loc la lucrări suplimentare, care au costat încă 300.000 lei.

Aci a fost și vina arhitectului și a acelora care au autorizat să se facă asemenea lucrări suplimentare.

Liceul internat din Iași, după ce a fost terminat așa că rămăsese numai să se mute școala în el, s-a hotărât a i se introduce „tout â l'egout“[61] așa că a costat întreit decât dacă lucrările suplimentare s-ar fi făcut de la început.

Liceul din Ploiești, plănuit pentru 400.000 lei, a costat până acum 1.100.000 lei, fiindcă, după ce s-au început lucrările, a venit arhitectul și a cerut a se introduce piatră în locul cărămidei, lucru care a îndoit dintr-odată cheltuielile.

Nu numai atât; la mai toate aceste clădiri noi, nu s-a rezervat nimic nici pentru mobilier, nici pentru dotația didactică. Când am cerut să mi se facă

devizul pentru mobilierul unui liceu, mi s-a prezentat unul în valoare de 80.000 lei, pentru un mobilier cu monograme în lemn de stejar. Am luptat nu știu câte luni până să-l pot reduce la 50.000 lei.

Ministrul este, dlor, veșnic în apărare și în discuții, zilnic trebuie să lupte ca să scoată gologan cu gologan, câte o economie.

Mai vorbea dl Mincu de Universitatea din Iași.

Universitatea din Iași a început cu un credit de 2 milioane, dar nu cu gândul că are să se termine cu acest credit.

Această sumă a fost cerută ca prim credit, din care să se facă cumpărarea terenului, studiile și planul lucrării.

Că a ajuns la 4 milioane nu mă mir, căci e vorba de o lucrare deosebită, care pentru prima oară se face în țară, o lucrare specială, în care nu suntem experimentați. Dar m-am mirat de alte clădiri, pentru care aveam experiența lucrului și care totuși au costat foarte scump.

Liceul Sf. Sava și Basarab, care au fost făcute la 1886, au costat fiecare din ele sub 500.000 lei, cu dotații cu tot. Puneți alături liceul din Ploiești și Craiova, care au costat câte 1.100.000 fără dotații și trageți concluzia.

În ce privește facultatea de medicină din București, dl Take Ionescu a spus cum stă chestiunea. Eu nu mai am de zis nimic.

Dl Mincu a mai atins și chestiunea monumentelor istorice.

Aci se schimbă terenul de discuție. Dl Mincu știe că un obiect de artă nu se tratează ca un obiect de utilitate, și, dacă te poți tocmi pentru un obiect de utilitate, nu poți face tot așa pentru un obiect de artă. Nu se tocmește cineva cu un pictor mare pentru un tablou frumos, îi dai cât cere, dacă ai; n-ai ce să faci. Tot așa e și cu monumentele arhitectonice. Dl Mincu știe desigur că o restaurare costă în general mult mai scump decât o construcțiune din nou, pentru că la o restaurare mergi cu ochii închiși; în fine, se mai știe că la noi acest fel de lucrări era necunoscut. Când s-a început, nu aveam nici meșteri, nici artiști; prin urmare, nu e de mirare că lucrările s-au făcut încet și că au costat sume relativ mari. Nu sunt însă așa de mari precum se teme dl Mincu. Așa, de exemplu, biserica episcopală de la Curtea de Argeș, dlui spune că a costat aproape 3.000.000. Mă iertați, a costat numai 1.100.000 și s-a făcut în 10 ani, iar nu în 15. Poate dvs. ați pus la socoteală și alte lucrări care se fac în oraș: palatul episcopal, lucrările seminarului, și altele; dar toate acestea, sunt lucrări care nu pot să fie puse în socoteala bisericii.

Neapărat, nu am să discut chestiunea dacă restaurarea e făcută bine sau nu, din punctul de vedere artistic. În această privință dl Mincu e mai competent decât mine. Dar asupra unui punct mă pot opri: dlui a criticat pe arhitectul care a fost silit uneori să facă din nou monumentele vechi. Eu nu prea văd cum ar fi putut arhitectul să facă altminteri, căci unele din aceste monumente erau cu desăvârșire dislocate și gata să cadă, unele erau dislocate chiar din cauza viciului de

construcțiune original. Bătrânii noștri aveau obiceiul să pună în corpul zidăriei grinzi de lemn, sub cuvânt să întărească zidăria. Grinzile au putrezit, au lăsat în zid locuri goale, și din această cauză bolțile au crăpat și s-au desfăcut. Așa a fost cazul cu biserica Trei-Ierarhi, care era gata să cadă cu totul la pământ.

Starea aceasta o putem azi vedea la biserica domnească din Curtea-de-Argeș, unde toate bolțile sunt desfăcute.

Prin urmare, nu vă mirați dacă și la biserica aceea, cine va face restaurarea va fi silit să procedeze tot așa.

Dl Mincu a mai spus un lucru, care e bine iarăși să nu-l las să treacă fără răspuns, că guvernele trecute nu s-au îngrijit să-și formeze un personal tehnic. Nu știu întrucât învinovățirea aceasta va fi meritată de alții, dar sper că nu se poate face nici mie, și niciunui alt fost ministru de instrucțiune, care se află alături de mine pe banca aceasta[1].

Într-o vreme când ministerul de Instrucțiune avea să execute o mulțime de lucrări, el a fost condus ca să organizeze lucrurile în modul cel mai rațional și mai economic posibil. El instalase un birou de lucrări, compus din un arhitect și un inginer, căruia îi pusese o limită de 4,20% din prețul lucrărilor ca cheltuială de arhitect și de regie.

Biroul acesta a dat rezultate foarte bune. Așa, lui se datorește planul originеal al Universității din Iași, planul ministerului de Instrucție și alte planuri. Însă el a fost atacat cu cea din urmă violență de unii arhitecți, printre care dacă nu mă înșel, se numără și dl Mincu.

Dl *I. Mincu:* Nu este exact.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Atât mai bine dacă nu erați și dvs.; sunt zece sau doisprezece ani de atunci și se poate să mă înșel. A fost însă un grup de arhitecți care au atacat biroul acesta, sub cuvânt că costă scump și că este ilegal constituit[2].

Cum că era ilegal, cine poate să susțină? De când lumea, cine are lucrări mari de făcut, își organizează un serviciu tehnic.

Cum că era scump 4,20% din deviz, oricine din dvs. care și-a făcut casă, știe că aceasta este sub prețul obișnuit. Dar am dovadă și mai bună despre aceasta; după ce a ieșit din guvern ministrul de atunci, imediat biroul acela s-a desființat și toate lucrările începute de dânsul au rămas baltă. S-a adoptat un alt sistem pentru facerea planurilor și supravegherea lucrărilor, în care au intrat ca arhitecți tocmai aceia care lucraseră ca să se desființeze biroul.

Care a fost rezultatul? Mai întâi rezultatul a fost că în loc de 4,20 cât ar fi costat lucrările cu biroul, ele au costat 8,25, adică îndoit.

---

1. E vorba de Dimitrie Sturdza, care fusese ministru între 1885–1888 și acum era președinte al Consiliului de Miniștri.

2. Vezi răspunsul lui Haret sub pseudonim în colecția de față vol. cu *Polemici*.

Şi în cifra aceasta nu intră şi lucrările făcute de serviciul tehnic al ministerului; cu ele am ajunge la peste 10% adică de două ori şi jumătate mai mult decât era să coste biroul primitiv.

Dar aceasta nu este paguba cea mai mare, cu toate că însumate toate laolaltă, sumele plătite arhitecților se ridică la peste 2.000.000 lei. Paguba cea mai mare este că nu mai ştim ce cheltuim, că nu mai ştim unde mergem.

Ce o să zic eu de o construcție făcută pe o întindere de 60 de pogoane, şi unde arhitectul a găsit cu cale să facă săpături de 100.000 metri? Aceia sunt bani aruncați pe fereastră; ce e mai mult, pământul acela a servit la facerea cărămizilor, şi cu toate acestea statul a plătit-o ca şi cum ar fi fost adusă de la fabrică.

Ce să mai zic de un alt arhitect, care aşa de multă pricepere a avut, încât i se dărâma bolțile înainte de a termina lucrarea?

Dl *I. Mincu:* S-a întâmplat şi la alte lucrări de câte 20 milioane; la ministerul Domeniilor au căzut bolțile.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Dacă sarcina mea este destul de grea ca să răspund unui om competent ca dl Mincu, cum să mai răspund şi de lucruri pe care nu le cunosc? Aceasta mi-ar fi peste putință.

Arhitectul despre care vorbesc s-a crezut destul de capabil ca să i se încredințeze o lucrare de un milion, şi cu toate acestea când au trecut trei lucrători peste bolțile făcute de dânsul, bolțile au căzut. Bine că nu s-a întâmplat nenorocirea aceasta după intrarea copiilor în şcoală!

Cu un cuvânt, creditul de 21.000.000 votat la 1886, în mare parte a fost pus în mâinile unor oameni de asemenea competență şi dacă acum venim să împlinim lipsurile lăsate de dânşii, desigur că vina nu este a noastră: am găsit lucrurile în starea aceasta; am găsit lucrări neisprăvite; am găsit, spre exemplu, liceul internat din Iaşi, care e destinat să adăpostească 250 elevi, şi care cu toate acestea nu are o odaie de servitori.

Atunci noi vă spunem: clădirea în starea aceasta nu poate să funcționeze mai departe; dați-ne ce ne trebuie ca să isprăvim. Şi ca dovadă că, după cum sperăm, nu va mai fi nevoie de a se mai cere credite suplimentare pentru această clădire, noi vă prezentăm studiile care de un an de zile sunt făcute cu cea mai mare conştiință.

Sunt devizuri făcute până la o centimă. Dacă nici acestea nu vor fi exacte, nu ar rămâne decât să dăm în judecată pe arhitectul nostru; dar acesta e un om în care am încredere pentru că-l văd dându-şi toată osteneala ca să-şi facă bine datoria. Dl Mincu a mai spus că serviciul tehnic de la ministerul de Instrucție care e plătit cu leafă ca să-şi dea tot timpul ministerului, mai are şi lucrări care se plătesc cu tantieme.

Dl *I. Mincu:* Nu acum, dar s-a urmat aceasta.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* S-a urmat în adevăr şi găsesc că sistemul era greşit; dar s-a renunțat la dânsul deja de miniştrii anteriori.

Închei dlor, adăugând că, dacă socotiți că trebuie să dăm explicațiuni în parte pentru fiecare condei care se cuprinde în acest proiect de lege, sunt gata să le dau, pentru că le cunosc pe toate destul de bine. Dar, în vorbire generală, aceasta este ce puteam să răspund dlui Mincu.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită 1897–1898, nr. 56 de la 21 aprilie 1898, p. 1049.)

Discurs în ședința Senatului din 28 martie 1898 în discuția generală a proiectului de lege pentru emiterea de rentă în valoare de 10.910.451 lei pentru construcții de clădiri școlare și bisericești

Proiectul votat de Cameră vine în discuția Senatului la 28 martie 1898. Raportul este citit de Căpitanul Manoliu[1]. Vorbesc în discuția generală senatorii G. Exarcu și G. Fulger, cărora le răspunde Haret, după care se votează luarea în considerațiune. În discuția articolelor iau cuvântul St. Perieleana-Buzău, Nicolae Ionescu și Mitropolitul Moldovei: apoi proiectul se votează cu 70 glasuri, fiind 4 contra.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor, mă tem că dacă voi lăsa să răspund de o dată la prea mulți oratori, voi pierde din vedere obiecțiunile care se vor face; de aceea vă rog a mă lăsa să vorbesc acum, rămânând să mai iau cuvântul dacă va fi nevoie.

Dlor senatori, țin mai întâi să mă justific de o învinovățire, care are multă aparență de dreptate și pe care a făcut-o dl Ursianu acestui proiect de lege, anume: că-l aducem prea târziu în dezbaterea d-voastră.

Vreau să vă explic cum a mers lucrul, ca să vedeți că eu nu sunt în nimic de vină.

De la început, de când am intrat în minister, am știut că o să am a face cu clădirile școlare și bisericești și m-am apucat să studiez lucrurile; arhitecții ministerului au umblat toată vara din loc în loc pentru a face planurile și devizele necesare în vederea proiectului de lege de față și acele lucrări au fost gata de la 1 noiembrie trecut.

---

1. În Dezbateri poate că este o eroare de tipar toarte curioasă. Căpitanul Manoliu figurează ca raportor și la Cameră și la Senat. Să fi fost atunci un senator și un deputat cu același nume? Și să se fi întâmplat ca acele două persoane cu același nume să fie raportori la același proiect de lege? Mai curios este că de câte ori senatorul Exarcu vorbește de „raportor" și zice că așteaptă lămuriri de la „raportor", stenografii notează: Ilaritate! Mi-este imposibil să restabilesc lucrurile.

Afară de aceasta, gândeam că se cuvine ca Camerele legiuitoare să fie puse în cunoștință deplină de cum stă această cestiune a clădirilor ministerului de Instrucțiune, cărora de atâția ani de zile se acordă credite rânduri rânduri.

De la 1880 până astăzi, timp de 18 ani, s-au acordat sume foarte însemnate și s-au făcut clădiri mari, în genere bune. Dar este logic ca din când în când să fie un raport lămurit, care să spună Regelui și Camerelor legiuitoare: iată ce s-a dat, iată ce s-a făcut. Insă când am întreprins să fac lucrarea aceasta, nu-mi dădeam seama de proporțiunile ce avea să ia, și am ajuns în toamnă fără să o fi terminat.

Lucrarea se continuă și acum, dar a luat proporțiunea unui volum considerabil, așa că ajungem la finele sesiunei, fără să fi cerut încă sumele de care avem nevoie pentru lucrările deja începute și care nu pot rămâne neterminate.

Așa fiind, am făcut expunerea de motive mai concisă, pe care o găsiți la începutul proiectului de lege, și am dus-o la Cameră încă de la începutul lui martie, îmi pare că de la 5 martie; însă acolo au fost discuțiuni lungi asupra altor lucruri, ceea ce a făcut ca proiectul să nu se poată vota decât acum în urmă de tot. Întârzierea nu vine dar din pricina mea.

Un alt cuvânt ce a zis dl Ursianu, și asupra căruia se cuvine să răspund mai dinainte, este că lucrările de construcțiuni ale ministerului Instrucțiunii se ruinează repede…

Dl *Valerian Ursianu:* În genere.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* În genere; e adevărat ce spuneți d-voastră. Motivul este că clădirilor publice la noi le lipsește în genere întreținerea; și întreținerea lor lipsește pentru că în buget e prevăzută o sumă mai puțin decât insuficientă.

Dl *V. A. Urechiă:* Ridicolă.

Dl *Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor:* Ridicolă.

Vă aduceți aminte că cu ocaziunea unei interpelări dezvoltate de către dl dr. Mihălescu, am insistat asupra punctului acestuia și v-am spus să nu vă mirați că clădirile publice nu se pot întreține cum se cuvine; căci cu 40.000 lei pentru clădirile școlare și cu 70.000 lei pentru cele bisericești nici măcar geamurile sparte nu se pot repara. Cum vreți cu această sumă de 110.000 lei, să se întrețină clădiri pe care eu le evaluez la cel mai puțin 150 de milioane de lei? Sunt sigur că, clădirile care sunt sub dependența Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor valorează mai mult decât 150 de milioane și suma de 110.000 lei nu reprezintă niciuna la mie din această sumă.

Apoi multe construcțiuni sunt deja în stare de ruină din cauza lipsei de întreținere din anii trecuți; altele sunt clădiri particulare pe care tot noi trebuie să le reparăm și întreținem.

Este dar foarte natural să vedeți o clădire construită azi și care peste zece ani să fie într-o foarte rea stare de întreținere.

Proiectul de lege pe care-l prezint este destinat în parte să facă față trebuințelor de felul acesta; de aceea vedeți d-voastră în atâtea locuri scris: restaurări și

reparațiuni. Când o clădire o întrețin an cu an, eu n-am trebuință decât să fac la dânsa mici reparațiuni, dar când clădirea nu este deloc întreținută timp de 10 sau 15 ani şi stricăciunile s-au mărit, atunci trebuie făcute reparațiuni radicale sau restaurare deplină. De aceea sunt silit astăzi să prezint, dintr-un singur condei, o cerere de 300 mii lei pentru a restaura nişte clădiri, dintre care unele nu sunt făcute nici de 10 ani. Vina însă nu este a ministerului, ci a insuficienței creditului bugetar pentru întreținere.

Trec acum la detaliile arătate de diferiții oratori.

Dl Exarcu şi-a exprimat mirarea cum se face că se cere un credit aşa de mare pentru completare de clădiri şi a citat îndeosebi şcoala normală din Craiova şi biserica Sf. Dumitru tot din Craiova.

Dlor, iată cum stau lucrurile. Clădirile şcolare şi religioase, de cele mai multe ori se încep cu credite votate fără devize făcute de mai înainte, şi cu aceasta răspund imediat la prima întrebare a dlui Exarcu. Dar o să vă mirați şi de aceasta: cum se poate atunci să înceapă o clădire fără deviz?

Iată, dlor, cum se face.

Iau ca exemplu şcoala normală din Craiova pentru care, în 1894, s-au prevăzut 200.000 lei. Pentru a se face această şcoală, suma aceasta a fost introdusă, pe cât mi s-a spus, prin o propunere din inițiativă parlamentară, într-un proiect de lege, prin care se cereau credite pentru alte clădiri, dar în care şcoala normală din Craiova, nu fusese prevăzută.

Deputații şi senatorii din localitate însă n-au lăsat să mai treacă vreme şi au zis: „Deşi nu avem deviz, noi dăm 200.000 lei pentru a se începe; rămâne să stabiliți d-voastră devizul, să faceți studiile şi să vedeți cât va mai trebui, şi dacă această sumă nu va fi îndestulătoare veți mai cere diferența“.

Astăzi, dlor, o şcoală normală de învățători are prețul făcut un milion. De câte ori s-a dat mai puțin, a trebuit să se vină cu credite suplimentare până la 1 milion. Pentru Craiova, îndeosebi, am chiar studiile speciale făcute: primăria mi-a dat terenul necesar; am luat planurile şcoalei normale din Bârlad pe care le-am adoptat şi pentru cea din Craiova şi de aceea completăm acum, în cunoştință de cauză, suma de acum patru ani, care nu era stabilită pe baza unui deviz.

Pentru biserica Sf. Dumitru din Craiova, dl Exarcu se miră că se cere o sumă aşa de mare pentru completarea restaurării sale.

Să vedeți, dlor, cum s-au făcut restaurările bisericeşti la noi. Când s-a votat creditul, de exemplu, pentru biserica catedrală de la Curtea-de-Argeş, s-a început cu un credit neînsemnat, pare-mi-se de 200 mii lei, care apoi s-a completat încet, încet până la 1.100.000 lei. Cauza este că la lucrările de natură artistică este greu să se facă de la început un deviz, chiar aproximativ, cum se poate face la celelalte lucrări, şi mai ales când este vorba de restaurări de lucrări de artă care nu se pot evalua nici cu metrul pătrat, nici cu metrul cub, căci picturile, mobilele de artă şi celelalte depind de prețul zilei şi de artistul care le face. De

aceea nu trebuie să vă surprindă deloc când vedeți că aceste lucrări se fac cu credite succesive votate.

La Craiova biserica Sf. Dumitru a început și ea cu un credit puțin însemnat. Suma care o cer astăzi socotesc că va fi de ajuns ca să se desăvârșească lucrările, pentru că în ea se cuprinde și desăvârșirea lucrării și dotarea bisericii și exproprierile necesare pentru degajarea monumentului. Această biserică e un monument însemnat nu numai prin mărimea ei și prin însemnătatea pe care o va avea ca biserică catedrală a orașului, dar și pentru momentul artistic al vieții noastre de azi.

Pentru viitor dânsa va compta pentru a da măsura dezvoltării noastre culturale de astăzi și, așa fiind, se cuvine să nu facem cu dânsa economii rău înțelese.

Dl Exarcu se mai întreabă, în privința restaurărilor: cum se fac ele, cum sunt planurile? Dlor, înțelegeți că nu un dascăl de matematici poate să discute această chestiune. Competența mea e foarte mărginită în aceste lucruri. Ceea ce pot să spun, e că lucrurile care se fac, se fac cu multă conștiință și oamenii care lucrează la ele își pun tot sufletul lor ca să facă o lucrare cât mai bună. Fără îndoială ca orice lucrare omenească și aceasta este supusă discuțiunii; dar nu se poate contesta că artiștii întrebuințați la diferitele noastre lucrări bisericești s-au achitat, până acum, în mod demn de însărcinarea lor.

Dl Ursianu a mai vorbit de mănăstirea Cozia. Cererea dlui Ursianu este foarte întemeiată; dar, dacă nu figurează această biserică în cererea de credite de astăzi, e că puterea mea a fost mărginită de rândul acesta; nu puteam să lărgesc creditul prea mult. Mi se va zice poate că cu câteva sute de mii de lei mai mult sau mai puțin nu era să fie mare deosebire. Așa e, dar nu e numai Cozia în cazul acesta; în categoria ei mai intră și altele, cum este Arnota, Bistrița și altele…

Dl *Valerian Ursianu:* Acestea vor dispărea toate.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Eu nu cred că vor dispărea; din contră, eu cred că în anii viitori miniștrii cultelor vor veni a cere pe rând creditele necesare pentru Cozia și pentru celelalte monumente religioase.

Eu, dlor, am făcut de la început o socoteală totală de ceea ce ar trebui astăzi, ca să desăvârșim lucrările dependințe de ministerul cultelor, rămânând ca lucrările de restaurarea mănăstirilor, care sunt de altă natură, să se facă pe rând pe rând, și am ajuns la o cifră de 31 milioane. Nu e vorba, dacă s-ar fi dat toată suma aceasta, scăpa statul de grija pentru vreo 20 de ani, și mai mult; dar nu am avut putința să cer 31 milioane deodată. De aceea am cerut acum numai ceea ce absolut nu puteam să amân pentru mai târziu: creditul necesar pentru clădirile în curs de construcțiune și credite pentru construcțiuni de școli, cum e școala de la Galați, care nu suferea nicio întârziere. Dacă aș fi cerut și alte credite, cum sunt pentru unele gimnazii, mănăstiri și altele, care pot să mai aștepte, atunci ajungeam la 20 milioane. Nu puteam acum să cer această sumă.

Acum câteva cuvinte despre palatul episcopal din Galați. Dl Fulger zice că se face o lucrare rea acolo. Profit de spusele d-sale și vă promit că voi căuta să văd cum se face acea lucrare și că voi ținea de scurt pe antreprenor. (Aplauze).

Dar nu cred să se poată vedea de pe acum că lucrarea se face rău, fiindcă după cum știu, încă nici nu e începută! (Ilaritate). Abia am iscălit contractul…

Dl *G. Fulger:* Pentru că în loc să se ducă nisip bun, se duce din Brateș. Noi din localitate cunoaștem chestiunea.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Voi căuta să mă informez și voi lua toate măsurile necesare.

Pentru biserica catedrală din Galați, iar nu am cerut credit, precum nu am cerut pentru nicio altă lucrare care se face din nou. Știu foarte bine că biserica catedrală nu seamănă; dar pentru o asemenea lucrare vor trebui cel puțin 3 milioane și ezit să angajez statul într-o cheltuială ca aceasta fără să știu, măcar într-un mod aproximativ, până unde putem merge fără să avem niciun deviz.

Iată ce aveam de răspuns dlor oratori, care deja au vorbit. Dacă se vor ivi și alte obiecțiuni, voi răspunde și la acelea.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea 1897–1898, nr. 56 de la 21 aprilie 1898, pp. 672–674.)

XII.
LEGEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PROFESIONAL

Expunerea de motive la proiectul de lege asupra învățământului profesional

Învățământul nostru public a primit, în anii din urmă, mari îmbunătățiri, prin votarea legilor asupra învățământului primar și normal primar, și asupra învățământului secundar și superior. Reforma însă nu poate fi deplină, și nu va putea da toate bunele rezultate ce se așteptă de la dânsa, dacă nu va fi completată prin câteva alte legi necesare.

Printre aceste legi, în prima linie de importanță vine acea a învățământului profesional. În adevăr, învățământul nu-și atinge scopul, dacă nu contribuie pentru dezvoltarea vieții publice în mod egal în toate direcțiunile. În ceea ce privește învățământul general și acel privitor la profesiunile liberale, s-au făcut totdeauna însemnate sacrificii, și legea din 23 martie 1898 va contribui, desigur, în mod puternic pentru a da un nou avânt acestui fel de activitate intelectuală. Pe terenul economic însă situațiunea este mult mai puțin bună. învățământul profesional, departe de a se fi bucurat de favoarea de care s-a bucurat totdeauna cel secundar și superior, a fost lăsat cu totul pe al doilea plan, în ceea ce privește mijloacele ce i s-au pus la dispoziție. Dezvoltarea ce i s-a dat a fost departe de a corespunde importanței lui reale, și serviciilor ce ar fi trebuit el să dea. În fine, și organisațiunea însăși a lui poate să fie pentru mult în rezultatele neîndestulătoare ce a dat el până acum.

Defectul principal al acestei organizațiuni este, după părerea noastră, că nu a fost alcătuită după un plan complet și bine definit. Un asemenea plan ar fi avut avantajul de a pune îndată în evidență lipsa de coeziune a învățământului profesional, și dezvoltarea lui dispropo. țională. Ne vom sili a lămuri aceasta în cele ce urmează.

Un alt neajuns de care a suferit multă vreme, și suferă încă în parte, învățământul profesional, este starea lui precară. Multă vreme n-a fost nici lege care să se ocupe de dânsul, și chiar astăzi școala veterinară și școlile profesionale de fete sunt lipsite de o asemenea lege. În *anul 1893 s-a votat o lege pentru organizarea învățământului profesional;* ea însă nu a făcut decât să conserve starea de lucruri de mai înainte, fără a adăugi și fără a completa nimic, neaducând altă

schimbare decât înființarea atelierelor de aplicație de pe lângă școlile de arte și meserii, separarea școlii de silvicultură de cea de agricultură, și despărțirea școlilor comerciale în două: școli de gradul I și școli de gradul II[1].

* * *

Învățământul nostru profesional dispune astăzi de un număr de școli, care mai toate sunt de un nivel relativ ridicat. Pentru aceste școli s-au făcut, mai ales în anii din urmă, sacrificii băneşti destul de însemnate; cu toate acestea, li se aduce mereu imputarea că nu au produs rezultatele aşteptate de la dânsele.

Această învinovățire credem că nu este pe deplin meritată; căci, dacă școlile nu au dat rezultatele aşteptate, causa este în prima linie că s-au aşteptat de la dânsele rezultate pe care nu puteau, și în mare parte, nici nu erau chemate a le produce. În adevăr, cele mai multe din actualele școli profesionale pot servi numai unei părți restrânse din populație, și prin aceasta chiar sunt condamnate ca acțiunea lor să nu se simtă decât cu anevoință în stratele mai profunde ale națiunii. De altă parte chiar dărnicia cu care s-au dotat ele le-a făcut să fie nişte instituții foarte costisitoare, și care din această cauză nu se pot înmulți. În fine, condițiile relativ grele de admisiune la aceste școli și nivelul ridicat al studiilor ce se fac într-însele, au fost cauza că absolvenții lor au căutat, și în cea mai mare parte au găsit, întrebuințarea lor în serviciile publice. Fără îndoială, serviciile publice au profitat din aceasta, căci multe din ele au nevoie de oameni speciali; dar în acelaşi timp pe terenul economic țara s-a găsit lipsită de concursul lor, și aceasta a îndreptățit întrucâtva pe cei care acuzau școlile noastre profesionale de neproductivitate.

Constatarea aceasta dă loc și la o altă observație; anume, că învățământul nostru profesional a început a se înființa de sus în jos, prin opoziție cu ceea ce se face de ordinar. Lucrurile s-au petrecut pentru dânsul ca și când, în învățământul primar și secundar s-ar fi organizat gimnaziile și liceele, înainte de școlile primare. După părerea noastră, aceasta este principala imputare ce i se poate face, și cauza cea mai însemnată pentru care acțiunea acestui învățământ s-a simțit până acum aşa de puțin asupra progresului economic al țării.

Aşa fiind, obiectul principal pe care căutăm să-l supunem dezbaterilor d-voastră este de a da o dezvoltare cât mai mare învățământului profesional elementar, punându-l cât se poate mai mult la îndemâna populației sărace. În loc de a organiza un mic număr de școli mari și costisitoare, puse în câteva centre unde cei ce au nevoie să fie obligați să meargă să le caute; în loc de a pune condiții grele de admitere; în loc de a face programe încărcate și neaccesibile celui mai mare număr de copii, care nu dispun decât de o preparație nesuficientă,

1. Nu putem preciza de ce lege este vorba, pentru că în colecțiunea lui Hamangiu n-am găsit în anii 1893 și 1894 nicio lege cu asemenea cuprins.

ne-am silit, din contra, a duce şcoala în mijlocul celor ce au nevoie de ea şi a le-o pune la îndemână în toate privinţele.

Acesta este caracterul principal al reformei pe care o supunem deliberării d-voastră.

Proiectul înfiinţează ceea ce numim *învăţământul profesional primar,* care se va da într-un mare număr de şcoli răspândite în toată ţara, şi în mare parte prin sate. Admisiunea în aceste şcoli va fi cât se poate de uşoară, iar învăţământul cu totul practic. Pe lângă aceasta, am căutat a crea şi mijloace de atracţiune pentru şcolari, prin diverse moduri pe care le vom expune mai jos (vezi art. 11, 35, 74 şi 76 din proiect).

Prin aceste mijloace, vom face ca un număr cât mai mare de copii să cunoască învăţământul profesional, care astăzi pentru cea mai mare parte din populaţie nici nu se ştie că există. Odată cunoscut, suntem convinşi că învăţământul profesional va atrage spre el un curent tot aşa de puternic ca şi acel care este astăzi spre şcolile teoretice, ba poate şi mai mult. Şi ceea ce ne dă această credinţă, este că învăţământul profesional cere mai puţine sacrificii decât cel teoretic şi are recompensa sa mult mai curând decât acesta.

Propagarea învăţământului profesional prin sate şi printre populaţia mai săracă a oraşelor va avea deja ca rezultat foarte îmbucurător, de a da la o mulţime de oameni mijloace mai multe de câştig şi de îmbunătăţire a situaţiei lor materiale, ceea ce este în prima linie preocuparea economiştilor. Desigur, bine este pentru o ţară ca industria mare să fie cât de puternică; dar adevărata ei avuţie stă în industria mică, aceea care susţine pe cei mai mulţi şi tocmai pe cei care au mai mult nevoie de mijloace de trai. La noi îndeosebi, se mai impune şi consideraţia că marea majoritate a locuitorilor se ocupă cu agricultura, care nu le dă nimic de lucru aproape jumătate an. Prin utilizarea acestui timp pierdut, un sătean va putea mai lesne să-şi îndoiască mijloacele de trai.

Iacă pentru ce proiectul caută să înmulţească aşa de mult şcolile cele mici profesionale. Şi credem că realizează îndestul de bine acest deziderat, de vreme ce dă mijlocul ca până în 12 ani să se înfiinţeze cel puţin 256 de aceste şcoli, ceea ce însemnează că va fi în mijlociu o şcoală la fiecare 500 kilometri pătraţi, sau, cu alte cuvinte, că distanţa de la o şcoală la alta nu va fi mai mare de 22 kilometri în mijlociu. Dar costul acestor şcoli este aşa de mic, încât va fi prea uşor a se mări încă numărul lor şi peste cifra de 256.

Credem dar că şcolile profesionale primare vor reuşi în scurt timp a lăţi în populaţiunea noastră gustul pentru exercitarea industriilor şi acesta va fi şi mijlocul de a crea o industrie solidă în ţară. În adevăr, este o iluziune a crede că industria unei ţări se creează prin înfiinţarea câteorva uzine. Asemenea stabilimente, făcute de cele mai multe ori cu capitaluri străine şi cu lucrători străini, pot să exercite influenţă bună pe cât timp sunt în fiinţă; odată dispărute însă, nu lasă mare lucru după ele. Din contră, când populaţiunea însăşi are

aplicație spre ocupațiile industriale, ea caută să pună în lucrare cunoștințele și aptitudinile sale. Singura bază solidă a dezvoltărei industriei unei țări este dar a o face cât mai populară posibil. Rezultatul acesta nu-l pot da câteva școli izolate prin orașe, oricât de mari și bogate ar fi ele; pentru aceasta trebuie, din contră, școli multe și accesibile pentru toată lumea.

Iacă pentru ce considerăm ca partea cea mai importantă din proiectul alăturat pe aceea care se ocupă de învățământul pofesional primar.

* * *

Învățământul profesional primar se înființează în întregime prin proiect, de vreme ce astăzi nu există de loc.

În schimb însă în învățământul mai ridicat, puține schimbări și inovații s-au făcut. Cauza este că școlile asupra cărora s-a legiferat la 1894 pot foarte bine corespunde unei anumite chemări, dacă această chemare este în raport cu organizarea lor și cu mijloacele de care dispun ele. Afară de aceasta, am căutat să evităm într-adins pe cât s-a putut de a aduce modificări esențiale legii din 1894, pentru a nu da loc la perturbațiuni în mersul școalelor, abia îndrumată pe calea trasă de dânsa. Cu toate acestea, trebuie să menționăm și aici crearea școalelor profesionale de băieți, a școalelor comerciale pentru fete și a învățământului superior comercial. Lipsa de școli profesionale de băieți este nespus de simțită de ani întregi, și era o mare anomalie lipsa acestor școli, pe câtă vreme școlile profesionale de fete există deja de 22 de ani. Învățământul superior comercial va aduce însemnate servicii, și se va putea realiza cu neînsemnate sacrificii mulțumită secțiunii de Științe de stat de pe lângă facultățile de drept creată prin legea învățământului secundar și superior.

Învățământul profesional îl subdividem în patru:

Învățământul agricol;
Învățământul silvic;
Învățământul meseriilor;
Învățământul comercial.

În tabloul sinoptic următor, arătăm care vor fi, după proiect școlile de diverse grade pentru fiecare din aceste patru feluri de învățământ. Acele care sunt imprimate cu *caractere compacte* sunt școlile care se crează prin proiect; cele imprimate cu *caractere italice* sunt acele care există deja și cărora proiectul nu face decât să le aducă oarecare modificări, mai mult sau mai puțin considerabile[1].

1. Noi am însemnat în tablou pe cele existente înainte de prezentarea acestei legi cu *, iar pe cele din nou create prin lege cu **.

Inspectarea acestui tablou arată în mod foarte clar cele spuse mai sus, cu privire la defectul fundamental al organizării actuale a învățământului nostru profesional: el a fost dezvoltat numai în părțile lui superioare, pentru care s-au făcut sacrificii destul de însemnate, pe când învățământul profesional începător lipsea cu totul. Tabloul arată tot deodată în ce chip proiectul de lege ce propunem împlinește în mod rațional nu numai această lipsă fundamentală, dar și lipsurile intermediare, așa că fiecare fel de învățământ va poseda de acum seria întreagă de școli de care are trebuință, fără solutiune de continuitate, și sprijinindu-se toate pe baza solidă a unui învățământ elementar puternic constituit.

Să arătăm pe scurt care sunt liniile generale ale organizării fiecărui fel de școli.

Învățământul agricol

Școli primare de agricultură. Aceste școli se vor înființa prin sate, sau cel mult prin târgușoarele locuite de cultivatori de pământ. Se vor primi școlari care au absolvit cursul primar; ei vor lucra pe pământul școlii, primind un învățământ agricol exclusiv practic. Școala va dispune de o bucată de loc de 20 hectare și de instalația completă a unei gospodării țărănești (casă de locuință cu ale ei, doi boi și instrumentele agricole necesare). Acestea vor fi procurate de județ, odată pentru totdeauna, învățământul va fi dat de un învățător, care va fi plătit de stat cu leafa de învățător și va primi și 15% din venitul pământului școlii, restul acestui venit, după scăderea cheltuielilor, trebuind să se împartă școlarilor, ceea ce va fi pentru ei un mijloc de a-i atrage la școală, și de a contribui întrucâtva la așezarea lor ca gospodari (Vezi art. 6–13 din proiect).

Se prevede ca în fiecare județ să se înființeze cel puțin o școală primară de agricultură, până în trei ani de la punerea în aplicare a legii, din cauză că va fi necesar timpul acesta pentru a se forma prima serie de învățători pentru aceste școli.

Până în 12 ani, se cere înființarea în fiecare județ a cel puțin patru școli sau pentru țara întreagă un minimum de 128 școli.

Să evaluăm acum sarcinile ce rezultă din aceste creațiuni.

În sarcina statului va fi plata învățătorului, de 1.080 lei pe an, care din cinci în cinci ani, va crește cu câte 162 lei pe an, din cauza gradației. Așadar, până în 12 ani, când numărul întreg de școli va fi creat, bugetul statului va crește cu un total de 138.240 lei pe an, pe lângă care în ultimii opt ani, va începe a se adăugi gradația de 15% a învățătorilor numiți la început. În ceasul cel mai extrem, când toți învățătorii ar fi numiți chiar până în trei ani de azi, ceea ce este imposibil, gradația pe ultimii patru ani nu va fi decât de 20.736 lei pe an. Pentru stat, dar, lucrul se reduce la un adaos total cu totul neînsemnat de maximum 158.976 lei

ÎNVĂȚĂMÂNTUL AGRICOL		ÎNVĂȚĂMÂNTUL SILVIC		ÎNVĂȚĂMÂNTUL MESERIILOR		ÎNVĂȚĂMÂNTUL COMERCIAL	
Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete
** Școli primare de agricultură	** Școli de gospodărie rurală	* Școala de brigadieri silvici	–	** Școli primare de meserii	** Școli primare de meserii. Școli de menaj	** Cursuri pentru ucenici și pentru adulți	–
* Școli practice de agricultură	–	–	–	** Școli profesionale de băieți	* Școli profesionale de fete	* Școli comerciale de grad I	** Școli comerciale de grad I
* Școala Centrală de agricultură	–	* Școla de silvicultură	–	* Școli de arte și meserii din București și Iași	–	* Școli comerciale de gradul II	–
						** Învățământul comercial superior	–

pe an în bugetul său, de realizat până în 12 ani; adică, în mijlociu câte vreo 13.000 lei pe an.

Pentru județe, sarcina va consta în procurarea, odată pentru totdeauna, a câte 20 hectare de loc și o instalație de gospodărie țărănească pentru fiecare școală. Socotind 12.000 lei prețul terenului, și maximum 10.000 lei instalația, s-ar face pentru cele patru școli, un tablou de 88.000 lei, pe care județul ar trebui să-i plătească până în 12 ani, adică o medie de vreo 7.400 lei pe an. Nu este, credem, niciun județ care să nu fie în stare a acoperi, chiar din resursele sale ordinare, o cheltuială așa de neînsemnată, făcută pentru un scop așa de înalt; și chiar dacă va trebui să-și impună vreun mic sacrificiu, care județ va avea curajul a nu-l face, când va avea în considerație marele bine pe care l-ar împiedeca de a se face prin refuzul său?

Dar, afară de acestea, proiectul (art. 8, al. III) conține o dispoziție care în cele mai multe cazuri va reduce într-o măsură foarte însemnată chiar aceste mici sarcini ale județelor, anume măsura de a se da școlilor primare de agricultură terenurile date pentru școală cu ocazia diverselor împroprietăriri și cuprinse într-o rază de 5 kilometri, micșorând în aceeași măsură sarcinile județelor. Se știe că, cu ocazia diverselor împroprietăriri și vânzări de bunuri de ale statului, s-a lăsat pentru școală câte o bucată de loc în țarină. Aceste locuri sunt azi

administrate de Casa Şcoalelor. Va fi dar de ajuns a se alege în mod convenabil satele unde se vor crea şcolile primare de agricultură, pentru ca îndatorirea judeţelor de a procura terenurile de cultură să se reducă la prea puţin lucru.

Cu privire la aceste şcoli, mai rămâne să vorbim despre personalul didactic.

În ceea ce priveşte recrutarea lui, chestia se rezolvă lesne (vezi art. 9 şi 10), căci se utilizează, pe de o parte studiile agricole ce se fac şi astăzi în şcolile normale de învăţători, şi care vor fi mult îmbunătăţite prin oarecare măsuri proiectate, iar pe de alta actualele şcoli practice de agricultură şi fermele-model, care devin, după proiectul de lege, nişte adevărate şcoli normale de agricultură practică.

Se poate însă pune întrebarea: cum se va face ca absolvenţii şcoalelor normale de învăţători, în loc de a cere să fie numiţi învăţători îndată după absolvirea şcolii, să prefere a mai prelungi studiile lor încă doi ani şi jumătate, pentru ca, în cele din urmă, să fie numiţi tot învăţători, cu 90 lei pe lună?

Această dificultate o rezolvă art. 11, care dă învăţătorului nu numai dreptul de a se folosi de vitele şi ecaretele şcolii, dar şi o parte de 15% din beneficiul net al pământului şcolii.

După un calcul destul de modest, această tantiemă se va ridica în mijlociu la vreo 500 lei pe an pentru învăţător, şi va putea să crească mult peste această cifră pentru un învăţător ager care va şti să cultive pământul şcolii în mod inteligent şi mai ales dacă va uza şi de facultatea ce-i dă legea de a putea lua şi pământ în arendă pentru a întinde cultura şcolii, potrivit puterilor ei.

Aceasta ne aduce a vorbi şi despre mijloacele ce am înscris în proiect pentru a populariza cât mai curând şcoalele primare de agricultură. Pe lângă celelalte prescrieri, cuprinse în art. 12, se adaugă partea şcolarilor la beneficiile pământului şcolii, care, în caz când şcoala va număra 50 de şcolari, se va putea ridica până la 60 sau 70 lei pe an. Rareori copii în vârstă de 12 până la 15 ani pot câştiga mai mult decât atât, chiar lucrând cu ziua la casa părintească. Se înlătură, prin urmare, fără nicio cheltuială pentru stat sau judeţ, principala obiecţiune care se aduce regulatei frecventări a şcolilor rurale, că adică părinţii găsesc avantaj a lipsi pe copii de carte, deoarece serviciile lor le sunt preţioase. Adăugind şi consideraţia că aceste şcoli sunt din acelea care dau rezultate văzute şi imediate, nu rămâne îndoială că ele vor deveni în curând şcolile cele mai populare printre săteni.

Şcoli practice şi şcoala centrală de agricultură. Proiectul nu schimbă organizaţia acestor şcoli, dar o completează în mai multe puncte, şi anume: regulează modul de numire şi plata profesorilor; prevede ca şcolile practice să servească şi pentru prepararea învăţătorilor pentru şcolile primare de agricultură; crează în mod permanent o bursă de călătorie pentru absolvenţii şcolii centrale de agricultură. Oarecare neajunsuri care se semnalează în învăţământul unora din aceste şcoli nu au avut nevoie să fie regulate prin lege, căci sunt mai mult afaceri de programe, care se pot îmbunătăţi pe calea obişnuită.

Învățământul silvic
Școala de brigadieri silvici și școala de silvicultură

Proiectul nu aduce nicio modificare actualei organizări a acestor şcoli. Se hotărăşte însă modul de numire al profesorilor lor, şi se crează o bursă în străinătate pentru studiile superioare de silvicultură şi pentru vizitarea de mari exploatări sistematice de păduri, în țară şi în străinătate.

Învățământul meseriilor
Școli primare de meserii de băieți și de fete

Se cere ca până în trei ani să se înființeze cel puțin câte una din aceste şcoli în fiecare județ, iar până în 12 ani câte patru în fiecare județ. Se cere ca din aceste patru să se înființeze trei prin comunele rurale. Motivele acestei dispoziții sunt mai multe. Mai întâi, este că satele sunt cu desăvârşire lipsite de orice industrie, deşi sunt foarte multe industrii mărunte şi uşor de practicat, care vor putea ocupa pe locuitori în timpul lungilor luni de neactivitate ale iernii şi le vor aduce un foarte însemnat adaos la mijloacele lor de viață, înavuțind țara cu câteva milioane pe an, prin suprimarea importării a o mulțime de articole care se pot face la noi, dar pe care azi le aducem de peste graniță. Alt motiv este că comunele urbane au mai multe mijloace decât cele rurale, şi le va fi lesne a înființa în contul lor de aceste şcoli care costă foarte puțin, pe când comunele rurale rareori se vor putea încărca cu asemenea cheltuieli în mod izolat, iar asociațiunea între mai multe comune va fi foarte greu de realizat.

Pentru ca aceste şcoli să fie cu totul la îndemâna sătenilor, se prevede (art. 29) putința ca unele din ele să nu funcționeze decât şase luni pe an, adică tocmai în timpul când lucrările câmpului sunt suspendate.

Pentru a da o idee de mulțimea, varietatea şi însemnătatea industriilor care se pot lesne dezvolta, grație şcolilor primare de meserii şi pe care de cele mai multe ori săteanul sau meseriaşul le va putea practica chiar în casa lui, cu un utilaj foarte simplu şi ieftin, dăm aici o listă foarte necompletă de asemenea industrii:

Pentru băieți: lemnăria ordinară (între altele, fabricarea a diverselor ustensilii agricole, ca lopeți, furci, donițe, lăzi etc.); tâmplărie ordinară (fabricarea de mobile ordinare); rotăria, căruțăria, dogăria, strungăria lemnului, fabricarea parchetelor de lemn, industria lemnului curbat, fringherie, lucrarea papurii, răchitei, paielor (fabricarea de coşuri, pălării, mobile uşoare, fabricarea instrumentelor de pescărie, tăbăcăria, curelăria şi şelăria, marochinăria, mănuşeria, lucrarea osului şi a cornului, fabricarea nasturilor, a periilor, fierăria ordinară, alămăria, strungăria

în metal, tinichigeria, fabricarea şi repararea instrumentelor agricole cele mai simple, de lemn şi de metal, ţesătoria, torcătoria, postăvăria, fabricarea pâslei şi a pălăriilor ordinare de pâslă, pasmanteria(62), împletiturile de lână şi de bumbac, croitoria bărbătească mai ales cea ordinară, cismăria şi pantofăria, lucrarea cerii, stearinei, seului şi parafinei, legătoria de cărţi şi cartonajul, tapiseria, vopsitoria lemnului, metalului şi a clădirilor, lucrarea pietrei, zidăria, olăria.

Pentru fete: sforăria şi fringheria, lucrarea papurii, răchitei, paielor, fabricarea instrumentelor de pescărie (plase), marochinăria, mănuşeria, fabricarea periilor, ţesătoria, torcătoria, ceprăzăria, împletiturile de lână şi de bumbac, croitoria femeiască ordinară, cartonajul; şi mai cu seamă menajul. Înfiinţarea şi întreţinerea şcolilor primare de meserii este regulată prin art. 31.

Evaluăm la vreo 8.000 lei, în mijlociu, cheltuiala de instalare a unei şcoli pentru o meserie; iar ca întreţinere, ea va costa plata institutorului sau învăţătorului, conf. art. 33 (1200 lei pe an în comunele urbane, 480 lei în cele rurale) şi plata maestrului care se va compune din o parte fixă, stabilită prin contract, şi din o parte de 15% din beneficiile şcolii. Partea fixă nu poate fi socotită decât cu exagerare la 3.000 lei pe an. În adevăr, trebuie să ne gândim că este aici vorba de un simplu meseriaş, fără nicio pretenţiune, pentru care o plată de 10 lei pe zi pentru fiecare zi de lucru, pe lângă care se adaugă locuinţa şi o parte din beneficii, constituie nişte condiţiuni de plată excepţional de favorabile. Să mai adăugăm, în fine, şi 300 lei pe an de cheltuieli mărunte.

Comunele urbane reşedinţe de judeţ şi cele urbane nereşedinţe de judeţ, dar având o populaţie mai mare de 10.000 suflete, sunt obligate ca până în trei ani, să înfiinţeze câte una din aceste şcoli. Li se impune dar o cheltuială de înscris în buget, de cel mult 4.500 lei, plus 8.000 lei cheltuiţi la început, odată pentru totdeauna. Pentru comunele mai mari de 30.000 suflete, această sarcină va fi de 9.000 lei pe an, şi de 16.000 lei odată pentru totdeauna.

Tot în art. 31, al. II, se regulează sarcinile pentru şcolile înfiinţate în comunele rurale, şi în cele urbane mai mici de 10.000 suflete. Pentru acelea, sarcinile vor fi împărţite: judeţul va procura, până în 12 ani, instalarea pentru patru şcoli, adică 32.000 lei odată pentru totdeauna; statul va plăti pe institutor sau învăţător, adică o sarcină probabilă de 2.640 lei pe an în fiecare judeţ (un institutor şi trei învăţători); iar restul de 14.000 lei pe an pentru patru şcoli (plata maestrului şi cheltuieli mărunte) se va împărţi: 4.667 lei asupra statului, 4.667 lei asupra judeţului şi 4.666 lei asupra comunelor care vor beneficia de şcolile înfiinţate. Pentru stat sarcina totală ce va rezulta de aici, până în 12 ani, va fi de mai puţin de 400.000 lei pe an. Pentru judeţe şi comune, sarcina nu este deloc mai presus de puterile lor. În ceea ce priveşte pe comune, îndeosebi, trebuie să se observe că suma de 4.666 lei pe an se va repartiza între patru grupe de comune, fiecare grupă putând cuprinde câte mai multe comune (comunele cuprinse într-un cerc de cinci kilometri împrejurul şcolii), aşa că partea privitoare pe fiecare comună în parte se reduce în realitate numai la câteva sute de lei pe an.

Cestiunea aceasta a participării județelor și comunelor la sarcinile învățământului profesional va mai reveni încă o dată mai jos, cu ocazia școlilor profesionale de băieți. Deoarece partea cea mai însemnată este acea tratată până aici, ne oprim un moment asupra ei.

Se știe că astăzi învățământul de toate gradele și de toate felurile este aproape exclusiv în sarcina statului. Singura excepție este pentru localul, mobilierului și alte câteva mici cheltuieli ale școlilor primare, care sunt în sarcina comunelor.

Sistemul acesta are un avantaj: acela că asigură unitatea de direcțiune în învățământ. A mai avut și pe acela că, în timpul creării și organizării învățământului, pe când cestiunile privitoare la dânsul erau încă rău cunoscute și greșit apreciate de cei mai mulți, rezolvarea tuturor dificultăților a fost lăsată numai statului, care era cel mai în pozițiune de a le cunoaște bine, și avea mai multe mijloace de a le învinge. De altă parte, însă sistemul urmat până acum are marele incovenient de a dezinteresa prea mult pe județe și comune de cestiunile de învățământ și pe acela și mai mare de a conduce la o centralizare a învățământului, care este poate una din ramurile de activitate publică cele mai proprii pentru o descentralizare rațională.

Am crezut dar că, cu ocaziunea noilor creațiuni necesare învățământului profesional, să facem începutul introduceriii județelor și comunelor în preocupările privitoare la învățământ. Sarcinile foarte modeste ce li se impun le vor sili să studieze și să cunoască aceste chestiuni și vor prepara terenul pentru momentul când statul nu va mai fi singurul dispensator al învățământului public.

Zicem că sarcinile sunt modeste pentru județe și comune. În adevăr, pentru fiecare județ sarcinile reunite provenind de la școalele primare de agricultură și de la cele primare de meserii se vor ridica la o sumă de 120.000 lei cheltuiți odată pentru totdeauna, în timp de 12 ani, și la o cheltuială bugetară anuală de 4.667 lei. Cele mai multe județe vor putea acoperi prima sumă chiar din resursele lor ordinare, a 10.000 lei pe an. Celelalte vor putea să o acopere printr-un împrumut, și ce va fi împrumutul acesta pe lângă acele mai mari pe care le contractează pe toată ziua pentru clădiri, pentru poduri etc, și care cu toate acestea nu se găsesc mai presus de puterile lor? Pentru comunele urbane mai mari, suma de 4.667 lei pe an ce li se cere nici nu merită discuție. Pentru comunele mici urbane și pentru cele rurale, sarcina se reduce abia la câteva sute de lei pe an; și se poate face alegerea comunelor unde se vor instala școalele primare de meserii în așa fel, ca această sarcină să fie cu totul nesimțită, căci în fiecare județ se pot găsi patru centre care să poată suporta o asemenea cheltuială.

De altfel, la toate aceste obiecțiuni au răspuns deja de mult înseși județele și comunele. Se știe că foarte multe județe și comune au înființat deja și au susținut în contul lor, numeroase școale de tot felul, fără a fi de nimeni obligate la aceasta. Un mare număr din liceele, gimnaziile, școlile secundare de fete, școlile normale primare de învățători, școlile primare urbane și rurale, care azi

sunt toate în sarcina statului, au fost create şi susţinute multă vreme de judeţe şi comune. Şcolile de meserii au fost înfiinţate tot astfel, şi unele din ele subzistă şi astăzi. Nu este una din aceste diverse şcoli care să nu fi costat necomparabil mai scump decât ceea ce se cere aici, şi ca instalare şi ca întreţinere. de ce dar nu s-ar utiliza această resursă în mod regulat? Se va obiecta, poate, că mare parte din şcolile astfel înfiinţate nu au putut rămâne în contul judeţelor şi comunelor, ci în cele din urmă au trebuit trecute tot asupra statului. Acesta este exact; dar cauza este că acele şcoli costau prea mult pentru mijloacele autorităţilor care le înfiinţau, şi alt motiv şi mai însemnat era că fiind organizate fără un plan determinat şi bine studiat, cele mai multe din ele nu au mers bine şi aceasta a descurajat pe primării şi pe judeţe. Ambele aceste cauze nu vor exista în organizaţia care se propune.

De altfel, chestiunea aceasta a participării judeţelor şi comunelor la întreţinerea învăţământului profesional nu este una din chestiunile organice pentru dânsul. Fie că cheltuielile se vor face numai de stat, fie că nu, pentru contribuabilii lucrul este indiferent. Socotim însă că se cuvine a se ţine în seamă argumentele expuse mai sus, pentru ca participarea judeţelor şi comunelor să nu fie înlăturate.

* * *

Revenind la şcolile primare profesionale, atât de agricultură cât şi de meserii, atragem atenţiunea asupra însemnatei mişcări intelectuale şi economice pe care ele o vor determina mai ales în sate. Este o învinovăţire curentă care se aduce învăţământului primar rural că nu dă viitorilor săteni mai niciuna din armele de luptă, cele mai necesare pentru dânşii în viaţă. Şcolile primare profesionale tocmai la această cerere caută să răspundă şi înfiinţarea lor se poate face cu aşa de puţine mijloace şi aşa de lesne, încât nu credem să li se poată face obiecţiuni serioase.

S-ar putea, poate, face obiecţiunea contrarie, că proiectul prevede prea puţine de aceste şcoli; sunt unii care ar dori să vadă în fiecare sat una. Credem că o asemenea cerere merge prea departe. În adevăr, în şcolile primare profesionale nu e posibil a se admite şcolarii decât după absolvirea cursului primar; cei ce nu ar împlini condiţiunea aceasta ar fi prea tineri pentru învăţământul profesional şi nici nu ar avea cunoştinţele indispensabile pentru dânsul. Dar în iunie 1898, nu au ieşit, din toate şcolile rurale ale ţării decât 9.118 absolvenţi. Cele 224 de şcoli, ce prevedem a se înfiinţa pe la ţară, vor putea deja conţine 9.280 şcolari, chiar de s-ar înfiinţa numai cu resursele cele mai restrânse (128 şcoli de agricultură a 50 şcolari şi 96 şcoli de meserii a 30 şcolari). Nimic nu împiedică însă a se da acestor şcoli o mai mare dezvoltare, aşa ca să admită un număr şi mai mare de şcolari. Şi apoi numărul de 8 şcoli pe judeţ nu este decât un minimum; nu este nicio piedică ca acest număr să fie crescut, potrivit trebuinţelor şi avem

credința că, îndată ce utilitatea acestor școli va fi fost pe deplin recunoscută, numărul lor va crește desigur.

Se vor putea exprima temeri și asupra putinței de a popula școlile primare de meserii. Credem că această temere trebuie înlăturată. Cu clauza că școala poate funcționa numai în lunile când lucrul câmpului este suspendat, că se va așeza în comunele cele mai mari și populate, că și școlarii vor participa la beneficiile atelierului, suntem siguri că școala va fi destul de căutată.

Mai rămâne chestiunea personalului învățător al meseriilor. Proiectul prevede ca meșterii să fie luați cu contract, din țară sau din străinătate. În țară se găsesc deja, pentru unele meserii, destui meseriași capabili de a conduce modestul atelier al unei școli primare de meserii. Școlile de arte și meserii, precum și atelierele cele mari ale statului formează pe fiecare an câte un număr destul de mare de aceștia. Pentru meseriile însă care nu se practică în țară, va fi nevoie a se aduce maeștri din străinătate, și ne gândim îndeosebi la Transilvania și Bucovina, unde industria mică este destul de mult practicată printre populația de limba românească, așa că se va putea avea împlinită condiția indispensabilă ca maestrul să se poată înțelege în vorbă cu școlarii săi.

Cum că aceste locuri de maeștri vor fi îndestul de căutate, nu avem îndoială. Pentru un meseriaș, a avea asigurată o plată fixă pe fiecare lună, nesupusă niciunui pericol de scădere din lipsa de lucru, plus locuința și o parte din beneficiile atelierului, oricât de modeste ar fi aceste beneficii, constituie niște condiții așa de bune, încât nu avem nici o temere că vom duce lipsă de de maeștri pentru atelierele școlilor primare de meserii.

O dispoziție importantă este și aceasta din art. 32, care prescrie înființarea de școli de meserii pe lângă fiecare din atelierele dependente de stat, județe sau comune. Singur statul posedă cel puțin 17 ateliere mari, și pe lângă unele din ele, și există câte o școală. Sistemul acesta, fiind genaralizat, va da un nou și puternic mijloc, nu numai de educație profesională, dar și de utilizare imediată a celor ieșiți din acele școli.

Iată lista atelierelor care depind de stat: fabricile de tutunuri din București și Iași; fabrica de chibrituri; șantierul de la Severin; arsenalul de construcție al armatei, arsenalul flotilei; pirotehnia armatei; pulberăriile de la Lăculețe și de la Dudești; atelierele de confecție ale armatei și acele ale flotilei; serviciile de subzistență; tăbăcăria de la Bucovăț; imprimeria statului; atelierul de reparații al poștelor și telegrafelor; atelierele Căilor Ferate din București și Iași.

Școli profesionale de băieți și fete

Școlile primare de meserii aveau de scop principal a dezvolta industria casnică și pe aceea care, chiar în atelier, reclamă puține cheltuieli pentru a fi practicată.

Şcolile profesionale au de scop, din contră, de a preda meseriile cu scopul de a fi exercitate în mod industrial. Ele sunt destinate să formeze lucrători pentru ateliere sau industriaşi care să lucreze pe contul lor.

În secţiunea aceasta sunt realizate două feluri de inovaţii însemnate.

Prima este înfiinţarea şcolilor profesionale de băieţi, care azi lipsesc cu totul, deşi cele pentru fete există deja de mai bine de 20 de ani. Lipsa aceasta neexplicabilă a făcut mult rău, căci a fost cauza dezvoltării învăţământului secundar într-o proporţie mai mare decât cea necesară. În adevăr, absolvenţii cursului primar de prin oraşe, care doreau să-şi continuie studiile şi peste etatea de 11 ani, nu au găsit nicio altă şcoală la dispoziţia lor decât liceele şi gimnaziile, şi au fost siliţi să se grămădească acolo. Pentru fete inconvenientul acesta nu a fost, şi de aceea vedem cum şcolile lor profesionale sunt mai mult frecventate decât şcolile lor secundare. Nu avem motive de a crede că lucrurile s-ar fi petrecut altfel pentru băieţi, dacă şi ei ar fi avut la dispoziţie şcoli profesionale.

Înfiinţarea acestor şcoli va avea dar de efect sigur descărcarea în mare parte a liceelor şi gimnaziilor de excesul lor de populaţie, care azi este o piedică aşa de serioasă pentru bunul mers al studiilor lor. De aici va putea să rezulte economii bugetare, prin împuţinarea numărului de clase paralele, economii care vor micşora cu atât sarcinile ce vor rezulta pentru stat din înfiinţarea şcolilor profesionale pentru băieţi.

A doua inovaţie este însăşi organizarea şcolilor profesionale de ambele sexe.

Şcolile profesionale de fete au fost lipsite până astăzi de o lege. Organizaţia lor era regulată numai prin dispoziţii ministeriale, şi pentru unele lucruri uneori prin obiceiuri stabile. Profitând acum de experienţa dobândită, de dezbaterile urmate în septembrie 1897 în consiliul general de instrucţiune şi de exemplul dat de şcolile de arte şi meserii, proiectul (art. 50) împarte cursul acestor şcoli în trei secţii: preparatoare, medie şi superioară, dând cursului întreg o dezvoltare de 7 ani, putând însă şcolarul să se oprească după primii 2 ani, sau 5 ani. Este aplicat aici sistemul dezvoltării succesive a învăţământului profesional în trei cicluri complete, precum, prin legea învăţământului secundar şi superior, s-a dezvoltat în două cicluri învăţământul şcolilor secundare de băieţi şi fete.

Sistemul acesta va fi preţios pentru copiii săraci, cărora mijloacele nu le vor permite a termina întregul curs de 7 ani, dar care tot se vor putea folosi de învăţământul lor şi înainte de acest termen.

Celelalte dispoziţii cuprinse în art. 50–61, care se ocupă de aceste şcoli, nu au nevoie de nici o lămurire. Numirea profesorilor şi maeştrilor, în linii generale, se va face după aceleaşi norme ca şi pentru învăţământul secundar. Salariile sunt şi ele asemănate cu acele din învăţământul secundar, lucru care există deja de la 1883 pentru şcolile profesionale de fete. Principiul de a face pe şcolari părtaşi la beneficiile atelierului s-a păstrat şi aici.

Ne oprim însă un moment asupra art. 62, care prevede ca, în principalele comune urbane, jumătate din cheltuielile de întreţinere a şcolilor profesionale de

băieți de gradul I care se vor înființa, să fie în sarcina comunei. Costul anual al unei asemenea școli fiind aproximativ de 25.000 lei, sarcina anuală a comunei ar fi de 12.500 lei. Pentru comune mari, ca București, Iași, Craiova, Galați, Brăila, Ploiești, Botoșani etc. O asemenea cheltuială este cu totul neînsemnată. De altfel toată argumentarea dezvoltată mai sus, cu privire la participarea comunelor și județelor la sarcinile învățământului profesional, se aplică întocmai și aici.

Școlile de arte și meserii din București și Iași. Proiectul nu aduce nici o modificare organizării actuale a acestor școli.

Învățământul comercial
Cursuri pentru ucenici și pentru adulți

Primul grad de învățământ comercial îl vor forma cursurile pentru ucenici și pentru adulți. Aceste cursuri sunt prevăzute și în legea din 1894; însă nu s-au înființat, pentru că legea nu prevedea și mijloacele cu care să se formeze. Proiectul nostru pune pentru acest scop la dispoziția ministerului orele ce are drept a impune învățătorilor, institutorilor și profesorilor, în limita celor pentru care plătesc salariile.

Școli comerciale de gradul I și II

Proiectul menține în linii generale dispozițiile legii din 1894. O deosebire însemnată stă în aceea că școlarii școlilor de gradul I vor fi datori ca în anul III să facă practică în magazine, câte patru ore pe zi. Dispoziția aceasta se va putea realiza, prin concursul Camerelor de comerț și a directorilor școlilor, și va avea de efect de a da caracter practic unui învățământ care până acum rămăsese prea mult teoretic, și de a pune în contact de aproape școlile comerciale cu comercianții, ceea ce va fi spre binele ambelor părți.

O altă dispoziție este aceea că urmarea unei școli de comerț de gradul I nu va mai fi de ajuns pentru un școlar ca să fie admis într-o școală de gradul II. Școlile de gradul I au avut de scop de a forma ceea ce numim *băieți de prăvălie,* acei agenți atât de utili ai comerțului, dar pentru care o instrucțiune comercială elementară este prea de ajuns. S-a întâmplat însă că școlile de gradul I nu au putut să-și ajungă scopul, din cauza că absolvenții lor profitând de facilitatea ce aveau de a trece în școlile de gradul II, preferau să le urmeze și pe acestea, cu riscul de a rămânea pe urmă fără întrebuințare, după cum multora se întâmplă, decât să intre în comerț îndată după absolvirea școlii de gradul I. După proiect, școlile de gradul II, nu vor mai admite decât absolvenții de gimnaziu sau de primele patru

clase de liceu, aşa că absolvenţii şcolilor de gradul I, pentru a trece în cele de gradul II, vor trebui mai întâi să-şi completeze cunoştinţele de gimnaziu.

Proiectul mai creează o bursă de călătorie pentru absolvenţii şcolilor de gradul II şi regulează modul de recrutare şi de plată a profesorilor şcolilor de comerţ.

O creaţiune mai însemnată a proiectului este aceea a şcolilor comerciale de gradul I pentru fete. Întrebuinţarea fetelor în comerţ, ca vânzătoare, ca ţiitoare de registre etc. nu este încă intrată în obiceiuri la noi. Pe aiurea însă, acesta este unul din debuşeurile cele mai însemnate ale activităţii femeieşti. Este de dorit ca şi la noi să se încurajeze începuturile care se văd făcându-se în această direcţiune, şi acesta este scopul înfiinţării şcolilor comerciale pentru fete.

Învăţământul comercial superior

Creaţiunea învăţământului ştiinţelor de stat, pe lângă facultăţile de drept, realizată prin legea învăţământului secundar şi superior, dă mijlocul de a se înfiinţa cu foarte puţine sacrificii, şi un învăţământ comercial superior. Va fi de ajuns a se adăugi, la facultăţile de drept, unele cursuri libere sau făcute de docenţi şi unele conferinţe, asupra unor materii speciale comerţului, precum: asupra operaţiunilor de bancă, asupra tarifelor şi operaţiunilor vamale etc. pentru a reuni elementele unei licenţe în ştiinţele economice şi financiare. Posesorii acestei diplome vor putea fi utilizaţi cu folos în învăţământul comercial, în marile administraţiuni şi institute financiare etc.

Mijloace de încurajare

Una din principalele noastre preocupări a fost aceea a mijloacelor de a încuraja învăţământul profesional.

În genere se cuvine ca o instituţiune, care corespunde unei trebuinţe reale, să se dezvolte de sine, fără să aibă nevoie de nici o încurajare. Cu toate acestea este necontestat că instituţiunile noi, până să ajungă a fi cunoscute şi apreciate precum merită, străbat o perioadă critică, în care au, cu deosebire, trebuinţă a fi susţinute.

Noi credem că poporul românesc nu este deloc lipsit de aptitudine, nici pentru industrie, nici pentru comerţ. Fără a mai vorbi de trecut, este de ajuns să considerăm încercările din timpurile din urmă, pentru a ne convinge de acest adevăr. Este drept însă că îndeletnicirile industriale şi comerciale nu mai sunt îndeprinderile cele mai generale ale poporului nostru, şi că trebuie să lucrăm pentru a le face să revină. Mai trebuie încă să dăm celor care se vor consacra carierelor profesionale mijlocul de a lupta cu arme egale cu cei care le-au apucat înainte, şi care sunt mai bine pregătiţi pentru luptă.

De aceea, în toate școlile unde aceasta a fost posibil, am căutat să admitem pe școlari la parte din beneficiile școlii. Cum școlile de învățământ profesional sunt destinate cu deosebire copiilor lipsiți de mijloace, dispoziția aceasta, adăugită pe lângă aceea că studiile profesionale sunt mult mai scurte și mai puțin costisitoare și că dau mijloc de trai școlarilor îndată după terminarea studiilor, adică pentru unii chiar de pe la etatea de 14 ani, va fi deja un îndemn spre aceste studii. Un altul va rezulta din înmulțirea școlilor, pentru a le pune cât mai mult la îndemâna tuturor.

Toate acestea vor fi inutile dacă, după câtva timp se va dovedi că învățământul profesional nu este în stare să hrănească pe cei care s-au devotat lui. De aceea am crezut necesar a insera în proiect dispozițiunile cuprinse în art. 74–76.

Nu este nimic de zis în privința expozițiilor anuale și a premiilor prevăzute la art. 74, decât că ele vor forma o sarcină foarte ușoară pentru stat, dar care va contribui foarte mult pentru întărirea învățământului profesional.

Mai însemnate sunt dispozițiunile din art. 75 și 76.

Cea din art. 75 lărgește dispozițiunile legii pentru încurajarea industriei naționale în favoarea așezămintelor industriale proprietăți ale românilor și conduse de români, care întrebuințează ca lucrători numai români absolvenți ai unei școli de meserii, încurajarea constă în acea că se coboară de la 50.000 lei la 2.000 lei limita capitalului care trebuie pus în întreprindere, și de la 25 la 5 numărul lucrătorilor întrebuințați.

Deși de mică aparență, dispoziția aceasta are oarecare însemnătate economică. În adevăr, este astăzi un lucru dovedit prin o experiență de peste 11 ani, că industria curat românească, făcută de români și cu capitaluri române, beneficiază de legea din 12 Mai 1887 mai puțin decât industria străină, făcută în țară. Cauza este că, capitalurile lipsind la noi, industriile cele mai însemnate se înființează cu capitaluri străine. Aceste industrii beneficiază atunci, față de mica industrie locală, de două mari avantaje: de capitalurile de care dispun, și de avantajele pe care i le face legea protecției industriei naționale. Din această cauză, lupta este cu totul inegală pentru industria mică, care este adevărata noastră industrie națională.

Art. 75 nu face dar decât să restabilească echilibrul, și atâta este de ajuns pentru a crea, pentru învățământul profesional, încurajarea cea mai eficace ce i se poate da.

Tot acela este și scopul art. 76, care nici nu are nevoie să fie explicat.

Contra art. 75 și 76, se va obiecta, poate, că ele vor scuti de sarcini o bună parte din industria țării și că vor mări cu 2% prețurile furniturilor statului, județelor și comunelor. Obiecțiunea nu are însă nicio tărie, căci se știe că toate statele fac sacrificii mari pentru a susține industria lor națională. Cu atât mai mult aceste sacrificii ni se impun nouă, care căutăm aproape să creăm industria noastră, și să-i dăm mijlocul de a lupta, pe propriul nostru teritoriu, pentru a-și asigura existența.

De altfel, pentru economişti nici nu mai face obiectul unei discuţii chestia că sacrificiile de acest fel sunt cele mai bine înţelese, pentru că prin ele se măreşte avuţia publică, şi prin urmare şi statului îi revine înzecit ceea ce a dat.

Acestea sunt mijloacele de încurajare pe care am crezut că putem să le prevedem în acest proiect de lege asupra învăţământului profesional. Trebuie însă să spunem că nu acestea sunt singurele ce se pot găsi şi că poate cele mai eficace trebuie căutată în altă parte. Camerele de comerţ, spre exemplu, vor avea un rol de prima ordine, în ceea ce priveşte învăţământul industrial şi comercial, căci ele vor putea să se ocupe de întrebuinţarea în industrie şi în comerţ, a absolvenţilor şcolilor de meserii şi de comerţ. Ele vor putea crea burse, premii, ajutoare de tot felul; ele vor putea centraliza, regulariza şi încuraja iniţiativa privată. Acelaşi rol îl vor avea sindicatele agricole, în ceea ce priveşte învăţământul agricol.

Cu timpul, putem spera să vedem înfiinţându-se asociaţii de industriaşi, de comercianţi sau de agricultori, mari şi mici, pentru îngrijirea intereselor lor comune, şi care fără îndoială, vor pune în prima linie a preocupărilor lor, grija de învăţământul profesional.

Niciunul din aceste mijloace nu vor trebui neglijate. Însă proiectul de lege ce prezentăm nu se poate ocupa decât de chestiile de învăţământ propriu-zise, lăsând a se rezolva prin legi speciale alte chestiuni care sunt în relaţie cu învăţământul profesional.

Dispoziţii privitoare la şcolile secundare

Art. 77 şi 78 din proiect cuprind nişte dispoziţii care credem că au trebuinţă să fie bine lămurite.

Din diferite cauze, dintre care unele au fost arătate chiar în această expunere de motive, învăţământul nostru secundar a primit la noi o dezvoltare mai mare decât s-ar fi cuvenit, după trebuinţele societăţii noastre şi după mijloacle de care dispunem. Nu numai atât; dar el a absorbit chiar o parte din mijloacele ce ar fi trebuit consacrate altor trebuinţe ale învăţământului, care nu au fost încă satisfăcute. Aşa, spre exemplu, este sigur că ar fi de urgentă nevoie să avem o şcoală de administraţiune civilă, o şcoală care să formeze funcţionari pentru serviciile financiare etc. Mai mult, liceul nu totdeauna corespunde unor anumite trebuinţe, dintre care unele au o deosebită însemnătate la noi în ţară. Astfel se ştie, şi se repetă mereu, că noi suntem un popor mai cu seamă agricol. Şi când zicem aceasta, nu ne gândim numai la clasa lucrătorilor cu mâinile lor, ci şi la proprietari şi arendaşi, mari şi mici, care-şi petrec viaţa îndeletnicindu-se cu cultivarea pământului, fără ca pentru aceasta să renunţe la o oarecare cultură generală.

Pentru aceştia o şcoală de agricultură nu este de ajuns, pentru că aceasta este o simplă şcoală specială, care nu se preocupă de cultura generală; dar nici liceul nu este ceea ce trebuie, pentru că nu le dă niciun a din cunoştinţele, fie şi teoretice, care sunt indispensabile unui om ce se ocupă cu cultura pământului.

Inconvenientul acesta capătă, mai ales, o deosebită gravitate în unele gimnazii, frecventate în mare parte de fii de săteni. Aceşti copii, în marea lor majoritate, nu pot să termine liceul; ba, din contră, cei mai mulţi din ei nu pot termina nici gimnaziul, ci se mulţumesc numai cu una, două, sau trei clase dintr-însul.

Odată ieşiţi din gimnaziu, copiii aceştia rămân nişte adevărat declasaţi. După ce au pierdut ani întregi de gimnaziu, după ce părinţii lor s-au ruinat de multe ori pentru a-i ţinea atâta timp la carte la oraş, ei pleacă fără nicio cunoştinţă practică, fără nimic care să facă din ei, între consătenii lor, oameni mai pricepuţi în ceea ce formează fondul vieţii ţărăneşti. Din această cauză, cei mai mulţi din ei nici nu se mai întorc la sat: rămân prin oraşe alergând după câte un mic post, şi devenind astfel pentru societate o adevărată povară, în loc de a fi rămas elementul viguros ce ar fi putut fi, dacă nici nu ar fi călcat în gimnaziu. Cei ce se întorc la satul lor nu stau mai bine; aceia nu mai sunt ţărani, nu mai pun mâna pe coarnele plugului, pentru că lustruiala de învăţătură ce au căpătat la oraş le-a pus în minte ideea falsă că sunt oameni învăţaţi, şi că munca manuală nu mai este făcută pentru dânşii. Deoarece însă nici nu ştiu să facă altă treabă, îşi fac mijloace de trai, împrejurul primăriilor şi judecătoriilor de pace.

Aşa fiind, şcolile secundare care duc la asemeni rezultate fac mai mult rău decât bine, şi o îndreptare se impune negreşit.

Să suprimăm unele din şcolile secundare, pentru a pune în locul lor alte feluri de şcoli, nu ne-am gândit niciun moment. O asemenea măsură ar fi fost desigur rău interpretată. Dar deoarece avem chiar azi nevoie de o sumă de şcoli care ne lipsesc, şi deoarece prevedem într-un viitor apropiat trebuinţa şi de altele, deoarece costul învăţământului secundar este deja aşa de însemnat, ne-am mulţumit a da putinţa de a se completa unele din gimnaziile şi liceele actuale cu oare care cursuri, care să împlinească lipsurile ce am semnalat mai sus.

Să luăm un exemplu: presupunerea că partea cea mai mare din clientela unui gimnaziu s-ar compune din fii de săteni. Pentru aceşti copii, învăţământul gimnaziului, care deloc nu dă o atenţie mai deosebită agriculturii, nu este învăţământul cel mai potrivit, cu toate că ei îşi impun mari silinţe pentru a căpăta o sumă de cunoştinţe de limbile franceză, germană şi latină, de istorie etc. Vom pune însă în gimnaziu un curs de botanică aplicată, de agricultură, de zootehnie; şcolarii care vor voi vor avea facultatea să renunţe la lecţiunile de limba latină şi de limba germană, şi vor, urma în locul lor, pe acelea. De vreme ce, în noua programă, limbile latină şi germană ocupă în gimnaziu 16 ore pe săptămână, vom putea dar consacra 16 ore pe săptămână cunoştinţelor utile agriculturii; şi câte lucruri bune se pot învăţa în 16 ore pe săptămână!

Se va obiecta însă că aceste cursuri vor fi numai teoretice, şi că, prin urmare, nu vor fi de mare utilitate pentru fiii de săteni. Obiecţiunea este fondată, însă numai în parte. În adevăr, dacă nişte cursuri ca acestea se găseşte că nu vor fi destul de utile ţăranilor, cu atât mai puţin le pot fi cursurile gimnaziului ordinar, care nici pe departe nu se raportă la trebuinţele ţărăneşti. Şi apoi sunt destule mijloace pentru a se atenua foarte mult inconvenientul acesta: excursiunile, vizitarea exploatărilor rurale, şi mai ales lucrările pe vacanţă, care se pot organiza în mod sistematic.

Toate aceste argumente se aplică întocmai şi pentru alte specialităţi care s-ar putea introduce cu folos în gimnaziu.

În cursul superior de liceu, sistemul acesta va putea să se aplice şi cu mai mare folos. În adevăr, în secţiunea clasică modernă, limbile latină şi germană ocupă 36 ore de curs pe săptămână, timp care este larg suficient pentru a se face foarte solide studii de orice specialitate; şi cum aceste studii vor fi sprijinite în întregul curs de gimnaziu pe studii foarte serioase de ştiinţe fizice şi naturale, şi pe bune cunoştinţe generale, vedem că cursul superior de liceu astfel transformat va putea să formeze cele mai bune şcoli speciale. Vom câştiga dar îndoit: vom putea utiliza în mod practic o bună parte din absolvenţii de gimnaziu sau de liceu, şi vom putea creea cele mai multe din şcolile speciale, a căror nevoie deja se întrevede, cu o foarte mică cheltuială.

Aceeaşi preocupare, de a da putinţa unei utiliăzări practice a studiilor făcute ne-a îndemnat a prevedea adăugirea clasei comerciale pe lângă şcolile secundare de fete de gradul I.

* * *

Este un fel de studii de care proiectul nu se ocupă: este acela al desenului şi modelajului, care, cu toate acestea, este foarte util pentru studiul multor industrii. Cauza este că acest învăţământ este strâns legat cu acela din şcolile de bele-arte şi că va fi de-a-ntregul organizat cu ocazia alcătuirii legii asupra învăţământului artistic.

Evaluarea costului aplicării legii asupra învăţământului profesional

Una din cele mai însemnate preocupări, ce am avut în alcătuirea alăturatului proiect de lege, a fost aceea a costului aplicării acestei legi.

Cele 17 şcoli de învăţământ profesional pentru băieţi ce posedăm astăzi, costă 1.550.055 lei pe an. Iată anume costul fiecăreia din ele:

Școala centrală de agricultură de la Herăstrău	143.266 lei
Școala specială de silvicultură	98.250 lei
Școala practică de agricultură de la Striareț	41.195 lei
Școala practică de agricultură de la Roman	65.063 lei
Școala practică de agricultură de la Armășești	72.556 lei
Școala superioară de medicină veterinară	195.681 lei
Școala superioară de arte și meserii din București	262.586 lei
Școala superioară de arte și meserii din Iași	242.949 lei
Școala comercială de gradul I din București	43.822 lei
Școala comercială de gradul I din Iași	42.369 lei
Școala comercială de gradul I din Craiova	48.458 lei
Școala comercială de gradul I din Galați	48.096 lei
Școala comercială de gradul I din Ploiești	42.428 lei
Școala comercială de gradul II din București	81.858 lei
Școala comercială de gradul II din Iași	76.089 lei
Școala comercială de gradul II din Craiova	22.690 lei
Școala comercială de gradul II din Galați	22.690 lei
	1.550.055 lei

De altă parte, cele 18 școli profesionale de fete costă la un loc 453.994 lei. Cu totul dar, cheltuim astăzi pentru învățământul profesional 2.004.049 lei pe an. Și cu toate acestea, din proiectul alăturat și din această expunere de motive, se vede cât de mic loc ocupă în țară ceea ce avem azi ca învățământ profesional, și ce mare extensiune trebuie să i se dea, pentru ca să putem aștepta de la dânsul toate rezultatele necesare. Este evident că, dacă ar fi fost să organizăm și restul învățământului profesional, care este și partea cea mai mare dintr-însul tot în felul părții care există deja, am fi ajuns la o cifră enormă, care ar fi fost cu totul mai presus de puterile țării. Legea dar ar fi fost condamnată de la început să un dea niciun rezultat.

De aceea ne-am silit a face ca legea să se poată aplica cu cea mai mică cheltuială posibilă, deși dând posibilitatea unui învățământ foarte răspândit; și credem că am atins această țintă.

Am arătat mai sus că partea de cheltuială a statului pentru școlile primare de agricultură va fi în cifră rotundă de 159.000 lei pe an; pentru școlile primare de meserii, partea lui va fi de 234.000 lei; pentru 16 școli profesionale de băieți, a căror trebuință este mai urgentă, încă 200.000 lei pe an. De vom pune la socoteală și vreo 5 școli comerciale de fete de gradul I, a 30.000 lei una, ar mai fi de adăugit 150.000 lei. Ajungem dar cu totul la 743.000 lei pe an, pentru organizarea unui întreg învățământ cu un număr de 277 școli, care nu vor costa pe stat decât 2.682 lei pe an una în mijlociu. Să se mai observe că acest adaos în buget se cere până într-un timp de 12 ani, ceea ce face o creștere anuală de 62.000 lei pe an. Să nu se uite, în fine, că chiar această sumă va trebui scăzută cu economia ce se va face de la clasele paralele de pe la licee și gimnazii, care se vor putea reduce în mare parte [căci] școlarii lor vor popula școlile profesionale.

De vom socoti că numai jumătate din aceste clase se vor desființa, tot va rezulta o economie de 265.000 lei pe an, așa că sarcinile statului se vor reduce în realitate la vreo 480.000 lei pe an.

Pentru fiecare județ, sarcina va consta: în cheltuieli de instalare a 8 școli primare, în suma de 120.000 lei de procurat în 12 ani; plus o cheltuială anuală de 4.667 lei, pentru școlile primare de meserii.

Comunele urbane reședințe de județ, și cele nereședințe de județ dar cu o populațiune mai mare de 10.000 suflete, vor trebui să cheltuiască câte 4.500 lei pe an, plus o cheltuială de instalație, odată pentru totdeauna, de 8.000 lei. Cele 16 mai mari comune din țară, vor trebui să mai dea câte 12.500 lei pe an, pentru școlile profesionale de băieți.

În fine, toate comunele rurale dintr-un județ vor avea să-și împartă o cheltuială de 4.666 lei pe an, ceea ce face o medie de mai puțin de 50 lei pe an de fiecare.

Credem că este imposibil a se crea un întreg învățământ, așa de răspândit, în mai bune condițiuni financiare.

Trecerea învățământului profesional sub conducerea Ministerului de Instrucțiune

Rămâne să mai explicăm motivele pentru care proiectul prevede ca învățământul profesional să treacă sub autoritatea Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

Până la 1883, acest învățământ depindea de Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor. Atunci a fost trecut la acel de Domenii. Dacă astăzi se cere a se reveni la starea de lucruri de mai înainte, este că tot învățământul profesional primar se înființează cu institutori și învățători, luați din personalul școlilor dependente de Ministerul Instrucțiunii, și ei nu pot depinde deodată de două autorități distincte. Se mai înființează școlile profesionale de băieți, exact după tipul celor de fete; dar acestea din urmă sunt și azi sub autoritatea Ministerului de Instrucțiune, și nu ar fi logic ca două feluri de școli identice în organizația lor, să se afle despărțite în administrație. Se înființează, în fine, învățământul comercial superior pe lângă facultățile de drept, care sunt tot în resortul Ministerului Instrucțiunii.

Pe lângă aceste motive, se mai adaugă și acela foarte serios, că aplicându-se personalului didactic al învățământului profesional dispozițiile legii din 23 martie 1898 asupra învățământului secundar și superior, un profesor va putea fi chemat a face cursuri în același timp în școli de învățământ profesional și în școli secundare, ceea ce ar crea și pentru dânsul și pentru administrațiune nesfârșite greutăți, dacă școlile ar fi despărțite la două ministere.

Dar mai presus de toate trebuie să se aibă în vedere considerația că nu se cuvine ca în învățământul țării, de orice fel ar fi, să domine tendințe și spirite deosebite, sau cel puțin nu trebuie să se lase loc a se crede că ar fi așa.

Nu mai vorbim despre cheltuieli, care vor fi totdeauna mult mai mari cu serviciile împărțite decât reunite la un loc. Cât despre considerațiunea competenței speciale a unui minister sau a altuia, ea nu se poate invoca, căci nimic nu împedică ca Ministerul Instrucțiunii să-și ia oameni speciali de care ar avea nevoie, precum, spre exemplu, și Ministerul Domeniilor împrumută de la acel al Lucrărilor Publice ingineri de care are trebuință. De altfel, dacă considerațiunea aceasta ar avea un temei așa de tare, am putea să ne întrebăm pentru ce facultățile de drept nu ar depinde și ele de Ministerul de Justiție, iar cele de Medicină de Ministerul de Interne?

Pentru aceste motive, credem că este bine ca învățământul profesional să depindă tot de Ministerul Instrucțiunii Publice.

(Expunere de motive la proiectul de lege asupra învățământului profesional, XXVII p. [1899]. Biblioteca Academiei II 83999.)

Discurs în Adunarea Deputaților la discuția legii învățământului profesional. Ședința din 9 martie 1899

În ședința de la 3 martie 1899, raportorul C. Dimitrescu-Iași, citește raportul său (Raportul Desb. p. 817. Proiectul p. 820) și apoi încep dezbaterile. Ele continuă la 4, 5, 6, 8 și 9 martie prin cuvântările rostite de An. Stolojan, G. Zarifopol, C. Dobrescu-Argeș, N. Bălănescu, Take Ionescu, M. Corbescu, P. S. Aurelian și în urmă Haret. În ședința de la 9 martie se votează luarea în considerare cu 68 voturi pentru, fiind contra 11. La 10 martie începe discuția articolelor, care continuă în zilele de 11, 12, 13, 15 și 16 martie. Vorbesc la diferite articole: I. Mincu, Take Ionescu, N. Fleva, Dimitrescu-Iași, N. Bălănescu, G. Scorțescu, Em. Porumbaru. N. Iancovescu, D. A. Sturdza, Dobrescu-Argeș, P. S. Aurelian, I. C. Grădișteanu, Const. I. C. Brătianu, N. N. Săveanu, Pană Buescu, C. Popovici, Gr. N. Macri, N. P. Romanescu, Al. Marghiloman, G. Dem. Teodorescu, M. Moisescu, T. Cămărășescu, C. Ciocazan. Votarea în total se face în ședință de la 16 martie, fiind 81 pentru lege și 1 contra.

Sunt aproape opt zile de când durează discuțiunea generală asupra proiectului de lege a învățământului profesional. Constat, însă, că din cei patru oratori care au vorbit contra lui, numai doi au zis ceva, și foarte puțin, asupra fondului legii, asupra a ceea ce este adevărata ei esență. Cea mai însemnată parte a discuțiunii a mers numai asupra unei chestiuni cu totul secundare, după părerea mea.

Afară de aceasta, chiar de la începutul acestei discuțiuni, a intervenit o parte oarecum personală, asupra căreia să-mi dați voie să nu mă opresc. Cestiunea pe

care o avem în dezbatere e mult prea importantă, pentru ca să mai amestecăm într-însa şi personalitatea noastră. Îmi pare rău însă de o vorbă zisă de onor. dl Stolojan, şi pe care nu ştiu cu ce intenţiune a zis-o. M-am temut ca nu cumva să fi crezut d-sa că prin acea vorbă ar putea să arunce o umbră între dl Dim. Sturdza, preşedintele consiliului, şi mine. Sunt foarte liniştit în această privinţă, şi de aceea nici nu mă opresc asupra acelei insinuări. Când doi oameni ca dl Sturdza şi mine au lucrat cum am lucrat noi împreună timp de ani întregi, cu atâta abnegare şi în aşa de deplină înţelegere, socotesc că nu incidentul neînsemnat al unei vorbe zise în treacăt, şi despre care nici nu-mi aduc aminte, şi nu ştiu cu ce sens voi fi zis-o, va putea să strice această bună înţelegere, care sunt sigur că nu se va schimba niciodată. (Aplauze.)

Dlor, intru de-adreptul în cestiune.

Voi fi însă silit să încep cu partea secundară a discuţiunii, deoarece dintr-însa adversarii proiectului au făcut partea principală.

Mai întâi, să răspund la o întrebare pusă, atât de dl Stolojan, cât şi de dl Aurelian: pentru ce am prezentat eu, şi nu ministrul de domenii, acest proiect de lege? Şi este posibil ca şi unii dintre d-voastră să se mire de această împrejurare. dlor, lucrul este foarte simplu. În prima linie, este pentru că Ministerul Instrucţiunii are azi chiar în resortul său o parte foarte însemnată de învăţământ profesional, o parte pe care dacă am evalua-o după numărul şcolilor şi al şcolarilor asupra căruia se revarsă acest învăţământ, este incontestabil mult mai însemnată decât aceea care se află în resortul Ministerului Domeniilor. Lucrul acesta nu a vroit nimeni să-l spuie; şi dacă se spunea, desigur că de la început îndoiala pe care unii din d-voastră veţi fi putut-o avea asupra acestei chestiuni, ar fi dispărut. Voi mai reveni asupra acestei chestiuni, care este de mare însemnătate.

Dar mai este şi altceva, este că legea învăţământului secundar şi superior, votată anul trecut, reclamă completarea ei prin legea învăţământului profesional, aşa că aceste două legi nici nu pot fi despărţite una de alta. Atât în expunerea de motive a proiectului de anul trecut cât şi în multe alte ocaziuni mai înainte, eu n-am lipsit de a apăsa cu stăruinţă asupra acestui punct; şi vă aduceţi aminte, în oarecare ocaziuni solemne anul trecut, şi chiar în discuţiunea proiectului de lege a învăţământului secundar şi superior, am spus totdeauna că nu se poate ca reforma învăţământului să se oprească aici. Noi nu făceam anul trecut decât să începem reforma, şi trebuia să o complinim prin legea învăţământului profesional. Până atunci, însă, eu sunt pus în poziţiunea foarte grea de a nu putea aplica legea învăţământului secundar şi superior, în care d-voastră aţi pus atâtea speranţe, din cauză că îmi lipseşte organizarea învăţământului profesional. Ce trebuia dar să fac eu? Să aştept până ce un alt minister s-ar fi ocupat de această afacere?

Dar pentru Ministerul de Instrucţie este mare urgenţă, şi se poate ca un alt minister, ocupat cu alte afaceri de o mai mare grabă pentru dânsul, se amâne pe cine ştie când rezol varea acestor dificultăţi în care se zbate Ministerul

Instrucției. Trebuia dar să las a se compromite întreaga reformă, chiar în partea ei deja realizată?

Se zice: nu trebuia să încălcați domeniul altui minister. Voi spune mai pe urmă câteva cuvinte despre teoria aceasta, a ceea ce se numește domeniul unui minister. Dar nici măcar obiecțiunea aceasta nu se poate susținea; căci, după cum am spus de la început, eu eram îndreptățit să mă ocup de învățământul profesional, pe care-l am chiar azi în resortul meu, și încă într-o măsură mult mai însemnată decât ministerul domeniilor. Eram obligat s-o fac, pentru că acest învățământ, de la creațiunea lui, de acum 20-de ani, a fost lipsit de o lege. Școlile profesionale de fete, pe care nu cred să le revendice vreodată Ministerul Domeniilor, datează de la 1877, și există numai în virtutea unei simple măsuri bugetare.

De atunci, regulamente s-au făcut pentru dânsele, dar nu este încă nicio lege care să le consacre existența și să stabilească regimul lor. Cine trebuia dar să alcătuiască această lege, dacă nu ministerul instrucției, de care aceste școli depind? Și această sarcină îi revenea cu atât mai mult, cu cât, după cum am spus de la început, partea de învățământ profesional care cade în resortul Ministerului de Instrucție este cu mult mai însemnată decât acea care revine celui de domenii. Nu sunt decât 17 școli, cu un total de 1796 școlari, sub dependența acestui din urmă minister; pe când cel de instrucție, pe lângă 18 școli profesionale de fete, cu 1908 eleve, mai are 3 școli de meserii pentru băieți; are învățământul agricol în toate școlile normale de învățători și în seminarii; are învățământul lucrului manual, care, după legea din 1896, trebuie să se dea în toate școlile primare rurale. Până acum, acest învățământ s-a introdus în 509 școli, și se dă la 14.351 copii, care învață dogăria, strungăria, tâmplăria, fringhieria, fabricarea coșurilor, rogojinelor, a pălăriilor de paie, a periilor, sculptura în lemn, țesătoria și o sumă de alte meserii; dar va trebui introdus pe rând în toate cele 3500 școli rurale ce avem azi, și în toate celelalte 4000 care mai trebuie înființate în viitor. Pentru toate acestea eu trebuie să mă îngrijesc ca să formez personalul didactic, pe lângă grija ce-mi dă chiar în prezent acest învățământ tehnic.

Și când aceasta este situațiunea, când chiar astăzi Ministerul de Instrucție are sub îngrijirea sa un învățământ profesional necomparabil mai întins decât cel ce se află sub dependența oricărui alt minister, voiți d-voastră ca el să se dezintereseze de acest învățământ, sub pretextul falacios că nu cade în atribuțiile sale a se ocupa de dânsul? Dar ce dovadă mai puternică voiți să aveți că nu e așa, decât cifrele pe care vi le-am citat?

De altmintrelea, dați-mi voie să vă amintesc că chiar în sentimentul d-voastră a tuturor a fost – în tot cursul anului trecut – că învățământul profesional privește pe Ministerul Instrucțiunii Publice; aș putea să vă aduc vrafuri de dovezi, din care să se vadă că se cerea cu insistență ca Ministerul Instrucției să se ocupe de școlile profesionale, și era dar o datorie pentru Ministerul Instrucțiunii Publice să o facă.

Convingerea aceasta, domnilor deputați, am avut-o totdeauna, și e multă vreme de când mă ocup de chestiune. Onor. dl Stolojan zicea că nu m-am ocupat de dânsa decât în cele cincisprezece zile cât am stat la Viena. Îl rog să creadă că nu este așa, și că un proiect de lege de asemenea importanță nu se alcătuiește în câteva zile, dacă nu te-ai ocupat multă vreme de cestiune.

Fără drept iarăși se plânge dl Stolojan că prezentarea acestui proiect a fost o surprindere pentru d-sa. Eu nu m-am ascuns niciodată că lucrez la dânsul; dl Stolojan a știut-o și nu a protestat niciodată; și nici nu văd cum m-ar fi putut opri, de a mă ocupa de o ramură de învățământ care face parte din îndatoririle mele.

Când proiectul a fost gata și l-am adus în dezbaterea colegilor mei, singura observațiuiie ce a făcut-o dl Stolojan a fost că fac rău că iau școlile de la Ministerul Domeniilor; în privința legii însăși, nu a zis nimic, și nici nu mi-a imputat că de ce nu m-am ocupat de dânsa. Iată, dlor, care este istoria acestui proiect.

* * *

Trec acum la alt subiect.

În discuțiunea urmată până acum, punctul principal – care, după mine, trebuia să fie un punct cu totul secundar – a fost întrebarea de ce, să se treacă școalele profesionale de la Ministerul Domeniilor la cel de Instrucțiune. Și, dlor, cum chestiunea a fost mult discutată, voi fi silit să iau lucrurile pe rând, ca să nu rămâie nimic fără răspuns.

Mai întâi toți cei care sunt curent cu afacerile școlare știu că, până la 1883, aceste școli aparțineau Ministerului Instrucțiunii Publice, afară de cea de agricultură, care aparținea Ministerului de Lucrări Publice.

Observ aici că dl Aurelian făcea o eroare de date când zicea că școlile acestea depind de Ministerul Domeniilor de 32 de ani, ceea ce ne-ar fi dus la 1867, pe când se știe că acest minister a fost creat numai de la 1 aprilie 1883.

Ei bine, nu văd de ce, dacă la 1883 nu s-a răsturnat lumea prin trecerea acestor școli la Ministerul Domeniilor, s-ar răsturna astăzi prin reîntoarcerea lor iarăși la Ministerul Instrucțiunii Publice.

Dl Take Ionescu a pronunțat cu această ocaziune un cuvânt caracteristic. D-sa a zis: „pentru ce să se atingă patrimoniul Ministerului de Domenii?“ Oare înțelege dlui cum că afacerile țării sunt închise în câteva cercuri din care nu este voie să se iasă, și că grupa de interese care este pusă în unul din aceste cercuri este antagonista grupei de interese din alte cercuri? Nu cumva ministerul de domenii, sau cel de lucrări publice, sau alt minister, dirijează interese care ar fi în opoziținne cu acelea pe care le dirijează ministerul instrucțiunii pu-plice? Sunt sigur, dlor, că dacă dl Ionescu s-ar mai gândi la cuvântul zis de d-sa, nu l-ar mai menține. Nu este vorba, dlor, de a se mări sau a se micșora patrimoniul unui minister. D-voastră știți că ministerele noastre s-au înființat cum a dat

Dumnezeu. Unele din ele datează de la Regulamentul Organic, altele sunt formate prin decrete domnești, și puține din ele, dacă nu chiar singur Ministerul Domeniilor, sunt înființate prin o lege; iar atribuțiunile pe care le au sunt moștenite de pe timpuri, așa cum s-a apucat. Nu este dar de mirare dacă astăzi se fac din când în când schimbări în atribuțiile ministerelor, pentru că s-au schimbat lucrurile, și se schimbă pe fiecare zi. Așa, chiar în iarna aceasta s-a hotărât trecerea serviciului penitenciarelor de la Ministerul de Interne la cel de Justiție, și nu-mi aduc aminte ca Ministrul de Interne să fi făcut vreo opozițiune; din contră. S-a găsit că serviciul acesta este mai în legătură cu Ministerul Justiției decât cu Ministerul de Interne, și s-a trecut acolo. Tot așa a fost în 1883 când s-a înființat Ministerul de Domenii, și când o sumă de atribuțiuni de la ministere au fost luate de la acestea și s-a format cu ele Ministerul Domeniilor. Tot așa va mai fi și în viitor. Prin urmare, să nu vorbim de un patrimoniu, care nu există, al Ministerului de Domenii. S-a mai zis că această trecere a școlilor de la un minister la altul, ar fi un semn de desconsiderare și un început de desființare a Ministerului de Domenii.

Să-mi ierte onor. dl Aurelian să-i spun că mă mir de vorba aceasta. A fost oare o desconsiderare și un început de desființare în 1883 pentru Ministerul Instrucțiunii Publice, când școlile comerciale i s-au luat și au trecut la alt minister? A fost desconsiderat Ministerul de Interne când i s-a luat serviciul penitenciarelor și s-a trecut la Ministerul de Justiție? A fost desconsiderat Ministerul Finanțelor când întreaga administrațiune a domeniilor statului i s-a luat pentru a forma un nou minister? Nicidecum. Și asemeni preocupări nu trebuie să avem.

Singurul lucru care trebuie să ne preocupe este ca toate serviciile de la diferitele ministere să fie bine îngrijite, fie ele anexate la orice minister ar fi. (Aplauze).

Să cercetăm acum cauzele pentru care eu propun trecerea celor câteva școli de la ministerul de domenii la cel de instrucție. În expunerea de motive, eu am înșirat vreo câteva, care n-au convins însă pe cei care au combătut proiectul de lege, dar pe care să-mi dați voie ca eu să le consider ca destul de însemnate. Pe lângă acelea, voi mai cita încă unul sau două, care nu au figurat în această expunere.

Dlor, primul motiv este că învățământul general, acel de care s-a ocupat legea din 1896 și cea din 1898, este neisprăvit fără învățământul profesional.

În mai multe rânduri, în decursul anului trecut și în decursul anului acesta, și chiar de când am venit la minister, mereu am insistat asupra acestui punct, și nimeni nu m-a contrazis, pentru că am cea mai deplină dreptate, și nici adversarii acestui proiect de lege nu vor putea să spună că este altfel.

Dlor, este o lipsă de echilibru în activitatea noastră școlară de astăzi, pentru că nu este lucru normal ca toată tinerimea unei țări să urmeze o singură direcțiune de învățământ; nu este normal, nu este regulat, este contra interesului țării ca toți copii care au terminat cursul primar să nu poată îmbrățișa alte cariere decât carierele liberale.

Ei bine, noi anul trecut am făcut o lege care până acum avem toate motivele de a spera că ne va duce la rezultate mai bune încă decât acelea care s-au realizat până acum, şi prin urmare trebuie să prevedem că, dacă până la 23 martie 1898 era o îngrămădire aşa de considerabilă a tinerimii la învăţământul secundar general, cu atât mai mare va fi de azi înainte; pentru că natural este ca şi părinţii şi copiii, să tragă la un învăţământ care prezintă mai multe garanţii de seriozitate.

Apoi noi deja ne plângem de această îngrămădire a tinerimii numai la licee. Şi d-voastră nu puteţi să tăgăduiţi că este absolut greşită direcţiunea exclusivă pe care a urmat-o tinerimea până astăzi la noi.

Să vadă cineva că la începutul anului şcolar se grămădesc la înscrieri în clasa I de liceu mii de copii din care abia 4 la sută termină liceul; lucrul acesta nu trebuie să ne îngrijească? Nu trebuie să ne întrebăm care este pricina acestui rezultat dezastruos?

Pricina, nu este nevoie să o căutăm departe ca să o găsim; este în natura însăşi a lucrurilor; este că nu toate capetele sunt făcute la fel, şi dacă unul este propriu să facă matematici superioare, altul ca să înveţe limbile antice, nu este tot aşa pentru toţi ceilalţi. Din contră, majoritatea tinerimii nu este proprie să facă cursurile de liceu. Atunci dar, eu, ministru al instrucţiunii, căruia îi incumbă datoria de a îngriji de educaţiunea tinerimii, nu trebuie să fac nimic pentru ca tinerii aceia care rău să înscriu în liceu, să apuce o direcţie mai potrivită aptitudinilor lor naturale?

Dlor, datoria aceasta a mea a devenit şi mai imperioasă de anul trecut, de când cu votarea legii noi, care nu mai admite decât 50 de şcolari în fiecare clasă. Această dispoziţie figura şi în legea veche, nu e vorba, dar nu se aplica, pe când acum avem hotărîrea a o aplica în mod strict; anul trecut am şi pus-o în aplicare, şi nu am primit în clasa I mai mult de 50 de şcolari.

Dar dacă noi vom aplica această dispoziţie şi în spiritul şi în litera ei, ar trebui ca un mare număr de copii să rămână pe din afară, fără putinţă de a căpăta alt învăţământ decât pe cel primar.

Anul trecut, am trecut cum am trecut peste această dificultate; sunt convins însă că la septembrie viitor dificultatea va fi mult mai mare, şi că va merge crescând în anii viitori. Ce va trebui să fac eu în fiecare toamnă, când vor veni sute de copii care să ceară înscrierea în licee, şi cărora nu le voi putea da locuri? Din două una: sau să-i las pe drumuri, sau să fac adăugiri de clase paralele; prin urmare să contribui eu însumi la agravarea unui rău contra căruia m-am ridicat totdeauna şi am căutat să-l înfrânez.

Dlor, mijlocul de a ieşi din dificultate nu este decât unul: de a crea învăţământul profesional, care în cea mai mare parte nu există, pentru ca în el să-şi găsească loc copiii care nu pot şi nu trebuie să intre în liceu. Şi este logic ca ministerul care are greutăţile, să aibă în mână şi mijloacele de a le rezolva. Iacă încă un motiv pentru care se impune ca tot ministerul instrucţiunii să aibă în mână şi învăţământul profesional.

Am zis că trebuie să creăm un învățământ profesional ce nu există. În adevăr, oratorii care m-au precedat și care au combătut proiectul au vorbit ca și cum nu ar fi și nu ar trebui să fie alt învățământ profesional, decât cel ce se predă în cele șaptesprezece școli de la ministerul de domenii.

Dar dacă la atâta s-ar reduce învățământul profesional din țară noastră, slabă speranță ar trebui să avem pentru viitor; căci, după cum vă voi dovedi cu date statistice, nu este posibil ca învățământul profesional ce se poate da în acele șaptesprezece școli să răspundă la nevoile țării, mai cu seamă față cu organizarea cea nouă a învățământului secundar.

Domnilor deputați, este o greșeală capitală de a se crede că învățământul profesional trebuie să fie dat numai într-un mic număr de școli mari și costisitoare, care să se adreseze numai unui mic număr de tineri de elită. Tocmai din contra, învățământul profesional este destinat celui mai mare număr de copii, acelora care nu pot să urmeze învățământul secundar general, fie din lipsă de mijloace materiale, fie din lipsă de capacitate intelectuală. Pentru dânșii trebuie dar un mare număr de școli, pe care să le aibă toți la îndemână, și care, tocmai din cauza marelui lor număr, trebuie să fie cât mai economice posibil.

Astăzi, după cum am mai spus, învățământul profesional se dă în 17 școli care depind de Ministerul Domeniilor, și care costă 1.600.000 lei, și în 18 școli profesionale de fete, în școlile normale de învățători și în seminarii, precum și în școlile primare rurale. Veți admite, cred, că aceste din urmă școli, care depind de Ministerul Cultelor, nu e admisibil a se trece la acel al domeniilor; și mi se pare iarăși evident că nu este nicidecum logic ca unul și același învățământ, acel tehnic, să fie împărțit la doua ministere deosebite; căci trebuie sa observați că, atunci când se pretinde a se menține la domenii cele 17 școli, se cere în realitate nu separarea învățământului profesional de cel general, ci împărțirea chiar a învățământului profesional la două ministere deosebite.

Dar, domnilor, școlile ce am enumerat sunt cu totul departe de a satisface trebuințele. Proiectul propune înființarea unui număr considerabil de școli de grad inferior, în care învățătorii au un rol principal, și în care vor urma copii de pe la etatea de 11 sau 12 ani înainte. Se cuvine oare ca aceste școli să fie puse sub dependența Ministerului Domeniilor, când personalul lor îl formează cel de instrucție și când învățământul însuși, în vederea vârstei școlarilor, nu se poate da decât după metode care sunt străine ministerului domeniilor? Proiectul mai propune înființarea școlilor inferioare de meserii pentru băieți întocmai după planul celor existente deja pentru fete, și care depind de Ministerul Instrucției. Ce logică ar fi ca cele de băieți să se alăture la Ministerul Domenilor?

Recapitulând cele spuse, rezultă dar că în competența ministerului instrucției rămân școli în care se dă, sau se va da, învățământ profesional, al căror număr este necomparabil mai mare decât acela al școlilor ce se află azi sub conducerea ministerului domeniilor. Vor fi acolo 256 școli elementare profesionale,

şcolile inferioare de meserii, pentru băieţi şi fete în număr de cel puţin 40, fără să mai vorbim despre şcolile normale, seminarii şi miile de şcoli rurale, în care se învăţa agricultura practică şi lucrul manual. Toate acestea depind azi de ministerul de instrucţie, sau se cere a se înfiinţa după iniţiativa lui, şi după nevoi pe care numai el le-a recunoscut până acum şi numai el este în măsură de a le satisface. A se trece tot acest învăţământ la alt minister, ar fi imposibil, pe lângă că ar fi şi contrar principiului pus de adversarii proiectului, şi pe care eu de altfel nu-l admit deloc, că patrimoniul unui minister trebuie să rămână în veci neschimbat. Aşa fiind, şi deoarece nu se poate admite ca învăţământul profesional să fie împărţit în două, ce alt rămâne de făcut, decât ca cele 17 singure şcoli ce sunt azi la domenii, să treacă tot acolo unde este şi numărul cel mare de şcoli de acelaşi fel?

* * *

Dar, domnilor, trec la un argument de altă ordine.

Proiectul de faţă este alcătuit într-un sistem oarecare. Adversarii lui s-au ferit de a ataca sistemul, sau nu au vorbit despre dânsul decât foarte puţin şi numai în treacăt, asupra câtorva puncte izolate. Pot zice că sistemul însuşi al legii nu a fost măcar combătut, necum răsturnat de domniile lor.

Aceasta îmi dă dreptul a crede că domniile lor găsesc sistemul bun, sau cel puţin, că nu se simt în stare a-l combate cu succes.

Ei bine, partea principală, partea esenţială a proiectului este aceea care se ocupă de învăţământul profesional elementar, învăţământ pe care-l creează şi-l organizează cu totul din nou, deoarece nimic de aşa fel nu există astăzi. În expunerea de motive, am insistat mult asupra acestui punct, ceea ce ar fi trebuit să tragă atenţia adversarilor proiectului, arătându-le locul unde trebuiau să lovească, pentru a desfiinţa proiectul care nu le plăcea.

Nu au făcut-o însă, pentru că necesitatea învăţământului tehnic elementar este de evidenţă şi sistemul ce propune proiectul este aşa de simplu, de logic şi de puţin costisitor, încât nu au găsit nimic de zis contra lui.

Dar creaţiunea acestui învăţământ elementar se reazemă toată pe întrebuinţarea învăţătorilor săteşti. Ei vor fi factorul principal, şi proiectul trebuia, după cum a şi făcut, să se ocupe de pregătirea specială ce trebuia să li se dea, pentru a-i face proprii pentru acel învăţământ elementar tehnic. Şi dacă factorul principal aparţine ministerului de instrucţie, dacă el îl prepară pentru misiunea sa, care ar fi motivul ca pe urmă să treacă sub jurisdicţia altui minister, care nu-l cunoaşte şi nici nu va şti să-i utilizeze aptitudinile?

Onor. dl Aurelian a luat foarte uşor, voiesc să zic cu puţină consideraţiune, argumentul acesta că personalul didactic al învăţământului elementar profesional trebuie să depindă de Ministerul Instrucţiunii Publice care-l şi formează.

Dar, domnilor, sistemul proiectului fiind dat, nu văd pe ce baze se poate susținea teoria contrară; căci, din două una: ori eu sunt competent să formez personalul didactic pentru școlile elementare, și atunci sunt competent să administrez și acele școli; ori nu sunt competent să administrez acele școli, și atunci cum de sunt competent ca să formez personalul lor didactic?

Sau, dacă nici formarea personalului didactic nu se cuvine să fie la Ministerul Instrucției, ar trebui ca școlile normale, în care el se formează, să treacă la Ministerul de Domenii. Primiți d-v consecința aceasta?

Dar, domnilor, mai este un argument, pe care eu îl consider ca unul din cele mai însemnate, dacă nu chiar ca pe cel mai principal din toate. Când adversarii proiectului vorbesc despre învățământul tehnic, ei văd numai învățământul care va forma agricultori sau meseriași, și nimic altceva.

Eu, însă, nu am în vedere numai o parte a problemei, numai formarea de meseriași sau de agricultori; mai este un alt lucru pe care-l am în vedere, foarte însemnat, după părerea mea: este partea educativă a tinerimii. Eu socotesc că răul de care ne plângem că ne-ar lipsi aptitudinea pentru meseriile manuale nu vine din cauză că așa am fi noi făcuți, că felul românului ar fi de a nu putea să fie nici agricultor cum se cade, nici industriaș.

Răul vine numai dintr-o lipsă în sistemul nostru educativ, care singur este de vină; și dovadă este că tinerii români, ori de câte ori au putut, au dat dovezi că sunt nici mai puțin abili, nici mai puțin pricepuți decât oricare alții; din contra.

Cauza răului este numai că gândul tinerimii noastre este îndreptat numai în direcțiunea învățământului general; copilul când termină patru clase primare, nu întâlnește altceva decât liceul în calea lui, și este natural ca să se agațe de dânsul. Aceasta a făcut că de atâta timp toată lumea în țara românească nu face decât să învețe latinește și grecește. Acum însă trebuie să schimbăm această stare de lucruri; trebuie să prefacem educațiunea, fondul cugetării tinerimii noastre, și să le arătăm la toți cum că este cu putință să urmeze direcțiunea învățământului tehnic, tot așa de bine ca și direcțiunea învățământului general, și tot cu atâta succes ca și străinii. Apoi, dacă cineva ar avea în minte numai grija curat industrială și nu s-ar preocupa decât să facă industriași și ucenici, ar putea ajunge la concluziile la care au ajuns d-nii Aurelian și Stolojan, să punem pe copii ucenici în ateliere, și am scăpat de grijă. Dar noi nu dorim numai aceasta; noi dorim ca tinerii să capete convingerea că învățământul tehnic este făcut pentru noi, tot așa ca și pentru francezi și germani. Mai este ca să punem în mintea tinerilor că ocupațiile manuale sunt tot așa de nobile ca și cele curat intelectuale; mai este ca să corijăm tendința prea teoretică a școalelor de învățământ general prin tendința practică a celor de învățământ profesional. Este dar un scop educativ pe care-l urmăresc eu, nu este numai îngrijirea de interesele economice. De aceea este în mintea mea o așa strânsă legătură între învățământul tehnic și cel general, încât nici nu pot despărți pe unul de celalt.

Cum v-aţi explica d-voastră altmintrelea ca în curs de doi ani, Ministrul Instrucţiunii să fie veşnic silit să vorbească de învăţământul profesional? Este pentru că e o legătură intimă şi indistructibilă între aceste două învăţăminte. Şi dacă este o erezie undeva, este la aceia care cred că educaţia unui popor poate să fie împărţită în două tabere absolut deosebite una de alta şi antagoniste, de o parte învăţământul general, de alta învăţământul profesional. Aceasta nu se poate. Toate părţile învăţământului ţării trebuie să fie veşnic în contact; fiecare parte trebuie să fie imbibată de spiritul celeilalte.

Învăţământul general va căpăta de la cel profesional spiritul său practic şi apropiat nevoilor curente; dar şi învăţământul profesional trebuie să împrumute de la învăţământul general metoda şi didactica sa, precum şi modul de a privi lucrurile întrun mod mai general decât să pot privi în genere între cei patru pereţi ai unui atelier. În ateliere, de educaţiunea copiilor nu se preocupă nimeni câtuşi de puţin; de aceea respingem soluţiunea propusă de unii din oratorii adverşi, ca să realizăm învăţământul profesional punând pe copii în ateliere private.

Noi căutăm, din contră, ca prin şcoli să dăm copiilor, atât educaţiunea cât şi instrucţiunea profesională. (Aplauze.)

Dlor, pentru ca să nu lungesc discuţia, nu voi mai reveni asupra celorlalte argumente, de o însemnătate mai mică, care sunt arătate în expunerea de motive.

* * *

Cele pe care le-am expus azi sunt principalele mele motive, pentru care cred că Ministerului de Instrucţie poate să-i revie sarcina de a se ocupa de învăţământul profesional, tot aşa după cum se ocupă şi astăzi, şi încă într-o măsură mult mai largă decât Ministerului de Domenii. Dar nu trebuie să las la o parte şi un alt argument, pe care nu l-am pus în expunerea de motive, fiindcă voiam să evit tot ce ar fi putut să înăsprească discuţiunea; dar acum sunt nevoit să revin asupra lui, deoarece alţi oratori au vorbit despre dânsul.

Dlor, nu e un secret pentru nimeni că adeseori se întâmplă ca birourile din diferitele ministere să-şi înţeleagă atribuţiunile lor dintr-un punct de vedere prea exclusiv.

Miniştrii trăiesc foarte bine între dânşii; ei se pot înţelege dintr-un cuvânt. Dar nu e tot aşa cu birourile şi nu odată a avut Ministerul Domeniilor a se plânge de birourile Ministerului de Instrucţie, şi viceversa. Şi lucrul este explicabil, pentru că şeful biroului vede numai lucrul pe care-l are dinaintea lui; el nu poate considera afacerile din punct de vedere mai larg, şi adeseori poate pierde din vedere că toate ministerele fac parte din una şi aceeaşi administraţiune a uneia şi aceleiaşi ţări.

Acesta este originea faimoaselor conflicte de atribuţiuni între diferitele autorităţi.

Să nu ne sperie lucrul, pentru că ele se produc în toate țările; ba încă pe aiurea sunt chiar instanțe instituite anume ca să le rezolve; și dacă la noi nu avem o asemenea instanță, trebuie să ne bucurăm, fiindcă aceasta arată că la noi sunt mai rare decât pe acolo. Dar nu e mai puțin adevărat că se pot ivi și la noi, și se vor ivi cu atât mai lesne cu cât una și aceeași categorie de atribuțiuni va fi împărțită între mai mulți stăpâni.

Lucrul se întâmplă astăzi chiar; vă pot cita ceea ce se întâmplă cu școlile primare, care pentru unele cheltuieli sunt în sarcina statului, iar pentru altele în sarcina comunelor. Ei bine, fără să fie cea mai mică rea voință, nici dintr-o parte, nici din alta, adesea ori se întâmplă neînțelegeri între minister și comune, din causa interpretării dispozițiunilor legii care fixează datoriile fiecăruia. Ministerul le înțelege într-un fel, comuna în altfel.

Neapărat că toate aceste mici neînțelegeri nu ar mai avea nicio cauză, dacă atribuțiile nu ar fi împărțite. Dar asemeni neînțelegeri se vor ivi într-o măsură mult mai mare și cu consecințe mai neplăcute, atunci când unul și același învățământ profesional va fi împărțit la două ministere deosebite, și mai ales având în vedere strânsa legătură care este între acest învățământ și învățământul general, care rămâne la Ministerul de Instrucție. Ministerul de Domenii nu are a se preocupa decât exclusiv de chestia industriei sau a agriculturii, dar nu se va îngriji deloc ceea ce formează preocuparea celuilalt minister; și așa, când într-un an Ministrul de Instrucțiune va rămâne cu câteva sute de copiii pe care nu-i poate admite în liceu și va cere a i se face școli profesionale, se poate prea bine ca Ministerul de Domenii să-i răspundă că interesele industriei nu reclamă asemenea înființări.

În cazul acesta, ce este de făcut? Care este situațiunea care se creează? Și cine va suferi din asemeni conflicte, care se vor ivi în mod permanent, decât învățământul public și interesele cele mai însemnate ale țării?

Să nu credeți, dlor, că ceea ce spun eu este numai teorie; ca să vă dovedesc că asemenea lucruri se vor petrece foarte des, vă voi da un mic exemplu, care-mi este întrucâtva personal.

Legea învățământului primar prevede înființarea de școli primare superioare. Creațiunea aceasta nu s-a realizat până acum doi ani, căci a fost a se face față la alte nevoi, cu aplicarea legii în generalitatea ei, și partea aceasta a rămas deocamdată de o parte. Acum doi ani, am voit să fac o realitate din această dispoziție a legii, pe care eu o consider ca una din cele mai bune și am înființat două școli primare superioare, una la Drăgășani și alta la Focșani, cu gândul ca să primesc într-însele pe copiii care își vor fi terminat cursul primar, pentru ca în doi ani să capete cunoștințe de viticultură practică. Am așezat aceste școli în aceste regiuni, pentru ca să fie aproape de pepinierele statului, unde școlarii puteau să facă lucrări practice.

M-am lovit însă chiar de la început de o dificultate: copiii care urmau aceste școli erau în mare parte așa de săraci, încât nu le da mâna să mai piardă

doi ani în una din aceste şcoli, după ce terminaseră pe cea primară. Părinţii lor preferau a-i face să lucreze cu ziua, în viile vecine. Din această cauză, efectivul şcoalelor s-a micşorat. Atunci am cerut Ministerului Domeniilor să-mi facă favoarea ca, precum ia lucrători cu ziua pe care îi plăteşte cu câte 80 bani până la 1 leu 50 bani pe zi, să ia ca lucrători şi pe copiii din aceste şcoli, cu atât mai mult cu cât ei aveau o instrucţiune specială viticolă, şi să-i plătească ca şi pe ceilalţi lucrători, după analogia orelor de lucru. În cele din urmă ne mulţumisem a li se da şi numai 50 bani pe zi, ca să poată cel puţin să-şi câştige hrana.

Ei bine, n-am putut să obţin favoarea aceasta. Şi pe când copiii tocmiţi cu ziua sunt plătiţi în pepinierele statului de la 80 bani până la 1 leu şi 50 bani pe zi, copiilor din şcolile de viticultură li se plătea abia câte 20 de bani pe zi. Aşa încât şcolile acestea, în loc să aibă vreun ajutor din partea domeniilor, au fost omorîte de la început. Fără îndoială că dacă şcolile acestea ar fi fost înfiinţate da dreptul de Ministerul Domeniilor, nu li se întâmpla aşa ceva.

Iată ce va să zică conflictele de atribuţiuni şi la ce urmări pot duce ele; de aceea, doresc ca asemenea lucruri să nu se mai petreacă. Pentru o şcoală de la Focşani şi alta de la Drăgăşani, paguba nu este mare; dar când vom avea întregul nostru învăţământ profesional organizat, şi când în întregimea lui el va fi supus la conflicte de toate zilele, ar fi un adevărat haos şi ar fi să compromitem de la început, şi cu bună ştiinţă, însăşi existenţa acestui învăţământ profesional. *(Aplauze).*

* * *

Dlor, trec la o altă grupă de argumente, care s-a îndreptat în contra acestei contopiri a tuturor şcolilor la un loc.

Vreau să vorbesc despre faimoasa cestiune a competenţei.

S-a zis că nu este competent ministrul Instrucţiuni Publice să se ocupe de chestiuni de învăţământ profesional.

Dlor, aş putea îndată răspunde că nu văd pentru ce ministrul Instrucţiunii, prin şcoalele dependinte de el, este în stare să producă medici şi farmacişti pentru trebuinţele Ministerului de Interne şi jurişti pentru trebuinţele Ministerului de Justiţie, şi n-ar putea produce şi meseriaşi. Aş mai putea spune că ministerul instrucţiunii se recrutează tot din acea pătură de oameni ca şi cel de Domenii şi n-am auzit vreodată ca personalul Ministerului de Domenii să se fi recrutat dintre acei care posedă vreo diplomă de învăţământ profesional. Ba încă, dacă ar fi să arătăm lucrul mai de aproape, poate am ajunge la concluzia că mai deseori se vor găsi la instrucţie oameni care după natura cunoştinţelor lor, să nu fie străini de chestiile de învăţământ tehnic. E adevărat că aici este o chestie de apreciere; dovadă că dl Take Ionescu a găsit că în ceea ce mă priveşte pe mine anume, tocmai împrejurarea că sunt matematician, mă face impropriu pentru a mă ocupa

de orice fel de afaceri publice. Dlor, să-mi fie permis a nu urma pe dl Ionescu pe acest tărâm, pentru că atunci aș fi și eu îndreptățit a-mi spune părerea în privința modului cum unii avocați, amestecați în conducerea afacerilor publice, înțeleg să aplice principiile de echitate și adevăr, care fac fondul științei dreptului.

Dar, dlor în ceea ce mă privește, eu recunosc că fac pată în seria miniștrilor, deoarece mi se pare că sunt cel dintâi la acest departament care am meseria de a face matematici; dar nu văd întru cât specialitatea aceasta mă face mai puțin propriu de a administra școalele decât era dl Take Ionescu, care era avocat. O fi având matematicile păcatele lor; au însă și o calitate: este că te fac să vezi lucrurile drept, să spui numai adevărul și numai ceea ce crezi că este bine. Că eu voi reuși sau nu în concepțiunile mele, aceasta se va vedea; țara va judeca. Dar nu mi se poate face cauză de inferioritate, un fel de *capitis diminutio* din cauză că am studiat matematicile și nu dreptul.

În acești doi ani, am reușit să trec prin destule dificultăți, grație ajutorului d-voastră, al corpului didactic, și concursului destul de binevoitor al tuturor.

Eu însă sunt sigur că, dacă am reușit să trec peste nevoi, aceasta o datoresc în mare parte și împrejurării că educațiunea mea științifică m-a făcut să pun sistemă în întreprinderile mele, să las la o parte tot ce era nerealizabil și tot ce nu era drept, și să nu neglijez niciuna din părțile problemelor cu care am avut a mă ocupa.

Să creadă dl Take Ionescu că spiritul practic îl are mai mult acela care se ocupă de o știință absolut exactă, care nu permite nicio abatere de la logică, decât acela care, prin natura ocupațiunilor sale, caută să facă posibilul din imposibil și negru din alb. A mai vorbit dl Take Ionescu despre chestiunea competenței, contestând ministerului de instrucție orice pricepere în materie de învățământ profesional. Asupra acestui punct mi se pare însă că părerile d-sale au variat câtva. Se vorbește că în 1893, când dl Carp a venit cu legea învățământului profesional, a fost un oarecare schimb de vederi între d-sa și ministrul instrucțiunii de atunci, care cugeta să facă și el o lege asupra învățământului profesional; se mai spune că atunci s-a întâmplat ceea ce nu s-a întâmplat cu ocazia proiectului de față, că unul dintre miniștri a pus piciorul în prag, zicând „fiecare minister cu patrimoniul lui“. (Aplauze).

Apoi, dacă la 1893 acestea erau opiniile dlui Take Ionescu, nu văd deloc ce s-a întâmplat de atunci, pentru ca aceste păreri ale d-sale să se schimbe cu desăvârșire.

Dar să revenim la cestie.

Dlor, fără niciun gând de a atinge întru ceva pe nimeni, precum sunt convins că nimeni din cei care au vorbit contra proiectului de lege n-au avut o așa intențiune, să-mi dați voie să insist și eu asupra cestiunii competenței diverselor ministere, în ceea ce privește învățământul profesional.

Adversarii proiectului au spus verde și răspicat că ministrul Instrucțiunii Publice este incapabil – cuvântul s-a zis de dl Take Ionescu – a se ocupa de învățământul profesional.

Mai întâi, să-mi dați voie să dau dovezi cum că incapacitatea aceasta nu există, și că, în orice caz, dacă incapacitate sau incompetență există, apoi păcatul acesta îl purtăm cu toți deopotrivă, nu numai ministrul Instrucțiunii. Iau un exemplu recent și despre care s-a vorbit chiar în această discuție: învățământul agriculturii în școlile normale și în seminarii. Ni s-a spus: aveți de ani întregi agricultura în școlile normale; care sunt rezultatele ce ați dobândit?

Știu și eu că n-am făcut mare lucru până acum. Dar d-voastră știți oare prin ce împrejurări au trecut școlile normale, și ce se face chiar în acest moment, pentru ca starea de lucruri de care vă plângeți să nu mai dureze?

Școlile normale până ieri alaltăieri n-aveau clădirile lor, umblau cu chirie de colo până colo, n-aveau o bucățică de pământ al lor.

În asemenea situațiune, cum voiați să se facă agricultură practică în școlile normale? Aceasta este cauza că până acum cursul de agricultură în școlile normale se făcea numai în mod teoretic, după carte, și fără aplicații practice.

Însă cum că cestiunea s-a înțeles așa cum trebuia să fie înțeleasă, încă de demult, este că în 1886 dl Sturdza, ca ministru al Instrucțiunii, a luat hotărârea ca fiecare școală normală să fie scoasă din oraș, sau așezată la marginea orașelor, pentru a putea avea o bucată de câteva hectare, necesară pentru aplicațiunea efectivă a lucrărilor agricole.

Măsura aceasta este decretată încă din 1886, și nu este vina noastră dacă de atunci lucrul n-a fost pus în practică – pentru că la 1888 liberalii s-au retras de la guvern, și acei care au venit în locul lor nu și-au dat seama de importanța acestei măsuri, ci s-au mărginit a face palate luxoase, cu electricitate, cu mașini cu aburi, cu încălzire centrală; dar la acest punct, care este partea esențială din învățământul normal, nu s-au gândit de loc. A trebuit ca liberalii să revină la guvern, pentru ca imediat, chiar din primele lui zile, să readucă chestiunea pe tapet. Și iată măsurile ce s-au luat: mai întâi, toate școlile normale au astăzi terenul lor de cultură. Școlilor din Craiova și Galați, care erau ultimele ce rămăseseră fără teren, am făcut ce am putut și li l-am procurat; pentru cea din Galați, ne-a dat comuna; pentru cea din Craiova, am cumpărat.

În ceea ce privește învățământul însuși, se împlinesc la mai doi ani de când, ducându-mă la Iași ca să vizitez școala normală – am luat înțelegere cu directorul acelei școale, ca să-mi prezinte un proiect de reorganizare a învățământului agricol, în așa fel, încât acest învățământ să devie efectiv, și să nu se mai facă numai cu cretă pe tablă[1]. De atunci au urmat lucrări continuie asupra

1. Vezi rezoluțiunea pusă pe primul raport al directorului Școalei normale, I. Mitru, în colecția de față vol. I, p. 334.

acestei chestii, şi cea din urmă fază o formează raportul dlui Haliţa[1], din care dl Stolojan a reprodus partea care era în favoarea tezei sale, dar n-a reprodus tocmai părţile care ar fi răsturnat cu desăvârşire raţionamentul său. D-sa a reprodus din acest raport părţile care arată că învăţământul agricol în şcolile normale a fost un învăţământ fictiv până acum; dar de ce n-a spus că constatarea aceasta noi înşine am făcut-o şi atunci am pornit ancheta aceasta, şi dl Haliţa a fost însărcinat de mine să facă raportul (de care s-a servit dl Stolojan) şi să-mi propuie măsuri practice pentru ca starea aceasta de lucruri sa înceteze.

Trebuia să mai spună că dl Haliţa propune măsuri şi recomandă procurare de material pentru fiecare şcoală în parte şi că toate măsurile propuse de d-sa sunt aprobate deja, şi sunt pe cale de execuţiune. De ce n-a binevoit să citeze şi din rezoluţia ministrului de pe acel raport, pentru că atunci am fi văzut că ministrul nu se dezinteresează aşa de tare de cestiunea învăţământului agricol, precum a binevoit dumnealui să spuie. Voi face eu ceea ce d-sa n-a făcut.

Iată cum începe rezoluţia:

„E indispensabil ca tot ce se învaţă în şcoală, să se înveţe în mod serios, cu gândul de a utiliza acel învăţământ. Însă învăţământul agricol în şcolile normale de învăţători se pare că nu a fost cuprins până acum în această regulă. Pentru a îndrepta acest neajuns, cel puţin pe cât se poate, dispune:….“[2].

Şi vin pe urmă o serie de 12 măsuri ce prescriu, pentru ca învăţământul agricol să se facă în mod efectiv, chiar de şcolari, cu mâinile lor, să lucreze pământul, să facă plantaţiuni; ca fiecare şcoală primară rurală să aibă plantaţiuni; ca fiecare absolvent să capete din şcoala normală un număr oarecare de arbori, pe care să-l planteze la şcoala lui, şi din ei să se distribue la ţărani. Măsuri cu caracter mai practic decât acestea, cum vreţi d-voastră să ia cineva?[3] Dlor ştim că Ministerul de Domenii calcă şi el pe drumul acesta, că a luat şi el măsuri de acest fel, precum distribuire de seminţe bune, şi altele asemenea; dar să mi se dea voie să spun că în ceea ce priveşte înţelegerea unei nevoi şi a modului practic de a o satisface, eu socotesc că nu suntem noi mai pe jos decât la domenii.

Dar, dlor, fiindcă facem citaţiuni, să-mi permită onor, dl Stolojan ca să citez şi eu ceva de la d-sa, care-mi va servi ca să arăt că, dacă e vorba de învăţământ practic şi efectiv al agriculturii, apoi nici în şcolile speciale, întreţinute cu atâtea sacrificii de Ministerul Domeniilor, lucrurile nu stau mai bine decât în şcoalele normale, care cel puţin nu sunt şcoli speciale de agricultură..

Iată ce zicea onor. dl Stolojan în martie 1885, pe când era ministru al Domeniilor, despre şcoala de agricultură de la Herăstrău(63):

---

1. Solomon Haliţa (m. 1926) a fost mulţi ani inspector şi apoi inspector general al învăţământului primar şi normal-primar.

2. Rezoluţia de care vorbeşte aici este din 26 decembrie 1898 şi se află publicată în colecţiunea de faţă vol. I, p. 382.

3. Este punctul 4 din rezoluţiunea din decembrie 1898.

„Cunosc eu pe elevii şcoalei de la Herăstrău; ei nu ştiu să pună nici plugul în brazdă, nu sunt în stare să deosebească orzul de grâu. Iată pentru ce am refuzat de a face din această şcoală o şcoală superioară şi am crezut că este mult mai bine, a se trimite 14 tineri în străinătate“. (Râsete, aplauze).

Ei bine, când chiar ministrul respectiv, chiar dl Stolojan, apărătorul spiritului practic de la Ministerul Domeniilor, ne spune că acel spirit practic nu a putut ajunge nici până a face pe şcolarii de la Herăstrău să deosebească orzul de grâu, ce trebuie să credem despre dânsul? Mai poate el oare să fie un element de discuţie?

Mai este o altă măsură radicală care e încă luată pentru îmbunătăţirea învăţământului agricol în şcolile normale. Sunt silit, dlor, să insist asupra acestui lucru, pentru că dintr-însul s-a făcut un punct principal de învinovăţire contra noastră. Până acum învăţământul agricol în şcolile normale se da de către profesorul de ştiinţi naturale şi fizice. Când profesorul acesta era licenţiat, era natural ca învăţământul agricol să fie sacrificat; sau, dacă era un agronom, atunci învăţământul teoretic era sacrificat.

Ei bine, e o măsură deja luată, şi pe care d-voastră aţi consacrat-o printr-un vot, că aceste două învăţăminte de la 1 septembrie viitor sunt despărţite. Profesorul de ştiinţe naturale va fi un licenţiat, iar cel de ştiinţe agricole va fi un agronom practic, care toată vara va sta pe câmp cu şcolarii şi va lucra împreună cu dânşii, va trage cu plugul brazde, va planta, va culege, şi celelalte. Va fi un învăţământ eminamente practic[1].

Aşa fiind, vom vedea dacă, peste câţiva ani vom mai merita criticele dlui Stolojan în ceea ce priveşte acest învăţământ.

Prin urmare, acuzaţiunea aceasta să bine voiţi s-o dăm la o parte. Acelaşi lucru doresc să fac şi pentru seminare. Acolo însă problema prezintă oarecare dificultăţi speciale, pe care nu le-am putut încă înlătura.

Trec, dlor, la un alt fel de învăţământ profesional, care se află tot sub autoritatea Ministerului de Instrucţie.

D-voastră ştiţi că, prin legea învăţământului primar din 1896, s-a introdus învăţământul lucrului manual în şcolile primare rurale.

Această îndatorire ne-am împlinit-o, şi am împlinit-o cu succes. Doresc şi altora ca să se felicite atât cât ne felicităm noi de succesul nostru în această privinţă.

Scopul acestui învăţământ nu este de a forma meseriaşi; aceasta nu se poate cu copii care de abia au până la 12 ani, dar să-i facă să-şi desmorţească degetele şi să ştie să le întrebuinţeze în chip util la nevoie, să rămâie cu deprinderea lucrului manual şi dacă se poate, cu ştiinţa de a exercita o industrie cât de mică.

Ei bine, dlor, lipsiţi cu totul de mijloace, fără locale, fără maeştri, fără nimic, am reuşit numai în câţiva ani să introducem lucrul manual în peste 500 de şcoli şi

1. E punctul 1 din rezoluţia citată mai sus.

să-l dăm la peste 14.000 de copii, care învață meseriile cele mai variate. Până în câțiva ani de zile, o să ajungem ca să introducem în toate școlile rurale acest învățământ. Ce fac acești copii? împletesc paiele, lucrează fringhii, lucrează lemnul, fac dogărie. Toate acestea sunt meserii puțin obositoare, dar care rentează ceva, și au început a produce. Cine a umblat prin satele de pe marginea Jiului din Dolj, a putut să vadă pe țărani la lucrul câmpului, cu capul acoperit cu pălării de paie, în locul enormei căciuli de mai înainte. (Aplauze). Pălăriile acestea sunt făcute de copiii lor. Nu pretind că am înființat industrii în țara românească, dar este o îndrumare, prin deprinderea copiilor noștri cu lucrul manual.

* * *

Să vorbesc acum despre școlile profesionale de fete.

Ni s-a spus: ce ați făcut cu dânsele? Ce rezultate au dat? Dl Stolojan mi-a cerut o statistică, cu care avea de gând să mă extermineze.

Ei, dlor, dacă Ministerul Instrucțiunii ar fi dispus și el pentru fiecare școală profesională de un buget de cel puțin 100.000 lei pe an, precum dispune Ministerul Domeniilor pentru școlile sale, poate am fi putut să prezentăm și noi azi rezultate de la școlile noastre profesionale de fete, pe care nu știu dacă le-ar putea prezenta Ministerul Domeniilor. V-am spus adineaori că școlile acestea există azi fără o lege, că s-au înființat prin o pornire generoasă a ministrului Chițu, într-o bună inspirațiune la 1877[1]; dar după ieșirea din minister a d-sale, atenția celorlalți miniștri fiind îndreptată în partea învățământului general, școlile acestea au rămas cu ceea ce s-a făcut la 1877. Dar ele, pe lângă altele, aveau un defect organic, anume că erau organizate numai pe trei ani de studiu; și cum elevele se primeau acolo la vârsta de 11 ani, trebuia să termine la 14. Mai întâi, trei ani de studiu nu erau de ajuns pentru a se învăța meseria albiturilor și a croitoriei, care formau programul acestor școli.

Meseriile acestea sunt prea complicate ca să se învețe în trei ani, mai ales că elevele erau prea mici și că le lipsea o educațiune primă în direcțiunea aceasta. Pe de altă parte, elevele terminau prea tinere. La vârsta de 14 ani, chiar dacă învățau meseria în perfecțiune, nu erau destul de formate ca să deschidă ateliere, nici ca să lucreze ca uvriere principale în ateliere.

Pe lângă acest neajuns capital, tot ce trebuia să aibă o școală profesională a lipsit: local, material, maestre instruite în meseria lor și cu știință de a preda.

Cu toate acestea este un lucru de remarcat că, în toate părțile unde s-a înființat o asemenea școală, a fost o mare pornire spre dânsa, cum nu se poate mai îmbucurătoare. De aceea, școlile profesionale conțin un mai mare număr de eleve decât cele secundare.

---

1. George Chițu (1828–1897) a fost ministru de instrucția de la 27 aprilie 1876 până la 31 octombrie1878 și mai târziu în 1884–1885.

Apoi, dacă în condițiuni așa de nenorocite, școalele noastre profesionale tot au dat ceva rezultate, tot au dat mijloace de trai onest la atâtea fete, tot au format câteva maestre, care au atelierul lor, fie în București, fie prin provincie, cu mai mare cuvânt avem speranța că ele, fiind organizate în chipul cum sunt în proiectul de față, vor da rezultate mult mai bune. Și cu atât mai mult avem speranță în cele de băieți, care vor fi și mai căutate decât cele de fete.

Încă o dovadă de preocuparea noastră constantă în ceea ce privește învățământul profesional, este creațiunea școalelor primare superioare, care figurează în lege, și care acum au devenit o realitate. În adevăr, v-am vorbit adineaori de școlile cu aplica-țiuni de viticultură de la Drăgășani și Focșani. Dar afară de aceste școli, mai este înființată încă una la Tg.Ocna, pentru lucrul lemnăriei. Această școală costă vreo 12.000 lei pe an, iar nu un sfert de milion, și deși există numai de un an, se cunoaște deja calea sănătoasă pe care merge și de care suntem pe deplin mulțumiți. În fine, anul trecut voiam să înființez în București, pe lângă școala primară de la Sfinții Voivozi, o secțiune comercială elementară.

Vedeți dar, dlor, din aceste diverse exemple, cu câtă stăruință ministerul de instrucție se ocupă de învățământul profesional; și mai puteți vedea că, în ce privește înțelegerea direcției practice pe care trebuie el să o aibă, acest minister nu este deloc mai prejos de ceea ce ar fi putut să se aștepte nu numai de la dânsul, dar și de la oricare alt minister. Cred dar că putem înlătura cu totul învinovățirea ce i s-a adus, că ar fi incapabil și rău pus pentru a se ocupa de învățământul profesional. În această privință, Ministerul de Instrucție poate primi cu încredere comparația cu oricare altul.

* * *

Afirmarea aceasta însă va căpăta și mai mare putere, dacă ne vom ocupa de rezultatele dobândite la Ministerul de Domenii. Dar mai înainte de a intra în această cercetare, trebuie să fac o declarațiune categorică. Onor. dl Stolojan a afirmat că, dacă proiectul cere trecerea școlilor de la domenii la instrucție, cauza este că acolo ele nu ar da niciun rezultat, și că Ministerul de Instrucție le va îndrepta. Rog pe dl Stolojan să creadă că s-a înșelat. Eu nu am zis și nu puteam să zic un asemenea lucru, care ar fi fost o adevărată necuviință. Motivele nu sunt decât acele spuse în expunerea de motive, precum și în discuția de astăzi.

Principalul este că învățământul întreg al unei țări este un corp indisolubil, care nu se poate despărți în fracțiuni lipsite de legătură și de contact unele cu altele.

Mai este că, în sistemul proiectului, școlile care azi depind de Ministerul Domeniilor vor trebui să ne formeze și personalul învățător pentru școlile ce sunt a se crea. Acestea am spus eu, și nu altceva.

Dar, fiindcă în cursul discuției s-a pus ca bază pentru combaterea proiectului tema că înțelegerea practică a lucrurilor ar lipsi de la instrucție și s-ar afla numai la domenii, sunt silit ca, după ce v-am dovedit cât de puțin fondată este învinovățirea în ceea ce privește pe cel dintâi, să arăt că la cel de-al doilea nu se poate susține că rezultatele dobândite ar fi mai presus de orice critică.

Să vorbim mai întâi despre personal.

Când se tot vorbește despre spiritul practic care ar fi domnind la Ministerul Domeniilor, se înțelege, negreșit, că este acolo un personal special, format anume în acest spirit. Care este însă personalul cu care Ministerul Domeniilor se servește pentru conducerea și administrarea școlilor sale? Credeți că este un personal format de dânsul în școlile sale? Nicidecum. Profesorii din școlile de agricultură, de comerț, de meserii, sunt licențiați în litere și științe, întocmai ca în școlile ministerului de instrucție; și de 16 ani, de când există Ministerul Domeniilor, nu știu să se fi făcut ceva pentru a se asigura o recrutare mai rațională pentru personalul didactic al acestor școli eminamente practice. Aceasta deja nu este o notă bună pentru conducerea practică a acelor școli; pentru că este evident că un universitar va putea fi un foarte bun profesor de limba română, spre exemplu, fără să fie capabil a preda corespondența comercială. Când școlile de comerț au trecut, în 1883, la Ministerul Domeniilor, se spune că s-a făcut această trecere în scopul de a le curați de apucăturile teoretice pe care le aveau mai înainte. Dacă este așa, cel dintâi lucru ce trebuia făcut, era de a li se da un personal didactic indemn de asemenea apucături. Aceasta nu s-a făcut, de unde trebuie să conchidem că învățământul de la Ministerul de Domenii este tot așa de îmbibat de teorie ca și cel de la instrucție.

Așadar, în ceea ce privește personalul didactic, Ministerul Domeniilor îl recrutează întocmai ca și al instrucției; de spirit practic nu poate fi vorba. Să-l căutăm dar în administrație? Dar învățământul profesional a fost totdeauna condus de un avocat, sau de un simplu birocrat. Ca om special, domeniile nu au decât unul, care, fiind inginer, este însărcinat în același timp cu privegherea și conducerea și a învățământului meseriilor, și al agriculturei, și al comerțului. Fără a mai vorbi că acest inginer este și el împrumutat de la Ministerul Lucrărilor Publice, mă întreb ce relație poate fi între competența lui specială și aceea care este necesară în acele feluri de învățământ care nu au nici o legătură cu ingineria.

În orice caz, este lucru cel puțin neașteptat ca școlile de agricultură și cele de comerț, care după dl Stolojan sunt singurele mijloace de care dispune Ministerul Domeniilor pentru a îmbunătăți și dezvolta agricultura și comerțul, să nu aibă ele înseși alt element de progres decât știința de a construi poduri, șosele și drumuri de fier.

Să nu ni se mai vorbească, prin urmare, despre competența specială a personalului conducător al celor 17 școli profesionale. Cum a făcut Ministerul

Domeniilor, oricare alt minister ar fi putut face. Ceea ce însă lipseşte altui minister, nu însă celui de instrucţie, este deprinderea de a se ocupa de copii, cunoaşterea metodelor şi a trebuinţelor didactice, înţelegerea trebuinţei care este de a se forma cugetarea, inima şi educaţia copilului, iar nu numai instrucţia lui, fie teoretică, fie tehnică.

Care sunt mijloacele de care ministerul domeniilor dispune pentru a lucra în direcţiunea aceasta? Niciunul.

Să zic câteva cuvinte şi despre chestia programelor.

D-voastră ştiţi că este acum o banalitate a învinovăţi programele şcolilor primare şi secundare că sunt încărcate, că sunt lipsite de spirit practic. Trebuie oare să credem că este altfel pe la şcolile ce depind de celalt minister? Aşa ar trebui să credem, după afirmările adversarilor proiectului.

Dl Take Ionescu a vorbit o jumătate de oră, şi vă aduceţi aminte cât haz făcea de programa pentru şcolile comerciale din proiect. Ce n-a zis despre ea?

Că e absurdă, că e plină de teorie seacă, că nu se potriveşte unei şcoli de comerţ; şi în cele din urmă a conchis: „Iată dovada de priceperea Ministerului de Instrucţie în alcătuirea unei programe profesionale; niciodată Ministerul Domeniilor nu ar fi fost în stare să producă o asemenea monstruozitate!“.

Ei bine, domnilor, ştiţi d-voastră de unde s-a luat programul acesta?

Din acest proiect de lege alcătuit la Ministerul Domeniilor asupra învăţământului comercial (Aplauze), copiat literă cu literă.

Făcând aşa, comitetul delegaţilor a socotit să profite de spiritul practic care este în atmosfera ministerului domeniilor.

Aţi auzit însă ce a spus însuşi dl Ionescu despre acest spirit practic, lăudat tot de dlui în aceeaşi şedinţă. Iată, dlor, în ce mod şi cu ce fel de argumente se vorbeşte despre asemeni chestii serioase!

* * *

Dlor, am dovedit, cred, că nu este fundat niciunul din motivele ce s-au pus înainte, pentru a combate trecerea celor 17 şcoli profesionale la Ministerul de Instrucţie. Cred însă că este un motiv, şi un motiv puternic pentru ca ele să nu rămână la Ministerul Domeniilor; este că aceste şcoli formează acolo obiectul preocupărilor exclusiv ale unei direcţiuni întregi a ministerului, care are datorii mult mai mari decât aceasta, anume direcţiunea agriculturii, comerţului şi industriei. Această direcţiune, care are o sarcină aşa de întinsă şi a cărei acţiune ar putea să se simtă aşa de departe, de sus până jos, în societatea noastră, şi-a concentrat toată activitatea sa numai asupra celor câteva şcoli profesionale, în detrimentul celorlalte interese, mult mai mari, ce-i sunt încredinţate.

Dovadă este declaraţiunea formală a dlui Stolojan, care a spus că singurul mijloc de acţiune al Ministerului Domeniilor pentru a lucra la dezvoltarea

agriculturii şi comerţului sunt şcolile. Ei bine, dacă este aşa, eu unul îmi explic pentru ce acţiunea aceasta a fost aşa de restrânsă.

În adevăr, scopul unei şcoli este cu totul altul decât a învăţa pe proprietari a-şi cultiva moşiile, de a dezvolta unele culturi, de a restrânge pe altele, de a da avânt unei ramuri anumite de comerţ, şi alte lucruri de acest fel.

Este adevărat că şi şcolile trebuie să tindă la aceste scopuri, însă ele lucrează cu totul în alt fel decât cum trebuie să lucreze un minister.

Ministerul poate să lucreze prin sindicate, prin expoziţii, prin legi, regulamente şi circulare, prin premii de încurajare; toate acestea sunt mijloace care lucrează direct asupra populaţiunii pentru atingerea scopului, dar pe care şcolile nu le pot întrebuinţa.

La Ministerul Domeniilor, s-a pierdut din vedere lucrul acesta, şi din această cauză şcolile care depind de dânsul au ajuns să devieze de la scopul lor.

Aşa, amintesc declaraţiunile făcute că şcolile se ocupă cu introducerea în ţară a oilor de rasă străină, cu creşterea lor, cu formarea de herghelii. Nu ştiu ce credeţi d-voastră despre toate acestea, dar eu socotesc că scopul şcolilor este nu de a face experienţe şi încă experienţe pe o scară aşa de mare, ci să răspândească învăţământul, ocupându-se numai de rezultatele deja dobândite şi nediscutabile. Se înţelege că nu ar fi tot aşa cu o şcoală superioară, al cărei scop ar fi anume facerea de cercetări originale; dar şcolile ce avem noi nu sunt în acest caz. Aşa, spre exemplu şcoala de la Strihareţ primeşte şcolari cu patru clase primare şi-şi propune să formeze mici agricultori; ce rost ar avea atunci ca ea să se ocupe cu cercetări de chimie agricolă, spre exemplu, sau cu experienţe îndelungate asupra îmbunătăţirii raselor, când şcolarii nu petrec în ea decât doi ani? În acest timp este destul să li se arate regulile certe deja stabilite prin cercetările şi experienţele altora, şi să se deprindă cu buna lor aplicare. A face altfel, este a abate şcoala de la destinaţia ei, este a o pune să facă o treabă care nu o priveşte.

Mă tem că administraţia a cam pierdut din vedere toate acestea, şi a pus în sarcina şcolilor împlinirea unor datorii care priveau exclusiv pe administraţie, şi care trebuiau împlinite prin alte mijloace. Aceasta este o cauză de paralizare a activităţii şcolilor.

Ca să dovedesc influenţa vătămătoare pe care o are asupra mersului şcolilor acest amestec al atribuţiilor lor cu atribuţiile curat administrative, voi da câteva exemple.

Aţi auzit pe dl Stolojan spunând că şcoala de agricultură de la Herăstrău are 519 oi. Ştiţi d-voastră cât costă pe stat aceste oi? 17.200 lei pe an, ceea ce face câte 33 de lei de fiecare oaie pe an.

Numai cheltuielile pentru personalul acestei oierii se urcă la 4500 de lei, ceea ce face aproape 10 lei pe an numai pentru plata oamenilor care îngrijesc de o singură oaie. (Ilaritate).

Care este rezultatul acestei curioase economii?

Este că bugetul şcoalei este încărcat cu o sumă de 17.200 lei pe an, care nu o priveşte şi care ar putea fi mai bine întrebuinţată în folosul şcoalei. Mai este că se dă şcolarilor cele mai curioase idei asupra creşterii oilor; căci, cum va şti el să crească ori în mod economic, aşa încât să-i producă ceva, când la şcoală el a învăţat să cheltuiască câte 33 lei pe an de oaie? Creşterea oilor trebuie să se facă la o fermă model sau pe un domeniu al statului, iar şcoala de la Herăstrău să fie scutită de dânsa.

Alt exemplu.

Fiecare din şcolile de arte şi meserii costă pe fiecare an câte un sfert de milion. Cu toate acestea, dacă ar fi să măsurăm productivitatea acestor şcoli după produsele atelierelor lor, am fi în drept să zicem că cheltuiala ce se face nu este în raport cu beneficiile, pentru că venitul acestor şcoale, care sunt organizate ca uzine, a fost anul trecut de 10.000 lei pentru una, iar anul acesta venitul a scăzut la 5.000 de lei. Negreşit că nu cheltuieşti cu o şcoală ca să-ţi dea venit, căci nu acesta este scopul ei; însă la aceste două şcoli eu am drept să obiectez că ele sunt organizate, după cum ziceam, ca uzine, ca fabrici în care şcolarii lucrează ca lucrători plătiţi cu ziua, şi prin urmare trebuie să producă aşa încât să rămână câştig şi elevului, şi atelierului. Ce fel de meşteşug ar fi acela care ar cheltui 270.000 lei pe an, şi ar realiza un câştig numai de 5.000 de lei? Şcolarii care văd o asemenea organizare îşi fac o idee falsă de adevăratele condiţii ale muncii industriale şi se deprind cu ideea că statul este totdeauna gata a umplea din punga sa toate golurile. Iată principala cauză pentru care mai toţi absolvenţii acestor şcoli aleargă la funcţii; este că nu-şi închipuiesc că poate cineva trăi fără protecţia statului, fiindcă aşa au văzut că trăia atelierul în care au învăţat.

După cum vedeţi, dlor, este un defect în mersul acestor şcoli, care trebuie îndreptat, pentru că cred că nu este bine, nici conform spiritului practic de care atâta se vorbeşte, să creştem pe tineri în ideea că este permis să se cheltuiască un sfert de milion, pentru ca să se câştige numai 5.000 de lei.

Şi iarăşi cred că nu este bine să-i creştem în ideea că au totdeauna la spate pe stat, care va acoperi toate nevoile, căci rezultatul va fi a-i deprinde cu ideea falsă că nu pot trăi decât sub tutela cuiva. (Aplauze).

Aceasta este, dlor, şi pricina că majoritatea absolvenţilor acestor şcoli se îngrămădesc la funcţiuni. Dl Stolojan ne spunea că din 14 absolvenţi, 5 s-au făcut meşteşugari.

Apoi bun e rezultatul acesta? Negreşit că nu. Trebuia ca toţi cei 14 să se fi făcut meşteşugari, în loc de a intra la căile ferate sau aiurea.

Dar pentru ce fac ei aşa? Pentru că, după cum ziceam, ei n-au încredere în sine, n-au încredere în puterea lor de muncă şi de rezistenţă.

Sunt, dlor, la Ministerul de Domenii, 17 şcoli, care costă împreună 1.600.000 lei pe an. Apoi pentru un asemenea sacrificiu pe care îl face ţara, n-am fi fost în drept să ne aşteptăm la rezultate mai însemnate decât acelea pe

care le-au dat şcolile acelea? Şi dacă rezultatele sunt mai puţin însemnate decât acelea la care trebuia să ne aşteptăm, desigur că este undeva o racilă, un defect de organizare, defect care, pot să spun imediat, nu este altul decât lipsa de simţ practic. Şcolile sunt astfel organizate, încât pun pe şcolari veşnic sub acoperişul tutelei statului.

Iată, dlor, nişte statistice pe care le am, şi de care s-a servit şi dl Stolojan.

Şcoala superioară de agricultură, zice dl Stolojan că a dat 441 absolvenţi de la creaţiunea ei până astăzi. În statistică eu găsesc 523 de absolvenţi, cifră ceva mai bună decât cea dată de d-sa; dar notaţi că cifra aceasta s-a realizat de la 1858 până azi. Va să zică, ni s-a dat pe an cam câte 10 absolvenţi, pentru o cheltuială anuală de 145.000 lei. Vine dar câte 14.500 de lei în mijlociu fiecare absolvent, cifră prea mare.

Şcoala de silvicultură dă pe an 10 absolvenţi în mijlociu, şi costă 100.000 lei; deci câte 10.000 fiecare absolvent. Şcoalele de la Strehaia, Armăşeşti şi Pănceşti-Dragomireşti, până la anul 1894, dau în mijlociu câte 16 până la 20 absolvenţi pe an.

În ultimii 4 ani, însă, numărul absolvenţilor acestor trei şcoale a fost de zero. Care să fie cauza? Este că în 1893 s-a votat legea învăţământului profesional, şi acea lege a hotărît că absolvenţii şcoalelor de la Strihareţ, Armăşeşti şi Dragomireşti, înainte de a căpăta diploma de absolvire, trebuie să facă un stagiu de un an şi jumătate la fermele model. Prin urmare, era logic ca în primii doi ani după votarea legii să nu iasă nicio serie de absolvenţi. Dar de la 1895 încoace ar fi trebuit să continuăm a avea numărul de absolvenţi pe care-i aveam mai ‘nainte. Ce s-a întâmplat însă? Absolvenţii n-au vrut să se ducă la ferme, sau dacă s-au dus, au fugit de acolo, aşa că de atunci nu mai avem niciun absolvent. Legea din 1893 a dus dar la un rezultat dezastruos. (Întreruperi.)

Vina nu e a şcoalelor, ci a organizării, pentru că şcoalele, cum sunt organizate după legea din 1893, nu mai sunt şcoli complete; acei care le-au terminat numai pe ele, fără să se ducă la fermele model, se cheamă că n-au făcut nimic; şi dacă nu merg la fermele model, iarăşi e o racilă undeva.

Am de la toate şcoalele statistice, dar să închei prin amintirea unei cifre citate cu insistenţă de dl Stolojan, pentru că servea tezei sale, anume cifra absolvenţilor şcoalelor de comerţ. D-sa a spus: iată, câţiva absolvenţi s-au făcut funcţionari, alţii ofiţeri, alţii bărbieri, dar restul sunt comercianţi.

Ei bine, dlor, am lista nominală a celor care s-au făcut comercianţi.

Ştiţi câţi din ei sunt români? Paremi-se cinci din vreo 40; toţi ceilalţi sunt străini. Cât pentru cei care nu s-au făcut comercianţi, ei au intrat în cea mai mare parte în administraţiunile publice, la bancă, prin ministere.

Va să zică, nici cifra aceea nu poate fi invocată în favoarea tezei d-nului Stolojan.

Dlor, aş merge mai departe, şi v-aş mai cita o cifră, care, prin enormitatea ei, desigur că v-ar pune în mirare; vă previn însă că nu trebuie să o luaţi în mod

absolut, pentru că desigur este numai rezultatul unui accident. Anul trecut, școala de la Herăstrău a dat numai doi absolvenți, și de vreme ce costul școlii este de 150.000 lei pe an, fiecare din acei absolvenți a costat câte 75.000 lei. încă o dată însă, nu trebuie să vă speriați de cifra aceasta, de vreme ce mijlocia numărului de absolvenți de acolo este de 10 pe an, așa că costul unuia este cam de 15.000 lei.

Dar chiar lăsând la o parte această cifră excepțională, vedeți la ce concluzii ajungem: de vreme ce costul unui absolvent al școlilor de la Ministerul de Domenii variază între 10 și 15 mii de lei, nu vedeți d-voastră că mai ieftin ne-ar veni să-i trimitem pe toți în străinătate, și să desființăm toate școlile.

Iată, dlor, că, dacă punem chestia pe tărâmul competenței și al priceperii în organizarea școlilor profesionale, iată că și Ministerul Domeniilor este departe de a fi scutit de orice critică.

Dlor, închei această primă parte a vorbirii mele cu o obiecție. Chemarea ministerului de domenii este, după părerea mea, una din cele mai însemnate din această țară; dar cred că, în ceea ce privește chestiunea școlilor, se înșală. Nu este de niciun ajutor pentru dânsul menținerea acestor școli sub dependența sa. Este pentru dânsul o curată încurcătură, care absoarbe activitatea unei diviziuni întregi ce ar putea să lucreze cu mult mai mare folos în altă direcțiune. Școlile înseși, izolate cum sunt, nu pot să se dezvolte cum se cade, tot așa precum o plantă se ofilește într-un vas prea mic care nu cuprinde destul pământ.

Nici o instituție nu se poate dezvolta în mod izolat. Școlile de la ministerul domeniilor formează un grup aparte, fără nicio legătură cu restul învățământului. Nu este dar deloc de mirare, când vedem că ele nu sunt intrate în deprinderile noastre, și că vegetează la o parte, uitate de toți, și fără niciun folos nici chiar pentru acel minister, căruia nu-i lipsesc alte mijloace pentru a lucra cu spor în folosul agriculturii și industriei, și pentru îmbunătățirea stării materiale a populațiunii.

Așa, ca să iau un exemplu, ce frumos câmp de activitate a fost acela pe care l-am avut de la secularizarea averilor mănăstirilor și până mai deunăzi!

Având mii de domenii, pe care se hrăneau peste un milion de săteni, aici ar fi fost locul ca să se exercite o activitate continuă de câteva zecimi de ani, ca să ne servim de domenii pentru a dezvolta buna stare a sătenilor de pe ele, fără a micșora nici veniturile statului.

Lucrul acesta nu s-a făcut, și trebuie să regretăm, căci ar fi fost poate adevăratul mijloc, și cel mai puternic, pentru a ridica nivelul economic al clasei țărănești. (Aplauze). Gândiți-vă d-voastră ce ar fi fost dacă toți sătenii de pe moșiile statului ar fi ajuns săteni fruntași, dacă toate satele lor ar fi ajuns sate model, nu prin mijloace artificiale, ci prin munca și avuția acumulată a locuitorilor lor! Exemplul statului ar fi determinat mișcarea și pe domeniile particulare; și așa, fără zguduire și fără silințe extraordinare, am fi avut până

astăzi o clasă de agricultori avută şi puternică, şi nu am fi avut astăzi a ne lupta cu greutăţile pe care le ştiţi cu toţii.

* * *

Trec acum, dlor la o obiecţiune de ordine mai abstractă, care s-a făcut din partea adversarilor proiectului şi pe care domniile lor pun mult preţ, anume aceea care priveşte direcţiunea unică a învăţământului.

Este posibil ca lunga vorbire ce s-a făcut pe această temă să fi venit din cauză că nu m-am exprimat destul de clar în expunerea de motive.

Când eu am vorbit acolo despre trebuinţa ca învăţământul să aibă o direcţiune unică, am voit să se înţeleagă că întregul învăţământ trebuie să proceadă de la un plan unic şi bine determinat.

Am voit să mai înţeleg că, după cum este necesar să ne ocupăm de educaţiune în licee şi gimnazii, tot asemenea trebuie să ne ocupăm şi de educaţiune în şcoalele profesionale. Şi deoarece Ministerul de Domenii n-are atribuţiunea de a se ocupa de aceste lucruri, era logic ca şi aceste şcoli să fie date tot Ministerului de Instrucţiune.

S-a spus că este o erezie absolută de a formula o asemenea pretenţiune, că n-am studiat ceea ce se petrece în celelalte părţi ale lumii, că este incompatibilitate organică între cele două feluri de învăţământ.

În privinţa incompatibilităţii, socotesc că am dovedit îndestul că nu există, fiindcă ceea ce face Ministerul de Domenii se putea face şi de cel de Instrucţiune, cel puţin tot atât de bine. Voi insista însă asupra învinovăţirii ce mi s-a adus că nu ştiu ce s-a făcut în alte părţi, şi că nicăieri pe lume nu se urmează sistemul pe care-l propun.

Dlor, aş putea întoarce învinovăţirea aceasta onorabililor preopinenţi, fiindcă eu voi dovedi că ceea ce propun eu nu se practică într-o ţară sau două, ci în foarte multe.

Nu sunt eu acela care cel dintâi propun acel lucru; şi dacă d-v. ziceţi că este erezie ceea ce fac eu, am mângâierea de a o face în companie foarte bună. Şi dacă mai ziceţi că eu nu ştiu ce se face pe aiurea, ce voi zice eu despre d-v., când voi dovedi că d-v. aţi afirmat cu atâta stăruinţă lucruri contrare realităţii?

Iată, dlor, dovezi de ceea ce spun:

În Grecia, învăţământul comercial depinde de Ministerul Instrucţiunii, pentru că el se predă chiar în nişte secţii ale liceelor, iar nu în şcoli speciale comerciale.

În Italia, învăţământul veterinar şi acel ingineresc fac parte din învăţământul universitar, care, natural, depinde de ministerul instrucţiunii.

S-a mai citat Belgia, despre care s-a zis că acolo ar fi o indignare generală când s-ar gândi cineva ca să alăture învăţământul profesional la Ministerul Instrucţiunii.

Ei bine, aceasta este aşa de puţin exact, încât acolo învăţământul comercial depinde de Ministerul de Interne, care cuprinde şi pe al Instrucţiunii!

Acolo şcolile secundare sunt de două feluri: şcoale medii, carie corespund cu gimnaziile noastre, şi ateneele, care corespund cu liceele.

Fiecare din aceste feluri de şcoli are o secţie comercială, care depinde, negreşit, de Ministerul de Interne, de care depind şcolile din care fac parte. Chiar faimosul institut comercial de la Anvers este înfiinţat şi întreţinut de Ministerul de Interne, şi ministrul de Comerţ n-are alt amestec decât că numeşte comisia pentru examenul de absolvire.

Se mai ştie că învăţământul tehnic superior se dă în universităţile din Gand şi Liège, care nu cred că adversarii noştri vor susţine că depind de ministerul de comerţ. Cum rămâne dar cu afirmaţia categorică a dlor în ceea ce priveşte Belgia.

În Olanda, tot învăţământul, atât general cât şi profesional, este în resortul Ministerului de Interne, care cuprinde şi instrucţia publică.

Pentru Rusia, informaţiile mele sunt mai puţin complete; ştiu însă că şcoala comercială din Odessa şi şcoala profesională de la Ladzi depind de Ministerul Instrucţiunii Publice, şi nu este niciun motiv să credem că aceste şcoli fac excepţie de la regula comună a tuturor celorlalte.

Dar Anglia? Cât ni s-a vorbit despre Anglia! Cât ni s-a spus că în Anglia se face aşa, că în Anglia se vorbeşte aşa ! Cu exemplul Angliei mai ales s-a căutat a se dovedi netemeinicia proiectului. Ei bine, dlor, iată cum se petrec lucrurile în Anglia.

Mai întâi acolo şcoli de comerţ ale statului nu există; acele care există sunt întreprinderi private. Iar învăţământul tehnic depinde întreg, de la treapta cea mai de jos până la cea mai de sus, de Ministerul Ştiinţelor şi al Artelor, iar nu de al Comerţului sau Industriei.

Şi ca să nu fie îndoială asupra felului de învăţământ despre care vorbesc, vă citez, dintr-o publicaţie oficială engleză, numele câtorva specialităţi de învăţământ din acele care depind de Ministerul Ştiinţelor şi Artelor: învăţământul agricol, ingineria agricolă, producte chimice, fabricarea căldărilor de aburi, banca şi finanţe, încălţăminte, construcţiile navale, ingineria civilă, pescăria, forestieria, ingineria mecanică, fabricarea sticlei, a pălăriilor, şi o sumă altele de acelaşi fel.

Şi dacă această enumerare n-ar ajunge, aş cita dintr-un alt volum, pe care-l am aici, care sunt anume atribuţiunile acestui Minister al Ştiinţelor şi al Artelor şi aţi vedea spus anume că între dânsele se află şi învăţământul tehnic.

Cum rămâne atunci cu cei care ne citau exemplul Angliei, în favoarea tezei dlor?

În Ungaria, învăţământul tehnic depinde în adevăr de ministerul de comerţ.

În Austria însă, organizarea este aceasta: în ceea ce priveşte învăţământul tehnic, Ministerul de Comerţ formulează dorinţele sale, iar realizarea lor aparţine ministerului instrucţiunii, care are şi administraţia învăţământului tehnic. D-voastre vreţi să răsturnaţi rolurile; vreţi ca dorinţele să le formulez eu, şi să le realizeze ministrul Domeniilor.

În Würtemberg învățământul tehnic depinde de Ministerul Instrucțiunii Publice.

Dl Stolojan a insistat mult asupra faptului că prințul de Bismarck(64) ar fi făcut ca învățământul comercial să treacă la ministerul de comerț. Așa este astăzi.

Dar dați-mi voie să vă citesc două rânduri dintr-o carte, care este un fel de dicționar de chestiunile sociale și economice care sunt la ordinea zilei în Prusia, destinat membrilor Partidului Liberal.

Iată ce citesc acolo: după ce vorbește despre ce s-a făcut până acum pentru învățământul profesional, în Prusia, adaugă: „Mai rămâne acum ca acest învățământ să fie trecut la Ministerul Instrucțiunii Publice, în loc de a fi ca astăzi, parte la ministerul agriculturii, parte la cel de comerț".

Acesta este dar dezideratul partidului liberal din Prusia; și dacă nu este realizat până acum, se dorește și se tinde la realizarea lui.

Socotesc, domnilor, că m-am spălat în ochii d-voastre de acuzația de erezie și de absolută izolare în modul meu de a vedea, în fața lumii civilizate. Când poate cineva să citeze exemple ca acelea pe care le-am citat, cred că poate cu curaj să vă prezinte un proiect ca cel de față. Să-mi permiteți dar să consider închisă discuția asupra competenței sau necompetenței celor două ministere și a trebuinței care este să se treacă școlile de la Ministerul Domeniilor la acela al Instrucției.

Încă o dată, însă, vă rog să binevoiți a nu pierde din vedere că chestiunea aceasta e o chestiune absolut secundară, față cu obiectul principal al legii.

În adevăr, domnilor, întru ce poate fi interesant, pentru organizarea unui învățământ așa de însemnat, chestia de a se ști din ce buget se va plăti personalul și celelalte cheltuieli ale lui? Căci la atâta se reduce acum afacerea, deoarece chestia competenței am văzut că este afară din cauză.

* * *

Ceea ce era important în prima linie în această discuție, era chestia însăși a organizării învățământului profesional, și mai cu seamă aceea a creării învățământului elementar, asupra căruia expunerea de motive a atras atenția în mod deosebit; ca fiind partea principală a proiectului.

Dar tocmai asupra părții acesteia nu s-a vorbit decât în mod incidental, aruncându-se pe ici, pe colo câteva observațiuni de detaliu, câteva afirmări vagi și nedovedite, și uneori ironii mai mult sau mai puțin reușite. Cu aceasta nu se atacă, dlor, un proiect de lege de asemenea importanță. Repet, ceea ce e principal în acest proiect este creațiunea învățământului profesional elementar, și acesta nu a fost nici atacat, nici discutat în esența lui. S-a vorbit însă în schimb despre alte lucruri care nu aveau ce căuta în discuție.

În particular, dl Take Ionescu a găsit de cuviință să readucă chestiunea care-i ține așa de mult la inimă, aceea a paternității d-sale pentru tot ce se face

în țara aceasta. Socoteam că, cel puțin în Parlament, afacerea aceasta era îngropată, în urma explicărilor de anul trecut, la care pe cât știu, d-sa n-a mai avut ce răspunde. Dar pentru că acum vine iarăși un proiect de lege, și deși d-sa n-a făcut un anteproiect asupra aceleiași materii, a socotit că totuși se cuvine și aici să caute ceva pe care să și-l atribuie, și a găsit că fixarea numărului de școlari în fiecare clasă de la dumnealui e luată.

Dlor, totdeauna îmi repugnă să mă ocup de chestiuni de felul acesta. Când are cineva a se ocupa de lucruri de o ordine așa de înaltă cum e aceea a creațiunii unui întreg învățământ, pe care-l credem destinat a exercita o influență hotărâtoare asupra dezvoltări țării, când anul trecut ne ocupam de organizarea învățământului secundar și superior, în mijlocul atâtor dificultăți, să vie cineva și să amestece aici micile sale considerațiuni de persoană, găsesc că sună rău, ca o notă falsă într-un concert. (Aplauze) Și de aceea ați văzut anul trecut cu câtă îngrijire m-am ferit de a aduce măcar pe departe vorba despre partea de contribuție a unuia sau altuia în proiectul ce era atunci adus în dezbaterea d-voastră.

Aceasta, desigur nu am făcut-o, nu pentru că nu aș fi putut și eu revendica o parte, cât de mică, în succesul care a încoronat munca noastră comună de anul trecut; căci, dacă ar fi fost vorba de paternitate, apoi socotesc că aș fi fost și eu justificat întrucâtva să vorbesc despre dânsa; și cu toate acestea, m-ați văzut că m-am ferit de a o face. Sau când am vorbit despre asemeni lucruri, am pus înainte numai partea altora, și am lăsat timpului și aprecierii personale a fiecăruia să distingă, dacă vor crede de cuviință, care a fost și partea mea. Așa găsesc că trebuie să facă oricine este chemat a se ocupa de interesele cele mari ale țării.

Când însă văd că se revine cu insistență asupra unui lucru dovedit de atâtea ori prin documente oficiale, și se caută a se mai crea o legendă, pe lângă atâtea alte legende care formează aproape singurul patrimoniu al partidului advers (Aplauze) și când lucruri clare și evidente, cunoscute de toată lumea și altă dată chiar mărturisite de domnii care vorbesc astăzi de paternitatea lor, sunt readuse în discuție, cu scopul de a mări în ochii lumii necunoscătoare patrimoniul unui partid politic în detrimentul altui partid, socotesc că se cuvine să avem datoria să lămurim odată pentru totdeauna lucrul acesta. Iar dacă și de aici înainte s-ar mai continua a se afirma asemeni neexactități, noi să nu mai revenim asupra lor.

Dlor, anul trecut, dl Take Ionescu cu lupa a căutat în tot proiectul ce era în discuțiune, ca să găsească în el ceva ce și-ar putea atribui, și a găsit în fine două sau trei puncte a căror paternitate a revendicat-o.

Pentru unul dintr-însele nu am făcut nicio dificultate, ca să recunosc că așa este; pentru că eu nu am două măsuri, și dacă recunosc pentru prietenii mei politici ceea ce împrumut de la dânșii, recunosc tot așa și pentru alții. Pentru oricine, este o datorie de onestitate de a recunoaște drepturile fiecăruia, și a nu se împăuna cu merite străine. Și eu am avut, și pot să am încă de mai multe ori, ocazia de a face uz de acest principiu, pentru că sistemul meu de a lucra nu

seamănă cu al dlui Take Ionescu, care crede şi vrea şi pe alţii să-i facă să creadă că lumea începe de la d-sa. Eu cred că este fundamental greşit ministrul care are pretenţia de a nu pune în mişcare decât propriile sale idei, făcând abstracţie de ideile care se manifestează în jurul lui. Dar este şi mai greşit acela care, chiar când împrumută ideile altora, umblă să facă a le trece drept ale sale.

Eu socotesc că partea cea mai însemnată şi mai frumoasă din rolul şi din datoria unui ministru este de a face să se realizeze nu numai ideile lui personale, ci şi ideile cele sănătoase ale întregii generaţii din care face parte. Ministrul trebuie să fie un frământător al ideilor timpului lui, el trebuie să fie centrul către care să concure ideile unei epoci întregi, pe care el este dator să le pună în aplicare. (Aplauze).

Iată pentru ce, nu numai că nu mă sfiesc, dar mă cred chiar dator a nu trece cu vederea nimic din ce se propune şi din ce se discută, şi a împrumuta de pretutindeni toate ideile care mi se par bune şi practice.

Iată pentru ce cred că reformele pe care le propun eu au să aibă norocul de a trăi, pentru că reprezintă un întreg complex de idei ale timpului nostru, izvorîte din trebuinţele noastre şi culese din întreaga ţară.

Pentru aceea nu m-am preocupat niciodată de origine unei idei bune, şi nu am căutat niciodată ca tot ce voi face eu să fie scos numai din mintea mea.

Eu, din contra, caut ca orice idee ce mi se sugerează, ori de la cine ar veni, s-o văd dacă este bună şi să caut s-o realizez, dacă pot; iar dacă nu, să o transmit urmaşilor mei, care poate vor fi mai fericiţi decât mine.

Dlor, anul trecut v-am dat dovadă nediscutabilă de acest mod de a vedea al meu, când cu legea învăţământului secundar şi superior; căci ce dovada mai puternică de dezinteresare voiţi decât aceea a unui om care nu caută să revendice numai pentru dânsul meritul unei lucrări, care l-a costat atâta muncă? Ca să apreciaţi modul meu de a lucra, comparaţi cu acel al dlui Take Ionescu, care revendică ca al d-sale chiar ceea ce a luat d-sa de la alţii.

Dar, dlor, sunt o sumă de măsuri luate de mine, pe care nu-şi închipuieşte nimeni de unde le-am luat, dar a căror origine nu o ascund.

Spre exemplu pentru creaţiunea medaliei de recompensă pentru învăţători şi institutori, ştiţi cine mi-a dat ideea? O învăţătoare de sat.

Alt exemplu. Este un întreg sistem, care astăzi este trecut în stare de lege, şi face una din părţile principale ale legii votate anul trecut. Vorbesc despre sistemul de plată al profesorilor şi maeştrilor secundari.

Sistemul acesta a figurat deja în proiectul de lege din 1886, pentru că dl Sturdza a binevoit să şi-l însuşească. De atunci câţi miniştri conservatori s-au succedat în acei şapte ani şi jumătate, toţi şi l-au însuşit; între alţii, chiar dl Take Ionescu, care astăzi, dacă nu mă înşel, pretinde că tot d-sa l-a inventat, noi însă n-am zis nicio vorbă de protestare, pentru că suntem destul de bogaţi, ca să nu ne uităm la fărâmiturile care cad din masa noastră. (Aplauze).

Ei bine, dlor, ştiţi de unde am luat ideea acelui sistem, care a avut atâta succes? Dintr-un articol de jurnal, plin de injurii pentru mine, publicat acum 14 ani, în mijlocul injuriilor însă, era aruncată o idee pierdută, pe care autorul însuşi nu punea niciun preţ.

Eu am lăsat la o parte injuriile, am luat ideea, am studiat-o, am prefăcut-o, am perfecţionat-o şi i-am dat forma practică.

Desigur că autorul acelui articol nici nu visează, ce serviciu mi-a făcut cu injuriile sale. (Aplauze).

Dl Take Ionescu anul trecut, pe baza a două sau trei puncte, dintre care două nici nu-i aparţineau, căci erau luate din legi străine, iar unul era numai apropiat de d-sa, dar pe care cu toate acestea i l-am recunoscut, a avut curajul a pretinde că întreaga lege din anul trecut este opera d-sale, pentru că într-însa se găseau mai multe părţi asemănătoare cu proiectul subscris de d-sa. V-am explicat atunci de unde veneau asemănările; este că d-sa a copiat pe dl Sturdza, din proiectul căruia m-am inspirat şi eu. Este că cele mai multe din ideile principale şi o sumă din cele secundare, atât din legea dlui Ionescu din 1893 asupra învăţământului primar, cât şi din proiectul său din 1895 asupra învăţământului secundar şi superior, sunt luate, cu prefaceri sau fără prefaceri, din proiectul dlui Sturdza de la 1886.

Eu însă puteam să o fac, pentru mine aceasta era logic şi permis, pentru că colaborasem la el, şi ideile mele nu se prefăcuseră în totalitatea lor de la 1886 până la 1898.

Dar dl Take Ionescu aparţine unui partid politic care, când a venit la putere, a desfiinţat tot ce făcuse dl Sturdza. E adevărat că curând în urmă au reînfiinţat toate, sub firmă conservatoare. Este şi acesta un mijloc pentru un partid, de a-şi face capital politic.

D-sa dar nu face deloc bine să vorbească de paternitate, în chestia legii învăţământului.

Dar, dlor, ca să curmăm această discuţiune odată pentru totdeauna, eu aş propune să ne supunem unei încercări; să punem pe două coloane, sau chiar pe trei, proiectul d-sale, pe al dlui Sturdza şi pe al meu. Atunci se vor vedea asemănările, şi se va vedea cine de la cine a copiat, şi ce a copiat. Dacă dlui Ionescu îi convine, eu pot face încercarea, cu condiţiune, însă, că atunci d-sa să recunoască în mod definitiv ceea ce a luat de la alţii, iar nu să tot zică că pretinde că ideile din legea de la 1898 le-am luat de la d-sa; căci e natural că dacă am luat de la cineva, să fi luat de la autorul cel mai vechi, iar nu de la d-sa.

Alaltăieri d-sa a revenit din nou asupra chestiunii. D-sa nu putea să scape o nouă ocazie de a mai revendica o paternitate.

Şi ştiţi ce a revendicat? Zice că ideea de a avea 50 de elevi în fiecare clasă, este luată de la d-sa. Rămân înmărmurit de această pretenţie.

Dar aceasta era scris şi în proiectul de la 1886, şi dacă eu am înscris-o şi în proiectul de la 1896, cum pretinde d-sa că am luat-o de la d-sa, şi nu de la dl

Sturdza? Şi dl Burileanu observă cu drept cuvânt că această idee era înscrisă şi în legea din 1864. Pretinde oare dl Ionescu că şi dl Sturdza la 1886 şi legiuitorul de la 1864 au copiat proiectul d-sale de la 1895? Aceasta ar fi pentru d-sa culmea paternităţii. (Aplauze).

Mai zicea dl Ionescu că tot din proiectul său s-a luat ideea ca un profesor să-şi completeze orele de curs în mai multe şcoli.

Dar, dlor, această idee, figurează pentru prima oară în proiectul din 1886, şi dl Ionescu a luat-o pe de a-ntregul de acolo. Cu ce curaj dar vine d-sa acum să o revendice ca fiind a sa?

A mai zis că clasa de comerţ la şcolile secundare de fete, o prevăzuse şi d-sa în proiectul său; că anul trecut a susţinut ca să se prevadă în lege şi că eu nu am voit, iar acum revin cu dânsa. Dar aceasta nu poate dl Ionescu să o revendice ca idee a sa; organizarea aceasta există în Belgia, în Grecia şi în alte părţi, la şcolile de băieţi, şi a fost cerută şi în Franţa pentru şcolile de fete; şi dacă eu nu am admis-o anul trecut, este că legea ce se discuta atunci nu se ocupa deloc de învăţământul comercial, şi nu ar fi avut niciun sens ca să se prevadă într-însa o singură clasă comercială, numai la un fel de şcoli.

Precum vedeţi, dlor, dl Ionescu nu are noroc cu revendicările sale de paternitate. Cred că ar fi bine să renunţe la dânsele, şi să caute altceva. (Aplauze).

Tot în ordinea aceasta de idei, relevez un cuvânt zis de dl Stolojan. D-sa, după ce a combătut legea timp de două zile, a încheiat zicând:

„Organizarea învăţământului profesional elementar mie îmi aparţine; ideea este a mea, pentru că eu am însărcinat pe dl inspector Hazu să-mi facă un raport, pe care mi l-a făcut, şi în care se găseşte expusă această idee.“

Este foarte exact că există un asemenea raport al dlui Hazu, că am avut cunoştinţă de dânsul, şi că în el se fac propuneri pentru înfiinţarea unor şcoli elementare de agricultură, fără a se atinge însă în el chestia şcolilor elementare de meserii.

Dar, dlor, amintesc cele zise de mine adineauri: eu m-am silit, în această lege, ca şi în cea de anul trecut, să utilizez toate ideile emise asupra materiei după ce le-am apropiat scopului ce aveam în vedere. Ce ar fi zis dl Stolojan, dacă eu aş fi prezentat acest proiect, fără să fi citit raportul dlui Hazu?

Desigur m-ar fi criticat. Cum se potriveşte dar acum critica d-sale, că de ce l-am citit şi utilizat?

Dlor, este un adevăr banal pentru oricine are cea mai mică idee de ştiinţele psihologice, că ideile, ca şi materia, nu se creează din nimic. Orice idee procede de la o altă idee, emisă cine ştie de unde şi în ce împrejurări. Meritul cuiva stă întru a elabora ideile primite de dânsul, a le combina, a le perfecţiona şi a prezenta un sistem logic, în care propria sa personalitate, să aibă şi partea sa de acţiune. Cine se laudă că a inventat el, din nimic, teorii şi sisteme, nu merită niciun crezământ, pentru că nu este om serios; şi eu nu am avut niciodată pretenţia de

a fi inventat sisteme numai din capul meu, fără niciun fel de preocupare de ideile manifestate în jurul meu, rezultate din experiența și observațiile altora. În această privință, situația mea este foarte clară, pentru că eu nu m-am ascuns niciodată că așa procedez, și nu am făcut ca alții care-și atribuie până și paternitatea ideilor altora.

Dar, după ce dau la o parte această obiecțiune a dlui Stolojan, rămâne să mi se lămurească o nedumerire.

Eu văd că raportul dlui Hazu s-a publicat în Buletinul Ministerului de Domenii cu Nr. 8 și 9 din 16 decembrie 1896 și 15 ianuarie 1896.

Dar, dl Stolojan a venit ca ministru de domenii la 31 ianuarie 1897. Cum se face că d-sa a putut să dea dlui Hazu ordine de a-i face rapoarte, pe când ministru era dl Aurelian?

Aș fi dar în drept să întorc dlui Stolojan învinovățirea ce mi-o făcuse mie, că m-am amestecat să fac un proiect de lege asupra unei materii ce era în resortul ministerului său; căci și d-sa ar urma că s-a amestecat în afacerile ministerului, pe când era condus de dl Aurelian. Dar este o deosebire; căci, între colegii din același minister ar mai merge acest lucru; dar să te amesteci în ministerul cuiva cu care nu ești coleg, și să dai ordin și însărcinări funcționarilor acelui minister, aceasta mi se pare nepotrivit.

E adevărat că poate dl Stolojan face confuziune; căci altfel nu s-ar putea explica cum d-sa ar putea să combată cu atâta putere un sistem care i-ar aparține tot d-sale.

* * *

Dlor, acum ar trebui să viu la obiecțiunile de fond asupra legii însăși; pentru ca până aici n-am vorbit decât de obiecțiuni alături cu legea. Adversarii proiectului au vorbit de chestiuni cu totul accesorii, ca chestiunea administrațiunii școlilor, însă au lăsat la o parte învățământul însuși.

Îmi veți da voie dar să fiu și eu scurt, fiindcă mai toate observațiunile ce au făcut dlor sunt chestiuni de detaliu, care vor veni în discuțiunea pe articole, mai ales că unii oratori au și anunțat că vor lua cuvântul la fiecare articol, pentru a-și spune părerea lor.

Este însă o observațiune mai generală, care s-a făcut, și la care trebuie să răspund. S-a zis: o lege ca aceasta, trebuia făcută după lungi anchete, după lungi cercetări. Ar fi trebuit să se facă deocamdată numai încercări și experiențe, iar nu să se organizeze un învățământ complet.

Este ceva specios în aceste afirmări; dar este o măsură în toate. Apoi, ce facem noi de 35 de ani încoace, decât anchete și experiențe? Cum? Anchetă se cheamă numai dacă ai volume groase pline cu cifre?

Dar rezultatul experienței noastre zilnice și a nevoilor care strigă la ușă, nu face cât o anchetă? Când vedem că țăranii astăzi ară pământul, zgâriindu-l doar

la suprafață, când grâul lui este plin de bălării şi cântăreşte abia 55 libre, acestea mai au trebuință de anchete ca să fie constatate şi ştiute?

Când vedem că 89 la sută din meserii sunt în mâna străinilor, şi când la țară vedem că nu sunt mai deloc meseriaşi români, trebuie să stau să fac anchete ca să ştiu ce învățământ trebuie să creez?

Dlor, sunt nevoi strigătoare la care trebuie să răspundem imediat.

Când vom sta noi să facem de acum înainte anchetele, până să se termine ele, nu vom mai avea ce îndrepta.

Dar nu vedeți că pe terenul agricol nu mai putem lupta din cauza modului defectuos cum se lucrează pământul? Mai avem nevoie de anchete ca să ni se dovedească acest lucru? Apoi America şi Australia au să ne aştepte pe noi până vom termina noi anchetele noastre?

Acum câțiva ani, tot mai aveam câțiva industriaşi români, dar acum, după statistica pe care ne-a citat-o dl Dobrescu, 89% din meseriaşi sunt evrei, 4 sau 5% alte naționalități, şi numai restul români.

Vreți să aşteptăm ca să dispară şi aceştia, şi pe urmă să ne apucăm a reforma învățământul nostru profesional? (Aplauze). Dlor, anchetele au şi ele rostul lor. Prin anchete şi statistice, trebuie să urmăreşti dezvoltarea nevoilor pentru a le satisface cât mai bine posibil.

Dar când nu ai nimic, trebuie sa faci ceva, după trebuințele constatate ale timpului.

Trebuințele noastre de astăzi sunt perfect cunoscute; ne dăm foarte bine seama de ele, şi nu avem nevoie să pierdem ani întregi în cercetări şi anchete, în care timp vom pierde şi ce mai avem, numai pentru satisfacerea de a şti că pierim conform prescrierilor ştiinței. Dacă vrem să trăim noi, trebuie să ne punem pe lucru, fără întârziere, imediat.

Dl Take Ionescu cu deosebire a fost unul din aceia care insistau că nu trebuie să facem nimic decât după lungi încercări. Pot să-i răspund că eu unul n-am pierdut vremea şi am intrat de la început pe calea aceasta. La câteva săptămâni după ce am venit la minister, am înființat şcoalele de la Focşani şi Drăgăşani, iar anul trecut pe cea de la Târgul Ocna, ca încercare negreşit, căci nu am pretenția de a fi creat un învățământ profesional, prin înființarea a două-trei şcoli de acest fel.

Dar dl Take Ionescu de ce nu a făcut asemenea încercări? D-sa a stat patru ani la minister, după cum de atâtea ori cu mare satisfacție ne-a amintit.

D-sa are înscrisă în legea d-sale asupra învățământului, primar de la 1893 înființarea de şcoli primare superioare, cu tendințe practice, întocmai după cum spunea d-sa ieri, că trebuie să facem noi ca încercare. Nu mai discut paternitatea acestei idei, căci iar l-am încurca. În tot cazul, d-sa desigur că nu va lipsi să revendice şi această idee ca fiind a d-sale, deşi, şi ideea şcolilor primare superioare tot dl Sturdza este cel dintâi din țară care a înscris-o în proiectul său.

Dl Ionescu a trecut în legea sa această idee pe care a găsit-o într-un proiect anterior, dar nu şi-a dat seama de însemnătatea acestei creaţiuni a dlui Sturdza şi, deşi au mai trecut trei ani de la votarea legii din 1893 până la ieşirea din minister a dlui Ionescu, d-sa a lăsat uitată şi părăsită această excelentă idee, care cuprindea în germen învăţământul profesional elementar şi nu a făcut nici măcar o singură încercare de realizare spre a înfiinţa una singură din şcolile primare superioare, cu a căror concepţie am absoluta siguranţă că nu va lipsi de a se lăuda. D-sa ne cere nouă să facem încercări. Ei bine, noi am făcut încercările, şi pentru aceasta nu am lăsat să se piardă nicio zi. Dar d-sa de ce nu le-a făcut? La această întrebare, nu se poate da decât unul din aceste trei răspunsuri: ori dl Ionescu a copiat lucrul de la dl Sturdza, fără să-i înţeleagă rostul, şi odată copiat a rămas încurcat cu dânsul, şi l-a pus la o parte; ori că vreunul din colegii săi va fi pus piciorul în prag, cum se exprima d-sa, şi nu-i va fi permis a se atinge de nişte şcoli cu caracter profesional, ceea ce ar explica până la un punct şi pentru ce d-sa a lăsat în aşa de completă părăsire şcolile profesionale de fete; ori că şi-a dat pe urmă seama de marea însemnătate a acelui fel de şcoli şi a dat înapoi tocmai din cauza influenţei covârşitoare ce ar fi avut ele asupra direcţiunii dezvoltării ulterioare a stării noastre economice. Despre această din urmă probabilitate voi mai zice un cuvânt mai pe urmă.

Oricum ar fi, după dl Take Ionescu noi ar trebui să aşteptăm până ce dlor, întorşi la guvern, vor avea bunul plac de a face încercările dlor, pentru care le vor trebui desigur 20 sau 30 de ani, de vreme ce în trei ani nici nu au putut să le înceapă.

Aceasta nu o putem admite. Noi suntem datori să răspundem la o trebuinţă imediată a ţării, şi să creăm mijloacele de a o satisface. (Aplauze).

De altminterea, nu aceasta este singura dovadă de modul cum dl Take Ionescu şi-a înţeles rolul său de reformator.

Este uşor să faci o lege, să înscrii într-însa lucruri frumoase, luate din dreapta şi din stânga; dar mai trebuie să cunoşti bine rostul lor, şi să ştii să le realizezi. Căci, ca să faci o reforma, trebuie să ai mai dinainte tras întregul plan al ei, care să îmbrăţişeze, nu numai prezentul dar şi viitorul.

Faptul că dl Ionescu nu s-a gândit măcar să realizeze instituţiunea şcoalelor primare superioare cu tendinţa practică, este o dovadă că nu şi-a dat seamă de însemnătatea lor, de unde urmează că aceste şcoli nu ocupă un loc determinat în planul reformei d-sale; sau poate chiar că acest plan nu exista.

Tot aşa constatăm lipsa unui plan şi în ceea ce priveşte învăţământul secundar.

Este ştiut cu ce furoare, în tot timpul ministerului său, dl Ionescu a înfiinţat şcoli secundare şi clase divizionare în toate părţile, chiar acolo unde nu trebuia, ca şi când dezvoltarea aceasta exagerată a învăţământului secundar intra în cadrul ideilor partidului conservator, şi în orice caz în planul de organizare şi de reformă al dlui Take Ionescu.

Ce se întâmplă însă? Când dl Ionescu vine cu proiectul său de lege de la 1895, constatăm cu surprindere că d-sa propune măsuri pentru înfrânarea și restrângerea învățământului secundar, după ce tot d-sa fusese cauza nemăsuratei lui dezvoltări. (Aplauze).

Este logic aceasta? Și ce puteam noi deduce din această neconsecință a dlui Ionescu, decât că d-sa nu a avut de la început o idee clară a reformei, pe care o anunța chiar din noiembrie 1892, și că planul său de reformă, dacă l-a avut, și l-a format chiar în timpul realizării lui. Să ne dea voie d-sa a-i spune că nu așa se fac reformele de talia celei întreprinse de d-sa.

Dlor, după cum am spus, asupra fondului legii însuși, observațiunile făcute sunt foarte puține și foarte superficiale, și de aceea și răspunsul meu în această parte va fi foarte scurt. Așa, în ceea ce privește partea principală a legii și partea sa originală, adică în privința învățământului profesional elementar, dl Take Ionescu s-a mărginit a zice că ar fi o glumă să stea să-l discute.

Dacă este așa, voi zice și eu că ar fi o glumă să stau să-i răspund; căci ce alt aș putea răspunde la un astfel de argument? Mi-aș permite numai să întreb pe dl Take Ionescu că, dacă numai atâta avea de spus în privința unei legi de asemenea importanță, pentru ce a mai luat cuvântul. (Aplauze).

La celelalte observații izolate ce s-au mai făcut asupra a diverse puncte din proiect, voi răspunde atunci când vor veni în discuție articolele respective.

Nu mă pot opri însă de a răspunde la preocuparea dlui Aurelian, care crede că învățământul profesional elementar nu va da niciun rezultat, pentru ca poporul nostru nu este propriu pentru dânsul.

D-sa a mai spus că mica industrie, pe care căutăm s-o înființăm, nu va putea trăi față de industria mare.

La aceasta îi răspund că fiecare lege socială trebuiește înțeleasă în întregimea ei. Nu trebuie să se ia numai un detaliu, și de la dânsul să se conchidă pe urmă la generalitate. Este evident că un fabricant de fier care ar avea numai doi lucrători, nu va putea să lupte cu o uzină ca aceea de la Creuzot.

Dar scopul felului de industrie la a cărei înființare tinde proiectul nu este de a lupta contra industriei celei mari. Scopul nostru este de a forma educațiunea industrială și agricolă a țăranului și a stratelor populare, pentru a le da mijloace de câștig și de îmbunătățire a soartei lor materiale.

Acest fel de industrie, nu numai nu va fi antagonistă industriei celei mari, dar, din contră, va realiza condiția principală, indispensabilă pentru fundarea și dezvoltarea ei, pentru ca va forma materialul, pasta din care industria mare își va forma lucrătorii săi, și-i va pregăti terenul pentru implantarea ei în țară. Căci cum voiți să se dezvolte industria într-o țară în care lipsește spiritul industrial?

Se teme dl Aurelian că industria mică, casnică, pe care vrem să o dezvoltăm noi, nu va putea trăi în fața industriei mari. Dar în străinătate avem dovezi cu sutele cum că o asemenea temere nu este fondată.

Cine nu ştie că jucăriile de Nürenberg, care fac principalul obiect de comerţ al acestui bogat oraş, sunt fabricate de ţăranii de prinprejurul oraşului? Dar Elveţia? Acolo nu este ţăran care în timpul iernii să nu exercite o mică industrie: sculptura în lemn, tâmplăria mică, ceasornicăria, dantelele, şi o sumă altele. Tot aşa în Suabia(65), în departamentele franceze din Est, în Tirol, în Boemia, în provinciile renane. Pretutindeni pe acolo, industria mică este cel mai puternic mijloc de înavuţire a claselor de jos ale societăţii, şi în acelaşi timp alimentează într-o măsură enormă comerţul şi chiar industria mare. Cine a trecut măcar o dată pe acolo, a putut să se convingă prin sine însuşi de aceste adevăruri.

Ei bine, aceasta voim să facem şi noi. Voim să dăm ţăranilor noştri mijlocul de a-şi îmbunătăţi soarta, şi în acelaşi timp să pregătim terenul şi pentru crearea unei industrii naţionale de orice treaptă. (Aplauze).

Dl Aurelian a trecut cu uşurinţă peste aceste argumente pe care eu le-am pus în expunerea mea de motive, şi care socotesc că au oarecare forţă.

Crede d-sa că este tot una într-o ţară a se crea industrie mare din nimic, sau a o crea din ceva?

Pentru cel care ar voi, la noi, să înfiinţeze o mare fabrică de fierărie tot una ar fi dacă în ţară nu s-ar găsi un singur fierar, [sau da că] am avea o sumă de oameni care să ştie a mânui ciocanul şi cleştele? Nu cred că dl Aurelian va putea susţine acest lucru.

În privinţa organizaţiunii pe care proiectul o dă şcolilor profesionale, atât celor elementare cât şi celorlalte, adversarii proiectului au vorbit foarte puţin, deşi cred că ar fi meritat mai multă atenţiune.

Eu ţin însă să pun în evidenţă silinţele ce mi-am dat, pentru a nu lăsa ca aceste şcoli să păcătuiască, ca până acum, prin exces de teorie, şi pentru a le da pe cât a fost mai mult posibil caracterul practic. De aceea vă rog să observaţi că pretutindeni este prevăzut anume în lege numărul de ore de teorie, peste care nu este permis a se trece. Programelor li s-a dat în măsură cea mai largă posibilă caracterul practic.

Şi în fine, am căutat peste tot a face ca şcolarii să se considere chiar de la început ca nişte adevăraţi lucrători, care muncesc pentru ca să câştige.

De aceea i-am pus mai peste tot la parte în beneficiile şcoalei; nu atâta pentru banii ce vor câştiga, cât pentru a-i deprinde cu ideea că trebuie să lucreze nu numai ca să înveţe, dar şi pentru ca să câştige.

S-a zis însă că va fi imposibil a se realiza câştigul de 70 lei pe an, care presupun eu că-l va putea avea un şcolar din cursul elementar. Fie, dlor, şi mai puţin; dar ceea ce pentru mine e principal, este ca industriaşul elev să aibă ideea că trebuie să câştige ceva. Eu socotesc că unul din principalele caractere ale învăţământului practic, este a îndrepta mintea copilului asupra practicei lucrurilor aşa cum se petrec, pentru ca şcolarul însuşi, fără îmboldirea continuă

nici a ministrului nici a directorului nici a profesorului, să ştie că el trebuie să-şi înveţe bine meseria, pentru ca cu dânsa să poată trăi în lume.

Dlor, exemple de acest mod de a lucra avem şi pe aiurea. Ungaria, în ultimii ani, s-a pus cu toată puterea ca să dezvolte învăţământul său profesional elementar. În momentul acesta, ea are aproape patru sute de şcoli de felul acesta, de meserii, şi peste o sută de şcoli de agricultură.

Ungaria este o ţară a cărei industrie datează mai de mult şi este deja ajunsă la un grad de dezvoltare destul de înaintat; şi cu toate acestea o vedeţi făcând sacrificiu pentru învăţământul profesional elementar; cu cât mai mult trebuie să facem aceasta noi, a căror industrie este încă în faşă.

Este însă o altă ţară, a cărei stare economică este mai uşor de comparat cu a noastră, şi al cărei exemplu este conchizător; aceea este Rusia.

Acum câţiva ani Rusia n-avea industrie de loc.

Dl Aurelian, dacă nu mă înşel, ne vorbea despre numărul mare al uzinelor din Rusia.

Astăzi ştiu şi eu că sunt, dar acum câţiva ani nu erau, şi nu era în Rusia nici industria mică, şi mai deloc industria casnică.

Ei bine, ştiţi ce a făcut ea? A căutat să înfiinţeze câte o şcoală elementară de meserii în fiecare sat, şi rezultatul dobândit este admirabil. Sunt regiuni întregi care s-au dezvoltat numai în câţiva ani. În jurul Moscovei, toată ţara s-a transformat ca prin farmec. Sunt pe acolo sate întregi care se înavuţesc din exercitarea unei singure industrii.

Este unul al căror locuitori trăiesc opt luni pe an cu industria croitoriei, ale cărei producte le vând la târg, iar restul de patru luni se ocupă cu agricultura; acest sat e unul din cele mai bogate din Rusia.

Sistemul acesta l-a împins Rusia până la extrem, căci a înfiinţat şi şcoli de meserii ambulante, care funcţionează pe rând în mai multe sate, câteva luni pe fiecare an.

Rezultatele acestor silinţe se văd deja: ele se traduc prin avântul necomparabil chiar al industriei mari, care în vreo 20 de ani a ajuns de nerecunoscut.

Ei bine, găsiţi d-voastre că noi nu trebuie să ne folosim de asemenea exemple care se potrivesc atât de bine pentru ţara noastră şi cereţi să pierdem încă câţiva ani ca să facem experienţă, să ne lăsăm să ne ducă apa cum ne duce astăzi, când experienţa este deja făcută şi încă cu succes strălucit? (Aplauze).

* * *

Dlor, ca să închei această vorbire, deja prea lungă, să-mi daţi voie să mă opresc un moment şi asupra ameninţării ce ne-a aruncat-o dl Take Ionescu, că dlor vor desfiinţa legea ce discutăm noi, îndată ce vor veni la putere. Mi-amintesc nişte cuvinte zise de dl Ionescu acum câţiva ani, când d-sa era ministru. Pe

atunci, Partidul Liberal lupta contra legii minelor, care era la ordinea zilei, şi declara că dacă legea se va vota sub forma propuse de guvern, şi care după părerea liberalilor era contrarie constituţiei, el o va preface.

Dl Take Ionescu, cu ocaziunea aceea, într-o întrunire publică, a zis: „aceasta e faptă de oameni sălbatici, ca să desfiinţeze ceea ce au făcut adversarii lor".

Îl întreb şi eu acum: ce fel trebuie să calificăm noi ameninţarea d-sale de a strica un lucru, numai pentru că d-sa nu a fost în stare să-l facă? De altminterea, socotesc că ar fi prudent pentru dlor să fie mai economi în ameninţări de acest fel, pentru că e întrebarea dacă vor fi în măsură să-şi realizeze ameninţarea; iar dacă vor realiza-o, e întrebarea: care va fi rezultatul, şi pentru dlor, şi pentru ţară? Dacă legea se va putea aplica timp numai de câţiva ani, îi poftesc pe dlor să o dărâme, dacă vor putea. Dacă legea nu va avea vreme să se aplice, şi dacă dlor vor avea vreme să o desfiinţeze, atunci vom avea cel puţin un lucru câştigat, că se va şti atunci în ce parte se află interesul adevărat pentru clasele muncitoare. (Aplauze).

Dlor, eu înţeleg foarte bine grija dlui Take Ionescu, şi a amicilor d-sale politici: partidul conservator are două programe de guvernământ: Este unul văzut, pe care-l arată şi-l trâmbiţează în toate părţile, acesta serveşte pentru vreme de opoziţie, şi pentru ajunuri de alegeri. Cel nevăzut se cunoaşte după practica de guvernământ urmată de conservatori. Din el se vede că conservatorii veşnic au avut frică de clasele de jos, şi niciodată nu au văzut cu ochi buni o încercare serioasă de a le ridica, intelectual şi material. (Aplauze).

Şi înţeleg foarte bine ca să fi intrat la grijă, când se gândesc că s-a găsit poate un mijloc practic ca în câţiva ani de zile ţăranul să nu mai fie – cum să zic, dlor? – să nu mai fie ce este astăzi: mai bine să nu mai pun epitete. Aşa fiind nu mă mir deloc să arunce dlor ameninţări de desfiinţare.

Noi însă avem datoria de a face tot ce e omeneşte posibil pentru binele claselor muncitoare (Aplauze), fiindcă aceasta e esenţa, e fundamentul oricărui program liberal.

Asemenea lucruri, dlor, pot să figureze sau să nu figureze într-un program serios; dar ele figurează în inima, în convingerile adânci ale oricărui liberal, şi nu trebuiesc niciun moment pierdute din vedere de partidul liberal, fără ca să renunţe la însuşi calificarea lui. (Aplauze).

Dlor deputaţi, am ajuns la capătul vorbirii mele. Eu las soarta proiectului de lege în voia d-voastre. Vă rog să-l judecaţi în mod cu desăvârşire obiectiv şi, dacă găsiţi că el atinge scopul pentru care este propus, votaţi-l; dacă nu-l atinge şi dacă credeţi că se poate face mai bine, respingeţi-l. (Aplauze prelungite).

(Dezbaterile Adunării Deputaţilor. Sesiunea 1898–1899, nr. 48, pp. 936–948.)

Lămuriri date în ședințele Camerei din 11–16 martie 1899, la diferite articole ale proiectului de lege pentru învățământul profesional[1]

La art. 2, ca răspuns dlui N. Fleva, în privința dispoziției că școalele profesionale se pot înființa de stat, județe și comune.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor deputați, desigur nu cu ocaziunea votării proiectului de lege ce supun deliberațiunilor d-voastre m-aș fi așteptat încă la învinuiri de lipsă de liberalism. Știu că aceasta e o acuzație curentă, pe care adversarii noștri o au veșnic la îndemână în lipsă de altceva. (Aplauze).

Eu cred că ar fi practic ca apostolii în liberalism, care veșnic ne aruncă această învinuire, să redijeze un manual de liberalism pe care să-l cunoaștem și noi. (Aplauze).

Să știm și noi ce e liberal, după părerea dlor, și ce nu e.

Noi până acum socotim că cineva e liberal atunci când caută să asigure, în modul cel mai liber posibil, libera dezvoltare a activității publice: dar se vede că dlor au schimbat toate astea și au decretat că nu e liberal cineva, îndată ce nu face parte din tabăra dlor.

Așa, desigur, nu mă așteptam la învinuirile dlui Fleva, de lipsă de liberalism, pentru că se prevede în lege că se pot face școli prin bună înțelegere între stat, comună și județ.

Dacă nu este liberal a se face așa, atunci trebuia, după dl Fleva, ca să se înființeze școalele prin poruncă de la stat: aceasta era măsură liberală, după dl Fleva.

Ei bine, eu nu înțeleg lucrul așa și cred că tot mai bine este de a face să participe toate organele depozitare ale autorității publice la întreținerea învățământului. D-voastră credeți că e mai liberal să impunem județelor și comunelor să facă cutare și cutare școli, decât să le lăsăm să le facă după nevoile și alegerea lor?

Eu socotesc că e destul să-ți pui întrebarea pentru ca răspunsul să vină de la sine.

Dlor, să-mi permiteți să nu mă opresc nici asupra constituției engleze, nici asupra alegerilor viitoare, nici asupra sumedeniei de chestiuni, pe care dl Fleva le-a ridicat cu ocazia acestui incident.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1898–1899, p. 957.)

---

1. Se publică numai cuvântările mai lungi, nu explicațiile sumare.

* * *

La art. 13 în care se vorbeşte rie înfiinţarea de cantine şcolare la şcoalele elementare de agricultură. Vorbesc: Iancovescu, Mincu, Dobrescu-Aryeş şi Aurelian.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Trec la o altă obiecţiune, sau mai bine la o altă cerere formulată, de dl Mincu: ca să se prevadă în lege ca şefii de cultură să ştie româneşte.

Socotesc că nu este de nevoie să mai punem în lege această dispoziţiune, pe câtă vreme se ştie că la ţară nici copiii, nici în vătătorii, nu înţeleg altă limbă decât pe cea românească. Şi nu cred că vreun ministru să fie aşa de nepriceput încât să numească în aceste posturi pe nişte oameni care nu ar şti româneşte. Ajung la chestiunea cantinelor.

Dlor, dl Aurelian[1] dezaprobă cantinele pentru motivul că le aprobă socialiştii.

Dl *P. S. Aurelian.* Nu am zis aceasta.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiuni Publice:* Eu aşa am notat şi aşa am înţeles că cantinele sunt o instituţiune cu caracter socialist, de vreme ce socialiştii le-au aprobat.

Acest mod de a vedea eu nu-l împărtăşesc: nu cred că o idee chiar bună fiind, nu trebuie admisă, numai pentru că figurează în programul unui partid deosebit. Şi sunt mulţumit de protestarea dlui Aurelian, pentru că ea arată că nici d-sa nu crede că este bine a se face aşa.

De aceea, vă rog, să credeţi că nu m-am preocupat câtuşi de puţin să ştiu dacă cantinele sunt o instituţiune admisă sau nu de socialişti, atunci când anul trecut am emis ideea creării lor.

Ceea ce am avut eu atunci în vedere a fost că, dacă orăşenii dispun de destule înlesniri ca să urmeze la şcoală, nu este tot aşa pentru copiii de săteni.

Copilul orăşanului circulă într-un oraş pavat, luminat în timpul nopţii, apărat prin zidurile înalte de vânturile groaznice ale viscolului şi cu toate acestea, tot s-a crezut de cuviinţă să se facă pentru dânşii internate, unele mai scumpe altele mai ieftine şi unele chiar gratuite.

Dar la sate ce avem? Copilul de ţăran de la vârsta de 7 ani, este obligat să urmeze la o şcoală rurală, până într-o rază de 3 kilometri, împrejurul şcoalei.

Copilul de ţăran se scoală dimineaţa la 7, străbate un drum de 3 kilometri, se întoarce la prânz acasă, se duce din nou la şcoală după amiazi, şi se reîntoarce

---

1. Petre S. Aurelian (1833–1909), economist şi om politic. A fost ales în Parlament din 1876. A fost multe ori ministru în timpul guvernării liberale cu I. C. Brătianu. În noiembrie 1890 a fost preşedinte de consiliu (în timpul afacerii mitropolitului Ghenadie). Retrăgându-se de la guvern în 1897, a format o disidenţă liberală (aşa numiţii drapelişti, după titlul ziarului lor „Drapelul“, care mai toţi au reintrat în partid). În această situaţie se găsea el în 1899, când se discuta proiectul propus de Haret.

acasă seara. În total, distanța de străbătut pentru dânsul este de 12 kilometri pe zi. Copilul de sătean străbătând drumul acesta, este în pericol a cădea victimă bestiilor sălbatice; trebuie să înfrunte intemperiile cele groaznice ale iernii; rău îmbrăcat și rău hrănit. Și ne mai mirăm noi că școalele noastre rurale stau pustii? Cum voiți d-voastră să nu rămână pustii? Când pe copilul nostru de la oraș îl doare capul dimineața, mama sa nu-l lasă să se ducă la școală, și pretindem ca părintele de la țară să trimită pe copilul său la școală cu primejdia vieții lui?

Ei bine, am vrut să micșorăm pe cât posibil aceste greutăți, și înființarea cantinelor acest scop îl are. Puțin mă importă pe mine dacă această creațiune este socialistă sau nu. Eu nu mă uit decât la aceea că înlesnește realizarea scopului legii de la 1896.

Și pentru a face această constatare, dați-mi voie să vă spun că nu este decât un an de când această idee a fost aruncată de mine, și modul cum a fost primită de public mă scutește de orice comentarii. Și pentru a vă dovedi cât de utile sunt cantinele, vă voi spune numai o cifră.

În județul Vâlcea, județ relativ sărac, s-au înființat de la noiembrie până acum 72 de cantine. Și știți care este efectul? Anul trecut la epoca aceasta a anului, aveam în școli 5.800 copii, anul acesta avem 8.400, adică cu 50% mai mult.

Vedeți, în ce măsură, această instituție favorizează aplicarea obligativității învățământului.

Dar, dlor, pentru ce socotiți d-voastră că o cantină școlară este o instituțiune mai anormală decât un internat de bursieri pe lângă un liceu? Natura ambelor instituții, este exact aceeași. Dar socotesc că este mai uman să faci o cantină pentru unii copii de săteni, decât un internat pentru cei din orașe, care trăiesc în condițiuni mult mai ușoare.

În privința cheltuielilor, socotesc că atunci când un lucru se găsește absolut necesar, trebuie să punem chestiunea cheltuielilor în al doilea plan, mai cu seamă când cheltuiala este așa de minimă: căci contul pe an al unei cantine este abia de 7 până la 800 de lei.

Vă aduceți aminte că s-a susținut în această Cameră, de către persoane autorizate, înființarea de internate rurale pentru a favoriza frecventarea școalelor rurale. Negreșit că nimeni n-ar fi zis nimic dacă noi am fi înființat asemenea internate, fiindcă lumea este deprinsă cu această idee. Pentru ce dar, se miră cineva că noi înființăm cantine, al cărui scop este aproape același ca și al internatelor, și care reclamă cheltuială mult mai mică?

(Dezbaterile Adunării Deputaților 1898–1899, p. 971.)

* * *

Contra art. 30 care stabileşte gradele învăţământului meseriilor: elementar, inferior şi superior, vorbeşte I. C. Grădişteanu, criticând împărţirea din proiect.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiuni Publice:* dlor deputaţi, constat că de când a început discuţiunea acestei legi aceasta este prima dată că se face o discuţiune de fond asupra ei, aceea făcută de dl Grădişteanu[1] şi-mi pare bine de aceasta: căci acum pentru prima oară mi se oferă şi mie ocaziunea de a răspunde unei observaţiuni de fond. În adevăr, în discuţiunea generală, după cum am mai spus, s-a vorbit despre trecerea şcolilor de la un minister la altul şi despre alte chestiuni secundare sau afară din lege. Însă despre fondul legii nu.

Vin la observaţiunea dlui Grădişteanu, şi mă voi sili să merit şi eu laudele pe care le dau dlui Grădişteanu, pentru conciziunea sa.

Dl Grădişteanu a zis că autorii legii n-au avut o concepţiune lămurită şi n-au studiat lucrul îndestul. Vă rog să credeţi dlor, că vă respect prea mult, pentru ca să aduc înaintea d-voastră lucruri pe care nu le cunosc şi pe care nu le-am studiat îndestul.

Dl *I. C. Grădişteanu.* În materie de profesiuni nu puteţi să cunoaşteţi totul.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiuni Publice:* Eu, dlor, mă ocup nu de câteva luni cu chestiunea asta, ci de ani întregi şi nu am venit să aduc legea aceasta prin surprindere, nici pentru mine, nici pentru d-voastră.

Dacă sistemul este sau nu criticabil, aceasta este chestie de apreciere. Mulţi din prietenii noştri o socotesc bună. D-voastră o socotiţi rea, fiecare are opiniunile lui.

Dl Grădişteanu spune: sistemul propus în art. 30, e arbitrar şi costisitor. Dar amândouă aceste învinuiri nu sunt deloc meritate. Că e sistemul arbitrar. Apoi de ce numiţi d-voastră arbitrar un sistem care e lămurit, explicat şi justificat, atât în lege cât şi în expunerea de motive?

Binevoiţi a citi art. 31 care explică obiectul învăţământului elementar, art. 38 care explică pe acel al învăţământului inferior şi art. 53 relativ la învăţământul superior.

Eu cred că scopul fiecăruia e precizat destul de clar.

Învăţământul elementar se ocupă de industria mică, mai ales cea casnică, care nu e exercitată în mod industrial – e spus chiar cuvântul: – aceea pe care o exercită cineva în casa lui, în timpul când nu are ce face, iar nu ca negustor sau ca industriaş de meserie.

---

1. Ion C. Grădişteanu (1861–1932), membru al partidului conservator, ales de multe ori în parlament, mai târziu şi ministru, – s-a făcut cunoscut mai ales prin discursurile sale în chestiunea naţională, a fost preşedinte al Ligii culturale etc.

Scopul învățământului inferior este din contra, de a învăța meseria cu scop industrial. Prin urmare, nu puteți să-mi cereți să contopesc aceste două feluri de învățământ la un loc.

Când e vorba de învățământul de grad superior, dl Grădișteanu se întreabă: ce rost va mai fi având și aceasta? La aceasta răspund cu exemplul școalei de meserii din București, care ne dă mecanici de preciziune, și va trebui să ne dea și lucrători electricieni și contra maeștrii. Sunt astăzi multe industrii de acestea mai savante, pe care nu le poate cineva învăța în același fel cum poate învăța o industrie de ordine inferioară. Nu e aceeași educațiunea profesională pe care o dăm unui dulgher, cu aceea pe care o dăm unui mecanic, unui ajusteur, sau unui lucrător electrician.

Pentru aceste din urmă meserii se cer oarecare cunoștințe teoretice, pe care de la cel dintâi nu e nevoie să le cerem. Un lucrător cojocar, un lucrător croitor, nu are nevoie de niște cunoștințe teoretice, de care nu se va servi mai târziu.

Dl Grădișteanu mai spune că nicăieri nu este sistemul ce propunem noi. încă o afirmare necontrolată. A cui e vina dacă mă puneți din nou în poziție a vă spune că vă înșelați? Tot așa s-a întâmplat, vă aduceți aminte, în discuția generală. Vă aduceți aminte, cu câtă stăruință, cu câtă energie, se susținea că nici în o țară din lume școlile tehnice nu depind de Ministerul Instrucției. V-am dovedit cu prisos că cine se înșela nu eram eu, ci tocmai adversarii, care vorbeau cu atâta siguranță despre lucrurile pe care nu le controlaseră în de ajuns.

Tot așa sunt silit să fac și acum cu dl Grădișteanu. Aș putea să-i dovedesc și d-sale cu exemple, luate nu din o țară ori două, ci din cele mai multe, că învățământul meseriilor se predă în școli elementare, medii și superioare.

Neavând însă cu mine documentele necesare, căci nu mă așteptam că voi avea nevoie de ele, mă voi mulțumi cu exemplul Franței.

Acolo sunt școli de toate gradele posibile: nu de trei ci de 30 grade, pentru că acolo învățământul nu e clasat, și sunt școli de toate gradele posibile, de la cele mai elementare, până la cele superioare de contra-maeștri, care reclamă încă câte patru ani de lucru, pe lângă terminarea unei școli profesionale mai inferioare.

Am o carte de care s-a servit și dl Ionescu, și în care se află o enumerare de 300 de pagini de aceste școli.

Împrejurarea care a putut să înșele pe dl Grădișteanu și pe amicii săi este că în Franța învățământul profesional nu este ordonat și clasificat, fiindcă el nu este înființat în virtutea unei legi, și prea puțin există ca învățământ de stat, deoarece majoritatea școlilor profesionale sunt înființate din inițiativă privată.

Dar dacă în Franța este așa, noi nu putem să lăsăm ca învățământul profesional să se creeze numai din inițiativă privată, potrivit unor trebuințe pe care un particular nu le poate aprecia destul de just, ci din punctul său de vedere individual.

Franța are o industrie foarte veche, care datează dinainte de Sully[1] și de aceea, când ea și-a făcut școli profesionale, nu a fost pentru a crea industria, ci pentru a răspunde la trebuințele unei industrii deja existente.

La noi problema se prezintă sub aspectul opus. Noi avem nevoie de școli profesionale, pe de o parte pentru a contribui la înființarea unei industrii, care este abia în formațiune, dar mai cu seamă pentru a prepara terenul, pentru a infiltra gustul industriei și încrederea într-însa.

Nu se cuvine dar ne adresăm la țări înaintate în industrie, ca să luăm exemplul de la dânsele, pe câtă vreme modul nostru de a fi în această chestiune este cu totul diferit de al lor. Eu, dăunăzi, am citat exemplul unei țări ale cărei condițiuni economice se potriveau mai bine cu ale noastre și care în foarte scurt timp a realizat progrese extraordinare, grație unor măsuri analoge cu acele pe care le propunem și noi. Țara aceasta, este Rusia. Acolo, ca și la noi astăzi, nu exista în popor gustul industriei, iar industria mică lipsea mai de tot. Rușii au înființat atunci școli elementare de meserii, de tipul cel mai simplu posibil, au înființat chiar un tip de școală ambulantă.

Ei bine, aceasta este ceea ce propunem și noi să facem, propunem să avem școli de acestea în toate colțurile țării, pentru ca astfel să sădim gustul profesiunilor peste tot.

Iată care este rostul școalelor profesionale elementare, care nu trebuiesc confondate cu celelalte prevăzute în proiect. Cât pentru școlile superioare, rog pe dl Grădișteanu să nu se tulbure, fiindcă știe bine că multă vreme nu va fi nevoie să mai înființăm altele.

Avem astăzi două școli superioare de meserii, una în București și una la Iași, și pot zice și una la Craiova, întreținută de județ și care stă destul de bine.

Aceste trei cred că vor fi de ajuns pentru mult timp.

Dl Grădișteanu spunea că partea financiară a proiectului n-a fost bine studiată. Dacă d-sa ar fi citit cu atențiune expunerea de motive, ar fi văzut că mai mult de jumătate din ea se ocupă de chestiunea financiară.

Văd că dl Grădișteanu dă din cap, semn că socotelile mele nu l-au satisfăcut.

Face omul ce poate, și dacă nici la cifre n-am avut norocul să-l conving, trebuie să renunț la speranța de a-l mai convinge în altele.

Dlor, eu cred că tocmai partea financiară a proiectului, este aceea care merită mai puțină critică.

Dl Grădișteanu ne propune un sistem, care ar fi costat pe stat, mai multe milioane pe an. Ca să vă convingeți, să facem o mică socoteală.

Noi avem 3.500 de școli rurale, și numărul lor va trebui să se urce până la cel puțin 7.000.

---

1. Sully (1560–1641), om de stat francez, ministru de Finanțe vestit al lui Henric IV.

Să vorbim însă, nu pentru 7.000 de şcoli, ci să luăm ca bază numărul actual de 3.500.

Noi, astăzi la o şcoală rurală, avem, de regulă, un singur învăţător pentru toate clasele, şi sunt 5 clase.

Până mai deunăzi, aceşti învăţători erau siliţi să facă lecţiuni cu 5 clase, cu 5 serii de şcolari deodată, aşa că, deşi numărul de şcolari este destul de mic într-o şcoală rurală, el trebuia să facă într-o zi 5 serii de lecţiuni.

Ministerul, preocupat de această stare de lucruri, a studiat lucrul acum doi ani, împreună cu consiliul general, şi a găsit un mijloc care reduce munca învăţătorilor cu 40% şi iată cum: Cursul a fost împărţit în trei diviziuni. Clasa I formează diviziunea I-a: Clasa a II-a cu a III-a, diviziunea II-a: şi clasa a VI-a cu a V-a, diviziunea III-a. Şcolarii din fiecare divizie, fac lecţiuni în acelaşi timp.

Nu are interes pentru d-v, să vă explic mai de aproape care este mecanismul sistemului. Rezultatul însă este că învăţătorii fac lecţiuni cu trei divizii, în loc de a face cu 5.

Vedeţi, dar, chestia aceasta a reducerii muncii învăţătorilor este una din acele care ocupă pe ministru, şi sunt fericit că în timpul meu s-a putut găsi această soluţiune, care reduce mai la jumătate, munca lor de altădată. Dar aşa fiind, cum am putea acum să ne întoarcem înapoi, şi să mărim iarăşi munca învăţătorilor la ceea ce a fost mai înainte, ba încă şi la mai mult?

Pentru că, dacă ar fi să introducem învăţământul meseriilor, dacă ar fi ca copiii să producă lucruri de un caracter curat industrial…

Dl *I. Grădişteanu:* Ca dulgheria.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* Aşa ceva – atunci pe cine ar trebui să punem să le dea acest învăţământ? Dl Grădişteanu zice că tot pe învăţător, – dar de unde ar mai lua el timpul necesar şi pentru această îndatorire?

Mai este încă o chestie gravă în sistema ce propune dl Grădişteanu: aceea a vârstei copiilor.

Părerea generală este ca, în niciun caz, să nu se supună copiii mai mici de 10 ani la munca industrială. Dar copiii din clasele primare nu au, în genere, mai mult de 12 ani: ei, dar ar fi improprii pentru cele mai multe meserii, şi în special pentru cea mai importantă, pentru agricultură.

Pentru toate motivele, dar, ar trebui ca învăţământul agriculturii sau al meseriilor să fie dat de un învăţător deosebit, copiilor absolvenţi ai şcoalelor primare.

Acest învăţător va primi în mijlociu 1.400 lei anual, ca leafă şi gradaţie. Pentru cele 3.500 de şcoli pe care le avem astăzi, aceasta ar face dar pentru stat, o sarcină anuală de 4.900.000 lei pe an. Iacă dar care ar fi costul sistemului dlui Grădişteanu, pe când în sistemul ce propun eu, sarcina statului nu s-ar urca decât la vreo 560.000 lei pe an. Vedeţi deosebirea şi trageţi concluzia.

Dar dl Grădişteanu zice că sistemul nostru e ca şi când n-am fi făcut nimic, pentru că o să beneficieze de dânsul numai un număr infinit de mic de şcolari.

Ei bine, să vedeți că nu e așa. Odată ce e stabilit că învățământul acesta elementar nu se poate adresa decât absolvenților cursului primar, trebuie să ne întrebăm: câți sunt acești absolvenți? Sunt 9.200 pe an în toată țara. Dacă i-am repartiza, în mod egal, la cele 256 de școli, ar veni de fiecare școală cam câte 36 de absolvenți.

Prin urmare, deja școlile acestea n-ar avea destui școlari, fiindcă am prevăzut că fiecare din ele pot primi până la 50 de școlari. Dacă am face 3.500 de școli, după cum crede dl Grădișteanu, ar reveni, în mijlociu, mai puțin de trei absolvenți pe an de fiecare școală. Iacă sistemul dlui Grădișteanu.

Vreau să mai înlătur obiecțiunea din urmă a dlui Grădișteanu, că nu se vor putea folosi de școale decât cei din cercul ei. Aceasta e exact: chiar legea presupune că fiecare școală va deservi o rază de 5 kilometri, așa că dacă populațiunea ar fi egal repartizată pe suprafața țării, cam jumătate nu ar beneficia de acest învățământ. În realitate însă, populațiunea nu este răspândită în mod uniform. Așa, avem regiunea muntelui, unde populațiunea e foarte mică, repartizată în centre mai mari, dar depărtate unele de altele.

Când iau pentru o școală un centru puternic, cum ar fi Chirnogii[1] sau Băileștii în Dolj, acea școală o să aibă destui școlari, ca să se populeze cu prisos. În asemenea centre avem azi școli rurale foarte populate: adesea sunt câte mai multe școli, și prin urmare și absolvenți sunt destui.

Dar, zice dl Grădișteanu, că n-o să rămânem cu 9.200 de absolvenți pe an. Cred și eu, și nici să ne treacă prin minte așa ceva, căci atunci ar fi să disperăm de viitor. Insă când numărul absolvenților se va mări, când învățământul primar se va întări, se va întări în mod paralel și cel profesional. Pentru că ce cere legea? Ea nu zice că în fiecare județ să fie musai câte patru școli: acesta este numai un minimum. Socotesc că oricât de mic și sărac ar fi un județ, trebuie să aibă 200 de copii în stare de a urma învățământul elementar profesional și mijloace de a contribui la susținerea a patru școli.

Deci, peste aceste patru, nimic nu împiedică să se înființeze școli de acestea, oricât de multe fie de stat, fie de județ, comune sau particulari, și nu mă îndoiesc că așa se va și întâmpla, după ce școlile acestea vor fi cunoscute și apreciate.

Și sunt convins că va fi destul ca învățământul acesta să fie cunoscut, pentru ca să prindă rădăcini.

Lucrul acesta s-a petrecut în Rusia și se petrece și în Ungaria. Pentru aceste motive, găsesc că observările făcute de dl Grădișteanu nu sunt întemeiate.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1898–1899, pp. 994–996. Ședința de la 12 martie 1899.)

---

1. Chirnogi, comună mare în jud. Ilfov.

* * *

În discuția articolului 33 relativ la obligația comunelor și județelor de a contribui la întreținerea școalelor profesionale, combătută de Al. Marghiloman răspunde Haret:

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor deputați, dl Marghiloman[1], cu ocaziunea art. 33, a adus în discuțiune însăși validitatea mandatului d-voastră de deputați în timpul acestei a patra sesiune a legislaturei. D-sa a spus cum că nu se cade ca o Cameră, în al patrulea an al legislaturii sale, să se ocupe de chestiuni care să angajeze viitorul, ci că trebuie să se ocupe – ca să întrebuințez un termen familiar, – numai de bucătăria curentă. Mi-ar fi greu să răspund onor. dlui Marghiloman cu argumente *ad hominem,* pentru că nu avem exemple de ce ar fi făcut partidul conservator în al patrulea an al legislaturii, căci Camerele conservatoare nu au ajuns niciodată până la acest termen. Dar să-mi permită dl Marghiloman să mă îndoiesc că dumnealor dacă ar fi ajuns vreodată în al patrulea an de legislatură, ar fi susținut teoria pe care o susține astăzi.

Eu nu cunosc niciun text de lege care să împartă activitatea unei Camere în două părți, dintre care în una deputații să se ocupe de lucruri serioase, iar în cealaltă numai de lucruri de glumă. Aceasta nu este scris nicăieri și nici nu poate să fie scris, și socotesc că este așa de evident ceea ce spun, încât nici nu cred că se cuvine să mă mai opresc pentru a demonstra lipsa de temei a teoriei dlui Marghiloman. Cum voiți d-voastră ca o Cameră, care primește din mâna alegătorilor mandat pe patru ani, să renunțe ea însăși la datoria și dreptul ei pentru o parte din acest timp, sub cuvânt că-i lipsește autoritatea morală? Dacă autoritatea morală ar lipsi, țara ar fi avut ocaziunea să o dovedească, și putem răspunde dlui Marghiloman că această dovadă a și dat-o țara prin alegerile din urmă, prin care s-a întărit autoritatea morală a d-voastră dacă ar mai fi avus nevoie de așa ceva. (Aplauze). Și dacă ar fi vorba să ne judecăm asupra punctului acestuia și să facem o discuție fundamentală asupra chestiei, iar nu numai în mod incidental, cum a adus-o Marghiloman, nu văd cum s-ar putea susținea o asemenea teorie.

Așadar să-mi permiteți să trec înainte, la dezbaterea argumentelor dlui Marghiloman, aduse asupra legii și să nu mă opresc asupra considerațiunilor pe care d-sa le-a pus înainte, cu privire la validitatea însărcinării d-voastră actuale. Numai un cuvânt voi mai adăugi.

Dl Marghiloman a amintit pe bătrânul La Fontaine(66). Rău a făcut, căci tocmai exemplul acesta se întoarce în contra d-sale. Tocmai bătrânul La Fontaine ne dă cea mai bună dovadă de ceea ce trebuie să facă oamenii prevăzători

1. Alexandru Marghiloman (1854–1925), avocat și om politic, a fost ales pentru prima dată în Parlament în 1884. A susținut întâi pe Ion Brătianu, apoi a trecut în partidul conservator, a fost ministru în diferite formațiuni, unele numai cu junimiști, altele cu conservatori. În epoca de care se vorbește aici era în opoziție și combătea guvernul liberal.

pentru viitor. Şi grija de lucruri dăinuitoare în timp, trebuie să preocupe pe tot omul care este cu prevedere pentru afacerile lui, precum şi pentru afacerile ţării care îi sunt încredinţate. El trebuie să lucreze ca şi cum totul ar atârna de la dânsul, atât cât mandatul lui subzistă. (Aplauze).

Oricine intră în conducerea afacerilor publice, trebuie să-şi facă planul întreg al activităţii sale, cum înţelege să o dezvolte, şi să-l pună în aplicare, chiar dacă nu ar fi să dispună de tot timpul necesar pentru deplina executare a planului.

În conducerea afacerilor publice nu trebuie să se lucreze în fracţiuni pentru una sau două luni, ori pentru unul sau doi ani. Trebuie să se lucreze în vederea viitorului.

Legea de care ne ocupăm, nu este o lege pentru un an sau doi, ci este o lege poate pentru 20 sau 30 de ani. De ameninţările adversarilor noştri nu ne preocupăm. Ştim ce să credem noi în această privinţă. Şi o asemenea lege, ori o votăm în anul din urmă al legislaturii, ori o votam în anul cel dintâi, tot atâtea erau avantajele ei pentru ţară. Dacă ţara o va repudia, nu d-voastră o veţi desfiinţa, ci ţara, dar dacă ţara nu o va repudia ea va trăi în contra voinţei d-voatsră. (Aplauze prelungite).

Să vin, dlor, la ceea ce constituie principalul punct de învinuire al dlui Marghiloman.

D-sa se întreabă: cu ce drept intervenim noi ca să punem în sarcina judeţelor şi a comunelor o parte din cheltuielile învăţământului profesional?

Este aceasta în conformitate cu principiile liberale, ori ba?

Să lămurim mai întâi lucrul acesta şi pe urmă voi trece înainte la partea bănească şi practică a lucrului.

Dlor, este chip şi chip de a privi cineva autonomia judeţelor şi a comunelor. Dacă este a se înţelege această autonomie în sensul că judeţele şi comunele vor forma nişte mici state, fără legătură nici între dânsele, nici cu întregul statului românesc, desigur că această interpretare este contrarie principiilor fundamentale de organizare socială ale noastre.

Ei bine, eu nu am înţeles aşa autonomia judeţeană şi comunală. Eu am înţeles, şi cred că aşa o înţeleg toţi, că judeţele şi comunele sunt părţi din ţara întreagă, care trebuie să aibă grijă nu numai de interesele lor locale, dar într-o măsură oarecare şi de interesele generale.

Nu sunt scutite comunele şi judeţele de grija intereselor comune, naţionale. Fiecare trebuie să aibă partea sa de răspundere şi iniţiativă în aceste interese generale.

Fără îndoială, un judeţ este absolut liber să se ocupe de interesele sale pur locale.

Dar, aţi permite unui judeţ să nu vrea, spre exemplu, să se preocupe deloc de drumuri? Negreşit nu, pentru că buna stare a drumurilor fiecărui judeţ este în acelaşi timp o chestie de interes general, deoarece interesează înlesnirea comunicaţiilor pentru ţara întreagă.

Tot așa, în ce privește armata, județele au sarcini destul de grele: construirea de cazarme și altele.

Județele nu au protestat când li s-au pus aceste sarcini, care interesează apărarea țării.

În ce vedeți d-voastră că cestiunea școlară este mai prejos de obligațiile pe care le-am citat?

Cred că introducerea județelor și comunelor la sarcinile învățământului profesional nu trebuie privită, cum spunea dl Marghiloman, ca o sarcină ce le este absolut străină, ci ca o participare a lor la una din cele mai însemnate ramuri de activitate a acestei țări. A le scoate de la orice amestec, este a le depărta de la îngrijirea unor interese generale pe care nu le pot ignora.

Așa cum stau lucrurile, vă rog să binevoiți a considera că la noi în țară, mai mult decât oriunde, județele și comunele au sarcini mai ușoare în ce privește instrucțiunea.

Singură legea din 1896 impune comunelor datoria de a procura școlilor primare localul și mobilierul. Alte legi au impus comunelor în această privință sarcini mai grele, și ele nu au protestat, pentru că înțelegeau că acestea erau sarcini esențialmente comunale.

Dacă însă ar fi să luăm ca exemplu ce se petrece peste graniță, am merge departe. Nu este nicio țară, afară de România și Grecia, unde învățământul primar să nu fie exclusiv în sarcina comunelor, nu numai în ce privește localul și mobilierul, dar și în ce privește personalul didactic, care este pretutindeni plătit de comune, afară de România și Grecia.

Este în alte țări autonomia comunală mai mărginită decât la noi prin faptul că li se impun mai mari sarcini. Când comunele sunt datoare a cheltui pentru școli, au și facultatea de a dispune de școli cum cred, căci una este consecința celeilalte.

Dar dacă d-voastră ați da toate sarcinile statului este logic ca tot statul singur să se ocupe de școli, fără amestecul nimănui.

Dl *Al. Marghiloman:* Noi avem obligativitatea, alte țări nu o au.

Dl *Spiru Haret, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:* D-voastră, care sunteți jurist, să-mi faceți această obiecțiune?

Apoi în Franța nu există obligativitatea? Și cu toate acestea școlile sunt în sarcina comunelor. Ce legătură este între una și alta?

Când zic obligativitate, înțeleg că toți copiii de la vârsta cutare până la vârsta cutare sunt datori să învețe carte. Dar aceasta nu are nimic a face cu cestiunea financiară, și dovadă este că în Franța este un sistem financiar și la noi este altul.

Dar nu numai atât: în Franța este în sarcina comunelor și departamentelor chiar îngrijirea învățământului secundar într-o măsură destul de însemnată. Comunele sau departamentele sunt obligate să procure local și mobilier pentru colegiile comunale, pentru școlile comunale, uneori și plata personalului este tot în sarcina lor. La noi toate acestea sunt în sarcina statului.

Dlor, se vorbește mereu de descentralizare, și cu bună dreptate; dar unii o înțeleg dintr-un punct de vedere și alții dintr-altul.

Descentralizarea presupune drepturi și datorii. Înțeleg ca comunele să fie autonome la ele acasă, dar atunci rezultă și datorii pentru ele. Ei bine, trebuie să începem odată de la capăt; și eu cred că descentralizarea în ceea ce privește școala, trebuie să vină pentru cele dintâi; căci ce altă instituție are un caracter mai local decât dânsa? Trebuie să prevedem timpul când școala va fi în grija comunelor. Eu am în vedere această eventualitate pentru viitor și socotesc că este o datorie să ne pregătim pentru această însemnată reformă și să-i pregătim terenul, deși nu cred că ea se va putea realiza în curând. Dacă descentralizarea este să se facă, ea trebuie făcută pentru toate interesele cu caracter local; și ce instituție are acest caracter mai mult decât școala?

Iată, dlor, pentru ce trebuie ca, cu măsură, câte puțin, să căutăm a amesteca județele și comunele în îngrijirea intereselor școlare.

S-a zis că deja lucrul este făcut în ceea ce privește învățământul primar. Se înșală cine spune aceasta, pentru că nu este destul ca o comună să fie obligată să înscrie în bugetul său suma pentru reparațiunea localului și mobilierului școalei, pentru ca să zic că este interesată în conducerea școalelor. E adevărat că acum 35 ani, când am constituit învățământul public, poate că ar fi fost riscat lucrul ca chiar de atunci să lăsăm în seama exclusivă a comunelor îngrijirea învățământului primar.

D-voastră știți că pe atunci mai că nu era comună rurală în care primarii să știe să citească și să scrie.

Cum era să dai școala în îngrijirea unui asemenea om? Era dar firesc ca să se lase toate în îngrijirea statului. Dar starea aceasta de lucruri, slavă Domnului, se îmbunătățește pe zi ce merge, și trebuie să sperăm că va veni o vreme când considerațiile de la 1864, nu vor mai avea niciun motiv de a fi. În prevederea acestora am socotit că se cuvine să profităm de ocaziunea constituirii învățământului profesional, pentru a atrage județele și comunele în cercul preocupărilor școlare.

Partea aceasta a învinuirii dlui Marghiloman, socotesc dar că nu era fondată.

Mai am însă un cuvânt de zis asupra acestei cestiuni.

Dlor, țin să spun că atunci când am înscris în lege acest art. 33, eu am considerat această cestiune a plății unei părți din cheltuielile învățământului profesional de către județe sau comune, nu ca o cestiune principală. Principala, capitala mea grijă a fost învățământul însuși; iar celelalte chestiuni: cine-l va administra, cine-l va plăti, eu le-am pus pe al doilea plan. Și eu cred că alături cu mine sunt toți contribuabilii. Lor le este foarte indiferent dacă plata acestor cheltuieli se va face de minister, de comună sau de județe; pentru că, oricum s-ar face, tot ei vor plăti, și puțin le pasă lor dacă banii lor vor trece pe la stat, ori pe la județ, sau pe la comună, pentru a ajunge la școală.

Numai scopul pentru care scot banii din pungă să fie bine realizat: acesta este singurul lucru care interesează pe contribuabili. Dacă acum, cu ocaziunea

înființării învățământului profesional, putem să realizăm şi altceva, dacă putem să tragem în cercul preocupațiunilor şcolare şi pe județe şi comune, atât mai bine; şi pentru aceea am prevăzut dispozițiunea aceasta, ca județele şi comunele să fie interesate în afacere.

Când județele şi comunele vor fi obligate a contribui cu bani, fiți siguri că ele vor şti să silească pe minister a răspunde cât mai bine nevoilor locale. Aceasta s-a întâmplat chiar cu învățământul secundar, la care, cu toate acestea, județele şi comunele nu contribuiesc cu nimic, şi cu toate acestea se ştie câtă parte de acțiune au localnicii în ceea ce priveşte acest învățământ. Dar când comunele şi județele vor contribui, credeți că va putea statul să dispună de banii lor fără să se preocupe de trebuințele locale?

Se spune însă, dlor, că resursele județelor şi comunelor nu vor fi suficiente, pentru a suporta acest adaos de cheltuieli. Dar dacă aşa va fi, ce va împiedica a se mări acele resurse? Căci, şi dacă legea ar fi lăsat toate cheltuielile în sarcina statului, nu ar fi trebuit totuşi ca resursele statului să fie şi ele mărite în proporțiune?

Legea de față este propusă în ipoteza că cheltuielile vor fi împărțite între stat şi comune într-o anumită proporție. Dacă, spre exemplu, cheltuielile vor fi pentru județ de o jumătate de milion şi pentru stat tot de jumătate de milion, se vor crea resurse, atât județului cât şi statului, de câte o jumătate de milion; iar dacă le veți lăsa pe toate numai în socoteala statului, atunci va trebui să creați statului resursele de un milion. În ambele ipoteze, sarcinile contribuabililor rămân exact aceleaşi.

Chiar d-voastră conservatorii, ce ați făcut când ați impus comunelor sarcini pe care nu le-au mai putut suporta şi din care multe, fie zis în treacăt, nu trebuia să le privească? Le-ați creat resurse prin legea maximului.

Voci: Exista o lege. (Zgomot).

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucțiunii Publice:* Nu pot răspunde la toți deodată.

Ați făcut legea maximului pentru ca să creați resurse comunelor. (Întreruperi).

Dl Marghiloman a mai zis că cifrele prevăzute de mine sunt prea mici.

Să-mi dea voie dl Marghiloman să-i spun că nu sunt mici deloc, căci eu nu mi-am propus să fac niciun lux în aceste şcoli.

Dlor, sunt vreo câțiva ani de când am alunecat pe o cale greşită, în ceea ce priveşte instituțiunile noastre şcolare. Se face cu dânsele lux nechibzuit.

S-a cheltuit un milion şi un sfert pentru clădirea unui singur liceu externat, ceea ce este colosal.

S-a introdus lumina electrică, încălzirea centrală în şcoli normale de învățători. Toate acestea sunt risipe, care trebuie înfrânate cu orice preț, căci, de vom mai urma pe această cale, ne vom pune singuri piedici pentru dezvoltarea învățământului nostru.

Ei bine, tocmai aceasta îmi propun să fac pentru învățământul profesional.

Când un țăran cheltuiește pentru o casă în bune condițiuni 2.000 lei, de ce să credem că pentru un fIerar nu putem face o casă cu mai puțin de 8.000 lei. Să nu credeți că le vom face cu coloane, cu ornamente în stiluri elveține, ori cu sculpturi: ele vor fi niște simple case țărănești. Și fiindcă este vorba de niște industrii de tot simple și ușoare, nu va trebui o cheltuială mare nici pentru scule. Cifrele ce le-am pus aici, sunt cifre pe care mi le-au dat oameni cunoscători în materie, nu le-am pus eu fără a cerceta.

Pentru aceste motive va rog, a vota art. 33 așa cum este redactat.

(Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea 1898–1899, pp. 1003–1005. Ședința de la 13 martie 1899.)

* * *

La art. 34, în care se vorbește despre niște școli de meserii pe lângă atelierele mari ale statului, județelor și comunelor, iau cuvântul A. Marghiloman și P. S. Aurelian.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor deputați, nu voi mai reveni asupra chestiunii de centralizare sau descentralizare; tot astfel nu voi mai vorbi despre pretinsa rezistență a colegului meu de la lucrări publice. Mă mir că acest lucru l-a repetat dl Aurelian de atâtea ori. Niciodată n-a fost vorba ca să se ia la Ministerul de Instrucțiune vreuna din școlile Ministerului de Lucrări Publice, și niciodată colegul meu n-a avut să reziste la ceva. Tot asemenea nu știu pentru ce dl Aurelian se teme că prin acest articol ne amestecăm în direcțiunea altor ministere. De unde vine această temere? Când legea a fost gata, ea a fost prezentată în consiliul de miniștrii și fie care ministru a știut despre ce este vorba într-însa și a acceptat-o.

În proiectul de față nu se introduce un lucru nou, fiindcă pe lângă fiecare din principalele ateliere ale statului există deja câte o școală, și prin proiectul nostru nu facem decât să consacrăm un lucru care există. Așa fiind, socotesc că temerile dlui Aurelian nu vor mai avea ființă.

Dar dl Marghiloman a mai spus altceva. D-sa zicea: de ce vorbiți despre comande la particulari? Vorbim pentru că se poate întâmpla ca să vină asemenea comandă, dar școala nu este obligată să le primească. Dacă se vor putea primi comande particulare, se vor primi; dacă nu, nu.

Școalele acestea, fiind alăturate pe lângă ateliere, vor face practică: în școală se va face partea teoretică.

De aceea cer ca școala să aibă un buget al ei, pentru ca să nu se amestece și să se piardă în organismul cel mare al atelierului.

(Dezbaterile Adunării deputaților. Sesiunea 1898–1899, p. 1007. Ședința de la 13 martie 1899.)

* * *

La art. 78 care prevede că în anumite cazuri se va putea uni o școală de agricultură cu una de meserii, vorbește contra P. S. Aurelian.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor vă rog să luați în considerațiune că noi, în expunerea de motive, am relevat acest fapt că este regretabil că țăranii noștri o bună parte a anului nu au ce lucra, și de aceea, unul din scopurile principale ale acestui proiect de lege, a fost ca să dăm țăranilor mijlocul de a se folosi de mâinile lor și în timpul anului când n-au de făcut lucrări agricole.

Idealul ar fi fost ca în fiecare sat să se afle o școală de agricultură și o școală de meserii; dar aceasta am dovedit că, nu se poate, pentru o sumă de motive bugetare și motive de lipsă de personal. De aceea am recurs la sistemul propus de noi. Însă, proiectul deși prevede ca școlile de agricultură și cele de meserii să aibă o organizare distinctă, dă și posibilitatea de a fi alăturate. În comitetul de delegați, s-a stabilit că este bine ca acolo, unde se poate, aceste învățăminte să fie reunite și socotesc că măsura aceasta nu poate fi dezaprobată de onorabilul dl Aurelian, care se îndoiește de posibilitatea de a realiza dorința exprimată prin art. 79.

Eu cred, din contra, că este foarte ușor, și sunt pentru aceste două mijloace. Mai întâi ar fi ca școlile alăturate, acea de agricultură și acea de meserii, să nu funcționeze fiecare decât câte șase luni pe an, după cum chiar proiectul prevede că se poate face.

Iată dar o putință ca unii și aceiași școlari să urmărească aceste două învățăminte.

Mai este o altă combinațiune, care poate fi și mai practică și anume: ca școlarii să fie împărțiți în serii care să alterneze în așa fel, ca în zilele când una din serii lucrează în câmp, cealaltă să lucreze în atelier și viceversa.

De aceea rog a se menține întocmai acest articol din proiect.

(Dezbaterile Adunării deputaților. Sesiunea 1898–1899, p. 1038. Ședința de la 16 martie 1899.)

Discurs la discuția legii pentru învățământul profesional rostit în Senat în ședința din 22 martie 1899

Adunarea Deputaților a votat în ședința de la 16 martie 1899 proiectul de lege asupra învățământului profesional.

Cu Mesajul Regal din 18 martie 1899 legea votată de Cameră a fost adusă în dezbaterea Senatului. Secțiunile Senatului au discutat-o și au ales delegați pe dl Micescu, G.

Meitani, H. Porumbaru, Polizu-Micşuneşti şi Al. Constantinescu, raportor. Acesta a tăcut raportul pe care l-a citit în şedinţa de la 20 martie 1899, iar la 21 martie se începe discuţia generală. Intâi ia cuvântul T. Maiorescu care cere amânarea. După câteva explicaţii date de ministrul Haret, cererea lui Maiorescu se respinge; vorbeşte apoi G. Panu (al cărui discurs nu s-a trimis şi deci nu s-a publicat) care continuă şi în ziua următoare 22 martie. Mai iau cuvântul: Episcopul de Râmnic, P. P. Carp, ministrul Haret, apoi proiectul se ia în consideraţie. La 23 martie începe discuţia pe articole. Vorbesc Al. Viişoreanu, G. Panu, Al. Constantinescu, raportorul, G-ral G. Manu, ministrul Haret, Mitropolitul Primat, dr. Petrini Paul, N. Crătunescu. Legea se votează în total cu 80 bile albe, fiind 7 negre.

Explicaţiile date de ministru la discuţia articolelor în parte nu s-au reprodus.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice:* dlor senatori, sunt foarte mulţumit că astăzi, pentru întâia oară pot zice, de când a început discuţiunea acestei legi, de aproape două luni s-a vorbit asupra fondului legii înseşi şi anume de dl Carp[1] căci, afară de d-sa, discuţia s-a învârtit mai tot timpul asupra cestiunilor secundare.

Sunt însă mulţumit pentru modul obiectiv şi concret în care dl Carp, şi-a dezvoltat argumentarea d-sale, nu împodobită cu vorbe, ci hrănită cu fapte. Acesta e şi obiceiul meu, şi nici nu pot face altmintreli, fie că n-am aptitudinea cuvenită, fie că-mi lipseşte educaţiunea specială care trebuie cuiva, ca să poată vorbi mult despre lucruri puţine.

Aceasta, bineînţeles, nu mă împiedică a crede că dl Carp nu are dreptate şi că legea ce vi se supune este bună şi merită să fie votată de d-voastră.

Voi începe cu ceea ce a terminat dl Carp, şi cu ceea ce a început dl Panu[2] pentru ca să înlătur de la început o mică cestiune personală, şi să curăţim terenul de aceste lucruri parazite. Onor. dl Carp a binevoit să-mi contesteze orice pricepere, nu numai în ceea ce privesc legiferarea în materie de învăţământ profesional, dar chiar şi de învăţământ general. Înţelegeţi că nu eu am să stau să mă apăr în această privinţă.

P. P. Carp: N-am exagerat până într-atât.

---

1) Petre Carp (1837–1918), om politic, şeful partidului junimist, a fost ales în Parlament pentru prima dată în 1866, pentru prima dată a fost ministru în 1870, după aceea a făcut parte din ministere ale conservatorilor uniţi cu junimiştii sau numai ale junimiştilor singuri: în 1900 a fost preşedinte al Consiliului.

2. George Panu (1848–1910), om politic şi ziarist, a intrat în Parlament ca partizan al lui I. C. Brătianu, apoi a susţinut ideile lui C. A. Rosetti (în chestia libertăţii presei) în Camera de revizuire din 1884. Retrăgându-se din Cameră si din partid, a fundat gazeta „Lupta“ şi în jurul ei s-a format partidul zis „radical“. Acest partid a combătut cu vehemenţă guvernul lui I. C. Brătianu, Panu a avut un vestit proces de presă, în care a fost osândit la închisoare şi atunci a plecat din ţară. Reîntors a mai luptat câtva timp, clar partidul s-a dezagregat, unii au trecut la conservatori, alţii – între care şi el – la liberali. În epoca de care se vorbeşte aici era încă independent şi combătea adesea pe liberali.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* În orice caz nu la aceasta ne este gândul acum. Noi ne ocupăm de lucruri mult importante decât de mica mea personalitate.

Că anul trecut voi fi rezumat sau nu voi fi rezumat numai lucrările altora, și că eu nu voi fi având nicio parte în lucrarea de atunci iarăși nu eu voi vorbi asupra acestui lucru; s-a vorbit și de alții și uneori și de mine; dar viitorul va alege și va da fiecăruia partea ce se cuvine din ceea ce s-a făcut în anul trecut.

Tot așa voi înlătura din discuțiune ceea ce onor. dl Panu s-a silit foarte mult să pună în discuțiune, că adică eu aș fi umblat să-mi fac mare merit din proiectul de lege pe care l-am adus, și că am căutat să micșorez meritele altora. Rog pe dl Panu să creadă că se înșeală foarte mult, căci aceasta nu intră în obiceiurile mele; și chiar dacă ar intra, chiar dacă aș avea și eu obiceiul unora din actuali coreligionari politici ai dlui Panu, mi-ar fi fost mult mai lesne și mai cu drept decât acelor domni să mă laud, și acum și anul trecut.

D-voastră însă sunteți martori că n-am făcut-o; din contră, am dat fiecăruia cu prisos partea ce i se cuvine și niciodată n-am vorbit de partea mea; constat că pe dl Panu îl preocupă foarte mult cestiunea laudei și gloriei care ar rezulta pentru cineva din lucrarea cu care ne ocupăm, îl preocupă chiar mai mult decât însuși proiectul ce avem în dezbatere.

Vă asigur că mie mi-este foarte indiferent acest lucru și nu m-am gândit, nici nu mă gândesc la dânsul.

Tot așa nu mă voi ocupa a risipi neliniștea ce produce asupra adversarilor noștri atât din Senat cât și din Camera, nenorocita mea de calitate de profesor de matematici. Dacă mi-aș fi închipuit, dlor, vreodată, că specialitatea aceasta de matematician ar putea pune în cauză priceperea cuiva chiar în lucrurile care-i sunt mai familiare, vă asigur că poate apucam altă cale.

Dar cine putea să-și închipuie una ca aceasta! (Aplauze).

În Cameră m-a judecat o zi întreagă dl Take Ionescu, din această cauză; dincoace, domnul Panu de asemenea, și sunt sigur că, dacă aș fi avut a trece de douăzeci de ori prin judecata unor avocați, de douăzeci de ori, dumnealor ar fi găsit că fondul științei matematicilor nu sunt decât sofisma și nepriceperea.

În adevăr, ceea ce m-a surprins cu deosebire, și aici, și dincolo, este că vina ce se face matematicilor este că nu știu să cugete.

Dl *G. Panu:* Dimpotrivă, am zis că ești logic.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Așadar logica este care vă supără în acest proiect. Oare să mai răspund? (Aplauze).

Să intrăm în materie.

Dlor, deși totdeauna am spus că ceea ce consider eu în acest proiect ca parte esențială și principală, este creațiunea învățământului profesional elementar, că celelalte cestiuni vin pe al doilea plan și că în particular trecerea școalelor de la un minister la altul vine încă și mai jos; mereu s-a vorbit, cu deosebire asupra

acestui punct; de aceea, cât mai pe scurt voi putea să lămuresc mai întâi cestiunea aceasta, împrejurul căreia s-a făcut vorbă multă, deşi adversarii au evitat a pune în evidenţă un lucru pe care d-voastră poate nu-l cunoaşteţi şi care era de natură a schimba cu totul concluziile dlor.

Dlor senatori, trebuie să ştiţi că astăzi mai mult învăţământ profesional se află în resortul Ministerului Instrucţiunii Publice decât în resortul Ministerului Domeniilor, şi ca cantitate şi ca difuziune.

În resortul Ministerului Domeniilor nu sunt decât 17 şcoli, care toate împreună însumează 1. 500 şcolari, pe când la ministerul instrucţiunii numai singurele şcoalele profesionale de fete sunt în număr de 19 şi însumează 2.000 de eleve. Dar dacă pe lângă aceasta adăugaţi învăţământul agricol din şcoalele normale şi seminarii, precum şi învăţământul lucrului manual în şcoalele primare rurale, care singure întrunesc 15.000 de şcolari, uşor veţi înţelege că cu greu se poate interzice ministerului instrucţiunii să se ocupe de această afacere a învăţământului profesional, care este una din sarcinile sale cele mai însemnate.

Dar mai este de considerat că acest învăţământ în viitor trebuie să se dezvolte şi mai mult în şcoalele primare rurale, fiindcă noi avem astăzi 3.500 şcoli rurale în care în toate, după lege, se predă învăţământul lucrului manual, pe când până acum ele este introdus abia în 500, adică în a şaptea parte din numărul total, fără să mai vorbesc că numărul şcoalelor rurale va trebui să crească până la 7.000.

Comparaţi acum cele 17 şcoale de la Ministerul Domeniilor cu cei 1.500 şcolari ai lor cu cele 352 şcoale cu 17.000 şcolari de la Ministerul Instrucţiunii şi veţi vedea că se impunea ca ministerul instrucţiunii publice să vină cu o lege care să reguleze mersul învăţământului profesional care depindea de dânsul; şi dacă aceasta nu s-a făcut până acum, aceasta nu este un motiv să se interzică acestui minister de a o face de acum înainte, căci este de datoria lui să o facă. (Aprobări).

Dar, dlor, confuziunea aceasta a venit în mare parte dintr-o confuziune de nume. S-a zis: Ministerul Domeniilor are în competenţa sa agricultura, prin urmare, şcoalele de agricultură trebuie să fie la dânsul.

Mai cuprinde comerţul; prin urmare, şi şcoalele de comerţ trebuie să fie tot acolo; şi aşa mai departe. Apoi atunci s-ar fi cuvenit ca jumătate din şcoalele normale de învăţători să ţină tot de Ministerul Domeniilor, fiindcă şi în aceste şcoale se face agricultură, precum şi un sfert din şcoalele primare rurale, fiindcă şi acolo se predă lucru manual, şi deşi lucrul manual nu este o industrie propriu-zisă, totuşi acela care predă această materie trebuie să fie până la un punct industriaş, şi numai noi ştim greutatea ce am avut ca să formăm personalul necesar pentru aceasta, şi ca să organizăm acele 500 de şcoale în care se predă astăzi învăţământul lucrului manual. Trebuia oare să ne dezinteresăm cu desăvârşire de această instrucţiune practică care se dă în şcoalele primare rurale, pentru motivul că numele nu se potriveşte pentru Ministerul de Instrucţiune Publică, care ar fi un minister teoretic? Evident că nu.

Dlor mi s-a mai făcut o mare imputare pentru că am vorbit despre unitatea de vedere care trebuie să domnească în tot ceea ce priveşte învăţământul, fie general, fie profesional. Şi aici cred că este o confuziune – de bună credinţă, de altminterea, dar este o confuziune. Mie nu mi-a trecut niciodată prin minte să zic că trebuie să se înveţe fierăria, de exemplu, în acelaşi spirit ca limba latină, sau că învăţământul unui viitor fierar trebuie să se facă în acelaşi fel ca şi al unui viitor profesor de universitate.

Nu aceasta a fost gândul meu, şi dacă m-am exprimat rău, atât mai rău pentru mine. Mă explic acuma.

Eu am înţeles că întregul învăţământ al unei ţări trebuie să procedeze de la un plan unic, trebuie să ştim care sunt toate trebuinţele culturale ale ţării şi să le satisfacem proporţional cu importanţa lor. Un învăţământ care s-ar presupune împărţit, în cinci sau şase părţi fără niciun punct de contact între dânsele, ce fel de învăţământ ar fi?

Ca Ministerul Domeniilor să nu se preocupe decât de cestiunea învăţământului comercial şi să acopere ţara cu sute de şcoli de comerţ, în detrimentul celor alte ramuri de învăţământ, ce rost ar avea? E o legătură intimă între toate învăţămintele posibile într-o ţară, o împrumutare de la o parte la alta din elementele, din spiritul lor. Şi dacă şcolile profesionale vor fi la un loc cu şcolile de învăţământ general, vor avea şi ele să profite de modul de a vedea mai larg al acestora, după cum şi aceste din urmă vor putea să profite de spiritul practic al celor dintâi.

Când se vorbeşte de învăţământul profesional, mulţi îşi închipuiesc că el nu are de scop decât a ţine pe copii la strung sau la ferestrău, de dimineaţă până seara.

Nu e aşa; eu socotesc că trebuie considerată şi partea educativă în învăţământul profesional; şi dacă s-a dezvoltat până acum aşa de puţin acest învăţământ la noi, este că nu am luat în băgare de seamă lucrul acesta, şi de aceea nu l-am făcut să intre în temperamentul nostru naţional, ca un ce necesar.

Să considerăm ce s-a întâmplat cu învăţământul secundar şi superior. La început, când el nu era nici intrat în deprinderi nici cunoscut, şcolile secundare erau abia câteva şi acelea rămâneau goale. A mers aşa, cât timp a fost necesar pentru a se forma deprinderea de spirit a poporului nostru în sensul învăţământului acestuia; dar acum vedeţi că copiii nu mai încap în licee şi gimnazii.

Pentru învăţământul profesional nu s-a făcut nimic pentru a-l introduce în acelaşi mod în deprinderile noastre, pentru a învăţa pe oameni să se gândească la dânsul şi să-l considere ca ceva necesar. Este o întreagă educaţie care trebuie făcută în acest sens, şi ea nu se va face cu două-trei şcoli, fie cât de luxoase şi costisitoare, care se adresează la câţiva aleşi. Această putere educativă o cerem de la învăţământul lucrului manual din şcolile primare, şi acum de la învăţământul profesional elementar, dintre care niciunul nu poate ieşi din competenţa Ministerului Instrucţiunii Publice.

Vedeți că, dacă privim lucrurile astfel, cestiunea se schimbă și nu mai pare deloc anormal ca Ministerul Instrucțiunii să se ocupe de învățământul profesional.

Pe câtă vreme Ministerul Instrucțiunii are astăzi deja în resortul lui un număr de școli și de școlari cu mult mai mare decât are Ministerul Domeniilor, și având în vedere că Ministerul Instrucțiunii, prin natura chiar a ocupațiunii lui, trebuie să se preocupe de tot ce privește educația tinerimii, sub orice nume ar fi, unde vedeți anomalia ca acest minister să vie cu un proiect de lege asupra învățământului profesional?

Dlor când voi veni, mai la urmă, să vorbesc despre partea de influență pe care școalele profesionale au avut-o asupra dezvoltării noastre culturale și economice, voi putea să mai insist încă o dată asupra acestui lucru.

Acum, deocamdată, voi observa numai în treacăt ca starea aceasta de lucruri a avut drept consecință o dezvoltare foarte nepotrivită a învățământului nostru. Noi ne plângem astăzi mereu de dezvoltarea exagerată pe care a luat-o la noi învățământul secundar general – și de lipsa celui profesional, care nu putea să facă echilibru celui dintâi.

Eu, în mare parte, atribuiu starea aceasta de lucruri împrejurării că cele două învățăminte, în anii din urmă, au fost separate, că n-a fost între ele nicio relațiune, că n-a existat o vedere generală asupra dezvoltării întregului învățământ. Și de aceea, fiecare din cei doi miniștri au lucrat cum au crezut și cum au putut.

La Ministerul Instrucțiunii a fost sistemul să se facă școli cât se poate mai multe și cât mai ieftine; dincolo, la Ministerul Domeniilor din contră, spiritul era ca să se facă cât mai puține și cât mai scumpe; așa încât rezultatul este că, alăturarea cu cele 4000 de școli care sunt la ministerul cultelor, sunt abia 17 școli la ministerul domeniilor. Cum vreți d-voastră ca 17 școli să satisfacă trebuințele învățământul profesional al unei țări întregi, și mai ales când în profesiunile acestea intră și agricultura, care ocupă, ea singură, patru din cinci părți din populațiunea noastră întreagă?

Dlor, nu mă voi opri mult asupra unui cuvânt al dlui Carp; d-sa a zis că eu m-am înșelat atunci când, vorbind la Cameră, am spus că mai sunt și alte țări – și încă multe – unde învățământul tehnic este pus tot în sarcina ministerului de instrucțiune. D-sa a adăugat chiar: aceasta se face în țările unde nu este un minister corespunzător. Să-mi dea voie onor. dl Carp să-i spun că d-sa se înșeală.

Voi lua, dlor, exemple concrete pentru a-i dovedi acest lucru; nu mă așteptam la o asemenea obiecțiune, căci aș fi adus cu mine chiar documente oficiale, pentru a se vedea care din noi se înșeală?

Dl Carp a spus un lucru care este exact, și anume că în Anglia există un departament tehnic.

Așa este și alături cu acest departament, există departamentul de educațiune.

Dar pentru ce școlile tehnice n-au rămas la Ministerul Comerțului sau la al Agriculturii, care există și unul și altul?

Că nu există un minister al domeniilor, știu și eu; dar nu calitatea ministerului nostru de a avea domeniile sub dependența sa îi dă dreptul să revendice astăzi învățământul profesional, ci pentru că are în resortul său comerțul și agricultura.

Ei bine, în Anglia există aceste două ministere, atât cel de comerț cât și cel de agricultură; și cu toate acestea, școalele de agricultură, cum și cele de comerț, nu depind de dânsele, ci de un minister special, de Ministerul de Arte și Științe. Ce dovedește aceasta? Dovedește ceva; tocmai adevărul tezei mele: ministerul care administrează industriile și comerțul n-are să se ocupe și de cestiunile de învățământ; pentru că pe acestea le pune pe al doilea plan, spre a se ocupa numai de cestiunile care formează partea principală a însărcinării sale, și pentru ca să nu se întâmple la ei ceea ce s-a întâmplat la noi, unde niciodată nu a fost un om competent în capul administrației școlilor profesionale, au fost avocați, au fost oameni politici, dar oameni speciali n-au fost, după cum voi dovedi.

Vă voi da un alt exemplu: în Belgia, există un Minister de Comerț; cu toate acestea școlile de comerț sunt la Ministerul de Interne, care însușește și atribuțiunile Ministerului de Instrucție; în Würtemberg, asemenea. În Austria, unde există și un Minister de Instrucție și un Minister de Comerț și de Agricultură, toate școalele sunt la Ministerul de Instrucțiune; există însă un rescript al împăratului, prin care se hotărăște că Ministerul de Comerț și Agricultură să arate Ministerului de Instrucție care sunt trebuințele sale, iar acesta să le satisfacă; cel d'întâi nu se amestecă însă nici în administrația, nici în conducerea acestor școli.

În Rusia, școlile tehnice depind pur și simplu de Ministerul de Instrucție.

Voi zice acum, dlor, câteva cuvinte în ceea ce privește cestiunea competenței în materie de administrație a învățământului profesional.

Mai întâi, sunt dator, nu știu pentru a câtea oară, să protestez contra afirmațiunii ca eu aș fi zis undeva că, dacă am cerut trecerea școlilor profesionale la ministerul instrucțiunii publice, aceasta am făcut-o pentru că aș fi constatat că la ministerul domeniilor nicio treabă nu s-a făcut cu ele. Niciodată nu am zis aceasta, și nici în expunerea de motive nu o veți găsi.

Am fost silit însă, pe urmă, în apărarea proiectului de lege la Cameră, să ating cestiunea aceasta, pentru că alții au adus-o înainte.

Dlor, competența Ministerului Instrucțiunii în materie de învățământ tehnic, socotesc că o pot dovedi prin exemplele pe care vi le-am citat, și pe care să-mi permiteți să le recapitulez.

Noi avem învățământ tehnic în școlile profesionale de fete, învățământ agricol în școlile normale și în seminarii, lucru manual în școlile primare rurale. Oricât de puțin versat ar fi fost Ministrul Instrucției în această materie nu se poate ca, de când conduce aceste școli, să nu fi căpătat oarecare experiență.

Și dovada o aveți în faptul că ministerul instrucției a știut să conducă acest învățământ tehnic, și să iasă din numeroasele dificultăți ce a avut să învingă, în mod nu mai puțin onorabil decât ar fi putut să facă oricare alt ministru.

Am dotat şcolile normale cu terenuri de cultură, am separat învăţământul agricol de al ştiinţelor naturale, aşa încât şcolarii vor putea să lucreze pământul şi sa înveţe agricultura în mod efectiv, în loc de a o învăţa numai în clasă după carte. Socotesc că aceste măsuri merită o notă bună pentru ministerul nostru.

Dl Carp a spus că Ministerul Domeniilor este un minister oropsit în ce privesc şcolile; că nu i se dă ce-i trebuie. Sunt cu totul de altă părere; cred că nu este niciun minister mai bogat, şi căruia să i se fi dat tot ce a cerut pentru şcoli.

El are numai 17 şcoli, care costă 1.600.000 lei pe an, aşa că fiecare şcoală costă cam 100.000 lei pe an, şi fiecare din cei 1.500 şcolari revine la 1.200 lei pe an. Mai dotaţiune domnească ca aceasta, se poate? Noi, la instrucţiune, ca să organizăm învăţământul tehnic în şcoalele primare, n-am avut absolut nimic, nici bani, nici personal.

Cu toate acestea, ne-am format singuri personal, şi în cinci ani am reuşit să introducem învăţământul acesta în 500 şcoli rurale cu 15.000 şcolari. Mai mari silinţe şi încoronate cu succese mai doveditoare decât acestea, nu văd cum ar putea cineva să facă. Acum partea grea a introducerii lucrului manual în şcolile rurale a trecut; fără subvenţiuni, fără ajutoare din nicio parte, ne putem lăuda că în fiecare an am introdus acest învăţământ într-un număr din ce în ce mai mare de şcoli rurale, şi bunele rezultate pe care le dau azi le vom putea constata în toţi anii în ce constă. Am introdus astfel învăţământul dogăriei, fierăriei, împletituri de paie, de papură, lemnărie, frângheria.

Acestea sunt adevărate începuturi de industrie, şi dacă aş putea să vă prezint lucrări ieşite din aceste şcoli, cred că aţi putea fi pe deplin mulţumiţi. Lucrările pe care le pregătim acum pentru expoziţiunea din Paris ar putea să figureze în mod onorabil în orice şcoală, chiar mai înaintată. Toate aceste rezultate, încă o dată, le am realizat mai fără nicio resursă materială.

Iacă ce aveam de zis în privinţa competenţei Ministerului de Instrucţie.

Dacă ne întoarcem acum în partea cealaltă, în partea Ministerului Domeniilor, şi dacă examinăm rezultatele dobândite de acel minister, nu ştiu în care parte s-ar înclina balanţa. Deja nu este o notă bună când auzi că un minister, ca să-şi întărească învăţământul său, cere numai mărire de cheltuieli; căci tot ce s-a făcut acolo, s-a făcut cum se zice: *à coup de millions*.

Pentru orice ţară, mai cu seamă pentru noi, care acum ne pune în dilema aceasta: ori să avem şcoli scumpe şi puţine, care din această cauză vor avea o mică influenţă; ori multe şi rău organizate, de vreme ce odată ce te-ai deprins să lucrezi cu sume mari, nu mai poţi face nimic cu bani puţini.

Sunt şcoale foarte frumoase, instalate în palate; dar când o asemenea şcoală costă peste un sfert de milion pe an, nu putem fi mulţumiţi pentru că ştim că cifra aceasta ne împiedică a înmulţi asemenea şcoale.

Onor. dl Panu spunea: şcoalele de meserii din Bucureşti şi Iaşi sunt foarte bune, şi dacă nu dau destule rezultate, este că sunt puţine; nu aveţi decât să

faceți patru în loc de două, ca să dea rezultate îndoite. A vorbi este ușor; dar când ne gândim că realizarea dorinței dlui Panu ar costa o jumătate de milion pe an, ca să avem 20 de absolvenți mai mult, entuziasmul nostru se moderează foarte mult. Dar ce ar mai fi de zis, dacă în loc de două școli, ar fi să creăm atâtea câte ar fi necesare, pentru a produce un efect apreciabil asupra spiritului public și a determina mișcarea lui într-o direcțiune voită!

Pentru aceasta, ne-ar trebui sume colosale, cu totul mai presus de puterile noastre.

Dlor, foarte în treacăt să vă dau câteva cifre, ca să vedeți la ce rezultat a adus ministerul domeniilor aceste școale.

Dl Carp a zis că școala de agricultură de la Herăstrău dădea, înainte de a fi d-sa ministru, mi se pare, vreo 20 sau 25 administratori de moșii.

O voce: Trei zeci.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Fie și 30. Știți în câți ani a ieșit numărul acesta? în 42 ani. Absolvenții toți care au ieșit din școala de la Herăstrău, sunt 523. Repartizați pe vreo 42 de ani, dă cam 12 absolvenți pe an.

Chiar dacă acești absolvenți ar fi avut un efect asupra agriculturii țării noastre, aș putea zice că ne revin prea scump, căci 12 absolvenți pentru 150.000 lei, cât costă școala de la Herăstrău pe an, ne dă o mijlocie de 12 mii de lei pentru fiecare absolvent, și prețul e cu atât mai mare, cu cât nici nu au intrat toți în agricultură, căci numai 30 din ei au făcut aceasta. Va să zică, numai prin acești 30 de inși a lucrat școala de la Herăstrău asupra îmbunătățirii agriculturii țării acesteia.

Bun e sistemul acesta? Eu nu cred. Cu școalele de la Strihareț, Armășești și Pănceșți, tot așa stau lucrurile. Acele școli costă fiecare între 50 și 80 mii de lei pe an, și nu dă fiecare decât 10 până la 12 absolvenți pe an.

Dar este încă un alt fapt mai îngrijitor. Este că numărul absolvenților care ies din aceste școale, descrește pe fiecare an. Această descreștere se observă mai cu seamă de la legea din 1893.

Și îmi pare rău că dl Carp nu este de față, căci lucrul acesta l-ar interesa, desigur.

Actuala lege a învățământului profesional datează din anul 1893, și aplicarea ei concide cu începerea scăderii numărului de absolvenți care de atunci continuă fără întrerupere – indiciu foarte grav.

Așa, în ceea ce privește școalele de agricultură de ambele grade, în primii doi ani după promulgarea legii, ele nu au dat niciun absolvent.

Pentru anii aceia, lucrul era explicabil, pentru că legea spunea că școlarii de la școlile de agricultură nu sunt absolvenți decât după ce vor face un an și jumătate la fermele model, așa că, în primii doi ani, școlarii trecând la fermele model, nu puteau să fie absolvenți. După acești doi ani însă, trebuia ca numărul lor, dacă nu să crească, cel puțin să revină la ce fusese mai înainte. La Herăstrău însă, după ce în 1894–1895 nu a fost niciun absolvent, în 1896 au fost 12, în

anul următor 2, şi pe urmă niciunul. La şcoalele celelalte, la Strihăreţ, la Pănceşti-Dragomireşti, la Armăşeşti, de la 1894–1895 nu a mai ieşit niciun absolvent.

Fără îndoială dlor, că dl Carp e cu totul în dreptul său să fie mândru de lucrarea d-sale din 1893; dar asemenea indicii desigur că l-ar îngriji şi pe d-sa; şi dacă astăzi ar reveni la Ministerul de Domenii, fără îndoială că ar căuta să vadă unde este răul şi s-ar sili să-l îndrepteze, deşi din punctul acesta de vedere s-ar cuveni ca fostul ministru de domenii să nu fie supărat pe mine că m-am amestecat acolo unde nu aveam dreptul, pentru că, în orice caz, tot trebuia ca cineva să reformeze legea d-sale.

Tot aşa şi în privinţa celorlalte feluri de învăţăminte, căci peste tot este aceeaşi tendinţă. În privinţa şcoalelor de comerţ de gradul II, ele au dat în anii din urmă un număr de absolvenţi, dintre care chiar după cifrele date de un fost Ministru de Domenii, adversar al proiectului de faţă, nu sunt decât vreo 40% care au intrat în comerţ; dar şi aceşti 40, ştiţi câţi sunt Români? Cinci! nu cinci la sută, dar cinci persoane. În vreo patru cinci ani, din şcoalele de comerţ, numai cinci inşi au intrat în comerţ; pe ceilalţi nu-i contez, căci aceia nu sunt spre binele şi dezvoltarea comerţului român.

Onor. dl Panu iarăşi a citat o cifră în vorbirea d-sale, care era o cifră cu efect; a zis că şcoala de la Pănceşti a dat 75% de agricultori. Cifra aceasta trebuie să o fi luat din vreun an anterior, pentru că în anii din urmă, v-am spus că şcoala nu a mai dat niciun absolvent, Dar să iau ipoteza cea mai bună pentru d-sa: să zic că d-sa s-a referit la anul 1892–1893, când aceşti absolvenţi au fost în numărul cel mai mare, adică 12; 75% din 12 fac 9 absolvenţi. Când o şcoală de ordin inferior costă 62.000 fr. pe an şi dă 9 absolvenţi, aşa că educaţiunea fiecărui elev să coste 7.000 lei, acesta e colosal.

Un alt exemplu. S-a făcut multă vorbă în cealaltă Cameră, şi întrucâtva şi aici, despre faimoasele experienţe care se fac la şcolile de agricultură. Mai întâi, nu găsesc că e nimerit ca şcoalele de agricultură să serve ca şcoală de experienţă. Ele, ca orice şcoală de ordine inferioare, trebuie să dea învăţământul aşa cum e, cunoştinţa lucrărilor, şi să pună pe şcolari în poziţiune să le aplice, dar nu să facă ei experienţă şi cercetări personale. Ce experienţe pot face copii de 14–15 ani? Spiritul de cercetare nu se dezvoltă la om decât foarte târziu. D-voastră ştiţi că pentru a căpăta cineva titlul de doctor, trebuie să facă o lucrare originală; dar cât îi trebuie cuiva pentru a face o lucrare originală şi să capete titlu de doctor!…

Ei bine, asemenea cercetări originale se cearcă a se face în nişte şcoli de nivel destul de modest, cum sunt şcolile practice de agricultură şi chiar şcoala de la Herăstrău.

Cum se fac acele experimente şi ce rezultate dau, este altceva. Ca să vă faceţi o idee, voi cita numai o cifră:

Oile de la şcoala de agricultură de la Herăstrău, costă 33 lei pe an întreţinerea uneia. (Ilaritate). Această specială competenţă, recunosc că Ministerul Instrucţiunii Publice nu o are.

Dlor, socotesc că această chestiune a competenței sau necompetenței celor două ministere, ca o chestiune accesorie ce este, și care deja a fost foarte mult dezbătută și în Camera cealaltă și în presă, se cuvine s-o lăsăm la o parte, și să intrăm în fond, cum a făcut și dl Carp, de vreme ce și d-sa n-a atins decât în treacăt această cestiune.

* * *

Precum am mai spus, ceea ce este fondul legii de față, este înființarea școalelor elementare de meserii și de agricultură.

Cu organizarea de astăzi a acestui învățământ, ale cărui rezultate le-ați auzit, este evident că nu se putea dezvoltă învățământul profesional într-o așa proporție, ca să putem înrâuri în mod efectiv asupra marelui număr de oameni care trebuie să primească influența lui, pentru ca să producem un rezultat apreciabil.

În adevăr, învățământul profesional nu poate produce un rezultat util decât prin difuziunea lui. În aceasta el diferă cu totul de învățământul superior.

De multe ori, s-a făcut critică unora din facultăți că nu au destui școlari; dar această critică nu este meritată, pentru că învățământul universitar, prin chiar natura lui, se adresează la un mic număr de oameni.

Învățământul profesional, din contră, dacă nu se adresează la un număr cât se poate de mare, nu mai are niciun scop: agricultura țării nu se va îndrepta, dacă îi vom dă pe fiecare an numai 14 agricultori foarte buni, pe când toți ceilalți nu vor ști nici să pună plugul în brazdă.

Din contră, lucrurile vor merge foarte bine atunci când vom avea un milion de mici agricultori, care să știe să tragă maximul de profit din cele câteva pogoane ce are fiecare, chiar dacă nu am avea pe nimeni care să știe a face analiza chimică a pământurilor.

Dacă regiunea Rinului, Lombardia, Belgia sunt așa de bogate, cauza este că pământul este lucrat în mod rațional de sute de mii de mici proprietari.

Iată pentru ce noi creăm, prin această lege, cât mai multe școli modeste, ca să putem face cât de multe. Și economia proiectului este ca aceste școli să se facă cu o cheltuială aproape neînsemnată, de vreme ce cele 256 de școli pe care le reclamăm de la început nu vor costa mai mult de vreo 400.000 lei pe an.

Socotesc că în mai bune condițiuni nu se putea prezenta un proiect de lege.

Se mai zice însă că este greșită ideea de a se gândi cineva a crea industria mică, fiindcă în ziua de azi industria mare omoară pe cea mică. Este ceva adevărat în această afirmațiune, nu însă pe deplin. Într-o țară unde industria mare este puternică, când industria mică, ca industrie propriu-zisă, ca industrie de comerț, caută să se dezvolte alături cu cea mare, este evident că ea nu se poate susține.

Dacă, de exemplu, la Creuzot s-ar așeza o uzină de fierărie, care să întrebuințeze 50 de lucrători, neapărat că n-ar merge nici șase luni. Dar într-o țară

unde industria mare nu există, tot aşa se prezintă lucrurile? La noi nu există industria mare; abia avem câteva începuturi; unde este dar pericolul pentru industria mică?

Dar, dlor, cestiunea nici nu este aici; creaţiunea învăţământului elementar profesional nu fundează într-o ţară nici industrie mare, nici industrie mică, ea tinde a forma educaţiunea profesională a ţării, a deprinde pe ţăran şi pe orăşeanul cel sărac cu ideea că poate lucra cu mâinile sale şi poate câştiga ceva, cât de puţin. Cu modul acesta nu fundăm, nici industria mare, nici pe cea mică, dar preparăm materialul şi pentru una şi pentru alta.

Cum voiţi să înfiinţăm noi industrie mare sau mică, pe câtă vreme oamenii noştri fug de munca manuală? Să presupunem că voim să înfiinţăm industria fierului în ţară la noi; d-voastră ştiţi că compatrioţii noştri au mare antipatie pentru lucrul acesta. Ce ar trebui să facem? Să aducem lucrători de de peste graniţă, ori să lucrăm întâi ca să distrugem prejudiciul acesta din capul oamenilor, să-i deprindem să ţină ciocanul şi cleştele, pentru ca, atunci când se va înfiinţa industria fierului, să avem de unde lua oamenii necesari pentru aceasta? Este evident că aşa trebuie să facem.

Până atunci însă acest învăţământ nu are să dea niciun rezultat? Nu este exact; şi dovadă că nu va fi aşa este succesul deplin ce l-a avut învăţământul lucrului manual în şcoalele rurale. Mai trebuie ţinută în seamă îndemânarea ţăranilor noştri la multe lucrări manuale.

Pe lângă aceasta, când ţăranul nu poate câştiga atât cât îi trebuie ca să trăiască, şi când, cu toate acestea, şade şase luni pe an fără să lucreze nimic, cum credeţi d-voastră că are să fugă când i se va da mijloc să utilizeze acele şase luni, şi să mai şi câştige ceva? Că vor fi rezistenţe la început, că vor merge lucrurile cam greu, nici eu nu zic altfel. Dar nu vă aduceţi aminte că la început tot aşa a fost şi cu învăţământul primar, care, în paranteză, nu s-a dezvoltat în urma învăţământului secundar, cum spunea dl Panu, deoarece la 1864, când s-a pus în aplicare legea instrucţiunii, aveam deja vreo 2.000 de şcoale primare. Dar chiar învăţământul secundar la început mergea destul de încet; tot aşa mai este azi?

Tot aşa va fi şi cu învăţământul profesional elementar; ba încă sunt convins că va fi mai lesne cu dânsul decât cum a fost acum 30 sau 40 de ani, pentru că acum există o tendinţă a poporului de a se cultiva, ceea ce atunci nu era.

De altă parte, astăzi noi, avem mai multă experienţă în materie şcolară şi ştim mai bine să înlăturăm dificultăţile de care atunci ne-am lovit fără să ştim să le învingem. În fine, trebuie să ştim că există un curent între ţărani spre învăţământul mai ridicat. Învăţământul primar nu se dezvoltă destul de repede la ţară, din cauza dificultăţilor materiale. Dar toţi copiii de ţărani care au posibilitatea de a merge mai departe decât şcoala primară, nu lipsesc de a o face. Dovezi sunt nenumărate. Dacă sunt trei locuri vacante într-un seminar, vin 200 candidaţi. Tot aşa şi şcolile normale. Dar în aceste şcoli s-ar putea zice că este aglomeraţie din

cauza internatelor, deşi nu e mai puțin adevărat că sunt cereri numeroase chiar pentru locurile cu plată. Dar ceea ce este şi mai probant este faptul că jumătate, uneori chiar trei părți, din elevii unor licee şi gimnazii sunt copii de țărani.

Aceştia vin la şcoală pe jos din satul lor, de la distanțe de 4 şi 5 kilometri, după cum mi s-a întâmplat să văd la Târgu-Jiului.

Cu aceasta, răspund şi la obiecțiunea făcută de dl Panu, care întreba: cum vor merge şcolarii la o distanță de 5 kilometri? Dar, dlor, cum cursa la şcoală nu se va face decât o dată pe zi, se poate face mai cu înlesnire decât se face pentru şcoala primară rurală.

Astăzi, la țară, copiii fac până la 12 kilometri pe zi, pentru că regulamentul prevăzând obligativitatea până la o distanță de 3 kilometri de la şcoală şi drumul trebuind să fie făcut de patru ori pe zi, aceasta face 12 kilometri.

Dlor, într-o discuție aşa de serioasă ca aceasta, ar trebui să nu mă opresc la lucruri mici. Dar când adversarii, din asemeni lucruri neînsemnate, caută să tragă concluziuni mari, eu sunt silit să nu las să treacă asemenea mod de argumentare.

Onor. dl Carp a vorbit despre cei doi boi pe care presupun că-i vom da învățătorului, şi afirmă că este imposibil ca, cu doi boi, să se lucreze 20 hectare. Eu nu sunt mare agricultor, ca dl Carp, dar îl rog să creadă că atâta lucru ştiu şi eu. Dar eu când am dat doi boi învățătorului, a fost pentru că nu pierdeam din vedere că el trebuie să fie pe acelaşi picior cu un mic agricultor, şi nu mai mult.

Apoi toată lumea ştie că un țăran cu doi boi poate să cultive şi 50 hectare, pentru că mai ia alții cu chirie, sau cultivă în tovărăşie cu altcineva. Cultura pământurilor şcolilor trebuie să se facă întocmai în aceleaşi condițiuni în care se face de către țărani. Tot aşa, nu mă preocup deloc de ceea ce spune dl Carp că nu va putea întrebuința pe moşia sa pe absolvenții şcolilor elementare.

Pe şcolarii aceştia eu nu m-am gândit un moment să-i fac feciori boiereşti; eu vreau să fac dintr-înşii oameni liberi, care să ştie să-şi îngrijească bine de micul lor avut.

S-a mai zis că 50 şcolari vor fi prea mulți pentru cele 20 hectare.

Dar, dlor, gândiți-vă că acei şcolari sunt încă copii şi că cultura care se va face va fi cultură de învățământ, iar nu cultură ca aceea care se face pe o moşie mare, pentru speculă.

A mai găsit dl Carp că e exagerat venitul prevăzut de mine la hectar.

Eu nu am luat cifrele de la mine; sunt aşa de puțin agricultor, încât nu m-am gândit să vă aduc rezultatele experienței mele; le-am luat şi eu de la oameni competenți; dacă şi d-sa le ar fi cerut tot de la aceleaşi persoane, tot aceleaşi însemnări i s-ar fi dat.

Dl Carp zicea că cu 30 lei venit la hectar pe an să mă mulțumesc.

Apoi dacă e vorba ca noi să continuăm a ne mulțumi cu agricultura care dă 30 lei la hectar, mai bine nu mai facem şcoli, nici nu ne apucăm de înființat un învățământ agricol.

Noi vrem să facem ca pământul să producă atât cât produce și pe aiurea.

Dacă ne-am mulțumi să punem numai grâu și porumb, tot cu metodele de astăzi, e sigur că nu vom produce mai mult; dar cu un sistem bun de cultură tot așa va fi? dl Carp zice că nu vom avea mai mult venit decât 15 lei la pogon. Mă întreb de unde a putut d-sa să ia această cifră?

Apoi numai arenda se plătește 15 lei la pogon.

O voce: Și 20 chiar.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Ei bine, arendașul nu mai câștigă nimic? Dar nu e numai atât: sunt o sumă de culturi, care nu se fac la noi și care produc enorm.

Asemenea culturi trebuie introduse în școlile elementare, pentru că de nu vom face nici asta, pentru ce mai înființăm școli?

Așa, dlor, nu am să vă citez decât un fapt: bulgarii, care cultivă legumele, scot dintr-un pogon 500 lei pe an.

Dl *V. Obedeanu, colonel:* Ba 1.500, numai pe pogonul de varză.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Așa fiind, dlor, dacă din cele 50 de hectare se vor cultiva numai două cu legume, iată că ne apropiem de cifra de 3.500 lei.

Eu nu am înțeles că toate pogoanele au să dea câte 170 lei pe an, ci am luat o medie; un pogon va da mai mult, un altul mai puțin; dar, în totalitate, sunt convins că, cu o bună cultură, se va putea realiza cu prisos suma ce prevăd eu. Și, în cele din urmă, dacă un învățător, din neglijență sau din nepricepere, nu ar putea realiza foloase însemnate, el va fi pedepsit chiar prin aceasta.

Mai spunea dl Carp că nu ne trebuie meseriași la țară, pentru că meseriașii trebuie să lucreze numai vara pentru proprietari.

Este absolut greșit punctul de vedere în care se pune dl Carp; eu nu m-am gândit niciodată să fac școli care să prepare lucrători meseriași numai pentru trebuințele proprietarilor.

Ceea ce am voit eu, a fost ca să avem meseriași români la țară, așa cum există deja meseriași străini; și desigur că acești meseriași vor avea de lucru și vara și iarna, pentru că, de nu ar fi așa, cu ce ar trăi cei care sunt meseriași la țară și care în cea mai mare parte sunt străini? Trăiesc desigur cu ceea ce câștigă și în timpul iernii, și în timpul verii, pentru că și țăranii au nevoile lor permanente, pentru care le sunt necesari meseriașii și iarna, iar nu numai vara.

Dlor, în ordinea aceasta de idei, ar fi multe de vorbit, pentru că onor. preopinenți au formulat o sumă de acuzațiuni mărunte, dar care nu proced de la un sistem. Observațiunile dlui Carp sunt mai puțin supuse la critica aceasta, dar ale dlui Panu, foarte mult; d-sa a aruncat critice izolate, dintre care unele foarte puțin fondate și, ca să dovedesc, vă voi da un exemplu. Dl Panu a spus că la școalele elementare de agricultură nu se primesc decât școlari cu clasele primare terminate, și când spunea aceasta ținea legea deschisă și citea de pe dânsa. Apoi

de ce n-a citit până la sfârşit? Ar fi văzut atunci că se primesc şi elevi cu 3 clase, dacă au vârsta de 14 ani.

Modul acesta de critică este cel puţin nesuficient, dacă nu mai mult.

O altă critică, de ordine mai generală, care se face acestei legi, deşi cei care au făcut-o s-au contrazis între dânşii, este aceea a continuităţii învăţământului profesional. La Cameră, dl Ionescu a luat cuvântul de nu ştiu câte ori, pentru ca să revie mereu asupra lucrului acestuia: de ce să fie continuitate între învăţământul agricol elementar cu cel inferior şi cu cel superior?

Tot aşa şi pentru meseriaşi.

Când a venit însă vorba la şcoalele comerciale, a zis: pentru ce nu stabiliţi continuitatea între şcoalele comerciale inferioare şi cele superioare?

Dlor, proiectul de lege, aşa cum fusese alcătuit întâia oară de guvern, diferea întrucâtva de cel care s-a prezentat d-vostră. Continuitatea nici în acel proiect nu lipsea, dar era mai puţin accentuată decât cum a ieşit de la comitetul delegaţilor Camerei, şi socotesc că comitetul bine a făcut.

Dlor, este cert că fiecare ramură de învăţământ profesional trebuie să fie organizată în aşa mod încât să fie terminată la sfârşitul anilor de studii prescrişi. Dar de aici şi până a interzice cu desăvârşire unuia care a învăţat o şcoală de meserie, de a trece într-o şcoală superioară ca să se perfecţioneze în meseria lui, este departe. Proiectul de lege, aşa cum a ieşit din sânul comitetului de delegaţi al Camerei, a înlăturat aceste obiecţiuni. Nu putem noi să împărţim neamul românesc în câteva caste, şi să zicem: tu nu poţi ieşi din casta învăţământului profesional inferior, iar tu eşti destinat pentru învăţământul superior. Aceasta ar fi în contra deprinderilor, ideilor şi legilor noastre.

Dar cum că învăţământul de jos nu va fi periclitat prin faptul că şcolarii lui vor merge mai departe, rezultă de acolo că şcoalele de ordin superior sunt mult mai puţine, şi că este în mâna guvernului, a administraţiei, să înlăture îngrămădirea celor din şcoalele inferioare în cele superioare prin restrângerea după trebuinţă a numărului şcoalelor superioare. Pe când prin acest proiect de lege facem 256 şcoli elementare, nu facem decât 6 şcoli superioare, care desigur nu vor fi suficiente pentru a conţinea pe toţi absolvenţii celor elementare.

Dl Panu făcea obiecţiunea că 5 ani, şi în unele cazuri 7ani, pentru învăţământul profesional sunt prea mulţi. Dar, dlor, acesta este un rezultat al experienţei făcute până astăzi. La început, şcoalele profesionale de fete aveau numai trei ani de studiu, şi dacă au dat rezultate aşa de slabe, a fost în mare parte din cauza acestor puţini ani de studii. Fetele ieşeau din şcoală prea tinere, şi din cauza vârstei lor fragede nu puteau nici învăţa serios o profesiune, nici, după ieşirea din şcoală, a o utiliza.

Pentru fixarea acestui număr de ani, s-a numit acum doi ani o comisiune compusă din directoarele şcoalelor profesionale şi din directoarea şcoalei de meserii a femeilor române din Iaşi, dna Mârzescu, de la care a şi emanat ideea

măririi numărului anilor de studiu: o persoană mai competentă în această materie cred că nici dl Panu nu ar fi putut găsi.[1]

Dlor, voi încheia vorbirea mea, mai atingând o cestiune, aceea a participării județelor, și în unele cazuri a comunelor, la sarcinile învățământului profesional.

Dl Carp a spus că această va rămâne literă moartă, pentru că județele și comunele au deja sarcini prea multe.

Dlor, socotesc că la vreo 80 milioane pe an, cât fac veniturile județelor și comunelor, sumele ce vor fi necesare pentru aceste școli, vor fi ca o picătură de apă în ocean. Și chiar dacă n-ar fi așa, încă nu mă tem, și iată pentru ce: învățământul acesta ori este, ori nu este necesar.

Dacă este necesar, el trebuie plătit și nu-l va plăti nici statul, nici județele, nici comunele; îl va plăti numai contribuabilul, și eu vă asigur că contribuabilului prea puțin îi pasă dacă banii săi vor ajunge la școli, trecând prin mâna statului, ori a județului, ori a comunei; ceea ce vrea el, este ca banii lui să producă efect util. Odată ce creațiunea acestui învățământ se decide, este cert că el va trebui plătit și că pentru aceasta vor trebui să fie resursele necesare; și ori în a cui sarcină l-ați da, autorității care-i va purta de grijă va trebui să i se dea resursele necesare, și dacă nu le are, să i se creeze.

Județele și comunele suportă sarcini mult mai mari decât cele prevăzute prin acest proiect, cum sunt sarcinile militare, și nu se plâng fiindcă văd folosul acelor sarcini. Dar și școlile vor aduce foloase, mai mari decât cele pe care le poate aduce prezența unui regiment, și ele reclamă cheltuială mai mică decât armata.

Nu văd dar, de ce ar fi imposibil de procurat resursele necesare școlilor, pe când sunt posibile cele pentru alte cheltuieli.

* * *

Dlor, ca să închei vorbirea mea, să-mi permiteți să ridic îndoiala manifestată de P. S. S. Episcopul de Râmnic și de I. P. S. S. Mitropolitul primat, în ceea ce privește învățătura religioasă în aceste școli.

Atât d-voastră, cât și înalții prelați, socotesc că nu veți avea îndoială în privința respectului meu pentru religiunea țării; mă silesc să dau dovezi concrete de aceasta (aplauze) și acum, cu ocaziunea unei legi ca aceasta, nu puteam să dau o dovadă contrarie.

Iată cum stau lucrurile. Pretutindeni am căutat, în legea aceasta, să mărim timpul consacrat învățământului practic, și să micșorăm pe cel destinat

1. Elena Mârzescu, soția fostului ministru G. Mârzescu, a întemeiat cu mai multe prietene în Iași societatea „Reuniunea femeilor române“, care s-a manifestat în viața publică prin înființarea unei școale profesionale de fete care a fost multă vreme singura de felul ei în țară.

învățământului teoretic; şi pentru ca nu cumva să fie posibil a se zădărnici această dorință, am fixat numărul de ore peste care să nu se treacă cu învățământul teoretic.

Aşa, în învățământul inferior am limitat învățământul teoretic la 12 ore pe săptămână în secția medie, şi la 6 ore în cea superioară.

În şcolile elementare, s-a limitat numai la 4 ore.

Unde am dispus de timp mai mult, în învățământul inferior, am prevăzut religiunea cu numele ei; dar în şcolile unde nu dispuneam de timp, a fost imposibil să punem religiunea cu numele ei, precum n-am pus nici noțiuni de istoria țării, deşi nu este nicio şcoală în al căreia program să nu găsiți noțiuni de istoria țării.

Am prevăzut însă lecturile utile, în care va trebui să se facă tot ce nu s-a putut prevedea anume.

Dacă am fi prevăzut pe nume pe fiecare obiect, ar fi trebuit ca fiecăruia să-i dăm un număr hotărât de ore; şi ce puteam face când numărul total de care dispuneam era numai de 4 sau 6 ore pe săptămână?

Iată pentru care motiv, în unele din programe nu figurează în mod aparent religiunea; ea figurează însă în realitate şi rog pe Prea Sfinții prelați, să ia act de această declarație a mea.

O voce: Să se pună în regulament.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Nu în regulament ci în programă.

Dlor, nu vrea să abuzeze mai mult de răbdarea d-voastră. Eu mărginesc aici vorbirea mea, sigur fiind că în discuțiunea pe articole voi fi silit să reviu la toate observațiunile, pe care onor. adversari ai proiectului, le-au pus înainte. Mă mărginesc să închei vorbirea mea aici, rugându-vă a vota acest proiect de lege. (Aplauze prelungite).

Voci: închiderea discuțiunii.

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1898–1899, nr. 52, din 6 aprilie 1899, p. 712 – Şedința de la 22 martie 1899.)

XIII.
RĂSPUNS LA INTERPELARE

Cuvântare în Senat în ședința din 23 martie 1899 ca răspuns la interpelarea lui Titu Maiorescu

Textul interpelării lui Maiorescu: „Interpelez pe dl ministru-prezident și pe dl ministru de Culte și Instrucțiune Publică asupra autorilor însărcinați de guvern să scrie o istorie română pentru expoziția de la Paris."

Interpelatorul întreabă: de ce ministerul, pe lângă D. Onciul, Al. Xenopol, I. Bogdan, a chemat la alcătuirea unei cărți ce urma să fie tradusă în limbi străine (cu ocazia expoziției din 1900) pe Cezar Colescu-Vartic? Acesta, fiind redactor la „Voința Națională" va scrie cu spirit sectar partea ce i sa încredințat, adică tocmai istoria contemporană, fiindcă e gazetar liberal și fiindcă a fost recomandat de Dimitrie Sturdza, prezidentul consiliului și secretar general al Academiei, care, publicând în 1892 cuvântările și mesajele Regelui, a făcut o introducere în care scrie lucruri răutăcioase și neadevărate sau, în orice caz, de tot nedovedite despre Vodă Cuza.

Maiorescu termină interpelarea, zicând: „Sper că dl ministru al Cultelor va lua măsuri să nu figureze un sectar politic, care se inspiră de la asemenea pasiuni ale dlui Sturdza, la lucrarea istoriei contemporane a țării noastre pentru expoziția de la Paris."

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* dlor senatori, vă asigur că dacă este un om surprins pe lume, acela sunt eu.

Dl *St. Perietzeanu-Buzău:* Și noi toți.

Dl *N. Crătunescu:* Eu nu sunt surprins.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* A se face o interpelare, în Senat, unui om, care nici cel puțin nu e față, pentru convingerile lui ca om de știință, aceasta nu s-a mai văzut și vă asigur că nici nu știu ce să răspund; și dacă nu m-aș teme ca nu cumva să se dea cuvintelor mele cine știe ce interpretare bizantină, cum zicea dl Maiorescu adineaurea, aș zice că nu am ce răspunde la o asemenea interpelare.

Dlor, dl Maiorescu îmi anunță o interpelare în privința modului cum am înjghebat scrierea istoriei țării pentru expoziținea de la Paris. Mă așteptam să-mi ceară socoteală pentru aceasta. Ce a făcut însă dl Maiorescu? Îmi impută acum că de ce am numit pe cutare, iar nu pe cutare; spune că dl Colescu ar fi paravanul la spatele căruia se ascunde dl Sturdza; toate acestea în cinci minute.

Pe urmă în timp de o oră, face procesul dlui Sturdza pentru prefața scrisă de d-sa la un volum publicat de Academie[1].

Dlor, eu știu că dl Maiorescu este membru al Academiei, și dacă această prefață este scrisă cu voia sau fără voia Academiei, o privește pe ea, nu pe mine, și încă și mai puțin pe Senat.

Dacă dl Maiorescu avea o socoteală de cerut dlui Sturdza pentru prefața sa, trebuia acolo s-o facă, nu aici.

Nu am cunoștință dacă dl Maiorescu va fi făcut acest lucru, în calitatea sa de membru al Academiei.

O voce: A făcut-o.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Dacă a făcut-o acolo, ce caută de o mai face și aici?

Și ce pot eu să răspund la această critică acerbă, făcută părerilor dlui Sturdza, ca istoric? Mai mult decât atât: ce veți decide dvs.? Presupuneți că se va cere un vot. Ce veți vota dvs.? Că dl Sturdza n-a avut dreptul să scrie ceea ce a scris?

Dl *I. Brabețeanu:* Să se retragă dlui Colescu-Vartic dreptul de a scrie istoria.

Dl Spiru Haret, *ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Se cunosc părerile dlui Sturdza în privința domniei lui Vodă Cuza.

Dar mă privește pe mine aceasta?

Privește pe Senat?

Dacă ne-am apuca să judecăm pe cei care scriu istoria contimporană, poate am avea să cerem socoteală și dlui Maiorescu chiar, pentru că sunt abia câteva zile de când a publicat istoria de la 1888[2], și l-aș întreba: este d-sa convins că a fost peste tot drept și obiectiv în scrierea d-sale?

Dl *T. Maiorescu:* Da, sunt convins.

Dl *Spiru Haret, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice:* Tot așa este convins și dl Sturdza. (Aplauze, bravo, ilaritate.)

Dvs mereu căutați defecte dlui Sturdza și unde nu găsiți, mai imaginați; dar un defect nu i l-ați putut imputa: d-sa n-are lipsă de curaj, pentru a spune neted ceea ce cugetă despre oameni și despre lucruri. Și dacă ar fi judecat altmintrelea despre Vodă-Cuza, o spunea, fiți siguri; d-sa nu are nevoie să spuie ceva contrar părerilor sale, pentru ca să se recomande nu știu cui.

Trec, dlor asupra acestui lucru, pentru că el nu comportă o discuțiune în Senat.

Ceea ce ar fi putut face obiectul unei interpelări ar fi fost persoana însărcinată cu facerea istoriei; deși vă mărturisesc că dacă aș fi fost eu în locul dlui

---

1. E vorba de publicațiunea *Treizeci de ani de domnie ai Regelui Carol I*, Buc., 1897.

2. E vorba de cele două volume cu *Discursuri parlamentare* ale lui T. Maiorescu, publicate de autorul însuși, având la începutul fiecăruia o introducere istorică asupra dezvoltării politice din epoca respectivă. Ele au apărut în 1897. Mai târziu au apărut alte volume.

Maiorescu și dl Maiorescu pe această bancă, nu mi-ar fi trecut prin minte să-i cer socoteală, când ar fi pus pe un redactor de la „Epoca“ să scrie istoria țării.

Mai departe, dl Maiorescu a făcut un proces și „Voinței Naționale“, că este rău scrisă, și că i-a scăzut nivelul și meritul politic[1]. E liber dl Maiorescu să aibă părerea sa asupra „Voinței Naționale“, precum și noi suntem liberi să o avem pe a noastră despre presa care susține politica urmată acum de dl Maiorescu.

Putem însă afirma că în „Voința Națională“ nu s-a văzut și nu se va vedea niciodată ceea ce se vede zilnic în alte gazete, care nu și-a atras până acum fulgerele criticii dlui Maiorescu.

Dacă ar fi să intrăm pe calea aceasta, să judecăm calitățile și defectele presei noastre și să căutăm cauzele lor, mă tem că vom ajunge prea departe și aș cădea și eu în greșeala dlui Maiorescu, care a plecat de la un lucru și a ajuns cu totul la altceva.

Dl Maiorescu a criticat faptul că, între cei șase membri însărcinați să scrie istoria țării pentru expoziția din Paris, face parte și dl Colescu-Vartic, pe care-l dă redactor la „Voința Națională“. Vă mărturisesc că n-am știut că dl Colescu este redactor la vreun ziar și nici acum nu sunt sigur dacă nu cumva dl Maiorescu se înșeală. Dar să presupunem că ar fi așa. De când calitatea de a fi redactor la un ziar, te exclude de la activitatea acestei țări, te face incompatibil cu o însărcinare oficială?

Dar, tocmai din contră, mi se pare că acei care fac politică, trebuie să cunoască mai bine istoria contimporană a noastră și sunt mai în pozițiune de a o scrie. Dl Maiorescu, dacă n-ar fi făcut politică, dacă n-ar fi luat parte la luptele noastre, la evenimentele politice prin care am trecut, ar fi putut scrie istoria noastră contemporană?

Eu am să răspund de singurul lucru care mă privește: dl Colescu-Vartic prezintă o garanție foarte serioasă că lucrarea cu care l-am însărcinat are s-o ducă la bun sfârșit. D-sa a colaborat cu dl Sturdza la publicarea documentelor istoriei noastre contemporane, care constituie una din cele mai bogate și mai prețioase publicațiuni științifice făcute în țara noastră[2].

Dintre istoricii noștri numai doi au rămas la care nu m-am adresat: d-nii Tocilescu și Răşcanu; însă niciunul din dlor nu s-au ocupat cu istoria contemporană, și pe lângă aceasta sunt prea mult ocupați în altă parte. Dlui Tocilescu i-am încredințat o lucrare, acum doi ani, și până astăzi nici n-a început-o.

---

1. Ziarul „Voința Națională“, organul Partidului Național Liberal, a apărut la 10 iulie 1884 și a încetat la 13 aprilie 1914.

2. Cezar Colescu-Vartic (1864–1900), a fost un extraordinar elev al liceului Sf. Sava; din nenorocire, după ce și-a luat bacalaureatul, n-a urmat decât puțină vreme la Universitate, apoi a intrat în serviciul Academiei și s-a ocupat de ziaristică (încă din 1882, fiind în liceu). El a fost ajutorul lui Dim. Sturdza în publicarea colecțiunii de documente (care se numește „Colecția Hurmuzachi“) vol. V și VI, apărute în 1894–1895, apoi la culegerea „Acte și documente relative la renașterea României“ mai multe volume apărute în 1896–1900.

Nu-l învinovățesc deloc: d-sa a avut ocupațiuni foarte serioase cărora a trebuit să le consacre tot timpul său și sunt departe de a-i face o vină din aceasta; din contră, bine a făcut că și-a consacrat activitatea lucrărilor de știință în care a avut așa de frumoase rezultate.

Dar ce rost ar fi avut ca să-i dau dlui Tocilescu o nouă sarcină, atunci când acea pe care i-am dat-o încă de doi ani, n-a avut timpul s-o împlinească?

Tot ceea ce ne-a spus dl Maiorescu despre intervenirea celorlalți membri ai comisiunii, cu privire la partea cu care dl Colescu a fost însărcinat, vă asigur că nu am absolut cunoștință de dânsa.

Dl Maiorescu a găsit mijlocul să vorbească și despre revista 100 de ani, jucată pe scena Teatrului național, și să insinueze că aș fi eu pentru ceva în faptul că domnia lui Vodă-Cuza nu figurează în acea revistă[1].

Vă asigur încă o dată că sunt cu totul străin de acest fapt, care supără pe dl Maiorescu.

O singură dată am văzut această revistă, la prima ei reprezentație, și va mărturisesc că nu m-am preocupat deloc, ce parte anume din istoria noastră contemporană ar lipsi dintr-însa.

În orice caz, nu văd nicidecum în ce viața noastră politică este pusă în primejdie, prin faptul că această revistă nu cuprinde toate episoadele istoriei noastre contemporane, că un scriitor din școala dlui Maiorescu și-a înjghebat piesa așa cum a crezut el că e mai bine.

Ce, credeți oare că se ordonă de Minister modul cum trebuie să-și facă autorii piesele?

Vă înșelați. Eu nu mă amestec deloc în atribuțiunile comitetului teatral, și-mi pare rău că dl Grădișteanu[2] nu este față, căci v-ar da un răspuns categoric în această privință.

Dar este o tactică ca tot ce se face în țară să se arunce în spatele unui ministru.

Așa s-a făcut deunăzi cu o altă revistă, care se află astăzi înaintea Curții de Apel; s-a vorbit și atunci de instrucțiuni venite de la minister, de instrucțiuni mai mult sau mai puțin ascunse[3].

Afirm că nici nu am știut măcar că o asemenea revistă a fost prezentată teatrului, nici de ce autor este, și nici până astăzi nu știu despre ce este vorba

---

1. Revista „O sută de ani“ scrisă de I. L. Caragiale și reprezentată pe scena Teatrului Național la 1 februarie 1899 a fost făcută după însărcinarea dată de Spiru Haret, odată cu însărcinarea lui Vlahuță (*România pitorească*) și a lui Coșbuc (*Războiul pentru neatârnare* și *Povestea unei Coroane de oțel*).

2. Petre Grădișteanu (1841–1921) era atunci senator și director al Teatrului Național (1898–1899).

3. În arhiva Teatrului n-am găsit indicațiuni despre aceasta.

într-însa. Nu am aflat de existența ei decât după ce presa a vorbit de dânsa, și chiar atunci nu am voit să mă ocup de dânsa, pentru că lucrul nu mă privea.

Căci, ori comitetul teatrului are încrederea mea și atunci nu mă amestec în trebile lui; ori nu o are, și atunci nu putem trăi împreună.

Cu un cuvânt, ce pot eu să răspund în privința opiniunii ce dl Maiorescu are despre dl Sturdza?

Acesta este un proces vechi între dlor amândoi, care proces se desfășură în mai multe faze, unele mai surprinzătoare decât altele. Insă din toate fazele pe care le-a luat acest duel, cel mai neașteptat desigur este cel de azi. (Aplauze).

(Dezbaterile Senatului. Sesiunea ordinară prelungită 1898–1899, nr. 52 din 6 aprilie 1899. Volumul 1898–1899. Interpelarea e la p. 729. Răspunsul lui Haret la p. 732.)

NOTE

1. *Partidul liberal-conservator*, înființat în martie 1884. A fost un partid care a reunit Partidul Conservator, gruparea liberalilor sinceri și o parte a liberalilor moldoveni. A avut ca organ de presă ziarul „România“. Conducătorii acestei formațiuni politice au fost Lascăr Catargiu și G. Vernescu.

2. *Lascăr Catargiu* (1823–1899), om politic. Membru al Locotenenței domnești instaurată după abdicarea lui Al. I. Cuza la 11februarie 1866. Președinte al Partidului Conservator (1880–1899), prim-ministru (11 mai – 15 iulie 1866, martie 1871 – 4 aprilie 1876, martie 1889 – nov. 1890, nov. 1891 – oct. 1895).

3. *Eugeniu Stătescu* (1836–1905), om politic și jurist. Fruntaș al Partidului Național-Liberal. De mai multe ori ministru. Deputat, senator. Președinte al Senatului în anul 1897 și 1901.

4. *Ion C. Brătianu* (1821–1891), om de stat. Fondator al Partidului Național-Liberal. Participant la revoluția de la 1848 din Țara Românească. A făcut parte din grupul care a complotat împotriva lui Al. I. Cuza. De mai multe ori ministru. Prim-ministru (1876–1888).

5. *George C. Cantacuzino-Râfoveanu* (–). Ministru de finanțe.

6. *George D. Pallade* (1857–1903) jurist, profesor, ziarist și om politic. Ministru. A practicat avocatura în Baroul Ilfov. Colaborator la ziarele „Românul“ și „Naționalul“ și a condus „Gazeta Poporului“.

7. *Constantin I. Stoicescu* (1852–1911), jurist și om politic. Doctor în drept la Paris. Funcții administrative. Avocat. Membru al Partidului Național Liberal. Deputat. De mai multe ori ministru.

8. *Nicolae Fleva* (1840–1920), jurist. Doctorat la Neapole. Fondator al Partidului Național Liberal. Primar al Capitalei. În anul 1899 intră în Partidul Conservator. Ministru.

9. *Nicolae Filipescu* (1862–1916), om politic. Președinte al Partidului Conservator (1915-1916). Primar al Capitalei (1893–1895). De mai multe ori ministru. Contribuții teoretice la dezvoltarea doctrinei conservatoare românești. Scrieri: *Către un nou ideal, Discursuri politice, Pentru România Mare*.

10. *Constantin Budișteanu* (1838–1911), general și om politic. A luat parte la Războiul de independență. Senator. Ministru. S-a implicat în acțiunile inițiate de „Liga culturală“.

11. *Dimitrie Ghica* (1816–1897), om politic. Fiu al principelui Țării Românești, Grigorie Ghica. Primar al Bucureștiului. Deputat în Divanul ad-hoc și în Adunarea electivă. Ministru de mai multe ori. Președintele Consiliului de Miniștri (19 iul. – 11 dec. 1861, 16 nov. 1868 – 27 ian. 1870), președinte al Camerei (1871–1875), al Senatului (1877–1888, 1895–1897). Inițial conservator moderat, intră în anul 1881 în Partidul Național Liberal.

12. *Anastasie Stolojan* (1836–1901), jurist și om politic. Fondator și membru marcant al Partidului Național Liberal, unul dintre apropiații lui C. A. Rosetti. Deputat liberal din anul 1869. Primar al orașului Craiova. Ministru de mai multe ori.

13. *Ghenadie Petrescu* (1836–1918), episcop al Argeşului şi mitropolit primat al Ţării Româneşti. Judecat pe 20 mai 1895 pentru acuzaţii neîntemeiate – inovaţii în cult, arghirofilie – mitropolitul Ghenadie a fost caterisit şi exilat la mănăstirea Căldăruşani. Deşi a fost reabilitat în 1896 Ghenadie Petrescu nu a mai fost înscăunat mitropolit. A rămas, în schimb, stareţ al mănăstirii Căldăruşani.

14. *Milone Lugomirescu*, jurnalist. A fost primul ziarist cronicar al ortodoxiei româneşti. A publicat în ziarele „Epoca", „Apărarea Naţională", „România liberă". A semnat cu pseudonimul Baba Novac.

15. *Gheorghe Bibescu* (1834–1902), prinţ. Fiu al domnitorului Gh. Bibescu. Absolvent al Şcolii militare de la Saint-Cyr. A luat parte la războiul din Mexic, şi la războiul franco-german din 1870. Organizator al secţiei române la Expoziţia de la Paris, 1889. A administrat Aşezămintele Brâncoveneşti. Lucrări: *Istoria unei frontiere, Retraite des Six Mille* (premiată de Academia franceză), *Domnia lui Bibescu, corespondenţă şi documente 1843–1856* (2 vol).

16. *pater, peccavi* (lat.) Tată, am greşit! Formulă uzuală de mărturisire a păcatelor în Biserica Catolică.

17. *Alexandru Candiano Popescu* (1841–1901), militar, scriitor şi om politic. A participat la „revoluţia" de la Ploieşti proclamând republica numind ca regent pe generalul Nicolae Golescu, iar ministru de Război pe Ion C. Brătianu. A fost arestat, judecat şi achitat. A participat la Războiul de independenţă. În anul 1894 a ajuns general de cavalerie. Între anii 1880–1892, a fost adjutant al regelui Carol I. A înfiinţat publicaţiile „Perseverenţa" (1867–1868) şi „Democraţia" (1869–1871).

18. *N. T. Orăşanu* (1833–1890) poet, publicist, memorialist. A participat la Unirea Principatelor din 1859. A fondat publicaţii satirice. Scrieri: *O pagină a vieţii mele* sau *22, 23, 24 ianuarie 1859*. *Iluştrii contimporani*.

19. *Alexandru Lahovari* (1841–1897), jurist şi om politic. Doctor în drept la Paris. Deputat din partea Partidului Conservator. Ministru de mai multe ori: de Justiţie (aprilie-decembrie 1870, octombrie 1873 – aprilie 1876), de Externe (martie 1889 – februarie 1891, noiembrie 1891 – octombrie 1895)

20. *fiat justiţia, pereat mundus* (lat.) să se facă justiţie, chiar de-ar fi să piară lumea.

21. *Gheorghe Mârzescu* (1834–1901), jurist şi om politic. Prof. univ. la Iaşi şi la Bucureşti. Liberal moderat apropiat al lui M. Kogălniceanu. Fondator al Partidului Naţional-Liberal. Deputat şi senator. De mai multe ori ministru. Antidinast, publică la Berlin, în 1875, pamfletul *Spionul prusian*, iscălit Iordache Vulpescu.

22. *Vasile Lascăr* (1852–1907), jurist şi om politic. Deputat şi senator liberal. Fruntaş al grupării „drapeliste". Ministru.

23. *Ştefan Şendrea* (1842–1907), om politic. Doctor în drept la Paris. Prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. A făcut parte din Fracţiunea Liberală şi Independentă, apoi intră în Partidul Naţional Liberal. Deputat şi senator. Ministru al Justiţiei. Agent diplomatic la Paris.

24. *Emanoil Mihăescu-Porumbaru* (1845–1921), om politic. Deputat şi senator din partea PNL. De mai multe ori ministru.

25. *Anton Berindei* (1838–1899), militar şi om politic. General al Armatei române.

26. *Petre Grădişteanu* (1839–1921), om politic şi publicist. Deputat, senator. Preşedinte al Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor. Membru de onoare al Academiei Române. A purtat o lungă polemică împotriva lui T. Maiorescu şi a Societăţii „Junimea".

27. *Mihai Pherekyde* (1842–1928), jurist. Participant la coaliţia de la Mazar-Paşa. Ministru de mai multe ori. Deputat. Senator. Preşedintele Camerei (iunie 1907 – dec. 1909, 1914–1917).

28. *Alexandru Djuvara* (1858–1913), scriitor și om politic. Intră în politică din partea P.N.L. Deputat. De mai multe ori ministru. Mare orator. Scrieri: *Lupta naționalităților, Rusia și criza bulgară, Idealism și naturalism*.

29. *Drapelul*, cotidian politic. Apare la București în perioada 10 mai 1897 – 1 decembrie 1900.

30. *Dimitrie Gianni* (1838–1902), jurist și om politic. Fondator al Partidului Național Liberal. Deputat și senator liberal. Ministru.

31. *Constantin Dimitrescu-Iași* (1849–1923), filosof și sociolog. A ținut primul curs de sociologie la Universitatea din București. Rector al Universității din București. Scrieri: *Două morale, Maragna sau nevoia de hrană*.

32. *Barbu Delavrancea* (1858–1918), scriitor, avocat și om politic. Membru al Academiei Române. Orator remarcabil. A pledat pentru rezolvarea problemei țărănești. Contribuții în folcloristică și critica plastică. Scrieri: *Hagi Tudose, Apus de soare, Viforul, Luceafărul.*

33. *Nicolae Ionescu* (1820–1905), publicist și om politic. Prof. univ. de istorie universală la Iași. Membru fondator al Societății Academice Române, vicepreședinte al Academiei Române (1 aprilie 1889 – 1 aprilie 1892). A participat la Adunarea Națională de la Blaj (3/15 mai 1848), s-a numărat printre semnatarii programului *Prințipiile noastre pentru reformarea patriei*. În anul 1869 a pus bazele Fracțiunii liberale și independente. Deputat și senator. Ministru al Afacerilor Externe (1876–1877). Remarcabil orator.

34. *Alexandru Marghiloman* (1854–1925), om politic. Conducător al Partidului Conservator. A fost ministru în mai multe guverne conservatoare. Prim-ministru (martie-octombrie 1918). A semnat pacea de la Buftea-București (1918) cu Puterile Centrale. Scrieri: *Note politice*.

35. *George A. Scorțescu* (1858–1900), om politic și ziarist. Deputat liberal. Director politic al ziarului „Evenimentul" din Iași. Lucrări: *Regele și legenda, Patru ani de parlament.*

36. *Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des devots* (fr.) Atâta venin intră în sufletul credincioșilor, aserțiunea aparține criticului și poetului francez Nicolas Boileau-Despréaux.

37. *George Panu* (1848–1910), scriitor și om politic. Apropiat al lui C. A. Rosetti. A condus după moartea acestuia gruparea politică a liberalilor radicali, vrând să creeze un Partid Radical Republican. Antimonarhic. A editat ziarul „Lupta". În anul 1897 aderă la Partidul Conservator. Membru al „Junimii". Scrieri: *Amintiri de la Junimea, Portrete și tipuri parlamentare.*

38. *Gheorghe D. Vernescu* (1829–1900), om politic și ziarist român. Doctor în drept la Paris. Deputat în anul 1859, și în Constituanta din anul 1866, participant la Coaliția de la Mazar-Pașa. Între anii 1884–1891 activează în Partidul Conservator, apoi revine în Partidul Liberal.

39. *I. Em. Florescu* (1819–1893), general și om politic. Pregătirea militară în Franța. Unionist. Ministru de război de mai multe ori în timpul domniei lui Al. I. Cuza. După 1866 ministru de Război. Prim-ministru (ad-interim 4-26 septembrie 1876, 21 februarie – 26 noiembrie 1891). A contribuit la formarea armatei române moderne. Pentru că guvernul Lascăr Catargi din care el a făcut parte a fost dat în judecată, Florescu a fost împiedicat să participe la Războiul de independență.

40. „Constituționalul", cotidian politic și literar. Apare la București de la15 iun. 1889 – 14 dec. 1900 sub direcția lui Dim. Aug. Laurian. Colaboratori: I. L. Caragiale, G. Coșbuc, N. Iorga. Interzis în Transilvania.

41. *Reprimandă* (liv.), dojană, mustrare severă.

42. *G. C. Schina* (1860–?), medic. Om politic.

43. *Ion N. Iancovescu* (1858–1910), poet. Admirator al lui Macedonski, dar îl dezavuează la apariția epigramei împotriva lui Eminescu. Deputat. Avocat. Membru al Opoziției Unite. Scrieri: *Acorduri lirice*.

44. *Grigorie Sturdza* (1821–1901), om politic. Fiul lui Mihai Sturdza domnitor al Moldovei. A participat la războiul Crimeii ca general în armata turcă, sub numele de Muhlis-pașa. Candidat la scaunul Moldovei. Cunoscut și sub numele Beizadea.

45. *Vasile G. Morțun* (1860–1919), ziarist și om politic. Unul dintre întemeietorii revistei „Dacia viitoare“ (1883). La alegerile parlamentare din februarie 1888 este ales în parlament fiind primul deputat socialist. Membru în conducerea P. S. D. M. R. În anul 1899, a trecut cu grupul „generoșilor“ în Partidul Național Liberal.

46. *Grigore Cerchez* (1850–1927) inginer, profesor și arhitect. A proiectat „Ioan Mincu“ , Bursa din București, Casa Dissescu.

47. *Ioan Strat* (1836–1879), economist și om politic. Prof. univ. la Iași. Primul Rector al Universității din Iași. A inaugurat, în anul 1860, prima catedră de economie politică din România. Ministru. Agent diplomatic la Paris și Constantinopol. A susținut teoria „România – țară eminamente agrară“. Scrieri: *Tractat completu de economie politică*.

48. *Jules Ferry* (1832–1893) Om politic francez. Prim-ministru al Franței în perioadele 1880–1881 și 1883–1885. A avut un rol important în organizarea învățământului primar francez.

49. *depericiune* (fr. dépérissement), uscare.

50. *Panainte Chenciu*, deputat din Bârlad.

51. *C. M. Ciocazan*, avocat, publicist, primar al orașului Craiova (1907–1911).

52. *George Meitani* (1840–1909), jurist, scriitor și om politic. Licențiat în drept a Paris. Deputat și senator. Scrieri: *Studie constituționale*, *Studii asupra Constituțiunii românilor*, *Cânturi intime*, *Critica literară*.

53. *Nicolae Micescu*, senator liberal din Ploiești. Tatăl renumitului avocat Istrate Micescu.

54. *a supoza*, a presupune.

55. *Camille Sée* (1847–1919), politician francez. Inițiatorul legii franceze a liceelor pentru fete.

56. *Louis Pasteur* (1822–1895), biolog francez. Întemeietor al microbiologiei. Creator al vaccinului împotriva holerei și al vaccinului împotriva turbării.

57. *proponiménte* (reg.) curs, prelegere universitară.

58. *forți*, puternici.

59. *Vasile Adamachi* (1817–1892). Om de știință și filantrop. A lăsat o donație Academiei Române pentru acordarea anuală de premii.

60. *Anastasie Bașotă* (1797–1869) boier. A înființat în 1838 Institutul Academic de la Pomârla, județul Botoșani, unde urmau să învețe copiii țăranilor săraci. Prin testament, jumătate din moșiile sale au revenit școlii. Astăzi liceu.

61. *tout â l'egout* (fr.), inutil, de prisos.

62. *pasmanteria*, ceaprăzărie.

63. *Școala de Agricultură de la Herăstrău*. În 1852, Domnitorul Barbu Știrbei a semnat actul de organizare a Institutului de Agricultură de la Patelimon. În 1855 a luat ființă Școala pentru Învățătură Veterinară. În 1867 s-a organizat Școala Centrală de Agricultură și Silvicultură, în cadrul ei s-a înființat prima ferma didactică experimentală din țară (1873), iar în 1886, prima instituție de cercetări agricole din România – Stațiunea Agronomică București. În anul 1893, s-a separat școala de silvicultură de cea de agricultură.

64. *Otto Eduard Leopold von Bismarck* (1815–1898). Prim-ministru al Prusiei între 1862 şi 1890. A unificat Germania în urma câtorva războaie, devenind între 1871 şi 1890 primul cancelar al Imperiului German.

65. *Suabia*, în germană Schwaben sau Schwabenland, este o regiune istorică din Germania.

66. *Jean de La Fontaine* (1621–1695), poet, dramaturg, libretist şi romancier francez. Scrieri: *L'Eunuque, Ode au roi, Contes, Fables, Les Amours de Psyché et de Cupidon, Ouvrages de prose et de poésie*.

CUPRINS

Introducere. Activitatea parlamentară a lui Haret în anii 1895–1899 / 5

I. Înființarea Casei Școalelor

Raport către Adunarea Deputaților asupra proiectului de lege relativ la înființarea Casei Școalelor prezentat de P. Poni, ministrul Instrucțiunii. Ședința din 19 februarie 1896 / 17

II. Modificarea legii învățământului primar

Raport către Adunarea Deputaților asupra proiectului de lege pentru modificarea legii învățământului primar prezentat de P. Poni, ministrul Instrucției, citit în ședința din 4 aprilie 1896 / 21

Discurs rostit în Adunarea Deputaților în ședința din 8 aprilie 1896 în discuția proiectului de lege asupra modificării legii învățământului primar / 25

III. Răspuns la întrebare

Cuvântare în Adunarea Deputaților la întrebarea dacă deputații Mincu, Cosmovici și Iorgu Radu, fiind numiți suplinitori, pot să mai rămână deputați. Ședința din 19 noiembrie 1897 / 39

IV. Răspuns la interpelare

Cuvântare în Adunarea Deputaților ca răspuns la interpelarea deputatului I. Mincu în privința numirii unui profesor la secțiunea de arhitectură pe lângă școala de arte frumoase din București. Ședința din 26 ianuarie 1898 / 41

V. Legea învățământului secundar și superior

Expunere de motive la proiectul de lege pentru organizarea învățământului secundar și superior / 44

Discurs în Adunarea Deputaților în discuțiunea generală a proiectului de lege asupra învățământului secundar și superior. Ședința din 9 februarie 1898 / 78

Lămuriri date cu ocazia discuției diferitelor articole din legea învățământului secundar și superior. Ședința din 10 februarie 1898 / 103
Ședința din 10 februarie 1898 / 106
Ședința din 11 februarie 1898 / 106

Ședința din 17 februarie 1898 / 110
Ședința din 18 februarie 1898 / 111

Discurs în Senat în discuția legii învățământului secundar și superior. Ședința din 18 martie 1898 / 112

VI. Răspuns la interpelare
Cuvântare în ședința Senatului din 23 februarie 1898 ca răspuns la interpelarea senatorului Mihălescu pentru transformarea în liceu a gimnaziului din Dorohoi / 156

VII. Răspuns la interpelare
Cuvântare în ședința Senatului din 23 februarie 1898 despre gimnaziul de la Pomârla / 158

VIII. Răspuns la interpelare
Cuvântare în ședința Senatului din 24 februarie 1898 ca răspuns la interpelarea lui A. Vericeanu pentru înființarea unei școli profesionale la Pitești / 160

IX. Răspuns la întrebare
Cuvântare în ședința Senatului din 14 martie 1898 ca răspuns la întrebarea lui Gr. Vulturescu despre comemorarea faptelor din 1877 și a urmărilor lor / 162

X. Cuvântare omagială
Cuvântare în ședința Senatului din 16 martie 1898 ca omagiu din partea guvernului la moartea lui Miltiade Tzoni / 163

XI. Emiterea de rentă pentru clădiri școlare și bisericești
Discurs în Adunarea Deputaților în discuția „proiectului de lege prin care se autorizează guvernul a emite rentă amortizabilă pentru suma de 10.910.451 lei pentru construcțiuni școlare și bisericești". Ședința din 26 martie 1898 / 164

Discurs în ședința Senatului din 28 martie 1898 în discuția generală a proiectului de lege pentru emiterea de rentă în valoare de 10.910.451 lei pentru construcții de clădiri școlare și bisericești / 171

XII. Legea învățământului profesional
Expunerea de motive la proiectul de lege asupra învățământului profesional / 176

Discurs în Adunarea Deputaților la discuția legii învățământului profesional. Ședința din 9 martie 1899 / 197

Lămuriri date în ședințele Camerei din 11–16 martie 1899, la diferite articole ale proiectului de lege pentru învățământul profesional / 235

Discurs la discuția legii pentru învățământul profesional rostit în Senat în ședința din 22 martie 1899 / 249

XIII. Răspuns la interpelare
Cuvântare în Senat în şedinţa din 23 martie 1899 ca răspuns la interpelarea lui Titu Maiorescu / 266

Note / 271